

ŒEHÜLİSLAM AİLELERİNİN
KÜLTÜR VE SANAT ALANINA KATKILARI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TOBB EKONOMİ VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ

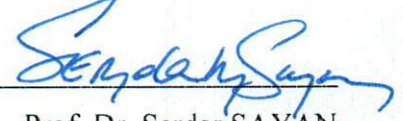
HİLÂL KILIÇ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ARALIK 2018

Bu tezin Yüksek Lisans derecesi için gereken tüm koşulları yerine getirdiğini onaylarım.

Prof. Dr. Serdar SAYAN

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Müdürü

Bu çalışmayı okuduğumu ve çalışmanın kapsam ve içerik olarak Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda bir Yüksek Lisans tezi olabilecek yeterlilikte olduğuna kanaat getirdiğimi onaylıyorum.

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Tuba Işınsu İSEN DURMUŞ

(TOBB ETÜ, Türk Dili ve Edebiyatı)

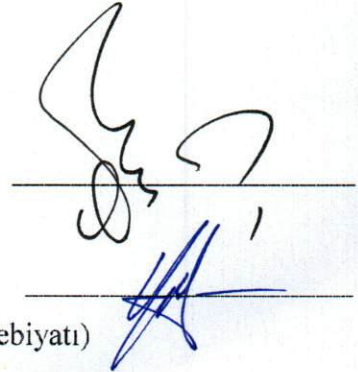
Tez Jürisi Üyeleri

Dr. Öğr. Üyesi Necmettin TURİNAY

(TOBB ETÜ, Türk Dili ve Edebiyatı)

Doç. Dr. Ayşe YILDIZ

(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı)

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

Hilâl KILIÇ

ÖZ

ŞEYHÜLİSLAM AİLELERİNİN

KÜLTÜR VE SANAT ALANINA KATKILARI

KILIÇ, Hilâl

Yüksek Lisans, Türk Dili ve Edebiyatı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Tuba Işınsu İSEN DURMUŞ

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan son dönemine kadar birçok farklı aile devletin önemli makamlarını uhdesinde bulundurmıştır. Bu alanlardan biri de ilmiye sınıfıdır. Yüzyıldan yüzyıla değişiklik göstermekle birlikte belli başlı aileler, ilmiye sınıfındaki makamlara çok sayıda devlet adamı yetiştirmiş, aynı aileye mensup birçok kişi şeyhülislamlık, kazaskerlik, kadılık ve müderrislik makamlarına erişerek görev yapmıştır. Bu ailelerden yetişen hemen herkesin ilmiye sınıfındaki mesleklere yöneldiği, farklı alanlara yönelimin yok denecek kadar az olduğu anlaşılmaktadır. Yine bu ailelere mensup kişiler gerek sosyal çevreleri gerekse buldukları makamın etkisi ile yalnızca mesleklerini ifa etmekle kalmamış aynı zamanda kültürel ve sanatsal faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu alanlardan biri de şiir ve edebiyattır. Bu meşguliyet kimi zaman bilfiil sanat icra etmek şeklinde, kimi zaman sanatçıları himâye etmek şeklinde kendini gösterir. Şeyhülislam aileleri ele alındığında, bizzat şiir yazıp mürettep divanlar kaleme alan çok sayıda şeyhülislam, kazasker, kadı ve müderrislerin bulunduğu görülür. Diğer yandan bu kimseler İstanbul'da yahut görev yaptıkları diğer şehirlerde şiirin ve şairin destekçisi ve koruyucusu olmuş, hâmilik rolünü üstlenmişlerdir. Bazı şeyhülislam ailelerindeki şiir ve edebiyata olan bu ilgi ve merakın tıpkı meslekler gibi, kuşaktan kuşağa aktarılarak devam ettiği görülmüştür. Şeyhülislam aileleri ve onların edebiyata katkılarını bütün olarak görmek maksadı ile hazırlanan bu çalışmada şeyhülislam aileleri soyağaçları çıkarılmak suretiyle incelenmiş ve bu ailelere mensup kişilerin hem şairlikleri hem de kendilerine takdim edilen şiirler üzerinden hamilikleri hakkında değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şeyhülislam aileleri, Şeyhülislam şairler, Şair ve hami olarak şeyhülislamlar, Şeyhülislamlara takdim edilen şiirler.

ABSTRACT

SHAYKH AL-İSLAM FAMILIES:

THEIR CONTRIBUTIONS TO CULTURE AND ART

KILIÇ, Hilâl

Master, Turkish Language and Literature

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Dr. Tuba Işınsu İSEN DURMUŞ

In Ottoman Empire, there were some particular families whose members took charge in lots of significant public authorities including specifically “ilmiyye” class. Even though there was a change on which family was dominant in time, these particular families raised many statesman for "ilmiyye" class. Many people members of a specific family served as shaykh al-Islam, kadi-ul asker, kadi and mudarris. When the occupational preferences of the people belonging to these families called also as "Shaykh al-Islam families" are examined, it is observed that almost all of them were oriented to the professions in the "ilmiyye" class and barely orientation to other fields. Statesman members of a "Shaykh al-Islam family" were not only involved in their professional works but they also perform in the field of culture and arts with the affect of their social sphere and their jobs. One of the main activities performed by these men was poetry and literature which have great importance in Ottoman Empire. Whilst sometimes this perform has been reflected in the form of real performance by themselves, sometimes it has been reflected as patronage of artists. In other words, there was a number of men in "Shaykh al-Islam family" wrote poem, arranged “divan” and made huge contribution to literature and artists as patronage wherever they worked. There is a fact that this interest and contribution to literature and arts of some "Shaykh al-Islam families" had passed down in their generations. In this study, "Shaykh al-Islam families" were examined by drawing their pedigree. Besides, these families were evaluated regarding to their members’ poems and patronage roles over the poems both they wrote and presented to them.

Key words: Shaykh al-Islam families, Shaykh al-Islam poets, Shaykh al-Islam as poet and patronage, poems presented to Shaykh al-Islam.

TEŞEKKÜR SAYFASI

Yüksek Lisans eğitiminin sürecinde TÜBİTAK 2211 Yurt İçi Lisansüstü Burs Programı kapsamında aldığım destek için TÜBİTAK'a, fikir ve yönlendirmelerinin yanı sıra her durumda gösterdiği ilgi, anlayış ve verdiği destek için danışman hocam Sayın Tuba Işınso İsen Durmuş'a, öneri ve destekleri için değerli hocam Necmettin Turinay'a, tezimi okuyup düzeltmelerde bulunan arkadaşlarıma, hiçbir koşulda esirgemedikleri destek, güven ve yardımları için aileme teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

İNTİHAL SAYFASI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR SAYFASI	vi
TABLolar LİSTESİ	xvi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xvii
BÖLÜM I	1
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM II.....	4
İLMİYE TEŞKİLATI.....	4
2.1. İlmîyenin Yapılanması.....	5
2.2. İlmîye Sınıfında Ulema Ailelerinin Yeri ve Ulema Ailelerine Tanınan İmtiyazlar.....	9
BÖLÜM III.....	12
ŞAİR VE HAMİ OLARAK ŞEYHÜLİSLAMLAR.....	12
BÖLÜM IV	17
ŞEYHÜLİSLAM AİLELERİ.....	17
4.1. Ahi-zâdeler	17
4.1.a. Mehmed Efendi (1524-1581).....	19
4.1.b. Ahmed Efendi (?- 1566)	20
4.1.c. Abdülhalim Efendi (Halîmî) (?-1604).....	20
4.1.ç. Ahi-zâde Hüseyin Efendi (1572-1634)	21
4.1.d. Ahîzâde Hasan Efendi (1559-1589).....	22
4.1.e. Hasîbî Seyyid Muhammed Efendi (?-1635).....	22
4.1.f. Seyyid Ahmed Efendi (?-1629)	23
4.1.g. Sûzi Mahmud Efendi (?-1627).....	23
4.1.h. Yahya Efendi (?-1611).....	23

4.1.1. Abdülhalim Efendi (?-1669).....	24
4.1.i. Şairlik ve Hamilik Bakımından Ahi-zâdeler.....	24
4.1.j. Değerlendirme.....	27
4.2. Bayram-zâdeler.....	29
4.2.a. Hasan Efendi (?-1637)	31
4.2.b. Pir Mehmed Efendi (?-1596)	31
4.2.c. Mehmed Ali Çelebi (1592-1629)	31
4.2.ç. Yahya Efendi (1553-1644).....	32
4.2.d. Lütfullah Efendi “Vişne” (1565-1632)	33
4.2.e. Mehmed Efendi (?-1609)	33
4.2.f. Rukiyye Hatun (?-1615)	33
4.2.g. İzzetî Mehmed Efendi (1630-1681).....	33
4.2.h. Şairlik ve Hamilik Yönünden Bayram-zâdeler.....	34
4.2.ı. Değerlendirme.....	44
4.3. Bostan-zâdeler	45
4.3.a. Bostan Mustafa Efendi (?-1570)	48
4. 3.b. Bostan-zâde Mehmed Efendi (1535-1598).....	48
4.3.c. Bostan-zâde Mustafa Efendi (1539-1605)	50
4.3.ç. Bostan-zâde Mehmed Efendi (1564-1625)	50
4.3.d. Bostan-zâde Yahya Efendi (?-1639).....	51
4.3.e. Yahya-zâde Ahmed Efendi (?-1725).....	52
4.3.f. Şairlik ve Hamilik Yönünden Bostan-zâdeler	52
4.3.g. Değerlendirme.....	55
4.4. Çivi-zâdeler.....	56
4.4.a. Muhyiddin Mehmed Efendi (1476/77-1547)	59
4.4.b. Çivi-zâde Mehmed Efendi (1530/31-1587)	60
4.4.c. Mehmed Efendi (?-1651)	61

4.4.ç. Abdî Çelebi (?-1553).....	61
4.4.d. Mahmud Paşa (?-1571)	62
4.4.e. Atâullah Efendi (1638-1725)	62
4.4.f. Nazmî Efendi (Ali Çelebizâde) (?-1634).....	62
4.4.g. Şairlik ve Hamilik Yönünden Çivi-zâdeler.....	63
4.4.h. Değerlendirme.....	65
4.5. Dürri-zâdeler.....	66
4.5.a. Dürri Mehmed Efendi (?-1736).....	68
4.5.b. Dürri-zâde Mustafa Efendi (1702-1774).....	69
4.5.c. Nurullah Mehmed Efendi (1724-1778)	70
4.5.ç. Dürri-zâde Atâullah Efendi (1729-1785)	70
4.5.d. Ârif Mehmed Efendi (1740-1810)	71
4.5.e. Hidayetullah Mehmed Efendi (?-1813)	72
4.5.f. Âbid Mehmed Efendi (?- 1829).....	72
4.5.g. Dürri-zâde Abdullah Efendi (1769-1822)	73
4.5.h. Şerif Mehmed Efendi (?-1861)	74
4.5.ı. Dürri-zâde Abdullah Beyefendi (1869-1923).....	74
4.5.i. Şairlik ve Hamilik Yönünden Dürri-zâdeler.....	74
4.5.j. Değerlendirme.....	76
4.6. Ebûishak-zâdeler.....	78
4.6.a. Ebûishak İsmail Efendi (1643-1724)	80
4.6.b. İshak Efendi (1684-1752)	80
4.6.c. Mesud Efendi (?-1728).....	81
4.6.ç. Lütfullah Lütfi Efendi (?-1753).....	82
4.6.d. Es'ad Efendi (1684-1752).....	82
4.6.e. Mehmed Şerif Efendi (1717-1790)	83
4.6.f. Fıtnat Zübeyde Hanım (?-1780)	84

4.6.g. Şerifzâde Mehmed Ataullah Efendi (1760-1811).....	85
4.6.h. Yahya Şerif Efendi (?-1777).....	86
4.6.ı. Feyzullah Efendi (?-1804)	86
4.6.i. Zeyneddin Ahmed Efendi (?-1762)	86
4.6.j. Celaleddin Mehmed Efendi (?-1785).....	86
4.6.k. Lütfullah Efendi (?-1843)	87
4.6.l. Şairlik ve Hamilik Yönünden Ebûishak-zâdeler.....	87
4.6.m. Değerlendirme.....	96
4.7. Ebûsuûd-zâdeler	98
4.7.a. Ebûsuûd Mehmed Efendi (1490-1574).....	100
4.7.b. Mehmed Çelebi (1525-1564).....	101
4.7.c. Şemseddin Ahmed Efendi (1538-1563).....	102
4.7.ç. Mustafa Efendi (1557/58-1599).....	102
4.7.d. Abdülvâsi Efendi (?-1582).....	103
4.7.e. Mehmed Efendi (1589-1639).....	103
4.7.f. Sadık Mehmed Efendi (1621-1672)	103
4.7.g. AbdülBakî Efendi (?-1706).....	103
4.7.h. Yahya Saadeddin Efendi (?-1682)	104
4.7.ı. Abdürrahim Rahmî Efendi (?-1788).....	104
4.7.i. Sun'ullah Efendi (?-1612).....	104
4.7.j. Şairlik ve Hamilik Yönünden Ebussuûdzâdeler	106
4.7.k. Değerlendirme.....	112
4.8. Fenârî-zâdelerler	113
4.8.a. Şemseddin Mehmed (Fenârî) (1350-1431)	116
4.8.b. Mehmed Şâh Fenari (?-1435)	117
4.8.c. Yusuf Bâlî (?-1442/43).....	118
4.8.ç. Hasan Çelebi (1436/37-1486)	118

4.8.d. Zeynüddin Fenârî (?-?).....	118
4.8.e. Alaaddin Ali Fenârî (?-1497/98).....	119
4.8.f. Ahmed Paşa (?-?).....	120
4.8.g. Molla Hasan Çelebi (?-1556/57).....	120
4.8.h. Muhyiddin Mehmed Şah (1472/73-1523).....	120
4.8.ı. Fenârî-zâde Muhyiddin (?-1548).....	121
4.8.i. Abdülbâki Efendi (1517-1562/63).....	122
4.8.j. Yusuf Efendi (?-1562/1563).....	122
4.8.k. Mehmed Efendi (?-1611).....	123
4.8.l. Mahmud Efendi (?-1599).....	123
4.8.m. Mehmed Şah Efendi (?-1641).....	123
4.8.n. Şeyhi Mehmed Efendi (?-1645).....	123
4.8.o. Mehmed Efendi (1634-1696).....	124
4.8.ö. Ahmed Efendi (?-1697-98).....	124
4.8.p. Latif Efendi (?-1697).....	124
4.8.r. Şairlik ve Hamilik Yönünden Fenarizâdeler	124
4.8.s. Değerlendirme	127
4.9. Feyzullah-zâdeler.....	128
4.9.a. Mehmed Habib Efendi (?-?).....	131
4.9.b. Feyzullah Efendi (1639-1703).....	131
4.9.c. Fethullah Efendi (?-1704).....	132
4.9.ç. Çelebi Mehmed Efendi (1673-1748).....	132
4.9.d. Mustafa Efendi (1679-1745).....	133
4.9.e. Ahmed Efendi (1680-1716).....	134
4.9.f. İbrahim Enverî Efendi (1684-1709).....	134
4.9.g. Murtazâ Efendi (1691-1758).....	134
4.9.h. Ali Efendi (1687-1717).....	135

4.9.1. Ömer Efendi (1686-1712).....	135
4.9.i. Mehmed Nâfi Efendi (1725-1784).....	136
4.9.j. Abdullah Efendi (?-1770).....	136
4.9.k. Emin Mehmed Efendi (?-1818).....	136
4.9.l. Abdullah Efendi (?-1831).....	137
4.9.m. Abdullah Efendi (?-1832).....	137
4.9.n. Şairlik ve Hamilik Yönünden Feyzullah-zâdeler.....	137
4.9.o. Değerlendirme.....	143
4.10. Hoca-zâdeler.....	143
4.10.a. Hoca Sadeddin Efendi (1536-1599).....	146
4.10.b. Hoca Sadeddin-zâde Mes'ud Efendi.....	146
4.10.c. Hoca Sadeddin-zâde Şerif Mehmed Efendi (1568-1615).....	147
4.10.ç. Hoca Sadeddin-zâde Mehmed Es'ad Efendi (1570-1625).....	148
4.10.d. Abdülazîz Bin Hoca Saadeddin (1575-1618).....	149
4.10.e. Es'ad Efendizâde Ebû Said Mehmed Efendi (1593-1662).....	150
4.10.f. Salih Mehmed Efendi (1582-1629).....	151
4.10.g. Bahâyî Mehmed Efendi (1595-1654).....	151
4.10.h. Ârif Mehmed Efendi (Hoca-zâde Ârifi) (1596-1622).....	153
4.10.ı. Ebû Said-Zâde Feyzullah Efendi (1630-1698).....	153
4.10.i. Ahmed Efendi (Hoca Sadeddin-zâde) (?-1664).....	154
4.10.j. Ebû Suûd Mehmed Efendi (?- 1682).....	154
4.10.k. Abdürrahim Faiz Efendi (Es'adzâde) (?-1726).....	154
4.10.l. Vâkîf Yahyâ Efendi (?-1737).....	155
4.10.m. Şairlik ve Hamilik Yönünden Hoca-zâdeler.....	155
4.10.n. Değerlendirme.....	174
4.11. Karaçelebi-zâdeler.....	177
4.11.a. Hüsameddin Hüseyin Efendi (?-1519/20).....	179

4.11.b. Hicrî Mehmed Efendi (1501-1576).....	179
4.11.c. Hüsameddin Hüseyin Efendi (1533-1598).....	180
4.11.ç. Zuhurî Mehmed Efendi (1562/63-1633).....	180
4.11.d. Abdülaziz Efendi (1592-1657).....	181
4.11.e. Mahmud Efendi (1589-1653).....	182
4.11.f. Osman Efendi (?-1652).....	183
4.11.g. Şairlik ve Hamilik Yönünden Karaçelebi-zâdeler	184
4.11.h. Değerlendirme.....	186
4.12. Kemalpaşa-zâdeler.....	187
4.12.a. Kemaleddin Ahmed Paşa (?-1469)	188
4.12.b. Süleyman Çelebi (?-?).....	188
4.12.c. Şemseddin Ahmed Efendi (1468-1534).....	189
4.12.ç. Şairlik ve Hamilik Yönünden Kemalpaşa-zâdeler	189
4.12.d. Değerlendirme.....	193
4.13. Mekkî-zâdeler	194
4.13.a. Mekki Mehmed Efendi (1714-1797).....	195
4.13.b. Mekkî-zâde Mustafa Âsım Efendi (?-1846)	196
4.13.c. Es'ad Efendi (?-1716)	197
4.13.ç. Tahir Mehmed Efendi (?-1716).....	198
4.13.d. Sadık Mehmed Efendi (1756/57)	198
4.13.e. Şairlik ve hamilik Yönünden Mekkî-zâdeler	198
4.13.f. Değerlendirme	200
4.14. Mirzâ-zâdeler	202
4.14.a. Mirza Mehmed Efendi (?-1683).....	204
4.14.b. Şeyh Mehmed Efendi (?-1735).....	204
4.14.c. Ahmed Neylî Efendi (1673-1748).....	206
4.14.ç. Mustafa Efendi (1669-1688)	206

4.14.d. Mehmed Said Efendi (1710-1775).....	207
4.14.e. Neylîzâde Mehmed Hamid Efendi (?-1767)	208
4.14.f. Mehmed Efendi (?-1749).....	208
4.14.g. Şairlik ve Hamilik Yönünden Mirzâ-zâdeler	209
4.14.h. Değerlendirme.....	213
4.15. Paşmakçı-zâdeler	214
4.15.a Mehmed Efendi (1577-1655)	215
4.15.b. Seyyid Ali Efendi (1639-1711).....	216
4.15.c. Mehmed Efendi (?-1683)	217
4.15.ç. Şekib Efendi (1577-1689)	217
4.15.d. Nuh Efendi (?-1672)	218
4.15.e. Abdullah Efendi (1680-1732)	218
4.15.f. Mehmed Efendi (?-1770).....	219
4.15.g. Numan Efendi (?-1783)	219
4.15.h. Mustafa Efendi (?-?)	220
4.15.ı. Selim Efendi (?-1793).....	220
4.15.i Safiye Hanım (?-?).....	220
4.15.j. Mustafa Nafiz Efendi (?-1821)	221
4.15.k. Şihabeddin Mehmed Efendi (?-1787)	221
4.15.l. Abdullah Raşid Efendi (?-?)	221
4.15.m. Zeki Mehmed Efendi (?-1816).....	221
4.15.n. Mehmed Es'ad Bey (Andelib) (1874- 1902)	222
4.15.o. Şairlik ve Hamilik Yönünden Paşmakçı-zâdeler	222
4.15.ö. Değerlendirme.....	225
4.16. Pîrî-zâdeler.....	227
4.16.a. Mehmed Sahib Efendi (1675-1749).....	228
4.16.b. Osman Sahib Efendi (1710-1770).....	230

4.16.c. Yahya Efendi (?-1837).....	230
4.16.ç. Mehmed Sahib Efendi (1838-1910).....	231
4.16.d. Şairlik ve Hamilik Yönünden Pirîzâdeler	232
4.16.e. Değerlendirme	236
4.17. Şeyhülislam Aileleri Hakkında Genel Değerlendirmeler	237
BÖLÜM V.....	244
SONUÇ	244
KAYNAKÇA	249

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 2.1. Kadı ve Müderrisleri İçeren Hiyerarşi Tablosu	6
Tablo 4.1. Ahi-zâde Mensuplarının Meslek Dağılımı ve Ailedeki Şair Sayısı.....	27
Tablo 4.2. Ahi-zâde Ailesindeki Şairler	28
Tablo 4.3. Bayram-zâde Mensuplarının Meslek Dağılımı ve Ailedeki Şair Sayısı ..	44
Tablo 4.4. Bayram-zâde Ailesindeki Şairler	45
Tablo 4.5. Bostan-zade Mensuplarının Meslek Dağılımı ve Ailedeki Şair Sayısı	55
Tablo 4.6. Çivi-zâde Mensuplarının Meslek Dağılımı ve Ailedeki Şair Sayısı	65
Tablo 4.7. Dürri-zâde Mensuplarının Meslek Dağılımı ve Ailedeki Şair Sayısı	78
Tablo 4.8. Ebûishak-zâde Mensuplarının Meslek Dağılımı ve Ailedeki Şair Sayısı	97
Tablo 4.9. Ebûishak-zâde Ailesindeki Şairler	97
Tablo 4.10. Ebûssuûd-zâde Mensuplarının Meslek Dağılımı ve Ailedeki Şair Sayısı	113
Tablo 4.11. Fenârî-zâde Mensuplarının Meslek Dağılımı ve Ailedeki Şair Sayısı..	127
Tablo 4.12. Feyzullah-zâde Mensuplarının Meslek Dağılımı ve Ailedeki Şair Sayısı	143
Tablo 4.13. Hoca-zâde Mensuplarının Meslek Dağılımı ve Ailedeki Şair Sayısı...	175
Tablo 4.14. Hoca-zâde Ailesindeki Şairler	176
Tablo 4.15. Karaçelebi-zâde Mensuplarının Meslek Dağılımı ve Ailedeki Şair Sayısı	187
Tablo 4.16. Kemalpaşa-zâde Mensuplarının Meslek Dağılımı ve Ailedeki Şair Sayısı	193
Tablo 4.17. Mekkî-zâde Mensuplarının Meslek Dağılımı ve Ailedeki Şair Sayısı..	201
Tablo 4.18. Mirzâ-zâde Mensuplarının Meslek Dağılımı ve Ailedeki Şair Sayısı ..	213
Tablo 4.19. Paşmakçı-zâde Mensuplarının Meslek Dağılımı ve Ailedeki Şair Sayısı	226
Tablo 4.20. Paşmakçı-zâde Ailesindeki Şairler	227
Tablo 4.21. Pîrî-zâde Mensuplarının Meslek Dağılımı ve Ailedeki Şair Sayısı.....	236
Tablo 4.22. Şeyhülislamlara Takdim Edilen Şiirlerin Ailelere Göre Dağılımı.....	243

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 4.1. Ahi-zâde Ailesinin Soyağacı.....	17
Şekil 4.2. Bayram-zâde Ailesinin Soyağacı.....	30
Şekil 4.3. Bostan-zâde Ailesinin Soyağacı.....	45
Şekil 4.4. Çivi-zâde Ailesinin Soyağacı.....	58
Şekil 4.5. Dürri-zâde Ailesinin Soyağacı.....	67
Şekil 4.6. Ebûishak-zâde Ailesinin Soyağacı.....	79
Şekil 4.7. Ebûssuûd-zâde Ailesinin Soyağacı.....	99
Şekil 4.8. Fenârî-zâde Ailesinin Soyağacı.....	115
Şekil 4.9. Feyzullah-zâde Ailesinin Soyağacı.....	130
Şekil 4.10. Hoca-zâde Ailesinin Soyağacı.....	145
Şekil 4.11. Karaçelebi-zâde Ailesinin Soyağacı.....	178
Şekil 4.12. Kemalpaşa-zâde Ailesinin Soyağacı.....	188
Şekil 4.13. Mekkî-zâde Ailesinin Soyağacı.....	195
Şekil 4.14. Mirzâ-zâde Ailesinin Soyağacı.....	203
Şekil 4.15. Paşmakçı-zâde Ailesinin Soyağacı.....	215
Şekil 4.16. Pîrî-zâde Ailesinin Soyağacı.....	228

BÖLÜM I

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan son dönemine kadar birçok farklı aile, devletin önemli makamlarını uhdesinde bulundurmıştır. Bu ailelere mensup kişilerin hayatları incelendiğinde hemen her alanda çocukların babalarının mesleğini takip etme durumu söz konusudur. Çocukların büyük çoğunluğunun mesleki olarak baba ve dedeleri ile aynı alana yöneldiği, onlarla aynı yahut benzer işler ile iştigal ettiği görülmektedir. Bu nedenle, Osmanlı Devleti'nde birçoğunun aynı veya benzer meslekleri ifa ettiği büyük aileler mevcut olmuştur.

Ulema aileleri ve bu ailelere mensup kişilerin meslekleri incelendiğinde, birçoğunun aynı sınıfa mensup olduğu görülür. Özellikle İlmiye sınıfında belirli devlet makamlarında arka arkaya ya da birkaç kuşak ara ile aynı aileye mensup kimselerin yer aldığına sıkça rastlanır. Şeyhülislamlık, bu makamların başında gelmektedir. Üstelik bu durum yalnızca şeyhülislamlık ile sınırlı değildir; henüz bu makama erişememiş olmakla birlikte kazaskerlik, kadılık ve müderrislik mesleğinde bulunan ve aynı şeyhülislam ailesine mensup birçok kişi ile karşılaşmak mümkündür. Özellikle 17. ve 18. yüzyıldan itibaren bu durumun çok daha belirgin bir hale geldiği görülmektedir.

Bahsi geçen şeyhülislam ailelerine mensup kimseler, gerek statüleri gerekse mensup oldukları sosyal çevre dolayısıyla yalnız meslekleri ile meşgul olmakla kalmamış; sanatın şiir koluyla kimi şair, kimi hami, kimisi de hem hami hem şair olarak ilgilenmiştir. Bu meşguliyet kimi zaman bilfiil sanat icra etmek şeklinde, kimi

zaman sanatçıları himâye etmek şeklinde kendini gösterir. Bu çerçevede şeyhülislam aileleri Osmanlı'nın sanat ve kültür hayatında önemli bir rol oynar. Bu aileler ele alındığında, bizzat şiir yazıp mürettep divan sahibi şeyhülislâmların yanında, bu ailelere mensup birçok kazasker ve kadı şair de mevcuttur. Diğer yandan, bu kimseler İstanbul'da ya da görev yaptıkları diğer şehirlerde şiirin ve şairin destekçisi ve koruyucusu olmuş; dolayısıyla hâmilik rolünü üstlenmişlerdir. Gerek şeyhülislamaların gerekse aynı dönemde yaşamış olan şairlerin eserleri tetkik edildiğinde, şeyhülislam ve şeyhülislam ailesine mensup olanların şiir ve edebiyat ile meşgul oldukları, edebiyat çevrelerinde önemli ve saygın bir konumda yer aldıkları anlaşılmıştır. Üzerinde durulması gereken husus ise bu katkının, söz konusu aileler tarafından sistematik olarak devam ettirilip ettirilmediğinin ve böyle bir misyonun belirlenip belirlenemeyeceğinin saptanmasıdır.

Şimdiye kadar hazırlanan akademik çalışmalarda münferit olarak bazı şeyhülislam aileleri ele alınmış yahut bizzat şeyhülislam şairler hakkında çalışmalar hazırlanmış ise de bu aileleri ve onların şairlik ve hamilik yönünü bütün olarak ele alan müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Bu konuları ele alan bütüncül bir çalışma hazırlamak amacı ile, bu tez kapsamında şeyhülislam aileleri, şecereleri çıkarılmak suretiyle araştırılmış; ardından bu ailelere mensup kimselerin edebiyat ve kültür alanındaki faaliyetlerini tespit edebilmek maksadı ile kendilerine takdim edilen şiirler tespit edilerek bu şiirlerde şeyhülislamaların yeri değerlendirilmiştir.

Özetle bu tezin iki odak noktası mevcuttur. Bunlardan ilki, Osmanlı'daki şeyhülislam ailelerini belirlemek, bu ailelere mensup kimseleri tespit etmek ve ailenin soyağacını çıkararak, şeyhülislam ailelerinin fertlerinin ne kadarının ulemaya mensup

olduğu ve hangi meslekler ile iştugal ettiğini belirlemektir. İkinci olarak, bu ailelere ve ulemaya mensup fertlerin gerek sanatçı gerekse hami olarak sanat ile ne kadar ilgisi olduğunu tespit etmektir. Dolayısıyla bu çalışma sonucunda, şeyhülislam ailelerinde hamiliğin sistematik olarak bir vizyon haline getirilip getirilmediği belirlenmiş ve bu hususlar toplu bir şekilde ele alınmış olacaktır.

BÖLÜM II

İLMİYE TEŞKİLATI

Osmanlı Devleti'nin yönetim sınıflarından biri olan ilmiye, devletin eğitim öğretim ve yargı alanındaki işlerini yürütmekle görevli sınıftır ve devletin diğer sınıfları gibi güçlü bir hiyerarşik yapılanmaya sahiptir. Devletin bütün bölgelerine yayılmış bir sisteme sahip bulunan medrese yapılanması, Fatih Sultan Mehmet döneminde kurulan Sahn-ı Seman ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde kurulan Süleymaniye medreseleri ile en üst seviyeye ulaşmıştır. Eğitim ve öğretime verilen önem doğrultusunda medreseler önemli yer tutmuş, bunlara gerekli mali destekler yapılmış, zengin kütüphaneler tahsis edilmiş, medrese hoca ve talebelerine geniş imkanlar sağlanmıştır.

İlmiye sınıfının bir diğer kolunu yargı teşkilatı oluşturur ve bu iki alan arasında geçiş yapmak mümkündür. Müderrislik ile göreve başlayan ulema mensupları yıldan yıla yükselerek daha büyük medreselere tayin olup, ardından da isterse Edirne, Bursa, Mekke ve İstanbul gibi büyükşehirlerde kadılık yaparak yahut mevleviyete geçerek derecesini artırma imkanı bulmuştur. Kadılığa geçerek büyük illerde bu görevi yapan ulema mensupları şeyhülislamlığın bir alt derecesi sayılan Anadolu ve Rumeli kazaskerliği derecesine ve bunun ardından şeyhülislamlık makamına kadar yükselme şansına sahip olmuştur. Diğer taraftan, başlangıçta daha küçük medreselerde müderrisliğe başlayıp nispeten daha küçük vilayetlerde molla ve kadılık yapan ulema mensupları da daha ziyade ulema sınıfının taşra kısmını teşkil edecek şekilde görev yapmışlardır.

2.1. İlmîyenin Yapılanması

Günümüzde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de vilayetler dereceler ile ayrılmış, kadı ve müderrislerin tayinleri de bu doğrultuda yapılmıştır. İlmîye hiyerarşisi ve kadıların derecelerine göre tayin edildiği bölgeler incelendiğinde şöyle bir tablo ile karşılaşılacaktır:

1. Meşihat makamı	Şeyhülislam/ İstanbul Müftüsü
2. Rumeli	Rumeli Kazaskeri ve bu unvanı hak eden kadılar
3. Anadolu	Anadolu Kazaskeri ve bu unvanı hak eden kadılar
4. İstanbul	İstanbul kadısı ve bu unvanı hak eden kadılar
5. Hameyn	Mekke ve Medine kadıları ve bu unvanı hak eden kadılar
6. Erbaa	Edirne, Bursa, Kahire, Şam kadıları ve bu unvanı hak eden kadılar
7. Mahrec	Halep, Eyüp, Galata, İzmir, Selanik, Üsküdar, Yenişehir, Kudüs kadıları ve bu unvanı hak eden kadılar
8. Devriye Mevleviyetleri	Erzurum, Sivas, Diyarbakır, Antep, Adana, Çankırı, Maraş, Rusçuk,

	Belgrad, Beyrut, Trablusgarp kadılıkları
<p>9. Müderrislikler:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Darü'l-Hadis - Süleymaniye - Hamis-i Süleymaniye - Musile-i Süleymaniye - Hareket-i Altmışlı - İbtidai Altmışlı - Sahn-ı Seman - Musile-i Sahn - Hareket-i Dahil - İbtida-i Dahil - Hareket-i Hariç 	Bu derecelerde çeşitli medreseler bulunmaktadır.

Tablo 2.1. Kadı ve Müderrisleri İçeren Hiyerarşi Tablosu¹

Medreseden mezun olarak icazet alan kişiler, mülazemet adı verilen bekleme dönemini geçirdikten sonra yukarıda sayılan derecelerdeki medreselerde göreve başlayarak, ulema sınıfına intisap etmiş sayılmıştır. Göreve başlama sırası gelen bir müderris günlük 20 akçe ile göreve başlayıp, Darü'l-Hadis müderrisliğine kadar yükselerek 100 akçe yevmiye ile görevine devam etmiştir.²

¹ Bu tablo Madeline Zilfi'nin verdiği bilgilerden faydalanarak hazırlanmıştır: Zilfi, Madeline C. 2008. *Dindarlık Siyaseti: Osmanlı Ulemâsı, Klasik Dönem Sonrası, 1600-1800*. Çeviren: Mehmet Faruk Özçınar. Ankara: Birleşik Yayınları.s.4

² İlk kez göreve başlayan bir müderrisin günlük iâşesi 20 akçe iken, Darü'l-Hadis müderrisliğine kadar yükselenlerin maaşı günlük 100 akçeyi bulabilmekteydi.

Doğrudan kazaskere bağı olarak görev yapan kadılar da bulunduğu kazada hem halkın problemleri ile ilgilenip adli vakaları çözmekle hem de idari hukuku uygulamakla görevlidirler. Kadılar, şeyhülislamın vermiş olduğu fetvaya uymak zorunda olmamalarına rağmen büyük ölçüde bu fetvalara uyararak hüküm vermeye özen göstermişlerdir.

Kadılık makamından sonra gelen kazaskerlik de I. Murat döneminde askerlerin hukuki meselelerini çözmesi için kurulmuş iken, Ebûssuûd Efendi'nin şeyhülislamlık döneminden itibaren kendi bölgelerindeki kadıların tayin işleri ile de meşgul olmuşlardır. Şeyhülislamın divan toplantılarına katılmaması dolayısıyla ilmiye sınıfının divandaki en rütbeli temsilciliğini yapmışlardır (Akgündüz 2002, 27).

Hiyerarşinin en üstünde bulunan şeyhülislam, ilmiye sınıfının başı olup, hukukî ve şer'î meselelerde çözümler üretmek maksadı ile fetvalar vermek, uygulamada birliği sağlamak maksadı ile içtihat oluşturmakla görevlendirilmiştir. Verdiği fetvalarda şer'i delil gösterme zorunluluğu olmayan şeyhülislam, doğrudan bir davaya bakıp yargılama yapamamakla birlikte devlet adamları ve kadıların verdiği kararların dine uygunluğu noktasında görüş bildirmiştir. Ali Emiri, şeyhülislamı ve görevlerini “Fukahâ-yı 'izam ve fûdelâ-yı fehamdan şol sâhib-i sadr-ı iftaya ıstılâhat-ı örfiyyede şeyhülislam denilir ki aralarından taahaddüs eden münazaa ve mühâsemeden dolayı hall-i müşkilât-ı enâm eyleye” (Aktaran: Bilkan 2006, 13) cümlesi ile tarif etmektedir. Başlangıçta müftü olarak da anılan şeyhülislamlar sonraki dönemlerde “Mesned-i Fetva” “Mansıb-ı İfta” “Müftiyü'l-en'am” gibi isimler ile de anılmıştır.

Önceleri Anadolu ya da Rumeli kazaskerliği payesini almış kişiler arasından seçilen şeyhülislamlar, Ebûssuûd döneminden itibaren Rumeli kazaskerleri arasından

seçilmeye başlanmıştır. Padişahlar şeyhülislamı seçerken sadrazamlar da bu tercihlerde mütalaa vermek suretiyle etkili olmuştur. Farklı rivayetler de olmakla birlikte, genel olarak kabul gördüğü üzere, Osmanlı Devleti'nde şeyhülislam olarak atanan ilk kişi II. Murad devrinde görev yapan Mehmed Şemseddin Fenârî'dir.³ İmparatorluğun son şeyhülislamı ise Mehmed Nuri Efendi'dir. Devletin en önemli makamlarından biri olan şeyhülisamlık makamında 498 yıl boyunca toplam 131 şeyhülislam görev yapmıştır.

Osmanlı Devleti'nde oldukça saygın bir yere sahip olan şeyhülisamlık makamının hiyerarşideki yeri 16. yüzyılda Zenbilli Ali Efendi'nin bu makama gelmesi ile daha da yükselmiş, sadrazamlıktan sonraki makam haline gelmiş ve resmi olarak vezir-i azamlar ile aynı seviyede olmakla birlikte, III. Murad döneminden itibaren protokol kuralları gereği vezir-i azamlar şeyhülislamı ziyaret etmeye başlamıştır (Akgündüz 2002, 58). Bu makamın öneminden kaynaklı olarak kuruluş ve yükselme dönemlerinde şeyhülislamın azledilmesi söz konusu olmayıp, meşihat makamına gelenler hayatları boyunca bu makamda kalmışlardır. Ancak Çivi-zâde Muhyiddin Efendi'nin Mevlânâ Celaleddin Rûmî ve İbn-i Arabî gibi büyük İslam âlimlerini tenkit etmesi hasebiyle 1598 yılında bu gelenek bozulmuş Çivi-zâde Muhyiddin ilk defa meşihat makamından azledilen şeyhülislam olmuştur. Sonraki dönemlerde ise devlet adamları ile çekişme yaşayan, siyasi meselelerle yakından ilgilenerak taraf olmak sureti ile müdahale eden şeyhülislam görevden alınmış hatta muhtelif defalar tekrar meşihat makamında görevlendirilmiştir. Keza ilmiye sınıfı mensuplarının idam edilmesi yasak olmasına rağmen, sonradan bu yasak delinmiş, IV. Murad döneminde

---

³ Ayrıntılı bilgi için: Akgündüz, Murat. 2002. *Osmanlı Devleti'nde Şeyhülisamlık*. İstanbul: Beyan Yayınları.

Ahi-zâde Hüseyin Efendi önce sürgün edilip ardından yakalanarak asılmış ve idam edilen ilk şeyhülislam olarak tarihe geçmiştir. Hoca-zâde Mesud Efendi ve Feyzullah Efendi de idam edilen diğer şeyhülislamlardır.

Osmanlı devletinde önemli ve saygıdeğer bir konumda olan ulema ve ilmiye sınıfının başı olan şeyhülislam, çoğu zaman hem halktan hem yöneticilerden hem de padişahlardan saygı görmüştür. Özellikle yükselme döneminde şeyhülislamlık yapan Zenbilli Ali Efendi, Ebûssuûd Efendi gibi şeyhülislamlar, yirmi otuz yıl gibi uzun süreler meşihat makamında görev yapmalarının yanında çok yönlü âlimler olmaları ile de dikkat çekmiştir. Ancak devletin son dönemlerine doğru her birimde olduğu gibi ilmiye sınıfında da bozulmalar meydana gelmiş, atamalarda liyakatten ziyade namzetin mensup olduğu aile gibi hususlar göz önünde bulundurulmaya başlanmıştır.

2.2. İlmiye Sınıfında Ulema Ailelerinin Yeri ve Ulema Ailelerine Tanınan İmtiyazlar

Osmanlı Devleti'nde gerek ilmiye gerekse diğer alanlarda etkili olan köklü, meşhur aileler yaşamış ve bu aileler çok sayıda âlim, devlet adamı yetiştirmek suretiyle devlet yönetimine katkıda bulunmuştur. Özellikle ailelerinin sahip olduğu maddi imkanlar ve nüfuz dolayısıyla iyi bir eğitim alma fırsatı bulan aile mensupları, kendini geliştirmiş ve önemli makamlara yükselmişlerdir. Büyük ulema ailelerine mensup kimselerin devlette önemli makamlarda görev alma fırsatının olması, çoğu zaman onların mensup olduğu aileden ziyade sahip oldukları imkanlar sayesinde kendini geliştirerek alanında yetkin kimseler olmaları ile ilgilidir.

16. yüzyılın sonlarına kadar gelişerek mükemmel denebilecek bir sisteme ulaşan ilmiye teşkilatı, 17. yüzyıldan itibaren çok sayıda mezun verilmesi, bu mezunların

istihdam olanağının azalması, yolsuzlukların ve rüşvetin artması, ehil olmayanların bu makamlara getirilmesi gibi nedenlerle bozulmaya başlamıştır. Bu bozulmalara yol açan sebeplerden biri de ulema ailelerine tanınan imtiyazlar olmuştur. Başlangıçta ilmiye sınıfında görev alacak kimselere ilişkin herhangi bir ayırım söz konusu değil iken sonradan ulema ailesine mensup olan namzetlere öncelik tanınmaya, küçük yaşlarda icazet verilerek görevinin garanti altına alınmasına ve aynı şartlardaki diğer müderris adaylarına göre daha yüksek yevmiyelerle göreve başlamasına müsaade edilmiştir. Bu durum da 18. yüzyıldan itibaren ulema ailesi dışında kalan kimselerin üst makamlara yükselmesini güçleştirmiştir. Osmanlı Devleti'nin İlmiye sınıfı hakkındaki değerlendirmelerinde Zilfi de bu durumu şu cümle ile özetlemiştir: “Başlangıçta ilmiye sınıfı değerli bireylerin omuzları üzerinde yükselirken 18. yüzyılda ulema ailesi içinde takılıp kalmıştır” (2008, 27).

Osmanlı Devleti'nde yalnız ilmiye sınıfında değil esnaflıktan askerliğe kadar hemen her alanda çocukların babalarının mesleğini takip etme gibi bir durumu söz konusudur. Ulema ailesine mensup bir kimsenin yine ilmiye sınıfından bir meslek tercih etmesi de yalnızca 17. ve 18. yüzyıllardan itibaren söz konusu olan bir durum değildir. Gerileme döneminde olduğu gibi devletin yükselme döneminde de ulema çocukları yine büyük ölçüde ilmiye sınıfında istihdam edilmiştir. Ancak, önceki dönemlerde bu tamamen kişilerin tercihi ve liyakatine bağlı iken, 17. yüzyılda başlayan bu durum 18. yüzyılda yaygın bir hal almış ve ulema ailesi mensubu olma yüksek görevlere gelmede öncelik nedeni sayılmıştır.

Ulema çocuklarına imtiyaz tanınması 17. yüzyıl şeyhülislamlarından Hoca Sadeddin Efendi döneminde başlamıştır. Bu yüzyıl boyunca Hoca-zâdelere mensup

altı kişi Őeyh lislamlik makamında görev yapmıştır. Ailenin diğer mensuplarından dört kişi de kazaskerlik makamına yükselmiştir. Aşağıda ayrıntılı olarak inceleneceği üzere, bir ulema ailesi olarak Hocz deler, Hoca Sadeddin Efendi'nin ulemaya tanımış olduğu bu imk ndan yararlanmış ve en çok Şeyhülislam yetiştiren iki aileden biri olmuştur.

18. yüzyıla bakıldığında ise, ilmiye sınıfında ve yönetimde çeşitli Şeyhülislam ailelerinin etkili olduğu fakat etki sürelerinin daha kısa ve Şeyhülislam sayılarının daha az olduğu görülür. 1703-1839 yılları arasında elli sekiz Şeyhülislam görev yapmış ve bunlardan yirmi dokuz tanesi on bir farklı aileden yetişmiştir (Zilfi 2008, 30). Bu yüzyılda ise en etkili Şeyhülislam ailesinin Eb  İşhakz deler olduğunu söylemek mümkündür. Hoca-zâdelerden sonra en çok Şeyhülislam yetiştirmiş olan Eb işhak-zâdeler de beş tane Şeyhülislam  ıkarımıştır. Bu yüzyılda, Paşmakçı-zâde, Pîrî-zâde, Feyzullah-zâde, Mirzâzade ve Mekkiz de gibi aileler de en çok bilinen diğer Şeyhülislam aileleridir.

BÖLÜM III

ŞAİR VE HAMİ OLARAK ŞEYHÜLİSLAMLAR

Himaye anlayışı, eski Türk devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de sanatın ve sanatçının gelişimi açısından önemli bir yere sahip olmuştur. Osmanlı Devleti'nde en büyük hamî padişah olmakla birlikte himaye eden konumunda bulunan devlet büyükleri, paşalar, yöneticiler ve şeyhülislamlar birçok şaire yardım ve ihsanlarda bulunmak suretiyle edebi mahfiller oluşturmuşlar ve bu suretle edebiyat ve sanatın gelişimine katkıda bulunmuşlardır.

Hamilik yaparak sanatın gelişimine katkıda bulunan şeyhülislamların dikkat çeken bir özelliği de, aynı zamanda edebiyat ve şiir ile meşgul olmalarıdır. Şeyhülislamların birçoğunun şiir yazması ve divan sahibi olması onların edebiyat ile ilgisinin yalnızca takdim edilen şiirleri kabul edip okumak boyutunda kalmadığını göstermektedir. Aşağıda ayrıntılı olarak inceleneceği üzere, şeyhülislamın şair olup olmamasına bakılmaksızın kendisinden çeşitli taleplerde bulunmak yahut kendisini methetmek maksadı ile şiirler takdim edilmiştir. Ancak şair olan şeyhülislamlara sunulan şiirlerin sayıca çok daha fazla olduğu ve diğerlerine nazaran edebi açıdan daha değerli olduğu söylenebilir. Zira kendisine takdim edilen şiirin edebi değerini ölçebilecek nitelikte bir hamîye şiir sunulması, şairin şiirine daha fazla emek vermesini, daha nitelikli bir eser kaleme almasını da zorunlu hale getirmektedir (Durmuş 2009, 17). Örneğin divan edebiyatının önemli şairlerinden olan Yahya Efendi, Bahayî Efendi gibi şeyhülislamın divan şiirinde örnek alınan şairler olması dolayısıyla onlara sunulan şiirler ya da şiirlerine yazılan nazireler şeyhülislam için tarih düşürülmek maksatlı kaleme alınan herhangi bir şiirden farklı bir yerde durmaktadır. Nitekim İnalçık da bu

konuda “belli bir sanat zevki ve anlayışına sahip patronun himâyesi altında sanatkâr, ona göre eser vermeye özenirdi” (2011, 13) der. Dolayısıyla şeyhülislam şairler şiirin gelişimine bu yönde de katkı sağlamışlardır.

Himaye sisteminin diğer boyutunu, hamî açısından arz ettiği önem teşkil etmektedir. Çünkü hamîler de şairleri, sanatkarları himaye ettiği ölçüde prestij kazanmaktadır. Bilhassa hamî aynı zamanda şair ise, şiirine nazireler yazılması ve şiirinin şiirle övülmesi ayrı bir prestij kaynağı olarak kabul edilmektedir. Bu durumu sanatçı ve hamî arasındaki bir hediye değişimi olarak adlandırmak da mümkündür (Durmuş 2009, 26).

Hamîsi ile aynı kültür ortamını paylaşmak, aynı dili konuşmak ve ortak bir edebî çevreye dahil olmak gibi sebepler yanında diğer patron-şair ilişkilerinde olduğu gibi şeyhülislamlara takdim edilen şiirlerin çoğunda şairler hamîsinden beklentilerini dile getirmektedir. Bu beklentiler çoğunlukla kendisini kul olarak kabul etmesi, himayesine alması, yardım ve himmet göstermesi ve bu sayede itibarının artması yönünde olmuştur. Bununla birlikte, şeyhülislamdan eğitim alma, bir makama tayinini isteme gibi talepler de bulunmaktadır. Şairlerin hamîsinden beklediği yardım manevî bir destek sağlamasının yanında şaire maddî olarak da katkı sağlamaktadır. Şairlere yapılan maddî katkılara “caize” adı verilmiş ve bu yardımlar in’am defterlerinde kayıt altına alınmıştır.⁴ Osmanlı Devleti’nin yapısı düşünüldüğü zaman padişahтан sonra bu yardımı sağlayabilecek makamların başında şeyhülislamlar gelmektedir. Bu sebeple hem kendi saygınlığını artırmak hem de maddî destek sağlayabilmek adına şairler

---

⁴ İn’am defterleri hakkında ayrıntılı bilgi için İnalçık, Halil. 2011. *Şair ve Patron*. İstanbul: Doğu Batı Yayınları.

şeyhülislamlara sıkça şiir takdim etmeye ve onları çeşitli yönlerden övmeye gayret etmişlerdir.

Divan şiirinin, pek çok konuda olduğu gibi, şeyhülislam övgülerinde de belli başlı övgü kalıpları vardır ve hemen her şiirde bunlar göze çarpmaktadır. Bir şeyhülislam, genellikle hem devlet adamlığı hem de ilmî ve dinî bakımdan büyük bir yönetici olması, güzel tabiatlı, cömert, âlim ve fazıl olması gibi kişilik özellikleri bakımından övülmüştür.

Şeyhülislam medhiyelerinde göze çarpan genel özellik, ilk önce onun ne kadar liyakatli ve makamını hak eden bir zat olduğunun vurgulanmasıdır. Memduh şeyhülislamın bu yönü övülürken güneşe benzeterek döneminde aydınlığın hüküm sürdüğü, karanlığa, gama ve kedere yer kalmadığı, güçlü bir devlet adamı olması dolayısıyla makamının yüceldiği, onun sayesinde devletin daha da güçlendiği vurgulanmıştır. Keza şeyhülislamın görevinden dolayı adil olması, dine ve devlete hizmet etmesi, manevî yönden çok yüksek bir dereceye sahip olması gibi yönleri üzerinde de durulmuştur

İlmiye sınıfının başında bulunan kişi olarak şeyhülislamın en çok övülen yönlerinden biri de dinî ve ilmî bilgisidir. Aristo, Eflatun, İbn-i Arabî gibi tarihteki meşhur âlimlere benzetmek veya onlardan üstün olduğunu ifade etmek suretiyle memduhun ilmi, fazileti, basireti, zekâsı ve idrak kabiliyeti gibi yönleri üzerinde durulur.

Şeyhülislamlara takdim edilen şiirlerde kişilik özellikleri de övgü konusu yapılmıştır. Bir şeyhülislamın üstün tabiatlı ve üstün yetenekleri olan, temiz ahlaklı, merhametli, kerem sahibi, cömert ve yardımsever olması sıkça övülen

özelliklerindedir. Şeyhülislam bu yönleri ile İran mitolojisindeki Feridun, Cem gibi karakterlere benzetilmiştir. Yine şeyhülislamın sanatı desteklemesi ve sanatçıyı kollayıp gözetmesi üzerinde durulan hususlardandır. Özellikle şair şeyhülislamlarının sözünün ve kaleminin kuvvetli, hayallerinin ve mazmunlarının bâkir, söyleyişinin özgün, şiirlerinin belâgatli olması şiirlerde sıkça kullanılmıştır.

Doğrudan medhiye yazmak maksadı dışında şeyhülislam ile ilgili bir mevzua tarih düşmek maksadı ile de şiirler kaleme alınmıştır. Şiir takdim edilen kişinin makamının yükselmesi, şeyhülisamlık makamına terfi etmesi, konak yaptırması gibi çeşitli konularda düşülen tarihlerde de yine şeyhülislamalar benzer yönlerden övülmüştür.

Özetle bir şeyhülislamın döneminde yaşayan şairler, çok çeşitli saiklerle şeyhülislamalar şiir takdim etmiştir. Bu sebep kimi zaman şeyhülisamlık makamına terfi etmesi, kimi zaman şeyhülislamın bir konak yaptırması, kimi zaman bir talep yahut sitem olabilmektedir. Ancak bu şiirlerin birçoğu yukarıda açıklanan yönlerden şeyhülislamaları medhetmeyi amaçlayan şiirlerdir. Bu şiirlerin sayısı şeyhülislamın edebiyat ve sanat ile ilgisine göre değişkenlik göstermektedir. Tabii olarak şiir ve şairler ile yakın bağı olan şeyhülislamalara takdim edilen şiir sayısı da artmaktadır.

Şeyhülislamalar takdim edilen şiirlerin içeriğinin ve sayısının, şeyhülislamaların edebiyat alanına katkısını belirlemede yol gösterici olacağı düşüncesi ile şeyhülislam aileleri, bu ailedeki şeyhülislamalara takdim edilen şiirler yönünden de değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu şiirleri belirleyebilmek adına öncelikle tezkirelerdeki şeyhülislam şairler hakkındaki maddeler ve şeyhülislamalar ile aynı dönemlerde yaşamış olan şairlerin divanları taranmıştır. Bu kapsamda incelenip içerisinde şeyhülislamalar takdim edilen şiirlerin tespit edildiği divanlar şunlardır:

*Ahmedî Divanı, Azmizâde Haletî Divanı, Bakî Divanı, Beyânî Divanı, Cevrî Divanı, Ebubekir Celalî Divanı, Edirneli Nazmî Divanı, Fitnat Divanı, Filibeli Vecdî Divanı, Gelibolulu Mustafa Ali Divanı, Haşmet Divanı, Hayalî Bey Divanı, Hecrî Divanı, İzzetî Divanı, Kâmî Divanı, Kânî Divanı, Leyla Hanım Divanı, Mehmed Şerif Divanı, Mekkî Divanı, Mirzâzade Salim Divanı, Naili Divanı, Nedim Divanı, Nef'î Divanı, Nehcî Divanı, Neşatî Divanı, Nev'izâde Âtayî Divanı, Nigârî Divanı, Rızâyî Divanı, Sabrî Divanı, Sâmi Divanı, Süheylî Divanı, Sünbülzâde Vehbî Divanı, Şeyh Galip Divanı, Şeyhülislam Yahya Divanı ve Zatî Divanı.*⁵ Bu divanlarda şeyhülislamlara sunulan medhiyeler ve bu divanların tarihler bölümünde şeyhülislamlara takdim edilmek maksatlı yazılan şiirler tespit edilmiştir. Bunun dışında tezkirelerdeki maddelerde çeşitli şeyhülislamlara takdim edildiği belirtilerek yer verilen şiirler de incelenmiş, daha önce şeyhülislam şairler hakkında hazırlanmış olan çalışmalar da onlara yazılan şiirlere yapılan göndermeler dolayısıyla yol gösterici olmuştur. Bu çalışmalar neticesinde tespit edilen şiirler her şeyhülislam ailesi ile ilgili bölümde ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

---

⁵ Bunlar dışında basılı ve e-kitap olarak hazırlanmış divanlar da incelenmekle birlikte, içerisinde şeyhülislam şairlere takdim edilmiş şiirlerin tespit edildiği eserler sayılmıştır.

BÖLÜM IV

ŞEYHÜLİSLAM AİLELERİ

Bu tez kapsamında ulema aileleri içerisinde yer alan köklü şeyhülislam aileleri araştırılmış ve şecereleri çıkarılmıştır. Şeyhülislamlık makamına çok farklı ailelerden kişiler gelmesine rağmen özellikle 17 ve 18. yüzyıllarda belli başlı aileler bu makama ve muhtelif ilmiye makamlarına devlet adamı yetiştirmiştir. Bu tez kapsamında şeyhülislam ailesi olarak değerlendirmek mümkün olduğu için birden fazla şeyhülislam yetiştirmiş olan Bayram-zâdeler, Çivi-zâdeler, Dürri-zâdeler, Ebûishak-zâdeler, Ebûssuûd-zadeler, Fenârî-zâdelerler, Feyzullah-zâdeler, Hoca-zâdeler, Mekkî-zâdeler, Mirzâ-zâdeler, Paşmakçı-zâdeler ve Pîrî-zâdeler değerlendirilmiştir. Bunun dışında aileye mensup yalnız bir şeyhülislam olmasına rağmen bu şeyhülislamın şair yahut kültür tarihi bakımından önemli yer tutan bir isim olması dolayısıyla Ahî-zâde, Bostan-zâde, Karaçelebi-zâde ve Kemalpaşa-zâde ailelerine de bu tez kapsamında yer verilmiştir. Sayılan ailelere mensup olanlar dışında Osmanlı Devleti'nde çok sayıda şeyhülislam bulunmakla birlikte, bu şeyhülislamların muhtelif ailelere mensup ve bu ailelerden yetişen tek şeyhülislam olmaları dolayısıyla tez kapsamına dahil edilmemişlerdir.

4.1. Ahi-zâdeler

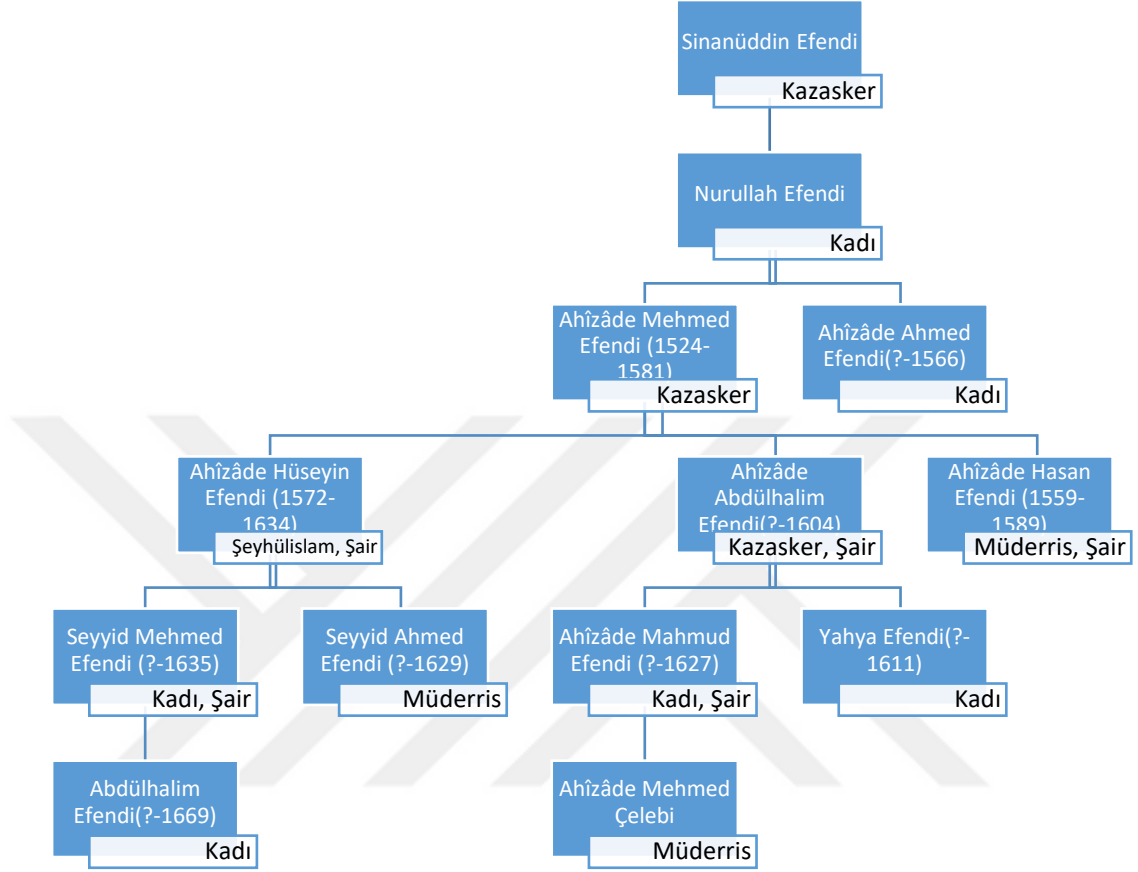
Ahîzâdeler, Anadolu Kazaskeri olan Sinanüddin Efendi'nin oğlu Kadı Nurullah Efendi'nin soyundan gelenlerin mensup olduğu ailedir. Yalnız bir şeyhülislam çıkaran aile, Ahîzâde Hüseyin Efendi'nin meşihat makamına erişmesinden önce de bir ulemâ ailesi olup, bu aileye mensup pek çok kimse ilmiye sınıfında görev yapmıştır.

Ahîzâdeler, IV. Murat dönemi şeyhülislamı Ahîzâde Hüseyin Efendi'nin katlinden sonra üst makamlarda erişememiş, yönetimdeki etkisini yitirmeye başlamıştır. Mehmed Süreyya'nın ifadesine göre ise IV. Mehmed döneminde bu aileye mensup kimse kalmamıştır (1996, 145).

Aşağıdaki soyağacında da görüleceği üzere, Ahîzâde ailesi ile ilgili yapılan araştırma sonucunda altı kuşaktan on üç isime ulaşılmıştır. Bunlardan bir tanesi şeyhülislam olmak üzere, tamamı ilmiye sınıfına mensup olup kazaskerlik, kadılık ve müderrislik görevlerini ifa etmişlerdir.

Ahîzâde ailesi, ilmiye sınıfında ve yönetimde etkili olduğu kadar, kültür ve sanat alanında da yer alan, bu alanlara katkı sağlayan bir ailedir. Tespit edilen on üç isimden beş tanesinin şair olması bu konuda önemli bir göstergedir.

Şekil 4.1. Ahi-zâde Ailesinin Soyağacı

4.1.a. Mehmed Efendi (1524-1581)⁶

II. Selim devri kazaskerlerinden Ahîzâde Nurullah Efendi'nin oğlu olan Mehmed Efendi, anne tarafından dedesi olan Ahî Çelebi'ye mensup olmuş ve önce müderrislik, ardından da Habeş, Bursa ve Edirne vilayetlerinde kadılık görevi ifa etmiştir. Ardından Kınalızâde Ali Çelebi'nin rahatsızlanması üzerine, onun yerine Anadolu kazaskerliği görevine getirilmiştir. Mayıs 1573'te bu görevinden emekli olmuş, 1575 yılında ise

⁶ Ahîzâde Mehmed Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 984.

Süleymaniye Darülhadisine müderris olarak atanmıştır. 1581 yılında vefat eden Mehmed Efendi, dedesi Ahi-zâde Yusuf'un yanına, Ahî Çelebi mescidine defnedilmiştir.

4.1.b. Ahmed Efendi (?- 1566)⁷

Ahîzâde Mehmed Efendi'nin kardeşi olan Ahmed Efendi Medine kadılığı yapmış ve 1566 yılında vefat etmiştir. Kendisi hakkında fazla bilgiye ulaşılamayan Ahmed Efendi'nin âlim, iffetli ve dindar olduğu belirtilir (Mehmed Süreyya 1996, 170).

4.1.c. Abdülhalim Efendi (Halîmî) (?-1604)⁸

Kazasker Mehmed Efendi'nin oğlu, Ahîzâde Hüseyin Efendi'nin ise büyük kardeşi olan Abdülhalim Efendi'nin soyu anne tarafından Şeyhülislam Sadullah Sa'di Efendi'ye dayanmaktadır. Dönemin ünlü hocalarından ve Ebuûsuûd Efendi'den dersler almış, Yeni İbrahim Paşa, Kasım Paşa, Yeni Ali Paşa, Şah Sultan, Haseki, Sahn-ı Seman, Şehzade, Valide Sultan medreselerinde müderrislik yapmıştır. Ardından kadılığa yükselmiş ve Bursa, Edirne, İstanbul illerinde görev yapmıştır. İlki 1596, ikincisi 1599 yıllarında olmak üzere iki defa Anadolu kazaskeri, 1601 yılında Rumeli kazaskeri olarak görev yapmıştır. 1604 yılında İstanbul'da şirpençeden vefat etmiştir.

⁷ Ahîzâde Ahmed Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaktan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 170.

⁸ Abdülhalim Halîmî Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 111. Aksoyak, İsmail Hakkı. 2015. "Halîmî, Abdülhalim Efendi." *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim Tarihi: 20 Ağustos 2017. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6805>.

Abdülhalim Efendi, Pir Mehmed Efendi'den sülüs ve nesih dersleri almış, aynı zamanda hattatlık yapmıştır. Bunun yanında “Halîmî” mahlası ile şiirler kaleme almıştır.

4.1.ç. Ahi-zâde Hüseyin Efendi (1572-1634)⁹

II. Selim devri kazaskerlerinden Ahizade Mehmed Efendi'nin oğlu olan, Osmanlı Devleti'nin yirmi sekizinci şeyhülislamı Hüseyin Efendi, ilk tahsilini babasından aldıktan sonra 1589 yılında Hoca Saadeddin Efendi'den mülazemet olarak müderrislik görevine başlamıştır. Çeşitli şehirlerde müderrislik yaptıktan sonra, İstanbul'da Sahn-ı Seman, Şehzade, Süleymaniye, Süleymaniye Darü'l-hadis ve Hakaniyye-i Vefâ müderrisliğine getirilmiştir. 1602 yılında kadılığa geçiş yaparak Bursa ve İstanbul'da görev yapmıştır. Bunların ardından iki defa Anadolu, üç defa Rumeli kazaskerliklerine getirilmiş, 10 Şubat 1632 yılında yeniçerilerin ayaklanması sonucu Yahya Efendi'nin azledilmesi sonucunda şeyhülislam olmuştur.

IV. Murat döneminin şeyhülislamı olan Ahîzâde Hüseyin Efendi ile padişah arasında birtakım gerginlikler yaşanmış, bunun üzerine IV. Murat, Hüseyin Efendi ve İstanbul kadısı olan oğlu Seyyid Mehmed Efendi'yi azlederek Kıbrıs'a sürülmelerine karar vermiştir. Mazul şeyhülislam ve oğlu, Kıbrıs'a gönderilmek üzere ayrı ayrı gemilere bindirilmiş iken, Padişah Şeyhülislamı gemiden indirterek Büyükçekmece civarında idam ettirmiş ve kumsala gömdürmüştür. IV. Murat'ın ilmiye sınıfına

⁹ Ahîzâde Hüseyin Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: İpşirli, Mehmet. 1988.

“Ahîzâde Hüseyin Efendi.” *İslam Ansiklopedisi*. Erişim Tarihi: 5 Ağustos 2017.

<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c10/c100038.pdf>.

Altunsu, Abdülkadir. 1972. *Osmanlı Şeyhülislamı*. Ankara: Ayyıldız Matbaası. Müstakimzâde

Sadeddin Süleyman. *Devhatü'l Meşâyih*. 18a-19a. Aksoyak, İsmail Hakkı. 2015. “Hüdayî, Ahîzâde

Hüseyin Efendi.” *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim tarihi: 20 Ağustos 2017.

<http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=7139>.

uyguladığı bu idam, bir ilk olarak tarihe geçerken, Ahîzâde Hüseyin Efendi de şehit edilen ilk şeyhülislam olmuştur.

Hüseyin Efendi, şeyhülislamlığının yanında edebiyat ve kültür alanına katkıları bakımından da bu tez açısından önem arz eder. Aşağıda ayrıntılı olarak yer verileceği üzere, Hüdâî mahlası ile de şiirler kaleme alan Hüseyin Efendi'nin, biyografik kaynaklarda güçlü hafızaya sahip bir âlim ve şair olduğu belirtilir (Mehmed Süreyya 1996, 710).

4.1.d. Ahîzâde Hasan Efendi (1559-1589)¹⁰

Ahîzâde Mehmed Efendi'nin oğlu olan Hasan Efendi, müderrislik yapmakta iken vefat etmiştir. Şair olduğu bilinen Hasan Efendi'nin tespit edilebilmiş bir eseri mevcut olmamakla birlikte, Kınalızâde Hasan Çelebi *Tezkiretü'ş-Şuara*'sında birkaç beyitine yer vermiştir (2014, 240-241).

4.1.e. Hasîbî Seyyid Muhammed Efendi (?-1635)¹¹

Şeyhülislam Hüseyin Efendi'nin oğlu olan Mehmed Efendi, önce müderris olmuş ardından Bursa ve Edirne vilayetlerinde kadılık yapmıştır. İstanbul'da kadılık yapmakta iken, Ocak 1634'te IV. Murat tarafından babası Hüseyin Efendi ile beraber azledilerek Kıbrıs'a sürülmüştür. 1635 yılında Kıbrıs'ta sürgünde iken vefat etmiştir. Hasîbî mahlası ile şiirler kaleme alan Mehmet Efendi'nin ârif, zarif, doğru ve şair olduğu belirtilir (Mehmed Süreyya 1996, 650).

¹⁰ Ahîzâde Hasan Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 617. Kınalızâde Hasan Çelebi. 2009. *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*. Hazırlayan: Aysun Sungurhan. Ankara: 240-241. Yılmaz, Hüsnü Kadri. "Ahîzâde Hasan Efendi." Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim Tarihi: 20 Ağustos 2017. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2041>.

¹¹ Hasîbî Mehmed Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan erişilmiştir: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 650.

4.1.f. Seyyid Ahmed Efendi (?-1629)¹²

Ahmed Efendi, Şeyhülislam Hüseyin Efendi'nin oğlu, Hasîbî Mehmed Efendi'nin kardeşidir. Müderrislik yapmakta iken vefat etmiştir. Kendisi ile ilgili fazla bilgiye ulaşılamayan Ahmed Efendi'nin iffetli ve sâlih olduğu belirtilmiştir (Mehmed Süreyya 1996, 170).

4.1.g. Sûzi Mahmud Efendi (?-1627)¹³

Abdülhalim Halîmî Efendi'nin büyük oğlu olan Mahmud Efendi, Bostan-zâde'den mülâzım olmuş, müderris olarak göreve başlamış ardından Selanik, Mısır, Eyüp, Bursa, Edirne şehirlerinde kadılık görevinde bulunmuştur. 1627 yılında şirpenceden vefat etmiş, babasının yanına defnedilmiştir. Mahmud Efendi'nin Sûzî mahlası ile şiir yazdığı bilirse de günümüze ulaşmış herhangi bir şiiri mevcut değildir.

4.1.h. Yahya Efendi (?-1611)¹⁴

Kazasker Abdülhalim Halîmî Efendi'nin oğlu olan Yahya Efendi, önce müderris, 1609 yılında Mısır kadısı olmuştur. 1611 yılının ekim ayında azledilen Yahya Efendi, aralık ayında vefat etmiştir. Mehmed Süreyya'nın aktardığı üzere, fâzıl ve mağrur olan Yahya Efendi, *Bahriye* adlı bir de kitap kaleme almıştır. (1996, 1672).

¹² Seyyid Ahmed Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan erişilmiştir: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 170.

¹³ Sûzî Mahmud Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan erişilmiştir: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1523. Aksoyak, İsmail Hakkı. (2014). "Sûzî, Ahîzâde Mahmud Suzi Efendi." Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim Tarihi: 20 Ağustos 2017. <http://www.turkedebiyatiiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3955>.

¹⁴ Yahya Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan erişilmiştir: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1672.

4.1.1. Abdülhalim Efendi (?-1669)¹⁵

Kadı Seyyid Mehmed Efendi'nin oğlu olan Abdülhalim Efendi'nin Kudüs'te kadılık yapmakta iken vefat ettiği bilinmektedir. Bunun dışında kendisi ile ilgili bir bilgiye ulaşılabilmiş değildir.

4.1.1. Şairlik ve Hamilik Bakımından Ahi-zâdeler

Ahi-zâdeler, yukarıda incelendiği üzere Osmanlı Devleti'ne bir şeyhülislam, çok sayıda kazasker, kadı ve müderris yetiştirerek önemli bir ulema ailesi olarak tarihte yer almaktadır. Ahi-zâdeler, kültür ve sanat alanına katkıları bakımından değerlendirildiğinde ise aile mensuplarının hamilikten ziyade şairlikleri ile ön plana çıktıkları görülmektedir. Aileden şiir ile meşgul olan çok sayıda isim mevcuttur.

Aile mensuplarından şairliği ile bilinen isimlerden ilki Abdülhalim Efendi'dir. Abdülhalim Efendi, hattatlık ve mütercimlik yapmasının yanında Halimî mahlası ile şiirler kaleme almıştır. Abdülhalim Efendi'nin mahlası ve şiir yazdığı bilinmekle birlikte tertip edilmiş bir divanı tespit edilememiştir.

Bununla birlikte Abdülhalim Efendi, Molla Cami tarafından kaleme alınan, Hz. Muhammed'in peygamberliğinin delillerini anlattığı *Şevâhidü'n-nübüvve* adlı eseri Türkçeye tercüme etmiştir.¹⁶ Bu eser muhtelif kişilerce Türkçeye tercüme edilmiş olmakla birlikte Katip Çelebi *Keşfü'z-Zünun*'da dil ve üslup açısından en güzel çevrisinin Abdülhalim Efendi tarafından yapıldığını belirtir (2013, 78). Abdülhalim Efendi'nin tercüme eserlerinden bir diğeri Molla Hüsrev'in eserlerinden *Muhtasarü'd-*

¹⁵ Abdülhalim Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 111.

¹⁶ Bu eser *Şevâhidü'n-nübüvve Tercümesi* adıyla Çelebi Abdullah Kütüphanesi'nde 253 numarada kayıtlıdır.

dürer ve'l-gurer'dir. Bunun yanında Süleymaniye Kütüphanesi'nde bazı nüshaları bulunan *Ta'lîka 'Ale'l-hidâye ve ba'zı şürûhiha* adlı eseri de hazırlamıştır. Ayrıca *El-Eşbâh ve'n-nezâir*, *Câmiu'l-fusûleyn*, *Ed-Dürer ve'l-Gurer* ve *Şerhu'l-Miftâh* adı eserlere haşiyeler yazdığı belirtilmektedir (Güleç 2018, 548).

Ahi-zâde ailesi mensuplarından şair olarak anılan bir diğer isim Ahi-zâde Hüseyin Efendi'dir. Hüseyin Efendi'nin Hüdâî mahlası ile şiir yazdığı bilinmekte ise de müstakil bir eserine rastlanabilmiş değildir. Yalnız Vasfî Mahir Kocatürk tarafından hazırlanan *Tekke Şiiri Antolojisi*'nde Hüseyin Efendi'ye izafe edilen bir ilahiye yer verilmektedir. Bu ilahinin ilk dörtlüğü şu şekildedir:

Cümle eşya uykusundan uyandı,
Uyan, hey gözlerim, gafletten uyan!
Zikr ü tesbih ünü kana boyandı,
Uyan, hey gözlerim, gafletten uyan! (Kocatürk 1968, 42)

Ahi-zâde Hüseyin Efendi, şeyhülislam olmasının da etkisi ile dönemin şairlerinden Nergisî tarafından kendisine sunulan bir kıt'a tespit edilmiştir. Nergisî'nin Hüseyin Efendi'ye sunduğu *İksir-i Saadet* adlı eserin mukaddime kısmında bulunan kıt'a on sekiz beyitten oluşmaktadır. Dönemin padişahı IV. Murat ve Şeyhülislam Ahi-zâde Hüseyin Efendi'ye övgüler ihtiva eden şiir

Niçe zaman idi sermâ-yı gam idüp te'sir
Füsürde idi devât ü şikeste kilik-i nizar (Çaldak 1997, 37)

beyiti ile başlamaktadır.

Ahi-zâde ailesi mensuplarından Hasan Efendi, kültür sanat alanına katkılardan dolayı anılması gereken kişilerdendir. Hasan Efendi'nin herhangi bir eserinin olup

olmadığı bilinmemekle birlikte Kınalızâde Hasan Çelebi, şair olduğundan bahsederek eserlerinden örnekler verir:

Göricek seg rakîbi ol gül-i ter
Didi lâg eyleyüp ana çi haber

Zülfine râzî oldı degmege yâr
Nakd-i ‘umûm virürsem ana deger

Sîne de kaldı ise peykânı
Gam yime ey hüsn ol dahı geçer (2009, 296)

Tîr-i müjene sîne dem-â-dem siper olsun
Tek âşık-ı bî-çâreye gâhî nazar olsun

Öldüm hele ben vâsıl-ı efkâr-ı ma’ânî
Bir bencileyin var ise ol dahı er olsun (2009, 296)

Ahi-zâde mensubu olan ve şair olarak bilinen diğer iki isim de “Hasîbî” mahlaslı Seyyid Muhammed Efendi ve Sûzî mahlaslı Mahmud Efendi’dir. Her ikisinin de bir eseri mevcut olmamakla birlikte, Hasîbî’ye izafe edilen iki beyit tespit edilebilmiştir:

Garaz yolunda şehâ hâk-i pâyin olmakdur
Yirümde korsa eger rûzgâr-ı nâ-hemvâr

Döşendi atlas-ı sürh-i sirişk meydâna
Dil intizârda teşrîf-i şâh-ı hûbâna (Kınalızâde Hasan Çelebi 2009, 298)

Diğer Şeyhülislam ailelerinden farklı olarak, Ahi-zâde mensupları da şiirle meşgul olmakla birlikte dönemin şairleri tarafından kendilerine sunulan herhangi bir şiir tespit edilememiş dolayısıyla herhangi bir şaire hamilik yapıp yapmadıkları hakkında da bilgiye rastlanabilmiş değildir. Şeyhülislam şairlerden olan Hüseyin Efendi'ye sunulduğu bilinen yalnız bir şiir mevcuttur. Diğer şeyhülislam şairlere sunulan şiirler ile kıyaslandığında Hüseyin Efendi'ye takdim edildiği tespit edilen şiir sayısının çok daha az olduğu görülmektedir.

4.1.j. Değerlendirme

Çeşitli biyografik kaynakların ve günümüze kadar hazırlanan akademik çalışmaların incelenmesi sonucunda Ahîzâdeler ailesine mensup on üç kişiye ulaşılmıştır.

	Meslek Mensubu	Şair
Şeyhülislam	1	1
Kazasker	3	1
Kadı	6	2
Müderris	3	1

Tablo.4.1. Ahi-zâde Mensuplarının Meslek Dağılımı ve Ailedeki Şair Sayısı

Diğer ulema ailelerinde olduğu gibi Ahîzâdeler ailesine mensup olan ve hakkında bilgiye ulaşılabilen kişilerin tamamının görevlerinin ilmiye sınıfının çeşitli kadrolarında olduğu görülmektedir. Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere, tespit edilen on üç kişinin biri şeyhülislam, üçü kazasker, altısı kadı ve üçü müderris olmak üzere tamamı ilmiye sınıfında görev yapmıştır.

Meslek bazında yapılan değerlendirme neticesinde, tespit edilen isimlerin büyük çoğunluğunun kadılık görevini ifa ettiği, bunu kazasker ve müderrisliğin takip ettiği görülür. Önemli bir ulema ailesi olan Ahîzâdelerden şeyhülislamlık makamına ulaşabilen ise yalnızca Ahîzâde Hüseyin Efendi olmuş, kendisinden sonra herhangi bir oğlu ya da torunu kazaskerlik makamının üstüne yükselememiştir.

Ahîzâde ailesinin bu tez için önem arz eden noktası ise, bir ulema ailesi olmasının yanında kültür sanat alanına da katkı sağlamış olmalarıdır. Tespit edilen isimlerden beş tanesi mahlas sahibi şairlerdir, kalan yedi isim hakkında ise böyle bir bilgiye ulaşılamamıştır. Şair olduğu tespit edilen isimlerden bazılarının şiirlerine ulaşılabilmiş, bazılarının ise şair olduğuna dair bilgiler mevcut olmakla birlikte herhangi bir şiir ya da eserine ulaşılamamıştır. Bunlar toplu bir şekilde değerlendirildiğinde tablodaki sonuç ortaya çıkmaktadır:

Ahîzâde Efendi	Abdülhalim	Halimî	Şiirleri mevcuttur.
Ahîzâde Hüseyin Efendi		Hüdayî	Şiirleri mevcuttur.
Ahîzâde Hasan Efendi		-	Şiirleri mevcuttur.
Ahîzâde Muhammed Efendi	Seyyid	Hasibî	Şiirleri mevcuttur.
Ahîzâde Efendi	Mahmud Suzî	Sûzî	Şair olduğu belirtilir.

Tablo 4.2. Ahi-zâde Ailesindeki Şairler

Özetle, Ahîzâdeler bu tez kapsamında değerlendirildiğinde ulemâ ailesi olmasının yanında, şiirler kaleme alarak kültür, sanat ve edebiyat alanında da önemli katkı sağlamış bir ailedir. Tespit edilen on üç kişiden beşinin şiir yazarak edebiyat alanına katkı sağladığı tespit edilmiştir.

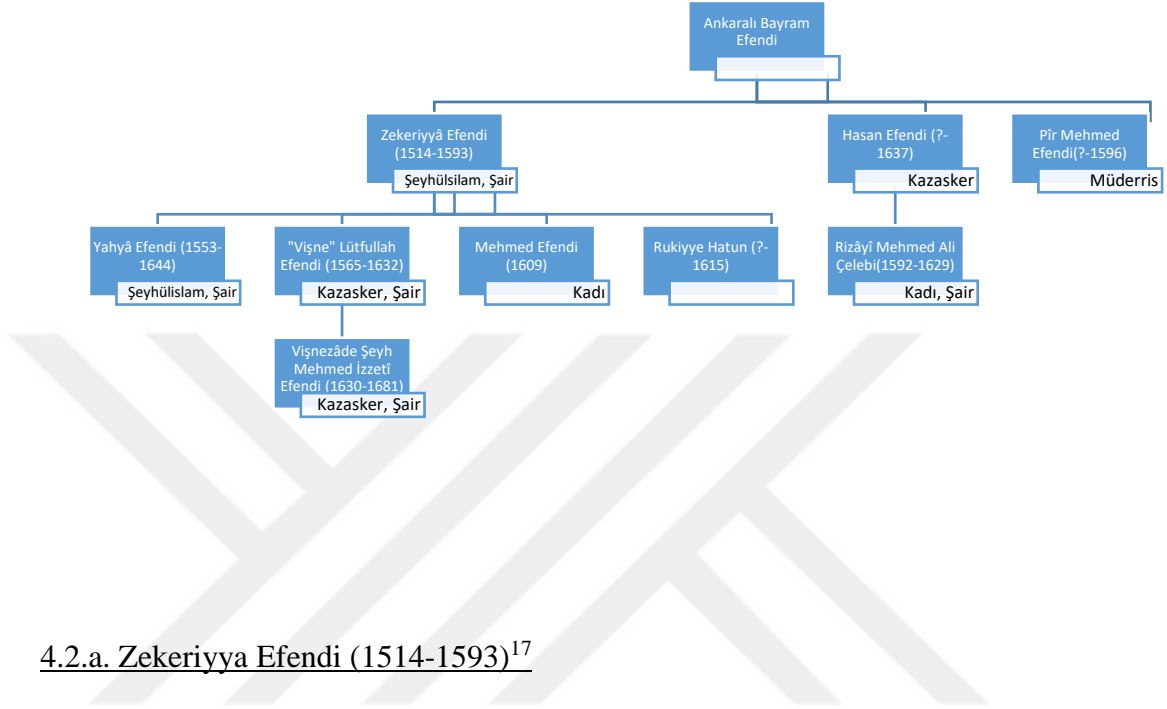
4.2. Bayram-zâdeler

Osmanlı Devleti'nin şeyhülislam ailelerinden biri olan Bayram-zâdeler, aslen Ankaralı olup Hacı Bayram-ı Veli'nin soyundan gelmektedir. Devlete iki şeyhülislam, üç kazasker ve çok sayıda devlet adamı yetiştirmiştir. Bayram-zâdeler ile ilgili yapılan araştırmalar neticesinde dört kuşaktan on kişi hakkında bilgiye ulaşılabilmektedir.

Ailenin ilmiye sınıfına intisap etmesini sağlayan Zekeriyya Efendi ve şeyhülislamlığı ile olduğu kadar şairliği ile de ün yapan Yahya Efendi ailenin önde gelen isimleridir. Şeyhülislamlık makamına gelememiş olmakla birlikte Lütfullah Efendi, Hasan Efendi ve şairliği ile de bilinen İzzetî Mehmed Efendi kazaskerlik makamına kadar yükselmiş diğer isimlerdendir. Tespit edilen kişilerden diğeri aynı zamanda şair olan Rızayî Mehmed Efendi kadılık yapmış, Pir Hasan Efendi ise müderrislik görevinde bulunmuştur. Tespit edilen bir diğer isim de Zekeriyya Efendi'nin kızı Rukiye Hanım'dır.

İlmî alanda olduğu kadar kültürel alanda da adından söz ettiren Bayram-zâdelere mensup on kişiden beş tanesinin şair olması ailenin edebiyat ve sanat alanında aktif olduğu ve bu alanlara katkı sağladığını göz önüne sermektedir. Aşağıda ayrıntılı olarak inceleneceği üzere ailenin şeyhülislamların aynı zamanda şairlikleri ve diğer şairleri himaye etmeleri ile de adından söz ettiren isimler olduğu görülecektir.

Şekil 4.1. Bayram-zâde Ailesinin Soyağacı

4.2.a. Zekeriyâ Efendi (1514-1593)¹⁷

Ankaralı Bayram Efendi'nin oğlu olan Zekeriyâ Efendi, Osmanlı Devleti'nin yirmi birinci şeyhülislamıdır. Öğrenimini tamamladıktan sonra Malûl Emir Efendi'den mülazım olmuş, Atik Ali Paşa ve Edirne Üç Şerefeli medreselerinde müderrislik yapmıştır. Halep, Medine, Mısır, Bursa ve İstanbul'da kadılık yapmış, ardından Anadolu ve Rumeli kazaskerliğine yükselmiştir. 1592 yılında meşihat makamına getirilmiş ve görevde iken 1593 yılında vefat etmiştir.

¹⁷ Bayram-zâde Zekeriyâ Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 599-600. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1707. Bilkan, Ali Fuat ve Yusuf Çetindağ. 2006. *Şeyhülislam Şairler*. Ankara: Hece Yayınları. 73-76. Altunsu, Abdülkadir. 1972. *Osmanlı Şeyhülislamı*. Ankara: Ayyıldız Matbaası. 46.

Zekeriyâ Efendi, “Meylî” mahlası ile şiirler şiirler ve edebiyat dışı alanlarda eserler kaleme almıştır.

Zekeriyâ Efendi'nin Rukiye Hanım ile izdivacından Yahya Efendi, Lütfullah Efendi ve Mehmed Efendi adında üç oğlu ve Rukiyye Hatun adında bir kızı olmuştur.

4.2.a. Hasan Efendi (?-1637)¹⁸

Zekeriyâ Efendi'nin oğlu, Yahya Efendi'nin kardeşi olan Hasan Efendi, önce müderris, ardından da Mekke, Eyüp, Galata, Edirne ve İstanbul'da kadı olarak görev yapmıştır. 1626 yılında Anadolu, 1629 yılında ise Rumeli kazaskerliğine yükseldiği bilinen Hasan Efendi'nin Ridâyî Mehmed Ali Çelebi adında bir oğlu vardır.

4.2.b. Pir Mehmed Efendi (?-1596)¹⁹

Zekeriyâ Efendi'nin küçük oğlu ve Yahya Efendi'nin kardeşidir. Müderris olduğu, İznik'te vefat edip oraya gömüldüğü bilinmektedir.

4.2.c. Mehmed Ali Çelebi (1592-1629)²⁰

Hasan Efendi'nin oğlu olan Mehmed Ali Çelebi, önce müderris ardından da Selanik ve Mısır kadısı olmuştur. Mehmed Ali Çelebi, “Ridâyî” mahlası ile şiir kaleme almıştır. Divan sahibi şairlerdendir.

---

¹⁸ Hasan Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.599-600.

¹⁹ Pir Mehmed Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.599-600.

²⁰ Mehmed Ali Çelebi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.599-600.

4.2.ç. Yahya Efendi (1553-1644)²¹

Zekerıyyâ Efendi'nin oğlu olan Yahya Efendi, Osmanlı Devleti'nin yirmi yedinci şeyhülislamıdır. İlk eğitimini babasından aldıktan sonra, Abdülcebbarzâde Derviş Mehmed Efendi'nin derslerine devam etmiştir. Mülazemet aldıktan sonra Atik Ali Paşa, Şehzade ve Üsküdar medreselerinde müderrislik yapmıştır. 1596 yılında kadılığa geçerek Halep, Şam, Mısır, Bursa, Edirne ve İstanbul kadılıkları yapmıştır. 1604 yılında Anadolu ve aynı yıl içinde Rumeli kazaskerliğine yükselmiştir. 1622 yılında Şeyhülislam Esad Efendi'nin görevinden ayrılmasından sonra meşihat makamına getirilmiştir. Kemankeş Ali Paşa ile yaşadığı sorunlar dolayısıyla görevinden azledilmişse de 1625 yılında ikinci defa şeyhülislam olmuştur. 1632 yılında ikinci defa görevden alınmış, Ahi-zâde Hüseyin Efendi'nin idamından sonra son kez meşihat makamına getirilmiş ve görevde iken 93 yaşında vefat etmiştir. Yahya Efendi, üç defa getirildiği şeyhülislamlık makamında on sekiz yılı aşkın bir süre görev yapmıştır.

Divan edebiyatının önemli şairlerinden olan Yahya Efendi *Divan*'ının yanında *Kaside-i Bürde*'yi tercüme etmiştir. Bunun dışında Muhsin-i Kayseri'nin *Feraiz Manzumesi Şerhi*, Kemalpaşa-zâde'nin *Nigaristan* tercümesi, *Vak'a-yı Sultan Osman-ı Sani* ve *Fetava-yı Yahya* kaleme aldığı diğer eserleridir.

Yahya Efendi'nin çocuğu yoktur.

---

²¹ Yahyâ Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.599-600. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1674. Bilkan, Ali Fuat ve Yusuf Çetindağ. 2006. *Şeyhülislam Şairler*. Ankara: Hece Yayınları. 85-97. Altunsu, Abdülkadir. 1972. *Osmanlı Şeyhülislamları*. Ankara: Ayyıldız Matbaası. 60-63.

4.2.d. Lütfullah Efendi “Vişne” (1565-1632)²²

Kadı Çelebi namı ile bilinen Lütfullah Efendi, Zekeriyâ Efendi'nin oğullarındandır. Çeşitli şehirlerde kadılık yaptıktan sonra kazaskerlik makamına yükselmiştir.

Lütfullah Efendi, Şeyhî mahlası ile şiirler kaleme almıştır. Kerim, cömert, güler yüzlü ve latifeci olduğu belirtilir (Mehmed Süreyya 1996, 905). İzzetî Mehmed Efendi adında bir oğlu vardır.

4.2.e. Mehmed Efendi (?-1609)²³

Zekeriyâ Efendi'nin küçük oğlu olan Mehmed Efendi, önce müderris ardından da İzmir Mollası olmuştur. Mehmed Efendi hakkında daha fazla bilgiye ulaşılamamıştır.

4.2.f. Rukiyye Hatun (?-1615)²⁴

Zekeriyâ Efendi'nin tek kızı olan Rukiyye Hatun Derviş Mehmed Efendi ile evlenmiştir. Rukiyye Hatun Koğacı Dede'de bir medrese yaptırmıştır.

4.2.g. İzzetî Mehmed Efendi (1630-1681)²⁵

Zekeriyâ Efendi'nin torunu, Lütfullah Efendi'nin oğlu olan İzzetî Mehmed Efendi önce müderris ardından da İstanbul kadısı olmuş, 1669'da Rumeli kazaskerliğine yükselmiştir. Âlim ve güzel ahlak sahibi olarak anılır (Mehmed Süreyya 1996, 853).

---

²² Lütfullah Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.599-600 Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 905.

²³ Mehmed Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 599-600 Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1026.

²⁴ Rukiyye Hatun hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.599-600. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1400.

²⁵ İzzetî Mehmed Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.599-600.

İzzetî Mehmed Efendi divan sahibi şairlerden biridir. Bunu dışında *Keşfü’z-Zünun*’a yazdığı zeyl ve *Tezkiretü’ş-Şuara*’sı vardır.

4.2.h. Şairlik ve Hamilik Yönünden Bayram-zâdeler

Osmanlı Devleti’nin önemli ulema ailelerinden biri olan Bayram-zâdeler, kültür, sanat ve bilhassa edebiyat alanında adından söz ettiren şairler yetiştirmiştir. Özellikle hem kendi yüzyılının hem de sonraki yüzyılların en önemli şairlerinden biri olan divan sahibi Şeyhülislam Yahya bu aileye mensuptur.

Bayram-zâde ailesine mensup olup şairliği ile bilinen kişilerden ilki Zekeriyya Efendi’dir. “Meylî” mahlası ile şiirler kaleme alan Zekeriyya Efendi çok sayıda eser hazırlamıştır. *Devhatü’l-Meşayih*’te Zekeriyya Efendi’nin divan sahibi şairlerden olduğu belirtilmiş ise de günümüzde tespit edilebilmiş bir divanı mevcut değildir. Bilkan, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde Meylî’ye ait bir divanın bulunduğu belirtilmiş ise de bu numarada kayıtlı olan eserin bir divan değil şiir mecmuası olduğunu ve bu mecmuada Meylî’ye ait yalnız bir şiirin bulunduğu ifade etmektedir (Bilkan ve Çetindağ 2006,73). Kınalızâde Hasan Çelebi de Zekeriyya Efendi’nin iyi bir şair olduğunu, Türkçe, Farsça ve Arapça şiirlerinin bulunduğunu ve bu alanda yetenekli olduğunu beyan eder (2017, 819). Yine Zekeriyya Efendi’nin itibarlı bakış ve fikrine, kaleminin büyüüne ve faziletine işaret ettiğini beyan ederek bazı şiirlerine yer vermiştir:

La’lüne kand öykünürmiş kaddüne serv-i çemen

Dadı dâlı var mıdur bi’llâh ey şekker-şiken

Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayan. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 853.

Yoluma cân viren vaslum dirîg itmem dimiş
Ger bu ahdine vefâ eyleser cânân işte ben (2017, 822)

...

Gülşene ‘arz-ı cemâl itdi yine meh-rûlar
Hacletinden yire geçdi görüp anı sular

Genc-i hüsnine niçe el ire ol sîm-berün
Ejdehâlardur anı bekler iki gîsûlar (2017, 823)

Zekeriyya Efendi’nin şiirleri dışında dinî alanda da eserleri mevcuttur. *Hâşiye-i Sadrü’ş-Şerîa, Tefsîr-i Fâtiha, Ta’likât ‘alâ Şerh-i Miftah, Hâşiye ‘alâ Şerh-i Mevâkıf, Hâşiye ‘ale’-d-Dürer ve Talikât ‘ale’- Beyzâvî’den Arafa* hâşiyesi bu eserlerden bazılarıdır.

Zekeriyya Efendi hem makamı hem de şeyhülislam şairlerden olması dolayısı ile dönemindeki şairler arasında saygın bir konuma sahip olmuş, bu şairler tarafından kendisine şiirler takdim edilmiştir. Zekeriyya Efendi’ye şiir sunan şairlerden biri Filibeli Vecdî’dir. Filibeli Vecdî’nin *Divan*’ında Zekeriyya Efendi’ye sunulmuş sekiz şiir tespit edilmiştir.

Cümle fûnûnı ilm-i şerifi muhitdür
Tab-ı vasine n’ola dirsem bihâr-ı şer

Zihninde mündemicdürür fazl ile kemâl
Sadrında münderic güher-i bi-şumâr-ı şer (2017, 27)

Zekeriyya Efendi'ye sunulan şiiplerden bazıları şeyhülislamı övmek maksatlı yazılmış olmakla birlikte, bir kısmında ise şair bulunduğu durumdan şikayet ve sitem ederek, taleplerini dile getirmektedir:

A benüm devletüm a sultânüm
Gamla ölsem kime düşer kanum

Bilürüm hoşdur ıstıbâr-ı cemîl
Kalmadı lik sabra dermânüm

Câna kâr itdi firkât-i evlâd
Sanma kim mâl ü câha hayrânüm

Kaldum ortada zâr ü ser-gerdân
Bundadur cism ü andadur cânüm

Kâm-yâb oldu cümleten ihvân
Ben n' için böyle zâr ü giryânüm

Bana eltâf-ı bi-kıyâs eyle
Söyle kim gıpta ide ihvânüm (Filibeli Vecdi 2017, 35)

Bayram-zâdelere mensup olup şiiir ile meşgul olan isimlerden bir diğeri de Rızayî mahlaslı Mehmed Ali Çelebi'dir. Dayısı Şeyhülislam Yahya'dan mülazım olan Mehmed Ali Çelebi'nin mahlasını Şeyhülislam Yahya şu beyitler ile vermiştir:

Medh eyle cenâb-ı Mustafâyı
Evlâdını âl-i Murtazâyı

Geldünçü bu teng-nây-ı dehre

Mahlas idegör Alî Rızâyî (Zavotçu 2009, 128)

Henüz 38 yaşında vefat etmiş olmasına rağmen, günümüze on beş yazma nüshası ulaşan *Rızâyî Divanı*'nı kaleme almıştır. Bu divan üzerine hazırlanan yüksek lisans tezlerine göre divan yirmi bir kaside, iki yüz on dokuz gazel, on üç ruba'î, sekiz kıt'a ve kırk altı müfredden müteşekkildir (Gürsoy 2014). Atayî tezkiresinde Rızâyî'nin şiiirlerinden “mükemmel dîvân-ı eş'arı vardır” şeklinde bahseder (Rızâyî 1997, 4). Divanında yer almayan dokuz gazelinin bulunduğu *Mecmu'a-i Devâvîn* adlı bir mecmuası da mevcuttur. Rızâyî, 17. yüzyılın önemli ve yenilikçi şairlerinden biri olarak zikredilmektedir (Rızâyî 1997, 4).

Rızâyî, şiiirlerinin yanında mensur eserler de kaleme almıştır. *Nakdü'l-Mesâil fi Cevâbi's-Sâil* ve *Avdü's-Şebâb* adlı eserleri tercüme niteliğindeki düz yazılarıdır. Rızâyî, *Rıza Tezkiresi*'nde eserlerinin benzersiz olması yönü ile methedilmiştir (Zavotçu 2009, 128).

Rızâyî şairliği ile olduğu kadar hâmilîği ile de edebiyat alanına katkı sağlayan isimlerden biridir. Özellikle tanınmış bir ulema ailesine mensup olması ve ilim ile meşgul olması dolayısıyla, dönemin ilim adamlarını koruyup gözetmiş ve edebi çevrelerde adından söz ettirmiştir. Aynı zamanda kadı olan Nergisî, *Nihalistan*'da Ali Çelebi'yi “sipâh-ı eltaf ile ihzar-ı bargah-ı ahali-penah idüp müstagrık-ı nevaziş ü ihsan itmek pîş-nihad-ı meşreb-i inâyet-resanı” sözleri ile methetmiştir (Çaldak 1997, 455-451). Yine aynı eserde, ilim ve faziletleri dolayısıyla kendisinin etrafında edebi çevrelerin toplanmasından bahisle “hurşid-i devran” olarak anılmıştır (Çaldak 1997, 540).

Rızayî, makamından ziyade şiir alanında etkili bir kişi olması dolayısıyla kendisine şiir sunulan şairlerden birisi olmuştur. Rızayî kendi *Divan*'ında yer alan aşağıdaki kıt'ada dönemin şairlerinden Sabrî'nin kendisine bir kaside sunduğunu ifade etmektedir.

Tab'-ı derya cuşîş-i Sabrî-i Hâkânî-sühan

Câna layık bir kaside eyledi ihdâ bize

Habbezâ zihn-i bülend ü tab'-ı istiğna pesend

Caiz olsa tuhfe-i canum virürdüm câ'ize (Rızayî 1997, 4)

Bununla birlikte, *Sabrî Divanı* incelendiğinde Ali Efendi'ye sunulan üç adet kaside bulunduğu fakat buradaki Ali Efendi'nin Rızayî değil, Moravi Ali Efendi olduğu anlaşılmaktadır (Sabrî 2010, 92).

Bayram-zâde ailesi mensuplarından üzerinde durulması gereken en önemli kişi ise Şeyhülislam Yahya'dır. Babası Zekeriyya Efendi gibi hem şeyhülislam hem de şair olan Şeyhülislam Yahya, gerek şiiri gerekse ilmi ile meşhur ve çevresi tarafından sevgi ve saygı gösterilen bir zattır. Çocukluğundan itibaren ilim ve sanatla meşgul olmuş, kendisinden ve sanatından daima övgü ile bahsedilmiştir. Kınalızâde (2017, 935) tezkiresini kaleme aldığı dönemde Yahya Efendi henüz genç yaşta olmasına rağmen, ileride iyi bir devlet adamı ve şair olacağından bahisle Yahya'dan şu şekilde bahseder:

Mahâ'il-i devlet ü ikbâl cebîn-i âyîne-i timsâlinde zâhir ü 'ıyân ve kâ'im-i makâm-ı peder-i pür-iclâl olacağı cebhe-i bî-nazîr ü misâlinde ziyâ-yı bedr gibi rûşen ü tâbândur. (...) Âvâze-i i'tibâr u iştihârı gulguleendâz-ı çarh-ı devvâr olması nûr-ı hürşîd-i nevvâr gibi rûşen ü âşkârdur.

Şeyhülislam Yahya'nın şüphesiz en önemli eseri *Divan*'ıdır. *Divan*, 1 na't, 4 kaside, 1 Sakinâme, Sultan Murâd'ın bir gazeline tahmis, 450 gazel, 16 tarih, 11 kıt'a, 4 ruba'i, 16 nazm ve 64 beyitten müteşekkildir. Eserleri ile yalnız 17. yüzyılın değil, Divan Edebiyatının bütün dönemlerinin önemli şairlerinden olan Şeyhülislam Yahya'nın şairliğinden tezkirelerde övgü ile bahsedilir. Kınalızâde onun şiirleri için "Mergûb u makbûl güftârı ve pesendide-i sığâr u kibâr eş'âr-ı dürer-bârı vardur" (2017, 935) derken, Rıza Tezkiresi'nde ise "Eş'âr-ı dil-pezirleri şûh u selis ü sûz-nâk ve güftâr-ı bi-nazirleri sim üzer-i hâlisü'l-ayâr gibi mücellâ vü pâkdür" (Zavotçu 2009, 167) diye bahsederek "sultanü'ş-şuara" olarak anılması gerektiğini söyler.

Şeyhülislam Yahya'nın *Divan*'ı dışında *Ferâ'iz Manzumesi Şerhi*, *Kasîde-i Bürde Tahmis* ve *Nigâristân Çevirisi* isimli eserleri hazırlamıştır. Bunların yanında Şeyhülislam Bursalı Mehmed Efendi, Şeyhülislam Yahya'nın şeyhüislamlığı boyunca verdiği fetvaları *Fetavâ-yı Yahyâ* isimli eserde toplamıştır.

Kültür ve sanat alanına katkısı yalnız kaleme aldığı eserler ile sınırlı olmayan Şeyhülislam Yahya'nın, hem birçok şaire hamilik yapması suretiyle hem de başarılı bir şair olmasından dolayı diğer şairlerce örnek alınması itibariyle çok yönlü bir katkısından bahsetmek mümkündür. Hem ilmî hem de edebî alanda önemli bir yeri olan Şeyhülislam Yahya'ya çağdaşı olan şairler çok sayıda şiir takdim etmiş, Yahya'nın şiirlerine nazireler yazmıştır. Bunun yanında kendinden sonraki dönemlerde yaşamış olan şairler de Yahya'nın şairliğinden övgü ile bahsederek nazireler kaleme almışlardır.

Şeyhülislam Yahya'nın etkilediği şairlerden birisi kendisi gibi divan sahibi şeyhüislam şairlerden olan Bahayî Efendi'dir. Bahayî Efendi'nin şiir anlayışında

etkili olduğu gibi onun mahlasını veren kişi dahi Şeyhülislam Yahya'dır (İpşirli 1988, 284). Bahayî Efendi'nin Divan'ında yer alan kıtalardan birini kendisine sunmasının üzerine, Yahya Bahayî'ye mahlasını vermiştir.

Dönem şairlerinden Na'ilî, *Divan*'ında 23 ve 34. sırada yer alan kasidelerini Şeyhülislam Yahya'ya takdim etmiştir.

Şeyhülislam Yahya Efendi'ye kaside sunan şairlerden biri Nev'izâde Atayi'dir Atâyî Şeyhülislam Yahya'ya şiirler sunmuş ve onun şairliğinden etkilenerek şiirlerine bu etkiyi yansıtmıştır. Divanını Şeyhülislam Yahya'ya ithaf etmiş olan Atâyî (2017, 20) dîbace bölümünü ona övgü ile bitirir:

Bir üstâd-ı suhandur ki her matla'-ı bî-misâli satr-ı ser-meşk-i debistân-ı hayâl ve her ma'nâ-ı âb-dârı tecellâ-yı cemâl-i 'aşk ile bir gevher-i seyyâldür. Bir husrev-i mülk-i belâgatdür ki mânend-i İskender iklim-i nazma bahrler revân idüp safha-i evrâkda beyâz-ı mâ-beynü's-satûrı deryâ-yı anber-i ber-kenâr ve nazm-ı pür-sûzı âteş-pâre mazmûnıla misâl-i micmer-i pür-ahker duhân-ı hutût-ı siyâhından bûy-ı muhabbet âşikârdur. Ve safha-ı evrâk-ı eş'ârı bir gülşendür ki ezhârı enfâs-ı Mesihâ ile şügüfte ve zülâl-i Hızr ile şâd-âbdur ve hâk-i 'anber-sirişt hatt-ı müşgîni âteş-i 'aşk ile pür-tâb olmuşdur.

Bunun yanında divanda yer alan 10, 11, 26 ve 27 numaralı kasideler Yahya Efendi'ye sunulmak maksadı ile medhiye mahiyetinde kaleme alınmıştır:

Lutfıyla irer maksada erbâb-ı münâsib
İtdükleri hep tayy-ı mekân bast-ı zamândur

Mektûbı ile gösterür ahbâba velâyet

Tomârı ‘aceb devr-nümâ âyinedândur (Nev’izâde Atâyî 2017, 62)

Kasidelerinin dışında Atâyî, Şeyhülislam Yahya’nın bir gazeline tahmis yazmış ve Şeyhülislam Yahya için çok sayıda beyit kaleme almıştır. Doğrudan kendisine sunduğu şiirler dışındaki şiirlerinde de, Şeyhülislam Yahya’dan bahsedildiği, bilhassa şiirlerinin örnek alındığı, kendisinin de ona ulaşmak istediği yönünde ifadeler mevcuttur:

Şi’r-i Yahyâ-veş olup jeng-i tekellüfden beri

Bikr-i ma’nâyı güzel gösterse mir’ât-i suhan (2017, 139)

Bunun yanında, kime sunulduğu belli olmamakla birlikte, *Sohbetü’l- Ebkâr* adlı eserinde de Şeyhülislam Yahya Efendi’ye sunulmuş şiirler mevcuttur (Nev’izâde Atâyî 2017, 11). Görüldüğü üzere Atâyî, Divan’ını Şeyhülislam Yahya’ya ithaf etmiş olduğu gibi, içinde çok sayıda şiiri de kendisine sunmuş, bu şiirlerin dışındaki şiirlerinde de Şeyhülislam Yahya’dan ve şairliğinden dem vurmaya ihmal etmemiştir.

Şeyhülislam Yahya’ya şiir sunan şairlerden birisi de Cevrî’dir. Yahya Efendi’ye bir adet kaside sunan Cevrî, teşbih ve mecazlarla süslü bir şiir kaleme almış ve Yahya Efendi’yi hem kişiliği ve ilmi hem de şairliği yönünden övmüştür.

Yeter keremde kirâmâtına bu sâhid anun

Ki evliyâ-yı ni’am cümle olmış ana mürîd (Aydın 2010, 163)

Yukarıda bahsedildiği üzere, aynı zamanda Bayram-zâde ailesine mensup olan Rızayî’nin hem meslekî hem de şiir alanındaki yükselmesinde Şeyhülislam Yahya’nın önemli bir rolü bulunmaktadır. Nitekim Rızayî Divanı’nda yer alan 17 ve 18 numaralı kasideler Şeyhülislam Yahya Efendi’ye sunulmuştur.

Yahyâ-yı Mesîhâ-dem-i hûrşîd-himem kim

Mahz-ı kerem-i hakdur anun câh u celâli (Rızayî 1997, 94)

Yahya Efendi'nin ilminden, faziletinden adaletinden ve bilhassa cömertliği ve lütfundan bahsedilen kasidelerde şair, Şeyhülislam Yahya'dan lütuf beklediğini açıkça ifade eder:

Mümtâzıdur ol tâ'ifenün çünkü Rızayî

Mahsusça bir lutf umar ey fahr-ı ahâli (Rızayî 1997, 96)

Rızayî'ye göre Şeyhülislam Yahya o kadar değerlidir ki onun varlığı dahi Allah'ın dünyaya ihsanıdır:

Cenâb-ı hazret-i üstâd-ı kül Yahyâ Efendi kim

Vücut-ı mahz-ı ihsân-ı Hudâ'dur dîn ü dünyaya (Rızayî 1997, 98)

Şeyhülislam Yahya'dan ilgi ve himaye görerak ona şiir sunan şairlerden biri Nergisî'dir. Nergisi manzum eserlerinden *Meşakku'l-Uşşak* adlı eserinin ön sözünde bulunan 63 beyitlik bir kasideyi Yahya Efendi'ye sunarak onun şeyhülislamlığını kutlamıştır.

Ele al Nergisiya câm-ı safa-peymayı

Çünkü gördün bu dem-i Hürrem-i behcet-zâyı

Kıl yine na'ra-i el-ayş ile dehri memlû

Es-sabuh ile pür it sâmi'a-i dünyayı (Çaldak 1997, 34)

Şeyhülislam Yahya'dan övgü ile bahseden önemli şairlerden biri çağdaşı olan Nef'î'dir. Nef'î'nin Divan'ında yer alan “*Ey pâdişeh-i serîr-i dâniş/ Vey husrev-i bârgâh-ı manâ*” (2018, 222) beyitleri ile başlayan kıt'ada Şeyhülislam Yahya'yı

fazileti, fikirlerinin ve mazmunlarının tazeliği gibi birçok yönden methetmiştir. Divan edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Nedim de Şeyhülislam Yahya'nın şiir alanındaki yetkinliğini,

Nef'î vâdi-i kasâ'idde suhan-perdâzdur.

Olamaz ammâ gazelde Bâkî vü Yahyâ gibi

beyitinde Bakî ve Nef'î ile mukayese etmek sureti ile ifade etmektedir. Yalnız divan şairleri tarafından değil sonraki dönemlerde Ziya Paşa, Yahya Kemal gibi şairler de Şeyhülislam Yahya'nın gazellerindeki başarısından övgü ile bahsetmişlerdir.

Bayram-zâdelere mensup olup şiir ile ilgilenenler arasında üzerinde durulması gereken son kişi Mehmed Efendi'dir. İzzetî mahlası ile şiir yazan Mehmed Efendi'nin bir *Divan*'ı mevcuttur. Arapça ve Farsçayı çok iyi bilen İzzetî Mehmed Efendi, şiirlerinde çok fazla Arapça, Farsça kelime kullanmış, Sebk-i Hindî etkisinde kalmıştır. *Divan*'ı dışında *Keşfü'z-Zünûn* ve *Zübdetü'l-Eş'ar*'a ilaveler yazarak zeyl yazdığı bildirilmekteyse de bu eserlere ulaşılabilmiş değildir (Çağlı 1999, 4-5). Kınalızâde, *Tezkiresi*'nde (2017, 561) ve Beyanî'nin *Tezkiretü'ş-Şuara*'sında (2008, 125) İzzetî başlığı ile muammada usta olan bir Mehmed Efendi'den bahsetmekte ise de, bu Mehmed Efendi'nin kadılıktan azledildikten sonra vefat etmiş olduğu anlaşılmakta olup, Vişnezâde Mehmed Efendi ile aynı kişi olmadığı düşünülmektedir. Yapılan araştırmalar neticesinde, İzzetî Mehmed Efendi'nin bir şairi himaye ettiği yönünde bir bilgiye yahut kendisine sunulan bir şiire rastlanabilmiş değildir.

Özetle Bayramzadelere mensup şeyhülislamlara sunulan şiirlere bakıldığında en çok şiirin Yahya Efendi'ye takdim edildiği görülmektedir. Şeyhülislam Yahya'ya Bahayî, Naili, Nev'izâde Atayî, Cevrî, Rızayî, Nergisi ve Nef'î'nin şiir takdim ettiği

ve bu isimlerin onun şiirlerini tanzir ettiği görülür. Yahya Efendi'den sonraki dönemde yaşamış olmakla birlikte, Nedim'in de Yahya Efendi'nin şairliğini övdüğü bir beyiti vardır. Zekerriyya Efendi'ye ise sadece Filibeli Vecdi sekiz şiir ve iki mensur eser sunmuştur.

4.2.1. Değerlendirme

Bayram-zâdelerin soyağacı araştırıldığında dört kuşaktan on kişiye ulaşılabilmiş ve bunlardan dokuz tanesi erkek, bir tanesi ise kadındır.

	Meslek Mensubu	Şair
Şeyhülislam	2	2
Kazasker	3	2
Kadı	2	1
Müderris	1	-

Tablo 4.3. Bayram-zâde Mensuplarının Meslek Dağılımı ve Ailedeki Şair Sayısı

Aileye mensup kişilere bakıldığında diğer ulema ailelerinde olduğu gibi, ulaşılan isimlerden neredeyse tamamının ilmiye sınıfına mensup çeşitli meslekler ile iştigal ettiği görülmüştür. Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere bunlardan iki tanesi şeyhülislam, üçü kazasker, iki tanesi kadı ve birisi müderristir.

Zekeriyya Efendi	Meylî	Şiirleri mevcuttur.
Mehmed Ali Çelebi	Rızayî	Şiirleri mevcuttur.
Şeyhülislam Yahya	Yahya	Divan'ı mevcuttur.
Lütfullah Efendi	Şeyhî	Şiirleri mevcuttur.
Mehmed Efendi	İzzetî	Divan'ı mevcuttur.

Tablo 4.4. Bayram-zâde Ailesindeki Şairler

Tespit edilen kişi sayısı oldukça az olmasına rağmen, söz konusu ailenin bu tez için esasen önem arz eden noktası, bu isimlerin kültürel alanda ve sanat alanında önemli yer tutmalarıdır. Tespit edilen on kişiden beşi şiir kaleme almış ve bunlardan iki tanesi divan sahibidir.

4.3. Bostan-zâdeler

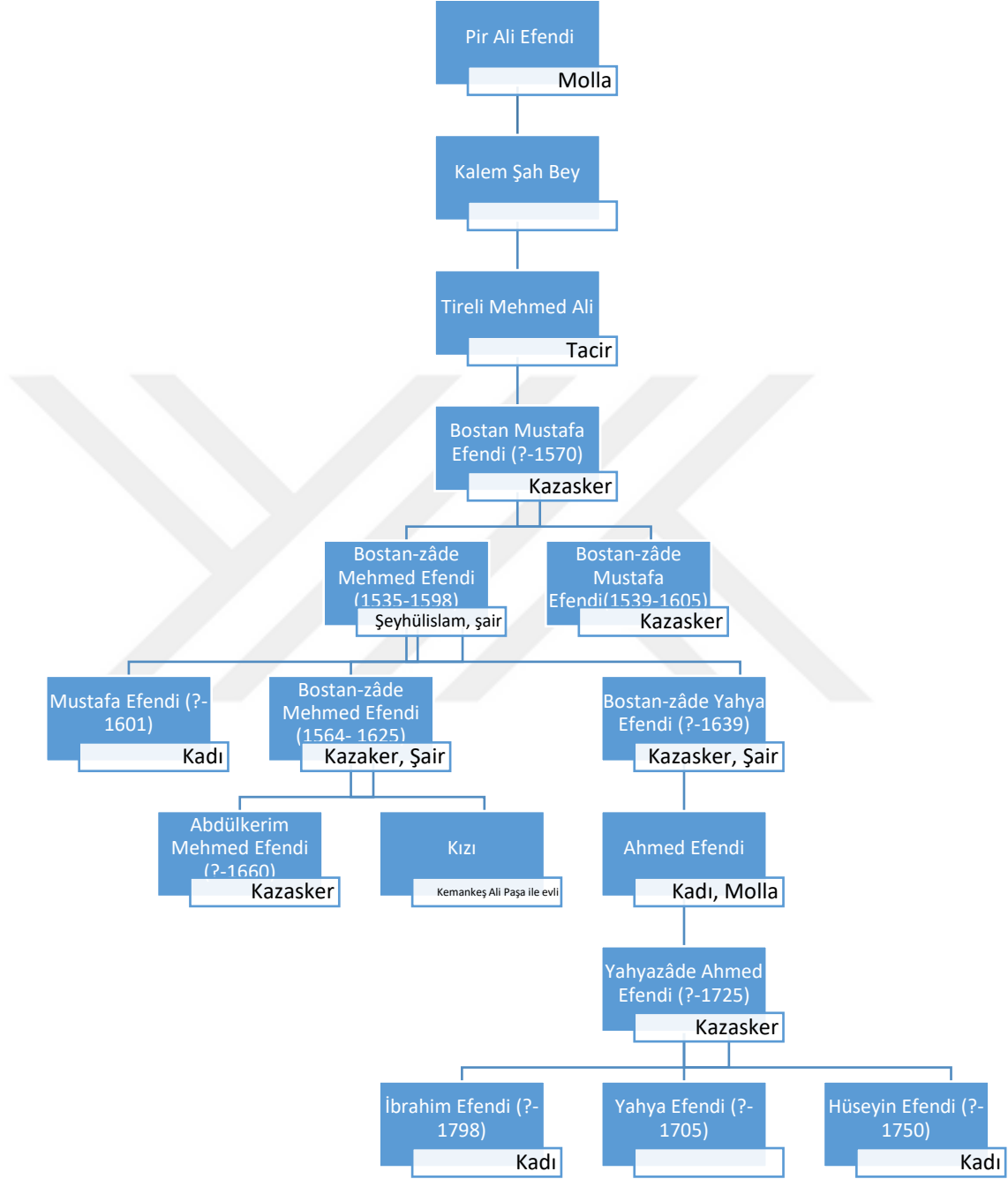
16 ve 17. yüzyılın önemli ulema ailelerinden olan Bostan-zâdeler, Osmanlı Devleti'ne bir şeyhülislam, çok sayıda kazasker, kadı ve müderris yetiştirmiştir. Bostan Mustafa Efendi'nin torunu ve *Gül-i Sad-berg*'in yazarı Bostan-zâde Yahya Efendi'den sonra aile Yahyazâdeler olarak anılmaya devam etmiştir.

Bostan Mustafa Efendi'den öncesi incelendiğinde büyük dedesi Pir Ali Efendi'nin molla olarak anıldığı, dedesi Kalem Şah Efendi'nin ise hangi meslek ile iştiğal ettiğinin belirlenemediği görülür. Mustafa Efendi'nin babası ise Tireli bir tacirdir. Dolayısıyla, ailenin ilmiye sınıfına intisabı Bostan Mustafa Efendi'nin kazaskerlik makamına erişmesi ile olmuş, oğlu Mehmed Efendi'nin şeyhülislam olması ile de durum pekişmiş ve aile bir ulema ailesi haline gelmiştir.

Bostan-zâde ailesi hakkında yapılan araştırma neticesinde, dokuz kuşaktan on altı ve soyağacında tam olarak yeri belirlenemeyen üç kişi olmak üzere on dokuz kişi tespit edilmiş olup, bunlardan bir tanesi Bostan-zâde Mehmed Efendi'nin ismi tespit edilemeyen kızıdır.

Aşağıdaki soyağacında ve ailenin kültür ve sanat alanına yaptığı katkılar noktasında yapılan değerlendirmeler kısmında görüleceği üzere, Bostan-zâde ailesi üç şair ve bunun yanında Bostan Mustafa Efendi gibi bir de tarihçi yetiştirmiştir. Bu nedenle Bostan-zâde ailesi bu tez kapsamında önem arz eden ailelerden biridir.

Şekil 4.3. Bostan-zâde Ailesinin Soyağacı

4.3.a. Bostan Mustafa Efendi (?-1570)²⁶

Mustafa Efendi, Tireli Mehmed Ali adında bir tacirin oğlu olup, İbn-i Kemal'den eğitimini aldıktan sonra, önce müderrislik, ardından kadılık görevlerinde bulunmuş ve Rumeli kazaskerliği görevine kadar yükselmiştir. 1570 yılında vefat eden Mustafa Efendi'nin cenaze namazını Şeyhülislam Ebûsuûd Efendi kıldırması ve Eyüp'e defnedilmiştir.

Kazasker Bostan Mustafa Efendi, aynı zamanda Hâşiye-i Sûre-i En'âm 'Alâ Tefsîri Beyzâvî, Hâşiye-i Sadru'sh-Şerî'a, Hâşiye-i Islâh u İzâh, Risâle-i Kazâ ve Kader, Risâle-i Cüz'i Lâ-Yetecezzâ, Necâtu'l-Ahbâb ve Tuhfetü Zevi'l-Elbâb Fi'l-Kimyâ adlı eserleri kaleme almıştır. Bunun yanında Kanuni Sultan Süleyman devrini anlatan Süleymannâme adlı bir eser yazmıştır.

Mustafa Efendi'nin meşihat makamına kadar yükselen Mehmed Efendi ve Mustafa Efendi olmak üzere iki oğlu vardır.

4. 3.b. Bostan-zâde Mehmed Efendi (1535-1598)²⁷

Tireli Kazasker Bostan Mustafa Efendi'nin oğlu olan Mehmed Efendi, Osmanlı Devleti'nin yirminci şeyhülislamıdır. Arapzâde, Kadızâde ve Gül Hoca'dan dersler alarak, 1556 yılında mülazım olmuş, Eski İbrahim Paşa medresesine tayin edilmiş, çeşitli medreselerde müderrislik yaptıktan sonra 1573 yılında Şam, 1575'te Bursa, ardından Edirne ve 1576 yılında İstanbul kadılıklarına getirilmiştir. 1577 yılında Anadolu ve bir yıl sonra Rumeli kazaskerliği görevine getirilen Mehmed Efendi, bu

²⁶ Bostan Mustafa Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1161. Özkan, Ferudun Hakan. "Bostan-zâde Yahya ve Gül-i Sad-berg'i." *Turkish Studies*. 7/3: 2079-2104.

²⁷ Bostan-zâde Mustafa Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Akbayar, Nuri (hzl.) 1996. Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmanî*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 988.

görevden azledildikten sonra 1587 yılında ikinci defa Rumeli kazaskeri olmuş, 1589 yılında ise Müeyyedzâde Abdülkadir Efendi'nin azledilmesi ile birlikte Şeyhülislamlık makamına getirilmiştir. Göreve getirilişinin ardından üç yıl sonra azledilen Mehmed Efendi'nin azil sebebi olarak şair Bakî ile aralarında çıkan uyuşmazlık gösterilir. Bakî'nin Şeyhülislam hakkındaki iddiaları üzerine dönemin padişahı III. Murad hem şeyhülislam Mehmed Efendi'yi hem de İstanbul kadısı olan kardeşi Mustafa Efendi'yi görevinden almıştır. Azledildikten sonra, Rumeli kazaskerliği görevine getirilen Bostan-zâde, 1593 yılında ikinci defa şeyhülislamlık görevine getirilmiştir. Vefatına kadar beş yıl daha meşihat makamında kalan Bostan-zâde, azledildikten sonra ikinci defa bu göreve getirilen ilk şeyhülislamdır.

İlmî meselelerle olduğu kadar, siyasî meselelerle de ilgili olan Bostan-zâde, döneminde birçok devlet adamı ile ihtilaf yaşamıştır. Özellikle Hoca Saadeddin Efendi ile III. Murad'ın cenaze namazının kılınması konusunda anlaşmazlık yaşamışlar ve Hoca Saadeddin Efendi'nin geç kalması üzerine padişahın cenaze namazını kıldırması ve mazul şeyhülislam Saadeddin Efendi'yi etkisiz bırakmaya çalışmıştır.

Bostan-zâde Mehmed Efendi, kültür ve sanat alanında da kendisinden söz ettiren şeyhülislam şairlerden biridir. Hem Türkçe hem de Arapça şiirler kaleme almış, Kanuni Sultan Süleyman için de bir mersiye yazmıştır. Bunu yanında *İhya-i Ulumü'd-din* adlı eseri Türkçeye tercüme etmiştir.

Bostan-zâde Mehmed Efendi'nin Mustafa, Mehmed ve Yahya isminde üç oğlu vardır.

4.3.c. Bostan-zâde Mustafa Efendi (1539-1605)²⁸

Bostan Mustafa Efendi'nin küçük oğlu, Şeyhülislam Bostan-zâde Mehmed Efendi'nin kardeşi olan Mustafa Efendi, müderrislik, mollalık ve kardeşinin meşihat makamında bulunduğu dönemde İstanbul kadılığı yapmış ve şeyhülislam Mehmed Efendi ile birlikte bu görevinden azledilmiştir. 1595 yılında önce Anadolu ve aynı yıl içinde Rumeli kazaskerliği makamına getirilmiştir. Bu görevden azledilip bir süre Mekke mollalığı yapmışsa da 1601 yılında ikinci defa Rumeli kazaskerliği görevine getirilmiş ve aynı yıl azledilmiştir. 1605 yılında vefat eden Mustafa Efendi, Karaman'a, kayınpederinin türbesine defnedilmiştir. Bilgili, güzel ahlak sahibi, sâlih ve temiz olduğu belirtilir (Mehmed Süreyya 1996, 1162). Mustafa Efendi ile ilgili ulaşılabilen bilgiler bunlardan ibaret olup, kendisinin kültür ve sanat alanında bir çalışması olduğuna dair bir bilgiye ulaşılabilmiş değildir.

4.3.ç. Bostan-zâde Mehmed Efendi (1564-1625)²⁹

Bostan-zâde Mehmed Efendi'nin kendi ile aynı adı taşıyan ortanca oğlu Mehmed Efendi, eğitimini tamamladıktan sonra, müderrislik, mollalık ve İstanbul kadılığı yapmıştır. 1608'de Anadolu Kazaskeri olup 1610 yılında azledilmiş, vefatına kadar üç defa Rumeli kazaskerliği makamına getirilmiştir. Kültür ve sanat alanları ile de ilgili olan Mehmed Efendi, Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler kaleme almış, Mehmed Süreyya'nın ifadesine göre eşsiz takriz sahibidir (1996, 988).

²⁸ Bostan-zâde Mustafa Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1161.

²⁹ Bostan-zâde Mehmed Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 988.

4.3.d. Bostan-zâde Yahya Efendi (?-1639)³⁰

Şeyhülislam Bostan-zâde Mehmed Efendi'nin oğlu olan Yahya Efendi, ilk öğrenimini babasından almış, 1594 yılında mülazemet alarak, müderris olmuştur. 1614 yılına kadar İstanbul'da çeşitli medreselerde müderrislik yaptıktan sonra, bu tarihte Halep, Galata, Bursa, Edirne ve İstanbul'da kadılık görevini ifa etmiştir. İstanbul kadılığından azledildikten sonra, 1622 yılında Anadolu kazaskerliğine getirilmiş, on bir ay kadar bir süre bu görevde bulunduktan sonra, Rumeli kazaskerliğine getirilmiş ve on aylık bir sürede de bu görevde bulunmuştur. 1639 yılında vefat ettikten sonra, babasını yanına defnedilmiştir.

Bostan-zâde Yahya, idari görevlerinden ziyade edebiyat ve kültür alanına yaptığı katkılar ile önem arz eden bir isimdir. Yahya Efendi'nin Hz. Peygamber'in mucizelerini konu edine manzum eseri *Gül-i Sad-berg* ve didaktik bir ahlak kitabı olan *Miratü'l-Ahlâk* adlı eserleri edebiyatımız açısından oldukça önemli eserlerdir.

Bostan-zâde Yahya Efendi'den sonra bu aileye mensup kimseler Yahyazâdeler olarak anılmaya başlanmıştır. Bu sebeple, Bostan-zâdeler ailesinin bir kolu şeklinde devam eden Yahyazâdeler de bu ailenin devamı niteliğindedir.

---

³⁰ Bostan-zâde Yahya Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Çağrı, Mustafa. 1988. "Bostan-zâde Yahya Efendi." *İslam Ansiklopedisi*. Erişim Tarihi: 10 Eylül 2017. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c06/c060211.pdf>. Öztuna, Yılmaz. 2005. Devletler ve Hanedanlar Türkiye. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 601-602. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1672.

4.3.e. Yahya-zâde Ahmed Efendi (?-1725)³¹

Sârikü'n-Nücum Ahmed Efendi'nin oğlu olan Ahmed Efendi, dedesi Bostan-zâde Yahya Efendi'ye nispetle Yahya-zâde olarak anılır. Önce müderris ve kadı olmuş, 1723 yılında Anadolu kazaskerliği makamına getirilmiştir.

Yahyazâde Ahmed Efendi'nin soyundan gelen, dolayısıyla da Bostan-zâdelere mensup olan İbrahim Efendi, Ahmed Efendi ve Ahmed Efendi'nin oğlu Said Efendi de tespit edilen isimler arasında olmakla birlikte, Yahya-zâde Ahmed Efendi ile aralarındaki bağ soyağacı üzerinde somut olarak kurulamamıştır. Said Efendi'nin kazaskerlik makamına erişmesi dışında bunlar hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu nedenle bu kişilerin adları zikredilmekle yetinilecektir.

4.3.f. Şairlik ve Hamilik Yönünden Bostan-zâdeler

Osmanlı Devleti'nin meşhur şeyhülislam ailelerinden Bostan-zâdeler, yukarıda bahsedildiği üzere, bir şeyhülislam ve çok sayıda kazasker ve kadı yetiştirerek devlete sağladığı katkının yanında bir tarihçi ve üç şair çıkarmak suretiyle kültür ve sanat alanına da önemli katkıları olan bir ailedir.

Kazaskerliğe yükselerek ailenin ulema sınıfına intisabını sağlamış olan Bostan Mustafa Efendi, şiir ile meşgul olmamışsa da tarihçi olması hasebiyle kültürel alana katkısından ötürü adı bu bölümde zikredilmesi gereken bir kişidir. Kanuni Sultan Süleyman devrini anlatan *Süleymannâme*'yi ve *Hâşiye-i Süre-i En'âm 'Alâ Tefsîri Beyzâvî*, *Hâşiye-i Sadru's-Şerî'a*, *Hâşiye-i Islâh u İzâh*, *Risâle-i Kazâ ve Kader*, *Risâle-i Cüz'i Lâ-Yetecezzâ*, *Necâtu'l-Ahbâb* ve *Tuhfetü Zevi'l-Elbâb Fi'l-Kimyâ*

³¹ Yahyazâde Ahmed Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 190.

isimli eserleri kaleme almıştır. Bostan Mustafa Efendi'nin şair olmaması dolayısıyla tezkirelerde hakkında bölüm yazılmamış, hamiliği yönünde bir bilgi tespit edilememiştir.

Ailenin şeyhülislamlığa kadar yükselen ilk mensubu Bostan-zâde Mehmed Efendi, aynı zamanda şair olması dolayısıyla da önem arz etmektedir. Bostan-zâde Mehmed Efendi'ye şiir sunduğu tespit edilen şairlerden biri Filibeli Vecdî'dir. *Filibeli Vecdî Divanı*'nda, Bostan-zâde'ye sunulmuş birçok şiir tespit edilmiş olup bunlardan ikisi 14a numarada kayıtlı ikişer beyitlik şiirlerdir. Bu şiirlerden biri:

Sensin ol serv-i bûstân-ı vakâr

Kâmetün şâhsâr-ı tûbâvâr

Berg-i ayş-ı cihan o şahdadur

Oldı âlem anunla ber-hür-dar (2017, 180)

şeklinde övgü içeren iki beyitten müteşekkil iken, diğer şiir ise açıkça şeyhülislamdan lütuf beklendiğini ifade etmektedir:

Aziz başun için ey şeh-i huçeste-hisâl

Bu bende cânibini lütfun itmesün ihmal (2017, 180)

“Mive-i bostân-ı kerem Bostan-zâde-i kerimü'ş-şiyem hazretlerine virilmiştir” (Filibeli Vecdi 2017, 163) açıklaması düşünülmüş olan dört beyitlik şiirde şair şeyhülislamın göreve gelişini bayrama benzetirken kendisine verilen vadin yerine getirmemesinden dolayı derdinin şiddetlendiğini ifade etmektedir. Vecdî'nin Bostan-zâde'ye sunduğu bir diğer şiir ise *Divan*'da 57a-57b numaralarında kayıtlı kasidedir. Kasideye önce “Bu hakir Peçuy kâdısı iken Hâbili nâmına mazûl itdüklerinde erbâb-ı

devlete virilmişdür” yazılmış, sayfanın kenarına ise “Ol asrda kâdı-asker Bostân-zâde Efendi idi. Asıl hitâb anlaradır” (Filibeli Vecdi 2017, 163) notu dūřülmüřtür. Medhiyeden ziyade şikayet içerikli olan bu kasidede řair görevinden azledilmesine ilişkin sitem ve şikayetlerini ifade etmişe de, şeyhülişlama övgü ve dua içeren beyitler kaleme almayı da ihmal etmemiştir:

şeyh-i İşlâm müfti-i âlem

Re’yi ahvat sözi özi makbul (Filibeli Vecdi 2017, 164)

Filibeli Vecdi’nin şiirleri dışında “Kemâlu’d-dġn Efendi’nün zamân-ı ibtilâsında müfti-yi zamân Bostânzâde Efendi’ye virilmişdür” (2017, 256) açıklaması ile Bostan-zâde’ye sunulmuş şikayet ve talep içerikli bir mensur eseri de mevcuttur.

şeyhülişlam Bostan-zâde Mehmed Efendi’nin, kendisi ile aynı adı taşıyan oğlu kazasker Mehmed Efendi de ailenin şairlerindedir. Kaynaklarda Mehmet Efendi’nin Arapça, Farsça ve Türkçe şiir kaleme almış olduğu belirtilmekte ise de herhangi bir eserine rastlanabilmiş değildir. Aynı şekilde yapılan araştırmalar neticesinde Kazasker Mehmed Efendi’ye sunulmuş bir şiire yahut esere rastlanamamıştır.

Bostan-zâdelere mensup olup kùltür ve sanat alanına katkılarında dolayı üzerinde durulması gereken önemli isimlerden sonuncusu Yahya Efendi’dir. Yahya Efendi kazaskerlik makamına kadar yükselmesinin yanında, şiir ve edebiyatla da meşgul olmuştur. Hz. Peygamberin yüz mucizesini işlediği manzum eseri *Gül-i Sad-Berg* oldukça önemli bir eserdir. Üç yüze yakın Müslüman hükümdarın tanıtıldığı bir tarih kitabı olan *Tuhfetü’l-Ahbâb*, Sultan II. Osman’ın şehit edilmesini anlatan *Fî Beyâni Vak’a-i Sultan Osman* ve mensur bir ahlak kitabı olan *Mir’âtü’l-Ahlâk* Yahya Efendi’nin kaleme aldığı diğer eserlerdir. Yahya Efendi’nin eserlerinde 17. yüzyıl dil

özelliklerini gösterdiği, mesleğinin de etkisi ile iyi bildiği Arapça ve Farsçayı şiirlerine yansıttığı, edebi açıdan yetkin eserler kaleme aldığı görülür (Sucu 2014).

Bostan-zâde Yahya, döneminde önemli bir devlet adamı ve şair olmasına rağmen kendisine sunulmuş şiir yahut eser tespit edilememiş, herhangi bir şairi himaye ettiği yönünde bilgiye rastlanamamıştır.

4.3.g. Değerlendirme

Bostan-zâdeler hakkında yapılan araştırma neticesinde, ailenin soyağacında takip edilebilen on altı ve soy ağacı üzerinde yeri somut olarak tespit edilemeyen üç kişi olmak üzere toplam on dokuz kişi tespit edilmiştir. Bostan Mustafa Efendi'nin kazasker olması ile birlikte ilmiye sınıfına intisap eden aile bir ulema ailesi olmuş ve bu aşamadan sonra tespit edilen mesleklerin tamamının ilmiyeye dahil olduğu görülmüştür.

	Meslek	Şiir yazarlar
Şeyhülislam	1	1
Kazasker	7	2
Kadı	4	-
Tacir	1	-
Tespit edilemeyen	5	

Tablo 4.5. Bostanzade Mensuplarının Meslek Dağılımı ve Ailedeki Şair Sayısı

Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere, tespit edilen on dokuz isimden birisi kadın olduğu için meslek açısından değerlendirmeye tabi tutulmamış, kalan on sekiz kişinin

beşinin mesleği hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılammıştır. Bunun dışında aile üyelerinden biri şeyhülislamlık, yedisi kazaskerlik ve dördü kadılık makamına erişerek bu görevleri yerine getirmişlerdir. Bostan-zâdeler de dikkat çeken bir diğer husus ise müderrislik aşamasında kalmış kimse tespit edilememiş, mesleği belirlenebilenler en azından kadılığa kadar yükselmişlerdir. Bu değerlendirme neticesinde, aileye mensup kişilerin büyük çoğunluğunun kazaskerlik makamına kadar yükseldiği görülmektedir. Bunu dört kişi ile kadılık ve bir kişi ile şeyhülislamlık takip eder.

Bostan-zâdeler, kültür ve sanat alanına katkıları bazında değerlendirildiğinde on dokuz kişiden yalnızca üç kişinin şiir yazdığı, bir kişinin ise şiir ve edebiyatla olmasa da tarihi kitaplar ve tercüme kaleme aldığı görülür. Genel değerlendirme neticesinde şairler ailede büyük bir çoğunluk teşkil etmese de ailenin tek şeyhülislamının aynı zamanda şair ve yedi kazaskerden ikisinin şair olduğu görülür.

Özetle, Bostan-zâdeler 16. ve 17. yüzyıllarda yaklaşık iki yüzyıllık bir dönemde devlet yönetiminde etkili olmuş ve ilmiyede önemli makamlara gelmişlerdir. Bir şeyhülislam yetiştiren aile, aynı zamanda şiir ve edebiyatla da ilgilenen kişiler yetiştirerek kültür ve sanat alanına katkı sağlamıştır.

4.4. Çivi-zâdeler

Müderris ve hattat olan Çivi İlyas Efendi'nin soyundan gelenlere, kendisine nispetle Çivi-zâdeler adı verilmiş ve iki yüzyıl kadar var olan bir ulema ailesi olarak tarihte yer almaktadır. Aslen Muğlalı (Menteşe) olduğu bilinen aile, Osmanlı Devleti'ne ikisi şeyhülislam olmak üzere çok sayıda devlet adamı yetiştirmiştir.

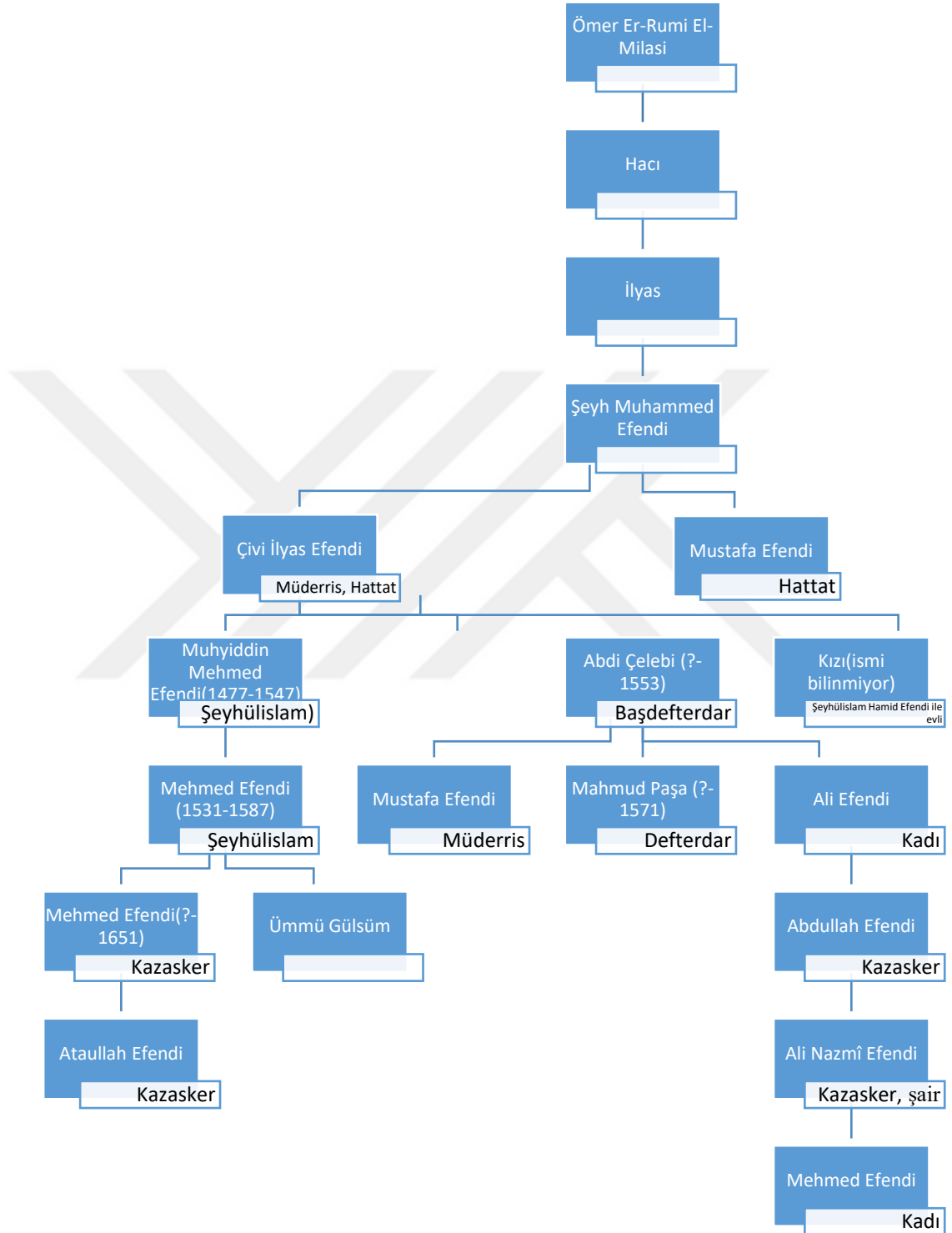
Soyağacında görüleceği üzere, Çivi-zâdeler ailesinin on kuşağı tespit edilebilmişse de bunlardan dört kuşak Çivi İlyas Efendi'den öncesine dayanmaktadır ve kendilerine

ilişkin ayrıntılı bilgiye ulaşamayıp, yalnızca isimleri bilinmektedir. Çivi İlyas Efendi'den sonra gelenlerin tespiti mümkün ve daha kolay iken, kardeşi Mustafa Efendi hakkında ulaşılabilen tek bilgi hattat olduğudur ve bunun soyundan gelen kimse hakkında bilgiye ulaşamamıştır.

Çivi-zâdeler kültür ve sanat alanına olan katkıları bazında değerlendirildiğinde, aileden tek bir şair çıktığı görülür. Bunun dışında şiir ve edebiyat ile ilgilenen kimse olmasa da birisi Çivi İlyas Efendi olmak üzere hat sanatı icra eden iki kişi mevcuttur.

Çivi-zâdeler ailesinde dikkat çeken bir diğer husus da mesleki olarak ilmiye sınıfı mensuplarının yanında, kalemiye sınıfına mensup kişilerin de bulunmasıdır. Çivi İlyas Efendi'nin oğullarından Başdefterdarlık makamına ulaşan Abdi Çelebi ve bunun oğlu defterdar Mahmud Paşa ailenin kalemiye mensubu iki üyesidir.

Şekil 4.2. Çivi-zâde Ailesinin Soyağacı

4.4.a. Muhyiddin Mehmed Efendi (1476/77-1547)³²

Muhyiddin Mehmed Efendi, Çivi lakabı ile bilinen İlyas Efendi'nin oğullarından biridir. Muhyiddin Mehmed Efendi'nin şeceresi incelendiğinde biyografik kaynaklarda muhtelif bilgilerin yer aldığı görülecektir. Çivi-zâdeler hakkında ayrıntılı bilgilere yer veren Takıyüddin Et-Temimî, “Muhammed bin İlyas bin Şeyh Muhammed bin İlyas bin Hacı bin Ömer er-Rumî el-Milasî” (Alıntıl原因: Gel 2010, 13) şeklinde bir şecere çıkarır. Şecere konusunda diğer biyografik kaynaklarda farklılıklar mevcut olmakla birlikte, ortak olan nokta kökenin Ömer Er-Rumi El-Milasi'ye dayandığıdır, ki buradan çıkan sonuç da Çivi-zâdelerin köken itibarıyla Milaslı bir Türk ailesi olduğudur (Gel 2010, 13).

Muhyiddin Mehmed Efendi, babasının müderris ve hattat olması dolayısıyla ilim ve ilmiye sınıfı ile yakın bir bağ içinde büyümüştür. Öncelikle Edirne Medresesi'ne müderris olarak atanmış, çeşitli medreselerde görev yaptıktan sonra Mısır Kadılığına, Anadolu ve Rumeli Kazaskerliği makamına ve 1539 yılında ise şeyhülislamlık makamına getirilmiştir. Çivi-zâde, üç yıl bu makamda kaldıktan sonra 1542 yılında görevinden azledilen ilk şeyhülislam olarak tarihe geçmiştir. Görevinden azledilmesinin ardından hacca giden Çivi-zâde Muhyiddin Efendi, hac dönüşünde öne Sahn-ı Seman müderrisliğine ardından da Rumeli kazaskerliğine getirilmiş ve bu görevde iken, 1547 yılında bir ikinci divanı sırasında rahatsızlanarak vefat etmiştir.

³² Muhyiddin Mehmed Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan erişilmiştir: Müstakimzâde Sadeddin Süleyman. Devhatü'l Meşâyiḥ. 7b-8a. İpşirli, Mehmet. 1988. “Çivi-zâde Muhyiddin Mehmed Efendi.” *İslam Ansiklopedisi*. Erişim Tarihi: 20 Temmuz 2017. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=080348>. Taşköprülüzâde. 2009. *Osmanlı Bilginleri*. Muharrem Tan. İstanbul: İzYayınçılık. 322-323 Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 82. Altunsu, Abdülkadir. 1972. *Osmanlı Şeyhülislamları*. Ankara: Ayyıldız Matbaası. 22-23. Bursalı Mehmed Tahir Efendi. *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Meral Yayınevi. 293-294.

Çivi-zâde Muhyiddin Efendi, gerek şeyhülislam olmasından önce gerekse bu makamdan azlinden sonra ulemâ arasında tartışmalara yol açacak fikirler beyan etmiş, kendisinden önceki Muhyiddin Arabî, Celaleddin Rûmî gibi ilim ve tasavvuf ehlinin söylediklerine muhalefet etmiş ve bunları içeren eserler yazmıştır. *Fetâvâ*, *Risâle fi'l-hudûd ve't-ta'zîr* ve *Risâle fî vakfî'd-derâhîm ve'd-denânîr alâ Risâleti Ebi's-Suûd* adlı düşünce kitapları bu konularda yazılmış eserlerdir (İpşirli 1988, 349). Bunun dışında edebiyat, sanat veya kültürel alanlarla ilgili olarak kaleme alınmış bir eseri veya buna dair bir bilgi mevcut değildir.

Çivi-zâde ile ilgili olarak Taşköprülüzâde, “Mütevazı ve güleç yüzlü bir kişiydi. Sürekli ilimle meşgul olurdu. Devrinde bilinen bütün ilimlerde söz sahibi olmakla birlikte Fıkıh, Tefsir, Hadis, Tefsir ve Usul ilimlerinde derin bilgi sahibiydi (...) Bazı telifleri olmakla birlikte halk arasında şöhret bulmamıştır” (2007, 323) ifadeleri kullanılırken; benzer şekilde Müstakimzâde de “Mütevazı u beşuş zâhid ü âbid gayr-ı mağşuş idi” (İpşirli 1988, 349) ifadelerini kullanmıştır. Aynı şekilde Mehmed Süreyya da alçakgönüllü, kibirsiz ve fâzıl olduğunu belirtmiştir (1996, 82).

4.4.b. Çivi-zâde Mehmed Efendi (1530/31-1587)³³

Osmanlı Devleti'nin on sekizinci şeyhülislamı Mehmed Efendi, babası ile birlikte hacdan döndükten sonra dönemin âlimlerinden dersler almış ve 1552 yılında mülâzemet alarak İstanbul'da çeşitli medreselerde müderrislik yapmıştır. Ardından Şam, Mısır, Bursa, Edirne ve İstanbul'da kadı olarak görev yapmış, daha sonra

³³ Çivi-zâde Mehmed Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Müstakimzâde Sadeddin Süleyman. Devhatü'l-Meşayih. 10b-11a. İpşirli, Mehmet. 1988. “Çivi-zâde Mehmed Efendi.” *İslam Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: 20 Temmuz 2017. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c08/c080245.pdf>. Altunsu, Abdülkadir. 1972. *Osmanlı Şeyhülislâmları*. Ankara: Ayyıldız Matbaası. 40.

Anadolu kazaskerliği ve iki defa Rumeli kazaskerliğine getirilmek suretiyle görevde hızla yükselmiştir. 1587 yılında şeyhülislam olmuş, beş yıl kadar bu görevi yaptıktan sonra vefat etmiştir.

Mehmed Süreyya Mehmed Efendi için “âlim, fâzıl, iffetli ve dindar” (1996, 311) ifadelerini kullanır ve özellikle fetva konusunda çok hassas olduğunu, fetvalara kimseyi karıştırmamak adına araştırmalarda dahi yardımcı kullanmadığını ekler (1996, 311).

Babası gibi fikhî eserler yazan Mehmed Efendi, *Zübdetü'l Fetava Kâdihân* adlı bir eser kaleme almış ve İbn Nüceym'e ait *El-Eşbâh ve'n -Neza* 'ir'e bir ta'likat yazmıştır. Bunun dışında herhangi bir eseri yoktur.

4.4.c. Mehmed Efendi (?-1651)³⁴

Şeyhülislâm Mehmed Efendi'nin oğlu olan Mehmed Efendi, müderrislik ve İstanbul kadılığı yapmıştır. Ardından 1639 ve 1646 yıllarında iki defa Anadolu kazaskerliğine getirilmiştir. 1647 yılında Rumeli kazaskeri olmuş, bu görevinden azledildikten sonra 1651 yılında vefat etmiştir. Mehmed Süreyya Mehmed Efendi için “Zevkine düşkün bir ihtiyar” (1996, 991) ifadelerini kullanır.

4.4.ç. Abdî Çelebi (?-1553)³⁵

Şeyhülislâm Muhyiddin Efendi'nin kardeşi olan Abdî Çelebi, aileye mensup diğer kişilerin aksine ilmiye sınıfına değil kalemiye sınıfına mensuptur. Başdefterdar olup,

³⁴ Mehmed Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 311-312.

³⁵ Abdî Çelebi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 49.

uzun yıllar bu görevi ifa ettikten sonra, hala görevde iken vefat etmiştir. Mehmed Süreyya onun için “Benzersiz bir muhasip ve sâdık” (1996, 49) ifadelerini kullanır.

4.4.d. Mahmud Paşa (?-1571)³⁶

Abdullah Efendi'nin oğlu olan Mahmud Paşa, önce müderris ve Trablusşam kadısı olmuşsa da daha sonra ilmiye sınıfında ilerlememiş, defterdar ardından da Aydın ve Rodos şehirlerine bey olmuştur.

4.4.e. Atâullah Efendi (1638-1725)³⁷

Mehmed Efendi'nin oğlu olan Atâullah Efendi, önce müderrislik ardında da Mekke ve İstanbul kadılığı yapmıştır. 1717 ve 1724 yıllarında olmak üzere iki defa Anadolu kazaskeri olmuş, ikinci defa görevinden ayrılmasının ardından vefat etmiş ve Eyüp Türbesi'ne defnedilmiştir. Atâullah Efendi herhangi bir eser kaleme almamış olup, kendisinin “güzel ahlâkla tanınmış, kalbi temiz bir pîr” (Mehmed Süreyya 1996, 347) olduğu söylenir.

4.4.f. Nazmî Efendi (Ali Çelebizâde) (?-1634)³⁸

Abdullah Efendi'nin oğlu Ali Nazmî Efendi, müderrislik ve kadılık görevlerinde bulunmuş, 1625 ve 1628 yıllarında iki defa Anadolu kazaskerliği yapmıştır. Nazmî Efendi, Çivi-zâdeler ailesinde şiirle meşgul olan tek kişidir. “Bilgisi engin âlimlerden olup, usûl ve fûruda yegâne, ders vermede önder ve yargıda disiplinli” (Mehmed Süreyya 1996, 79) olduğu söylenir.

³⁶ Mahmud Paşa hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 245.

³⁷ Atâullah Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan erişilmiştir: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 347.

³⁸ Nazmî Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Aksoyak, İsmail Hakkı. 2014. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim tarihi: 24 Temmuz 2017.

<http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2261>.

Ali Nazmî Efendi'nin Nazmî mahlası ile şiirler yazdığı kaydedilmekle birlikte günümüze ulaşmış bir beyiti bulunmaktadır.

4.4.g. Şairlik ve Hamilik Yönünden Çivi-zâdeler

Çivi-zâdeler, yukarıda ayrıntılı olarak açıklandığı üzere, Osmanlı Devleti'ne iki şeyhülislam yetiştirmiştir. Yine bu aileye mensup olup şiir ile meşgul olduğu tespit edilen tek kişi kadılık görevi yapan Nazmî mahlaslı Ali Çelebizâde'dir.

Aileye mensup iki şeyhülislam Muhyiddin Mehmed Efendi ve oğlu Mehmed Efendi'dir. Muhyiddin Mehmed Efendi, fetvalarında ve kaleme aldığı eserlerinde tasavvufun büyük isimlerinden birçok kişiyi eleştirmiş, Ebusuûd Efendi ve Kemalpaşa-zâde ile de şer'i konularda fikir ayrılığına düşmüştür. *Fetavâ, Risale fi'l-hudud ve't-ta'zir, Risale-i vakti'd-derahim ve'd - denanir ala Risaleti Ebi's-Suud* gibi eserleri bu tartışmalara yol açan eserlerindedir. Muhyiddin Mehmed Efendi şer'i ve ilmî konularda çok sayıda eser kaleme almış olmakla birlikte şiir ve edebiyat ile meşgul olmamış, bu alanda herhangi bir eser kaleme almamıştır.

Tezkireler ve dönemin şairlerine ait divanlar incelendiğinde Muhyiddin Mehmed Efendi'ye sunulmuş şiir de tespit edilememiştir.

Ailenin bir diğer Şeyhülislamı Muhyiddin Efendi'nin oğlu Mehmed Efendi'dir. Mehmed Efendi, babasının aksine ilim çevrelerinde fetvalarındaki titizliği ve dürüstlüğü ile övülmüştür. Yapılan incelemelerde Çivi-zâde'ye sunulmuş bir şiir tespit edilememiş olmakla birlikte, Kınalızâde *Tezkiretü'ş-Şuara*'sında Çivi-zâde'nin bazı şairlere yardım ve himmetinden bahsetmektedir. Bu şairlerden biri Hâverî'dir. Doğrudan şiir alanındaki bir himayeden bahsetmemekle birlikte Hâverî'nin kadılığa yükselmesinde etkisinin olduğundan bahsetmektedir:

Mürebî-i hünerverân-ı zemân ve destgâr-i fütâdegân-ı ashâb-ı fazl u ‘irfân olan kendinün üstâdı merhûm u magfûr ve masûm u mebrûr Çivi-zâde Efendinün himmeti ve ol eyyâmda defterdâr olan Bayrâm Çelebinün terbiyeti ile gicesi kadr u rûzı ‘ıyd olup Üskübe ve Selanike kâdî olmagla bahtı sa’id olmuş idi (Kınalızâde Hasan Çelebi 2017, 324).

İncelenen divanlar neticesinde Çivizade’ye sunulmuş bir kaside yahut gazel tespit edilememiştir. Ancak dönem şairlerinden Cinanî’nin kendisine Çivi-zâde tarafından ilk defa müderrislik görevinin verilmesi üzerine şu tarihi düşmüştür:

Özr idüp gerçi Çivi-zâde ezel
Virecek medrese yok dirdi bize
Sonra lutf eyledi târih itdi
Köseler Medresesin viridi bize (Artukoğlu 2012, 3)

Çivizadelere mensup kişiler arasında şiir ile meşgul olan tek kişi ise Nazmî mahlaslı Ali Çelebizâde’dir. Biyografik kaynaklarda şair olduğu belirtilen Nazmî hakkında Kafzâde Fâizî’nin *Zübdetü’l-Eş’âr*’ında bilgi verilmekte olup, şair tezkirelerinde kendisi hakkında bir bilgiye ulaşılabilmemiş değildir. Şu beyitin Nazmî tarafından kaleme aldığı belirtilmektedir:

Uşşâk ölmege reh-i ‘ışkunda cân virür
Zahm-ı hadeng-i tîr-i ecel bir bahanedir (Aksoyak 2014, 3)

Sonuç olarak, iki şeyhülislam yetiştirmiş bie aile olan Çivi-zâdeler, Muhyiddin Mehmed Efendi’ye takdim edilmiş şiir bulunamamıştır. Mehmed Efendiye ise Cinanî tarafından takdim edilmiş bir şiir tespit edilmiştir.

4.4.h. Değerlendirme

Yapılan inceleme ve araştırmalar neticesinde, çivi-zâde ailesinin on kuşağından on dokuz kişi tespit edilebilmiştir. Bunlardan dört tanesi ivi İlyas Efendi'den öncesi olması dolayısıyla kendileri ve meslekleri hakkında bilgiye ulaşılamamıştır. Tespit edilen isimlerden iki tanesi ise kadın olup bunlardan birisi Şeyhülislam Mehmed Efendi'nin kızı mm Gülsüm, diğeri ise ivi İlyas Efendi'nin ismi belirlenemeyen Şeyhülislam Hamid Efendi ile evli olan kızıdır.

	Meslek	Şiir yazarlar
Şeyhülislam	2	-
Kazasker	4	1
Kadı	2	-
Müderris	2	-
Defterdar	2	-
Tespit edilemeyen	5	-

Tablo 4.6. ivi-zâde Mensuplarının Meslek Dağılımı ve Ailedeki Şair Sayısı

Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere, aileye mensup kişilerden beş tanesinin hangi meslekleri icra ettiği bilinmemektedir. Bunun dışında kalanların iki tanesi Şeyhülislam, üç tanesi kazasker, üç tanesi kadı ve iki tanesi müderris olmak üzere on tanesi ilmiye sınıfına mensuptur. Kalan iki kişi ise defterdarlık makamında bulunan kalemiye mensuplarıdır.

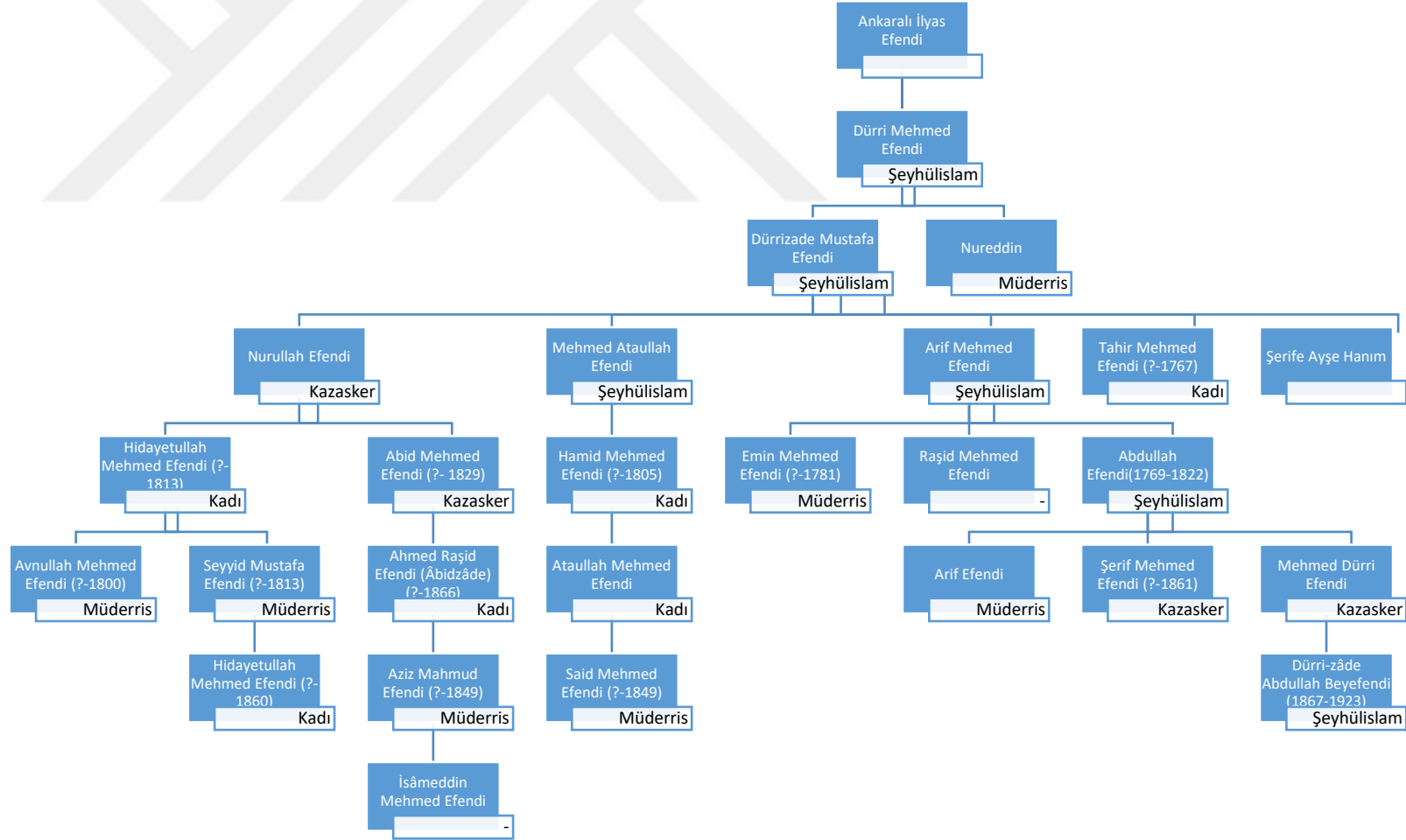
Çivi-zâde ailesi mensuplarından şiir yazan tek kişi “Nazmî” mahlaslı Kazasker Ali Nazmî Efendi'dir. Ailede Ali Nazmî Efendi dışında edebiyat ile ilgilenen kimse yoktur. Aileye mensup kimselerin şairleri himaye ettiğine ilişkin bir bilgi de yoktur.

4.5. Dürri-zâdeler

Dürri-zâdeler 18. yüzyıldan Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar İlmiye sınıfının çeşitli kademelerinde etkin roller üstlenmiş, yaklaşık iki yüzyıl boyunca şeceresi takip edilebilen, altı şeyhülislam yetiştirmişti bir ailedir. Dürri-zâdeler köklü ve yönetimde oldukça etkili bir ulemâ ailesi olmakla birlikte, edebiyat ve kültür alanında herhangi bir faaliyette bulunmamıştır.

Biyografik kaynakların, sicillerin ve akademik çalışmaların incelenmesi suretiyle aile hakkında yapılan araştırma neticesinde, aileye mensup sekiz kuşaktan yirmi sekiz kişiye ulaşılmıştır. Bunlardan altı tanesi şeyhülislam olmak üzere, birçoğu kazaskerlik, kadılık ve müderrislik görevlerini ifa etmişlerdir. Buna karşın diğer ulema ailelerinden farklı olarak, tespit edilen isimlerden hiçbirinin edebiyat ve şiirle meşgul olmadığı görülmüş, kaynaklarda herhangi bir şaire hamilik yaptığı yönünde bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Şekil 4.3. Dürri-zâde Ailesinin Soyağacı

4.5.a. Dürri Mehmed Efendi (?-1736)³⁹

Osmanlı Devleti'nin altmış ikinci şeyhülislamı ve Ankaralı İlyas Efendi'nin oğlu olan Mehmed Efendi, medrese eğitimini tamamlayarak müderris olduktan sonra, Babazâde Sinan ailesinden müderris Abdülkadir Efendi'nin kızı ile evlenmiştir. 1705 yılında Süleymaniye medresesinde müderrislikten ayrılarak kadılık görevine geçmiş ve 1707 yılında Mısır, 1716 yılında Mekke ve 1720'de İstanbul kadılığına getirilmiştir. İstanbul'da kadılık görevine devam etmekte iken, ekmek fiyatlarındaki vergi oranına dikkat etmediği gerekçesi ile Sadrazam Damat İbrahim Paşa tarafından azledilmiştir. 1726 yılına kadar mazul İstanbul kadısı olarak bekledikten sonra, bu tarihte Anadolu kazaskerliğine tayin edilmişse de kadı atamalarında adayların kıdemlerine aykırı tercihte bulunduğu şikayeti ile bu görevden alınmış ve arpalığına sürülmüştür. Patrona Halil ayaklanmasının ardından Rumeli kazaskerliğine getirilen Mehmed Efendi, 1734 yılında Şeyhülislam İshak Efendi'nin vefatının ardından meşihat makamına getirilmiştir. 1736 yılında şeyhülislamlık görevini ifa etmekte iken felç geçirmiş, buna rağmen devlet meseleleri ile ilgilenmeye devam etmişse de aynı yıl içinde görevinden azledilmiş ve ardından vefat etmiştir.

Dürri Mehmed Efendi'nin eser kaleme aldığına dair bir bilgi mevcut değildir. Müstakimzâde, Dürri Mehmed Efendi hakkında “müddet-i ahd-i saltanat-ı Mahmud Handa on tokuz ay kadar zamandır ilm ü fazl ile mevsuf lutf-ı tâbla maruf” (İpşirli) bir zat olduğunu söyler. Mehmed Efendi'nin Mustafa ve Nureddin isimlerinde iki oğlu

³⁹ Dürri Mehmed Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 639. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 424. İpşirli, Mehmet. 1988. “Dürri Mehmed Efendi.” *İslam Ansiklopedisi*. Erişim Tarihi: 04 Eylül 2017. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c10/c100034.pdf>. Altunsu, Abdülkadir. 1972. *Osmanlı Şeyhülislamı*. Ankara: Ayyıldız Matbaası. 125-126. Müstakimzâde Sadeddin Süleyman. *Devhatü'l Meşâyih*. 40a-40b.

olup, büyük oğlu daha sonra şeyhülislam olmuş, küçük oğlu Nureddin ise müderrislik yapmakta iken vefat etmiştir.

4.5.b. Dürri-zâde Mustafa Efendi (1702-1774)⁴⁰

Osmanlı Devleti'nin yetmiş ikinci şeyhülislamı olan Dürri-zâde Mustafa Efendi, Şeyhülislam Dürri Mehmed Efendi'nin oğlu olmasına istinaden Dürri-zâde olarak anılır. Mustafa Efendi'nin Paşmakçı-zâdelerden Şeyhülislam Seyyid Abdullah Efendi'nin kızı Şerife Safiye Hanım ile evlenmesinin ardından aile "Seyyid" unvanını almıştır.

İstanbul'da dünyaya gelen Mustafa Efendi, eğitimini babasından almış, babasının şeyhülislam olmasının ardından Süleymaniye müderrisliğinden Galata kadılığına getirilmiş ve Edirne payesine ulaşmıştır. Babasının ölümünden sonra 1739 yılında İstanbul kadılığına, 1746 yılında Anadolu ve 1750 yılında Rumeli kazaskerliği görevlerine getirilmiştir. 1756 yılında Damadzâde Feyzullah Efendi'nin şeyhülisamlık makamından azledilmesinden sonra meşihat makamına getirilmiştir. Altı ay yirmi üç gün bu görevi yaptıktan sonra azledilmişse de 1762 yılında ikinci defa şeyhülislam olmuştur. Meşihat makamında ikinci defa görevlendirilmesi dört yılı aşkın bir süre devam etmiş, 1767 yılında ikinci defa azledilmiş, yedi yıl kadar azil hayatı yaşadktan sonra 1774 yılında üçüncü defa şeyhülislam olarak görevlendirilmiştir. Yaşlılığından dolayı, 1774 yılında üçüncü defa görevinden

---

⁴⁰ Dürri-zâde Mustafa Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 639-640. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1163-1164. İpşirli, Mehmet. 1988. "Dürri-zâde Mustafa Efendi." *İslam Ansiklopedisi*. Erişim Tarihi: 04 Eylül 2017. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c10/c100039.pdf>. Altunsu, Abdülkadir. 1972. *Osmanlı Şeyhülislamı*. Ankara: Ayyıldız Matbaası. 139-140. Müstakimzâde Sadeddin Süleyman. *Devhatü'l Meşâyih*. 259-263.

azledilen Mustafa Efendi aynı yıl İstanbul'da vefat etmiştir. Toplamda altı yıl bir ay on yedi gün meşihat makamında bulunan Mustafa Efendi'nin dindar, adaletli, rüşvet ve iltimastan kaçınan bir isim olduğu belirtilir.

Dürri-zâde Mustafa Efendi'nin şiir ve edebiyat alanında herhangi bir etkinliği ya da çalışmasının mevcut değildir. Bununla birlikte *Dürre-i Beyza* adında fıkha dair bir eser kaleme almıştır.

4.5.c. Nurullah Mehmed Efendi (1724-1778) ⁴¹

Dürri-zâde Mustafa Efendi'nin büyük oğlu olan Nurullah Efendi, 1735'te müderris, 1757'de ise kadı olmuştur. 1769 yılında İstanbul kadılığına aday iken istifa etmiş, 1773 yılında Anadolu, 1778'de Rumeli kazaskeri olarak göreve başlamış ve aynı yıl vefat ederek babasını yanına defnedilmiştir.

4.5.ç. Dürri-zâde Atâullah Efendi (1729-1785) ⁴²

Osmanlı Devleti'nin seksen beşinci şeyhülislamı olan Atâullah Efendi, Şeyhülislam Dürri Mustafa Efendi'nin ikinci oğludur. 1729'da İstanbul'da doğan Dürri-zâde Atâullah Efendi, babasının şeyhülislam olmasının etkisi ile henüz yedi yaşında iken, 1736 yılında müderris olmuştur. 1758 yılında Selanik, 1769'da İstanbul kadılığına atanan Atâullah Efendi, 1774'te Anadolu, 1778'de Rumeli kazaskeri olmuştur. 1783 yılında Şeyhülislam Karahisârî İbrahim Efendi'nin ölümü üzerine Şeyhülislamlığa

---

⁴¹ Nurullah Mehmed Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1277.

⁴² Dürri-zâde Atâullah Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. C. II, 640. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 335. İpşirli, Mehmet. 1988. "Dürri-zâde Mustafa Efendi." *İslam Ansiklopedisi*. Erişim Tarihi: 04 Eylül 2017. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c10/c100038.pdf>. Altunsu, Abdülkadir. 1972. *Osmanlı Şeyhülislamı*. Ankara: Ayyıldız Matbaası. 154. Müstakimzâde Sadeddin Süleyman. *Devhatü'l Meşâyah*.

getirilmiş ve iki yıla yakın bir süre bu görevi ifa etmiştir. 1785 yılında I. Abdülhamit tarafından azledilmiş ve deniz yolu ile Hicaz'a gitmesine izin verilmiştir. Gelibolu civarında iken vefat etmiş ve oraya gömülmüştür.⁴³

Yumuşak huylu ve kalp kazanmaya çalışan bir kişiliğinin olduğu belirtilen Ataullah Efendi'nin herhangi bir eseri mevcut değildir. Feyzullah-zâdelerden Azize Hanım ile evlenen Ataullah Efendi'nin bu evlilikten Hamid Mehmed Efendi adında bir oğlu olmuştur.

4.5.d. Ârif Mehmed Efendi (1740-1810)⁴⁴

Osmanlı Devleti'nin seksen yedinci şeyhülislamı olan Ârif Mehmed Efendi, Dürri-zâde Mustafa Efendi'nin oğullarındandır. Eğitim ve öğretimini babasından aldıktan sonra icazet alan Ârif Mehmed Efendi, önce Bursa ve İstanbul kadılıklarına getirilmiştir. Bundan sonra nakibü'l-eşraflık görevinde bulunmuştur. Bunun ardından 1783 yılında Anadolu, 1784 yılında ise Rumeli kazaskerliği görevine getirilmiş, 1785 yılında ise Şeyhülislam Arapzâde Ahmed Ataullah Efendi'nin azlinden sonra meşihat makamına terfi etmiştir. Beş ay gibi kısa bir süre şeyhülisamlık yaptıktan sonra herhangi bir sebep gösterilmeksizin görevinden azledilmiş ve yalısında oturması zorunlu tutulmuştur. Kısa bir süre sonra Kütahya'ya sürülmüşse de 1792 yılında ikinci defa şeyhülisamlığa yükselmiştir. İkinci defa getirildiği görevde altı yılı aşkın bir süre

---

⁴³ Mehmet İpşirli, Atâullah Efendi'nin Gelibolu'ya defnedildiğini belirtir. Buna karşılık Abdülkadir Altunsu, Atâullah Efendi'nin vefatından sonra İstanbul'a getirildiğini ve Yazıcızâde Mahmud Efendi'nin kabri yakınlarına defnedildiğini belirtir. Müstakimzâde de Yazıcızâde Şeyh Mehmed Bayramî civarında defnedildiğini söyler.

⁴⁴ Dürri-zâde Arif Mehmed Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 640. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayer. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 315. İpşirli, Mehmet. 1988. "Dürri-zâde Mustafa Efendi." *İslam Ansiklopedisi*. Erişim Tarihi: 04 Eylül 2017. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c10/c100038.pdf>. Altunsu, Abdülkadir. 1972. *Osmanlı Şeyhülislamı*. Ankara: Ayyıldız Matbaası. 156-157.

boyunca bulunmuş, 1798 yılında padişah III. Selim tarafından azledilmiş, 1810 yılında vefat etmiş ve babasının yanına defnedilmiştir.

Nazik, hayırsever, asil ve edip bir kişi olduğu belirtilen Ârif Mehmed Efendi ıslahat hareketlerini desteklemiş ve yenilik taraftarı bir tutum sergilemiştir. *Neticetü'l-Fetâvâ* adlı bir eser kaleme alan Ârif Mehmed Efendi'nin edebiyat ve sanat alanıyla ilgilendiğine dair herhangi bir bilgi mevcut değildir.

4.5.e. Hidayetullah Mehmed Efendi (?-1813) ⁴⁵

Nurullah Efendi'nin oğlu, Dürri-zâde Mustafa Efendi'nin torunu olan Hidayettullah Mehmed Efendi, önce müderris ardından da Mekke kadısı olarak görev yapmıştır. İstanbul kadısı olarak görev yapmakta iken vefat etmiş ve aile mezarlığına defnedilmiştir.

4.5.f. Âbid Mehmed Efendi (?- 1829)⁴⁶

Nurullah Efendi'nin oğlu, Dürri-zâde Mustafa Efendi'nin torunu olan Âbid Mehmed Efendi, 1780 yılında müderris, 1809'da Yenişehir, 1818'de Edirne, 1819'da Mekke ve 1822'de İstanbul kadısı olarak görev yapmıştır. 1828 yılında Anadolu kazaskeri olan Âbid Mehmed Efendi, 1829 yılında vefat etmiş ve Eğrikapı'ya defnedilmiştir.

---

⁴⁵ Hidayetullah Mehmed Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Akbayar, Nuri (hzl.) 1996. Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmanî*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 672.

⁴⁶ Âbid Mehmed Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 140.

4.5.g. Dürri-zâde Abdullah Efendi (1769-1822) ⁴⁷

Osmanlı Devleti'nin doksan sekizinci şeyhülislamı olan Dürri-zâde Abdullah Efendi, Şeyhülislam Dürri-zâde Ârif Mehmed Efendi'nin oğludur. Eğitimini babasından ve devrin alimlerinden alan Abdullah Efendi, 1781 yılında icazet alarak müderris olamaya hak kazanmıştır. Babası Ârif Efendi'nin şeyhülislamlığı döneminde sırasıyla İzmir, Galata ve İstanbul kadılıklarında görev yapmıştır. 1805 yılında Anadolu kazaskeri, iki yıl sonra da Nakibüleşraf olmuş, 1808 yılında ise şeyhülislamlık görevine getirilmiştir. İki yıl kadar bu görevde kaldıktan sonra, isyancıları desteklediği şüphesiyle II. Mahmut tarafından azledilmiş, 1812 yılında ikinci defa şeyhülislam olmuştur. İkinci görev süresi üç yıl kadar devam etmiş, azledildikten sonra arpalığı olan Manisa'ya sürgüne gönderilmiştir. Şehzade Abdülmecid'in doğumu üzerine affedilerek İstanbul'a dönmesine müsaade edilmiş, bu süreçte siyasi gelişmeler içerisinde aktif bir şekilde yer almış, 1828 yılında vefat etmiş ve Karaca Ahmet Mezarlığı'na defnedilmiştir.

Biyografik kaynaklarda kendisinin merasime ve gösterişe düşkün, cömert bir kişiliğe sahip olduğu belirtilir. Yapılan araştırma neticesinde, herhangi bir eserine rastlanamamıştır.

---

⁴⁷ Dürri-zâde Abdullah Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 640. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayan. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 68. İpşirli, Mehmet. 1988. "Dürri-zâde Abdullah Efendi." *İslam Ansiklopedisi*. Erişim Tarihi: 4 Ekim 2017. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c10/c100036.pdf>. Altunsu, Abdülkadir. 1972. *Osmanlı Şeyhülislamları*. Ankara: Ayyıldız Matbaası. 175-176. Müstakimzâde Sadeddin Süleyman. *Devhatü'l Meşâyih*.

4.5.h. Şerif Mehmed Efendi (?-1861)⁴⁸

Şeyhülislam Abdullah Efendi'nin oğlu olan Şerif Mehmed Efendi, önce müderris, ardından Yenişehir ve Bursa kadısı olmuştur. 1853 yılında Anadolu, 1855 yılında ise Rumeli Kazaskeri olan Şerif Mehmed Efendi, 1861 yılında vefat etmiş ve Bebek'e defnedilmiştir. İyilik ve cömertlik sahibi olduğu, zengin ve ihtişamı sever olduğu söylenir.

4.5.1. Dürri-zâde Abdullah Beyefendi (1869-1923)⁴⁹

Osmanlı Devleti'nin yüz yirmi sekizinci ve son şeyhülislamı Abdullah Beyefendi, Şeyhülislam Dürri-zâde Abdullah Efendi'nin torunudur. Babasından ve dönemin hocalarından aldığı dersler neticesinde on sekiz yaşında mülazemet alarak İstanbul'da müderrislik görevine başladı. Müderrisliği ardından önce Galata kadılığına ardından da Anadolu kazaskerliğine getirilmiş, 1920 yılında ise Anadolu'daki mücadeleye daha sert bir şekilde karşı durması sebebiyle şeyhülislamlık makamına getirilmiştir. Kuvayı Milliye ve Milli Mücadele aleyhinde fetvalara imza atan Abdullah Beyefendi, milli mücadelenin kazanılmasından sonra önce Rodos'a, ardından İtalya'ya ve son olarak Mekke'ye gitmiş ve 1923'te burada vefat etmiştir.

4.5.i. Şairlik ve Hamilik Yönünden Dürri-zâdeler

Osmanlı Devleti'nin meşhur şeyhülislam ailelerinden Dürri-zâdeler, altı şeyhülislam ve çok sayıda kazasker, kadı ve müderris yetiştirmek suretiyle devlet

⁴⁸ Şerif Mehmed Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1587-1588.

⁴⁹ Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 640. İpşirli, Mehmet. 1988. "Dürri-zâde Abdullah Beyefendi." *İslam Ansiklopedisi*. Erişim Tarihi: 4 Ekim 2017. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c10/c100035.pdf>. Altunsu, Abdülkadir. 1972. *Osmanlı Şeyhülislamı*. Ankara: Ayyıldız Matbaası. 260-264.

yönetimine katkıda bulunmuştur. Ancak Dürri-zâdeler ailesine mensup oluğu belirlenen kişilerden hiçbirinin şiir ve edebiyat ile meşgul olmadığı görülmüştür.

Şeyhülislamılar şiir kaleme almasalar dahi edebî mahfillerde sözü geçen, muhtelif taleplerde bulunmak yahut methetmek amacıyla kendisine şiirler takdim edilen bir konumdadır. Ancak kimi şeyhülislamılara daha fazla şiir sunulur iken, kimilerine sunulan şiir sayısı daha az olmaktadır. Dürri-zâdelere mensup şeyhülislamılar açısından da bu sayı oldukça düşüktür. İncelenen divanlar neticesinde bu aileye mensup şeyhülislamılardan sadece Dürri-zâde Mustafa Efendi, Arif Efendi ve Dürri-zâde Abdullah Efendi'ye sunulan şiirler tespit edilebilmiştir.

Şeyhülislam şairlerden Mekkî Mehmed Efendi, Dürri-zâde Mustafa Efendi için inşa edilen kasra tarih düşmek maksadıyla bir şiir kaleme almıştır. *Mekkî Divanı*'nın tarihler bölümünde on sekizinci sırada yer alan şiir on bir beyitten oluşmaktadır.

Bu nezâret bu letâfet bu dem-i rûhânî

Oldu her saati cân-bahş-ı meserret-efzâ (Karapanlı 2005, 204)

Kasrdan bahisle Şeyhülislam Dürri-zâde Mustafa Efendi'nin letafetini merhametini, büyüklüğünü övmektedir.

Şeyhülislam Arif Efendi de kendisine şiir takdim edilen şeyhülislamılardan biridir. *Ebubekir Celalî Divanı*'nda yetmiş ve yetmiş altıncı sıralarda yer alan şiirler Arif Efendi'nin şeyhülislam olmasına binaen kaleme alınmış övgü maksatlı şiirlerdir.

Dürri-zâdelere mensup şeyhülislamılardan kendisine şiir takdim edilen birisi de Abdullah Efendi'dir. *Ebubekir Celalî Divanı*'nda Abdullah Efendi'ye takdim edilmek üzere kaleme alınmış altı adet şiir bulunmaktadır. *Divan*'da yetmiş sekizinci sırada yer

alan kaside Abdullah Efendi'nin şeyhülislam olmasına tarih düşmek maksadı ile kaleme alınmış yedi beyitten müteşekkil bir şiirdir.

Hamdülilah hâme-i efdalı Dürri-zâdenin

Yazdı hâlâ nme-i fetvâya imzâ dürr gibi (2008, 287)

beyiti ile başlayan “dürr gibi” redifli şiirdeki şeyhülislamın Abdullah Efendi olduğu da son beyitte ifade edilmektedir:

Söyle tarihin Celâli câh-ı nâzım zeyn eder

İsm-i Abdu'l-lâhdır fetvâya vâlâ dürr gibi (Sarıkaya 2008, 288)

Yetmiş dokuzuncu sırada yer alan şiir de Abdullah Efendi'nin ikinci defa şeyhülislam olmasına tarih düşmek maksadı ile yazılmıştır. Sekseninci sırada yer alan şiir ise Abdullah Efendi'nin Rumeli Hisarı'nda inşa ettirdiği muvakkathaneye tarih düşmek maksadı ile kaleme alınmıştır:

Sâhil-i deryâda yaptı bu muvakkıt-hâneyi

Mevc bir dürr-i semîn atdı kenâre güyyâ (Sarıkaya 2008, 289)

Bunların dışında *Divan*'da doksanıncı sırada yer alan iki beyitlik şiir nakipliğine, yüz yirmi iki ve yüz yirmi beşinci sırada yer alan şiirler ise Anadolu kazaskerliğine yükselmesine binaen kaleme alınmış tarihlere aittir.

4.5.j. Değerlendirme

Biyografik kaynakların ve günümüze kadar yapılan akademik çalışmaların incelenmesi sonucunda, Dürri-zâdeler ailesine mensup sekiz kuşaktan birisi kadın olmak üzere yirmi yedi kişiye ulaşılmıştır. Bunlardan altı tanesi şeyhülislam olmak

üzere, tespit edilenlerin neredeyse tamamı ilmiye sınıfına mensup görevlerde bulunmuşlardır.

	Meslekler	Şiir Kaleme alanlar
Şeyhülislam	6	-
Kazasker	4	-
Kadı	6	-
Müderris	7	-
Tespit edilemeyen	3	

Tablo 4.7. Dürri-zâde Mensuplarının Meslek Dağılımı ve Ailedeki Şair Sayısı

Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere, aileye mensup kişilerden mesleği tespit edilebilen yirmi üç kişinin tamamı ilmiye sınıfına mensuptur. Kalan dört kişiden bir tanesinin kadın olması dolayısıyla meslekler bazında değerlendirmek mümkün olmayacağından, mesleği tespit edilemeyen üç kişi kalmıştır.

Yine tabloda görüldüğü üzere tespit edilen kişilerin hiçbirinin şiir ve sanat alanı ile ilgilenmemiş olması ve bu alanlarda bir rol üstlenmemiş olmaları dikkat çekicidir. Bu tez kapsamında yapılan araştırmalar ve değerlendirmeler neticesinde ulema ailelerinin, mesleklerinin de etkisi ile az ya da çok kültür ve sanat alanı ile ilgili oldukları ve bu alanlara katkı sağladığı görülmekte iken Dürri-zâdelerde böyle bir durum söz konusu olmamıştır. Tespit edilen isimlerden hiçbirinin şiir kaleme almadığı, edebiyat alanında etkili olmadığı görülmüştür.

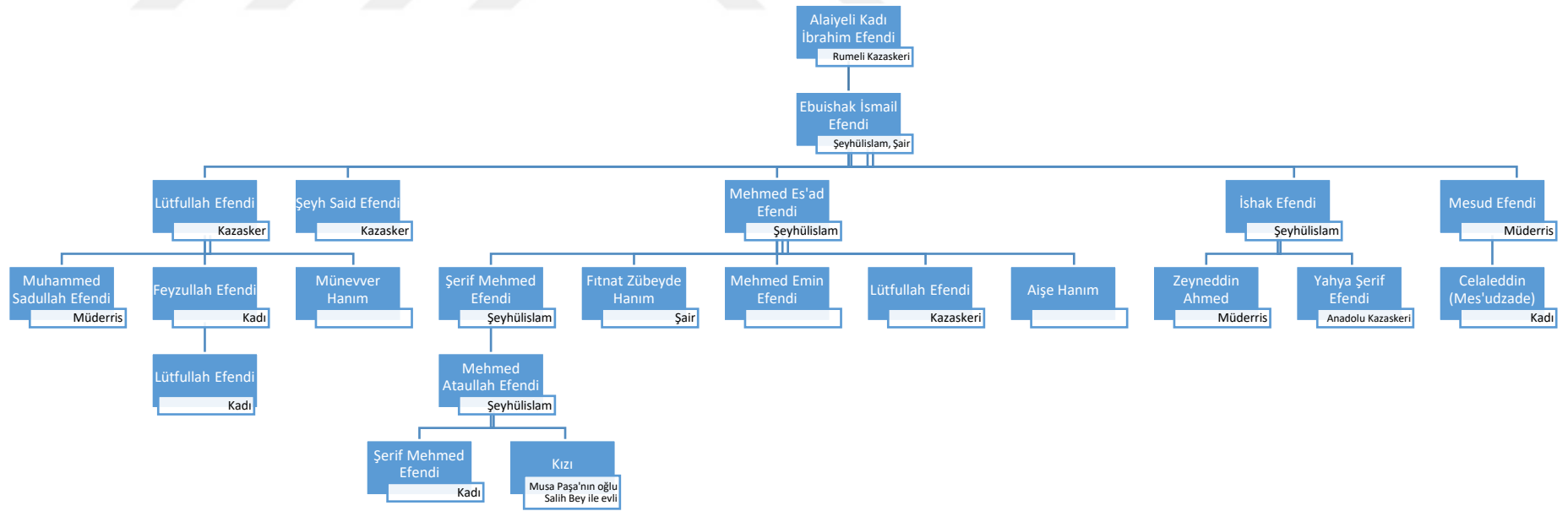
4.6. Ebûishak-zâdeler

Ebûishak-zâdeler, ismini Şeyhülislam Ebûishak İsmail Efendi'den alan bir ulemâ ailesidir. Ailenin soyağacı incelendiğinde ulaşılabilen en eski isim Ebûishak İsmail Efendi'nin babası Alanyalı Kadı İbrahim Efendi'dir. Kadı İbrahim Efendi, Alanya'dan İstanbul'a göç etmiş, Mantıkî Ahmed Efendi'den mülâzemet alarak önce müderris olmuş, ardından da farklı yerlerde kadılık yapmıştır. Kadı İbrahim Efendi'nin doğum ve ölüm tarihleri bilinmemekle birlikte, 1657 yılında Kahire kadısı Acem Mehmed Efendi'nin naibi olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla aile ilgili olarak ulaşılabilen en eski tarih budur. Kadı İbrahim Efendi'nin oğlu Ebûishak İsmail Efendi'nin şeyhülislam olması ile bir büyük bir ulemâ ailesi niteliği kazanan Ebûishak-zâdeler, toplamda beş şeyhülislam, beş kazasker, çok sayıda kadı ve müderris yetiştirmiş bir şeyhülislam ailesidir.

Ebûishak-zâdeler, idari görevleri yanında kültür ve sanat alanında oldukça aktif bir rol alarak bu alanlarda da isimlerinden söz ettirmişlerdir. Aileden yetişen şeyhülislamların gerek şairlikleri, gerekse hamilikleri edebiyata katkılarına işaret etmektedir. Ebûishak-zâdeleri önemli kılan yönlerden birisi de kadın şair çıkaran bir ulemâ ailesi olmasıdır. Herhangi bir medrese eğitimi almadan şair olan, mürettep bir divan kaleme alan Fıtnat Hanım divan edebiyatının önemli kadın şairlerinden biridir. Şiir yazmasının yanında şiir meclislerinde sıkça yer alması, dönemin şairleri ile nazireler, atışmalar yoluyla irtibat halinde olması da onun şiirlerine katkı sağlayan hususlardan biri olmuştur.

Bu bölümde Ebûishak-zâdeler ailesine mensup isimler önce teker teker incelenecek, ardından da aile ilgili değerlendirmeler yapılacaktır.

Şekil 4.4. Ebûishak-zâde Ailesinin Soyağacı

4.6.a. Ebûîshak İsmail Efendi (1643-1724)⁵⁰

Osmanlı Devleti'nin elli altıncı şeyhülislamı olan Ebûîshak İsmail Efendi, Rumeli Kazaskeri Kadı İbrahim Efendi'nin oğludur. Babasının görevi dolayısıyla dönemin ileri gelen âlimlerinden dersler almış ve öncelikle müderrislik, kassamlık, mektupçuluk gibi görevlerde bulunmuştur. 1692 yılında Halep, ardından Kahire, 1706'da Mekke, 1708 yılında ise İstanbul kadılıklarına yükselmiştir. 1711 yılında Anadolu ve aynı yıl içinde Rumeli kazaskerliği görevine getirilmiştir. 18 ay kadar bu görevde bulunduktan sonra azledilmişse de 1712 yılında tekrar Rumeli kazaskeri olmuştur. 1716 yılında meşihat makamına terfi eden Ebûîshak İsmail Efendi, 1718 yılında şeyhülislamıktan azledilerek Sinop'a sürülmüş, üç yıl sonra affedilerek İstanbul'a dönmesine müsaade edilmiştir. İstanbul'a döndükten bir süre sonra vefat etmiş ve kendi adına yaptırdığı caminin bahçesine defnedilmiştir.

Aşağıda daha ayrıntılı olarak inceleneceği üzere, "Naim" mahlası ile şiir kaleme alan İshak Efendi, kültürel alanda da adından söz ettiren bir şeyhülislamdır.

4.6.b. İshak Efendi (1684-1752)⁵¹

Osmanlı Devleti'nin altmış birinci şeyhülislamı olan İshak Efendi, eğitimini babasından almış, bilgi ve kültür seviyesi yüksek olması dolayısıyla sınavda dikkat

---

⁵⁰ Ebû İshak İsmail Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Müstakimzâde Sadeddin Süleyman. *Devhatü'l-Meşayih*. 36b-37a. Altunsu, Abdülkadir. 1972. *Osmanlı Şeyhülislamı*. Ankara: Ayyıldız Matbaası. 116. Kesik, Beyhan. 2014. "Ebû İshak İsmail Nâim Efendi." Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim tarihi: 28 Temmuz 2017. <http://www.turkedebiyat isimler sozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2904>. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 827. Doğan, Muhammed Nur. 1994. "Ebûîshak İsmâil Efendi." *İslâm Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: 28 Temmuz 2017. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c10/c100270.pdf>.

⁵¹ İshak Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Müstakimzâde Sadeddin Süleyman. *Devhatü'l-Meşayih*. 39b-40a. Altunsu, Abdülkadir. 1972. *Osmanlı Şeyhülislamı*. Ankara: Ayyıldız Matbaası. 123-124. Tan, Bünyamin. 2014. "Ebû İshak İsmail Nâim Efendi." Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim tarihi: 28 Temmuz 2017.

çekmiş ve müderrislik payesi almıştır. 1723 yılında İstanbul kadısı olmuş ve bu dönemde İbrahim Müteferrika tarafından kurulan matbaada musahhihlik yapmıştır. 1728 yılında Anadolu kazaskeri olmuşsa da Patrona Halil isyanı ile birlikte bu görevinden istifa etmiştir. 1732 yılında katıldığı bir toplantıda fikirlerini açıkça ifade etmesi dolayısıyla Kütahya'ya sürülmüş, bir yıl on günlük bir sürgün hayatından sonra İstanbul'a dönmüş ve Rumeli kazaskerliğine getirilmiştir. Bunun ardından 1723 yılında şeyhülislam olmuş ve görevine devam etmekte iken vefat etmiş ve babasının yanına defnedilmiştir.

İshak Efendi, şeyhüislamlığının yanında şair olması bakımından da önem arz eden isimlerden biridir. Kaleme almış olduğu *Divan*'ında Türkçe, Arapça ve Farsça şiirleri yer alır. *Divan*'ının yanında, iki adet tercümesi vardır ve *Bisetnâme* adlı eseri kaleme almıştır. Mehmed Süreyya kendisi ile ilgili “fâzıl, iffetli ve ârifdi. Hırsı yoktu. Vesika ve sakların değil gelirini almak, kalem harcını kendi kesesinden verirdi. Azledilen veya tayin olunandan hediye kabul etmezdi” (1996, 804) ifadelerini kullanır ve üç dilde şiirleri olduğunu belirtir.

4.6.c. Mesud Efendi (?-1728)⁵²

Ebûishak İsmail Efendi'nin üçüncü oğlu olan Mesud Efendi, babasından iki yıl sonra vefat etmiş ve babasının yanına defnedilmiştir. Mesud Efendi'nin müderris olduğu bilinmektedir.

<http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=5332>. Doğan, Muhammed Nur. 1994. “İshak Efendi.” *İslâm Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: 28 Temmuz 2017. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c22/c220317.pdf>. Bilkan, Ali Fuat ve Yusuf Çetindağ. 2006. *Şeyhülislam Şairler*. Ankara: Hece Yayınları. 133-139. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayan. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 804.

⁵² Mesud Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Akbayan, Nuri (hzl.) 1996. Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmanî*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1009.

4.6.ç. Lütfullah Lütfi Efendi (?-1753)⁵³

Ebûishak İsmail Efendi'nin oğullarından Lütfullah Lütfi Efendi, önce çeşitli yerlerde müderrislik yapmış, ardından 1748 Anadolu kazaskerliği görevinde bulunmuş, görevinden azledilmiş fakat 1753 yılında Rumeli payesi ile ikinci defa Anadolu kazaskerliğine getirilmiştir. Vefatının ardından kardeşlerinin yanına, aile mezarlığına defnedilmiştir. Âlim ve kâmil olduğu belirtilir (Mehmed Süreyya 1996, 904).

4.6.d. Es'ad Efendi (1684-1752)⁵⁴

Osmanlı Devleti'nin elli altıncı şeyhülislamı olan Es'ad Efendi, Ebûishak İsmail Efendi'nin oğlu, Şeyhülislam Mirzâ-zâde Şeyh Mehmed Efendi'nin damadıdır. Babasından ve dönemin hocalarından Mutavvelci Mehmed Efendi'den dersler alarak 26 yaşında müderris oldu. Babasının şeyhülislam olduğu dönemde Selanik mollalığına getirilmiş, kardeşinin şeyhülislam olduğu dönemde ise Mekke payesine ulaşmıştır. Bunlarına ardından 1737 yılında Anadolu, 1744 yılında Rumeli kazaskerliğine yükselmiştir. On yedi ay sonra azledildiği Rumeli kazaskerliğine 1746 yılında tekrar getirilmiş ve 1748 yılında Şeyhülislam olarak göreve başlamıştır. Devlet işlerinin bozulması ve şeyhülislam efendinin istenen fetvaları vermemesi üzerine 1749 yılında bu görevden azledilmiş, önce Şam'a ardından da Mekke'ye sürülmüş fakat buraya gitmesinden önce affedilerek Gelibolu'ya gelmesi kabul edilmiştir. 1752 yılında İstanbul'da vefat etmiş ve babasının yanına defnedilmiştir.

⁵³ Lütfullah Lütfi Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 904.

⁵⁴ Şeyhülislam Es'ad Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Müstakimzâde Sadeddin Süleyman. *Devhatü'l-Meşayih*. 251-252. Altunsu, Abdülkadir. 1972. *Osmanlı Şeyhülislamı*. Ankara: Ayyıldız Matbaası. 132-133. Bilkan, Ali Fuat ve Yusuf Çetindağ. 2006. *Şeyhülislam Şairler*. Ankara: Hece Yayınları. 147-155.

Es'ad Efendi de babası ve kardeşi İshak Efendi gibi, şeyhülislam olmasının yanında edebiyat alanında da önemli isimlerdendir. Tefsirlerinin yanında, *Lehçetü'l-Lugat* adlı bir sözlüğü, *Nazirey-i Etvaku'z-Zehebî Li'z-Zemahşeri*, *Atvaku'z-Zeheb Abdülmü'min*, *Bülbülname* gibi eserleri de kaleme almıştır. *Bülbülname* III. Ahmed adına yazılmış kasidelerden oluşan bir eserdir. Bunun yanına şiirlerini topladığı bir de *Divan*'ı mevcuttur.

4.6.e. Mehmed Şerif Efendi (1717-1790)⁵⁵

Mehmed Şerif Efendi, Şeyhülislam Ebûishak-zâde Mehmed Es'ad Efendi ile Şeyhülislam Mirzazâde Şeyh Mehmed Efendi'nin kızı Hatice Hanım'ın evliliğinden doğan çocuklarından biridir. Mehmed Şerif Efendi yirmi bir yaşında Sahn-ı Seman müderrisi olarak göreve başlamış, ardından da Diyarbakır, Bursa ve İstanbul kadısı; 1771 yılında Anadolu kazaskeri ve 1775 yılında Rumeli kazaskeri olmuştur. 1778 yılında Vassafzâde Mehmet Efendi'nin şeyhülisamlıktan istifa etmesi üzerine meşihat makamına getirilmiştir. Dört yıl şeyhülisamlık yaptıktan sonra görevden ayrılmış, dönemin padişahı III. Selim'in isteği üzerine yeniden şeyhülislam olmuşsa da iki ay sonra görevinden azledilmiştir. Bunun ardından 1790 yılında da vefat etmiş, dedesi tarafından yaptırılan aile kabristanına defnedilmiştir.

---

⁵⁵ Mehmed Şerif Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Müstakimzâde Sadeddin Süleyman. *Devhatü'l-Meşayih*. 251-252. Altunsu, Abdülkadir. 1972. *Osmanlı Şeyhülislamı*. Ankara: Ayyıldız Matbaası. 152. Özcan, Tahsin. 1988. "Mehmed Şerif Efendi." *İslam Ansiklopedisi*. Erişim Tarihi: 2 Temmuz 2017. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c28/c280322.pdf>. Bilkan, Ali Fuat ve Yusuf Çetindağ. 2006. *Şeyhülislam Şairler*. Ankara: Hece Yayınları. 167-171. Yağcı, Ömer Gökhan. "Şerif, Mehmed Şerif Efendi." Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim Tarihi: 02.Ağustos.2017. <http://www.turkedebiyatiiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=27>. Dursunoğlu, Halit. 1996. "Şeyhülislâm Şerif Mehmed Efendi'nin Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divan'ının Tenkitli Metni." Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

İlmî alanda olduğu kadar kültürel alanda ve sanat alanında da önemli bir yere sahip olan Şerif Efendi'nin bu yönü aşağıda ayrıntılı olarak incelenmiştir.

4.6.f. Fıtnat Zübeyde Hanım (?-1780)⁵⁶

Şeyhülislam Mehmed Es'ad Efendi'nin kızı olan Fıtnat Hanım'ın soyu anne tarafından da Mirzâ-zâdelere dayanmaktadır. Fıtnat Hanım'ın kocası ise soyu Feyzullah-zâdelere dayanan Derviş Mehmed Efendi'dir. Asıl adı Zübeyde'dir ve şiirlerinde "Fıtnat" mahlasını kullanmıştır.

Ekonomik ve kültür düzeyi yüksek, birçok âlim ve sanatkâr yetiştiren bir ailede dünyaya gelen Fıtnat Hanım hakkındaki bilgiler sınırlı olmakla birlikte, divan sahibi bir şair olması dolayısıyla önem arz eden isimlerden biridir. Devrin önemli âlimlerinden ders alan Fıtnat Hanım, Arapça ve Farsça olmak üzere iki yabancı dil bilmektedir. Özellikle babasının nezdinde toplanan şiir meclisleri sayesinde Fıtnat Hanım da şiir ile daha fazla meşgul olma şansı bulmuş, şiir ortalarına ve şairlere de aşina olmuştur. Buna karşın Fıtnat Hanım'ın bıraktığı tek eseri mürettep *Divan*'ıdır.

Fıtnat Hanım'ın şair olarak ün kazanmasında esas önemli etken, Koca Ragıp Paşa'nın etrafında toplanan şairler arasına katılması olmuştur. Bu süreçte Nabi ve Koca Ragıp Paşa'nın şiirlerine nazireler yazan Fıtnat Hanım hem bunlar sayesinde hem de Koca Ragıp Paşa ve şair Haşmet ile aralarındaki latifeler ve atışmalar sayesinde tanınırlığı artan bir isim olmuştur.

⁵⁶ Fıtnat Zübeyde Hanım ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 536. Çeçen, Halil. 2015. "Fıtnat Hanım, Zübeyde" Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim Tarihi: 01 Ağustos 2017. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=7580>. Akün, Ömer Faruk. 1994. "Fıtnat Hanım" *İslam Ansiklopedisi*. Erişim Tarihi: 01 Ağustos 2017. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c13/c130013.pdf>.

4.6.g. Şerifzâde Mehmed Ataullah Efendi (1760-1811)⁵⁷

Şeyhülislam Şerif Mehmed Efendi'nin oğlu olan Mehmed Ataullah Efendi, ilk öğrenimini babasından ve babasının çevresindeki hocalardan dersler alarak, 12 yaşında müderris olmuştur. Ardından sırasıyla Kudüs payesi ile Galata ve Mekke kadılıklarında görev yapmıştır. Ardından İstanbul'a dönerek Nakibüleşraflık görevine getirilmiş, 1804 yılında Rumeli kazaskeri, Eylül 1806 yılında ise şeyhülislam olarak görevlendirilmiştir. Henüz şeyhülisamlık görevinin onuncu ayında iken görevinden azledilmişse de iki gün sonra görevine iade edilmiştir. Devlet yönetiminde ve görevinde etkili bir isim iken, 1808 yılında Alemdar Mustafa Paşa'nın İstanbul'a girmesi ile birlikte azledilmiş, önce Bebek'te ikamet etmesine müsaade edilmişse de sonra Bulgaristan'daki Kızanlık kasabasına sürülmüştür. Arpalığı olan Aydın Güzelhisar'a naklinden sonra vefat etmiştir.

Ebûishak-zâdeler ailesine mensup diğer şeyhülislamlar gibi, Ataullah Mehmed Efendi de edebiyat ve kültür alanında da etkili bir isimdir. Divan sahibi bir şair olmasının yanında fetvalarını topladığı *Fetâvâ-yı Ataullah* adlı bir mecmuası, Arapça ve Türkçe *Münşeat*'ı, *Kütüb-i İlmiye*'ye Dair adlı eserleri vardır. Kendisi ile ilgili olarak kaynaklarda beyan edilen ifadeler de bu yöndedir. “Âlim, şair, Türkçe ve Arapça yazmaya gücü yeter ve susması konuşmasına ve yumuşaklığı kızgınlığına

⁵⁷ Şerifzâde Mehmed Ataullah Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 335-336. Bilkan, Ali Fuat, Y. Çetindağ 2006. *Şeyhülislâm Şairler*. Ankara: Hece Yay. 187-193. İpekten, Halûk, ve diğerleri. 1988. *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Ankara: KTB Yay. 51. İpşirli, Mehmed. 1988. “Atâullah Mehmed Efendi, Topal.” *İslam Ansiklopesi*. Erişim Tarihi: 02 Ağustos 2017. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c04/c040043.pdf>. Kesik, Burhan. 2014. “Atâ, Ebûishak-zâde Seyyid Mehmed Atâullâh Efendi.” *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim Tarihi: 02 Ağustos 2017. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2782>. Altunsu, Abdülkadir. 1972. *Osmanlı Şeyhülislamaları*. Ankara: Ayyıldız Matbaası. 171-172.

galip dindar ve insanların kalblerini kazanmaya çalışırdı” (Mehmed Süreyya 1996, 335).

4.6.h. Yahya Şerif Efendi (?-1777)⁵⁸

Şeyhülislam İshak Efendi'nin oğlu olan Yahya Şerif Efendi, önce müderris, ardından Selanik ve Edirne mollası olarak görev yapmıştır. 1769'da İstanbul payesi elde eden Yahya Şerif Efendi, 1776 yılında Anadolu kazaskerliğine getirilmiş, bir yıl sonra bu görevden azledilmiş, azilden sonra da vefat etmiştir.

4.6.1. Feyzullah Efendi (?-1804)⁵⁹

Lütfullah Efendi'nin oğlu olan Feyzullah Efendi, Ebûishak İsmail Efendi'nin torunudur. Önce müderris, ardından da Diyarbakır mollası olmuştur. Mehmed Süreyya, Mutâyebe ve muhavere sanatında benzerinin olmadığını belirtir (1996, 532).

4.6.i. Zeyneddin Ahmed Efendi (?-1762)⁶⁰

Şeyhülislam İshak Efendi'nin küçük oğlu olan Zeyneddin Ahmed Efendi, müderris olarak görev yaparken genç yaşta vefat etmiştir.

4.6.j. Celaleddin Mehmed Efendi (?-1785)⁶¹

Ebûishak İsmail Efendi'nin oğullarından Mesud Efendi'nin oğlu olan Celaleddin Mehmed Efendi, Yenişehir mollası olmuştur. 1785 yılında vefat ettikten sonra, dedesi

⁵⁸ Yahya Şerif Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 988.

⁵⁹ Feyzullah Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 532.

⁶⁰ Zeyneddin Ahmed Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1709.

⁶¹ Celaleddin Mehmed Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 389.

Ebûishak İsmail Efendi'nin yaptırmış olduğu camideki aile kabristanına defnedilmiştir.

4.6.k. Lütfullah Efendi (?-1843) ⁶²

Ebûishak İsmail Efendi'nin torunlarından Feyzullah Efendi'nin oğlu olan Lütfullah Efendi İzmir mollası olarak görevlendirilmiş fakat henüz görev yerine gitmeden önce vefat etmiş, aile kabristanına defnedilmiştir.

4.6.1. Şairlik ve Hamilik Yönünden Ebûishak-zâdeler

Ebûishak-zâdeler, kültür ve sanat alanına katkıları bakımından da bu tez açısından da en dikkat çeken ailelerden biridir. Ailenin yetiştirmiş olduğu şeyhülislamların tamamının ve aileye mensup bir kazaskerin şair olması bu katkıyı somut olarak gösterecek niteliktedir. Bunu yanında divan edebiyatının en çok bilinen kadın şairlerinden biri olan Fıtnat Hanım'ın da bu aileye mensup olması çalışmamız açısından önem arz etmektedir. İlmî ve kültürel alanda oldukça önemli yer tutan bu ailenin mezar taşlarında “Âl-i Feyz” ibaresi bulunduğu ifade edilmektedir (Doğan 1993, 235-262).

Ebuishakzâdeler'e mensup ilk şeyhülislam olan Ebuishak İsmail Efendi'nin, aynı zamanda Na'îm mahlası ile şiirler kaleme aldığı belirtilmiş ise de herhangi bir şiiri tespit edilememiştir. Bunun dışında İsmail Efendi'nin bir *Mecmûa*'sının bulunduğu ve *Ankaravî Mecmuası*'nı tashih ettiği bilinmektedir (Kesik 2014). Müstakimzâde Sadeddin Süleyman Efendi İsmail Efendi'den bahsederken “Naîm mahlas ile bazı âsâr-ı eş'âr-ı mîyarü'z-zehebleri vardır” (36b) ifadelerini kullanır. Mehmed Süreyya

---

⁶² Lütfullah Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 904.

da “Ender meselelerden bir mecmua yapıp, Ankaravî Mecmuasını bizzat tashih eylediği”ni (1996, 827) söyler ve âlim, fâzıl, fakih ve şair olduğunu belirtir (Mehmed Süreyya 1996, 827).

Yapılan araştırmalar neticesinde Nedim’in Ebuishak İsmail Efendi’ye sunduğu bir kıt’a tespit edilmiştir:

Rükn-i bâlâ-hâne-i devlet imâd-ı saltanat

Destgâh-ı mülk ü millet kuvvet-i bâzû-yı dîn (Nedim 2017, 136)

beyiti ile başlayan kıt’ada İshak Efendi, basiretli bir devlet adamı olması, ilim ve fazileti, dinî yönden yeterliliği ve ahlakı gibi yönleri ile övülmüştür.

Ebûishak İsmail Efendi’nin şeyhülislam olması dolayısıyla kendisine şiir sunan şairlerden biri de Kâmî’dir:

Bi-hamdi’llâh ki ‘unvân-ı şerîf-i şeyhü’l-islâmî

Yeniden eyledi bir fâzıl-ı müşkil-güşâ ihyâ

Ebû İshak İsmâ’îl Efendi efkah-ı ‘âlem

Huceste makdemiyle şâd-kâm oldu bütün dünyâ (Kâmî 2017, 144-145)

Bu şiir, Ebûishak İsmail Efendi’nin meşihat makamına yükselmesini kutlamak ve tarih düşmek maksadı ile kaleme alınmıştır.

Ebûishak İsmail Efendi’nin oğlu İshak Efendi, kaynaklarda kişiliği, ilmi ve fazileti gibi birçok yönden övgülere mahzar olan bir isimdir. Özellikle zamanını boşa harcamak yerine ilim ile meşgul olması hasebiyle bu çevrelerde meşhur olduğu ifade edilmektedir. Muhammed Nur Doğan, İshak Efendi’nin kadılık yaptığı dönemde, mahkeme işlerinde şer’i istikametten ayrılmayıp mahkemeye gelenlere anlayışlı

davrandığı hatta bazı kalem harcamalarını cebinden karşıladığını belirtmektedir (1993, 235-262). Aynı zamanda yakın arkadaşı olan Salim'in *Tezkiretü'ş-Şuara*'sında hakkında geniş bilgilere yer verilen İshak Efendi, mesleki alanda olduğu kadar şiir alanında da adından söz ettirmiş divan sahibi şairlerden biridir. Damad İbrahim Paşa'nın şiir meclislerinde bulunmuş, III. Ahmed'i ve Damad İbrahim Paşa'yı öven kaside ve gazeller kaleme almıştır (Doğan 1993, 235-262). Şairlik yönü kuvvetli olan İshak Efendi'nin *Divan*'ında Arapça ve Farsça kelimelerin çok sık kullanması ve Sebki Hindî etkisinde kalması dolayısıyla ağır bir dilinin olduğu ve şiirlerinin anlaşılmasının zor olduğu ifade edilmektedir (Bilkan ve Çetindağ 2006, 134). Hem ilmi hem de şiiri ile takdir edilen İshak Efendi hakkında *Ramiz Tezkiresi*'nde,

“Sâbıkü'l-beyân hazretleri mecma'ul'-bahreyn-i ulûm u irfân, fâzıl-ı bî-adîl-i zamân, edebiyatda akrânı nâdir (...) olan şi'r ü inşâda mâhir (...) afif ve dindâr, gayret ü hamîyyet ile meşhur, erbâb-ı dâniş ve irfân, bezl-i mevfûr-ı kerem ü inâyeti elsine-i nasda mezkûr” ifadeleri yer almaktadır (Doğan 1993, 235-262).

İshak Efendi'nin *Divan*'ının dışında kaleme almış olduğu Hz. Muhammed'in peygamberliğini anlatan *Bi'setnâme* isimli mesnevisi ve Sadrazam Damad İbrahim Paşa'nın isteği üzerine hazırladığı tercüme eserleri mevcuttur.

İshak Efendi etrafında şairlerin ve edebi çevrelerin toplandığı mahfiller oluşturmuş, şairler tarafından da saygı duyulan, şiir sunulan ve şiirlerine nazireler yazılan bir isim olmuştur. Bu şairlerden biri olan Kâmî'nin *Divan*'ında İshak Efendi'ye yazılmış bir nazire ve onun şiirini ve şiir meclislerini konu alan bir gazel mevcuttur.

Nazîre ola mı İshak Efendi'ye Kâmi

Fesâhatün kelimâtında infikâki mi var (Kâmî 2017, 188)

Kâmî Divanı'nda İshak Efendi'nin ismi geçen diğer gazelde de onun sesini yakalamanın mümkün olmadığından bahsedilmektedir:

Ne mümkün pey-revi bâ-hak sadâ-yı zât-ı İshâk'

Hemân bir nağme göster Kâmiyâ şehnâz-ı ma'nâdan (Kâmî 2017, 247)

Ebuishakzâde mensuplarından bir diğer Şeyhülislam ve şair Es'ad Efendi'dir. Es'ad Efendi meslekî alanda ilmi, fazileti ile bilinen bir şeyhülislam olmasının yanında divan sahibi bir şair ve besteleri ile tanınmış bir musikişinastır. 5 na't, 7 kaside, 1 terakib-i bend, 1 müsemmen, 5 tahmis, 3 murabba, 47 tarih, 206 gazel, 38 nazm, 15 kıt'a, 11 rubai, 15 beyit, 19 lugaz ve 25 muammadan müteşekkil bir *Divan*, Damad İbrahim Paşa için kaleme aldığı *Bülbülname* isimli bir kasidesi, *Lehçetü'l-Lûgat ve Behçetü'l-Lûgat* isimli Türkçeden Arapça ve Farsçaya iki sözlüğü ve bestecilerin biyografilerini ve bestelerini ihtiva eden *Atbâru'l-Âsâr fî Tezkireti Urefâi'l-Edvâr* Es'ad Efendi'nin başlıca eserleridir. Bunların dışında da kaleme aldığı eserler ve tefsirler mevcuttur (Aksoyak 2015).

Salim Tezkiresi'nde Es'ad Efendi hakkında geniş bilgiler verilmiş, şiir alanda mahir, ilmînde kusursuz, adaletli, padişahlar ve şair zümreleri tarafından sevilen bir zat olması yönlerine vurgu yapılmıştır. “bir şâ'ir-i sihr-âsâr-ı pür-zarâfetdir” ve “Eş'ârında halâvet ve güftârında be-gâyet letâfet vardır” (2018, 89-91) şeklinde şiirleri övülmüştür. Benzer şekilde *Fatin Tezkiresi*'nde de Es'ad Efendi hakkında “efdal-i fudala ve âlim-i ulemâ bir şâ'ir-i bî-hemtâ olub fenn-i mûsikî'de kemâl-i maharet” (2017, 27) ifadeleri bulunur. Yaşadığı dönemde şairler arasında da saygın bir konumda

olan Es'ad Efendi'ye şiirler sunulmuş, nazireler yazılmıştır. Es'ad Efendi'nin şiirlerine nazire yazan şairlerden birisi çağdaşı Kâmî'dir. Matla beytinde hangi şairi tanzir ettiğini belirten Kâmî, bir şiirinde de Es'ad Efendi'yi tanzir etmiştir (2017, 26).

Nef'î Divanı'nda Es'ad Efendi'yi övmek için yazılan iki kaside mevcuttur, Bazı akademik çalışmalarda (Dursunoğlu 1996, 50) bu kasidelerin Ebûishak-zâde Es'ad Efendi'ye sunulmuş olduğu belirtilse de Nef'î ve Es'ad Efendi'nin yaşadığı dönemler göz önünde bulundurulduğunda bu kasidelerin Hoca-zâde Es'ad Efendi için kaleme alınmış olma ihtimali daha güçlü görünmektedir.

Ebûishak-zâdelere mensup bir diğer şeyhülislam Mehmed Şerîf Efendi, Es'ad Efendi'nin oğlu, anne tarafından ise Mirzâ-zâdelerin torunudur. Kaynaklarda Mehmed Şerif Efendi'nin çok iyi bir tahsil ve medrese eğitimi aldığı, devrinin önemli ilim adamlarından biri olduğu ve ulemaya tanınan imtiyazlardan yararlanmadan, “tedbir-i hakkaniyet” çerçevesinde makamında yükseldiği vurgulanmaktadır (Dursunoğlu 1996, 61). Dedesinin ve babasının da şeyhülislam olmasının etkisi ile yoğun bir İslamî eğitim almış olan Şerif Efendi, devlet yönetiminde ve şer'i konularda yaptığı kıyaslarla çözümler üreten büyük bir İslam hukukçusudur.

Şiirlerinde Şerîf mahlasını kullanan Mehmed Şerîf, divan sahibi şeyhülislamlardandır. Arapça, Farsça ve Türkçe şiirleri yer alan *Divan*'ının yanında, siyasetname özelliği taşıyan *Füsûlü'l-Ârâ fî Şânalemei'l-Mülûk ve'l-Vüzerâ* isimli mensur eseri ve seçme şiirlerden oluşan *Letâifü'l-Kemâl* adlı eseri kaleme almıştır. Sebk-i Hindî etkisinde şiirler yazan Şerîf Efendi'nin *Divan*'ı incelendiğinde, kasidelerinde uzun Arapça ve Farsça terkipler kullandığı, gazellerinde ise nispeten sade bir şiir dili kullanma ve halkın diline yaklaşma eğilimi olduğu görülmektedir.

Müstakimzâde, *Devhatü'l Meşayih*'te Mehmed Şerif Efendi bölümünde “Fusulu'l-Arâ'i fi Şanî'l-Mülûk vel-Vüzerâ ismiyle bir risale-i latifeleri vardır. (...)kaleminden ziyâde mâlîna cömerd idü ki beyne'n-nâs müslim ve ma'rûf idi. Elsine-i selasede şiir ü inşaya muktedir olduklarından müretteb divanı olub...” (Alıntılaman Dursunoğlu 1996, 108) ifadelerini kullanmıştır. Yine Şerîf Efendi'nin “elsine-i selâsedede şi'r ü inşaya muktedir, âlim” (Mehmed Süreyya 1996, 143) ve “tab'ı şâ'irâne, edîb, fazîlâne-yi mevrus, nâdire-i etvar bir zâd” (Müstakimzâde 117) olduğu ifade edilmektedir. Kendisi de şiir konusundaki hassasiyetini “Nazm-ı şi'r itmek için dirhem-i mizân itdük” (Dursunoğlu 1996, 107) dizesi ile ifade etmektedir.

Şerif Mehmed Efendi kendisinin kaleme aldığı eserlerin yanında, başka şairleri etkileyerek veya onların koruyuculuğunu üstlenerek de edebiyat alanına katkı sağlamıştır. Şerîf efendi hem şeyhülislam hem de şair olması itibariyle etkili ve himaye edici bir konumda bulunmuştur. Kendisinden etkilenen ve ona şiir takdim eden isimlerin başında kardeşi Fıtnat Hanım gelmektedir. Fıtnat Hanım Şerif Efendi'nin şeyhülislam olmasını kutlamak maksadı ile şu müstezadı ile tarih düşmüştür:

Târih-i müstezâd Fetvâ-yı Şerif Efendi
Semmi mefhar âlim Şerif Efendi kim
Be izzet ü İclâl
Müşerref oldu mesned-i fetvâ
Mübârek ide Hudâ (Dursunoğlu 1996, 58)

Fıtnat Hanım Şerîf Efendi'ye sunmak maksadı ile bir de musammat kaleme almıştır:

Görünce derd-i şebnemdârı dil çün bülbül-i şeydâ

Virüp bir iki gevher fâ'ide oldı haridârı (Dursunoğlu 1996, 130)

18. yüzyılın en büyük şairlerinden Şeyh Galip Şerîf Efendi'ye şiir sunan şairlerdendir. Şeyh Galip Şerîf Efendi için biri Farsça, diğeri Türkçe bir ramazaniyye olan iki kaside kaleme almıştır. *Divan* 'ında “Şeyhülislâm Es'ad-zâde Şerîf Efendi'nin Mahdumları Vasfında Olan Ramazaniyye” açıklaması ile yer almaktadır:

Kılsam şumâr mertebe-i fikr-i rûşenin

Hurşîd ü mâh nokta-i sıfr-ı hisâb olur

Feyz-i riyâz-ı mekremetin eylesem hisâb

Dürr-i hoş-âb girye-i reşk-i sehâb olur

Ömrün tavîl devletin efzûn ede Hudâ

Tâ kim fuzûl-ı rûze ile hisse-yâb olur (Şeyh Galip 2017, 42)

Şerîf Efendi'nden etkilenerak şiirlerini tanzir eden şairlerden biri de Haşmet'tir.

Haşmet Divanı'nda Şerif Efendi'nin şiirlerine yazılan altı adet nazire vardır:

Görünce tâbiş-i ruhsârın âfitâb gibi

Hilâl-ı ışıkm olur bedr-i şule-tâb gibi

Bu âb-ı rû bulamaz hâric-ez-kader nimet

Âvâre etse bu nüh çerhi âsiyâb gibi

Çeker humârını lâ-büd tokunsa keyfine kem

Derûnu hûn olanın şîşe-i şarâb gibi

Zuhûr-ı sebze-i bîgâneye bu çerh-i Felek
Vilâ'-ı mihr ü meh ile döner dolâb gibi

Bir iki câm ile yap rûşen eyle Haşmet'ini
Serây-ı köhne-binâ-yı dilim harâb gibi

Şerîf-i nükte-verân-ı kemâl o mahdûmun
Ki her kelâm-ı latîfi birer kitâb gibi (2018, 230)

Haşmet Divanı'nda 243 numaralı bu gazelin devamında yer alan 244, 245, 246, 247 ve 248 numaralı gazelerde Şerîf Efendi'nin şiirlerine yazılan nazirelerdir.

Şeyhülislam Şerîf Efendi'ye sunmak maksadı ile kaleme alan şairler arasında Sünbülzâde Vehbî de bulunmaktadır. *Sünbülzâde Vehbî Divanı*'nda yer alan Nef'î'ye nazire olarak yazılan 74 beyitlik 54 numaralı kaside, Bâki'nin "sümbül" redifli kasidesine nazire olarak yazılan 63 beyitlik 55 numaralı kaside, Sâbit'in Ramazaniyyesi'ne nazire olarak yazılan 102 beyitlik 56 numaralı kaside ve Nef'î'nin 63 beyitlik kasidesine tahmis olarak yazılan ve Mehmed Şerîf Efendi'nin evinin tamir edilmesi tarihini içeren 57 numaralı kaside ve Seyyid Vehbî'nin 7 beyitlik gazelinin tahmisi olan 69 numaralı kasideler Şeyhülislam Mehmed Şerîf Efendi'ye sunulan kasidelerdir (2017, 17).

Felek erbâb-ı istidâda şimdi yâr u yâverdir
Ser-i ehl-i maârif tâc-ı hurşîde beraberdir

Begenmez ser-bürehne bir hünerdir efser-i mihri
Külâh-ı iftihârı belki fark-ı arşa hem-serdir

Meh-i nev bedr olur ŧimden geri bî-minnet-i hurŧîd
Kemâl erbâbının âfâka rüchânı bugünlerdir

Hünermendân-1 asrın necm-i bahtı ol kadar rûŧen
Ki çeŧm-i Zühre vü Pervîn o tâli'den münevverdir

Kumâŧ-1 nazm ile yıldız kadardır müŧterî ŧimdi
Sipihrin atlası duŧunda kalmıŧ hâk-ber-serdir

Sühan buldu revâcın rûz-1 bâzâr-1 hünerdir bu
Harîdârı anın bir kadr-dân-1 nükte-perverdir

Bu demde câh ile fahr etmesin zerrîn-ķabâ câhil
Libâs-1 marifet dûŧ-1 hünerverde serâserdir

Safâ yok sîne-yi nâ-sâf u makûsunda nâdânın

Dil-i dâniŧverân mahsûd-1 mirât-1 Sikender'di (2017, 233-288)

Ebuishakzâdelere mensup olup üzerinde durulması gereken ŧairlerden biri de Fıtnat Hanım'dır. Babası ve kardeŧi ŧair ve ŧeyhülislam olan Fıtnat Hanım kültür ve sanat ile içi içe yetiŧme fırsatı bulmuŧtur. Fıtnat Hanım, yazdığı ŧiirleri aile üyelerine göstererek ve babası Es'ad Efendi'nin kurduğu ŧiir meclislerinde bulunarak ŧiir alanında kendini geliŧtirme fırsatı bulmuŧtur. Fıtnat Hanım'ın tek eseri 6 na't, 4 kaside, 48 tarih, 1 manzum arzuhâl, 59 gazel, 10 eksik gazel, 1 tahmis, 1 müseddes, 2 kıta, 1 rubai, 10 nazm, 25 müfred, 4 lugaz, 36 muamma, 4 ŧarkıdan oluŧan *Divan*'ıdır (Çeçen 2015). ŧiirlerinde Nabî, Koca Ragıp Paŧa, ŧeyhülislam Yahya ve Nedim'in etkileri

görülmektedir. Dönem şairlerinden Haşmet ve Koca Ragıp Paşa ile karşılıklı latife ve nazireleri bilinmektedir (Dursunoğlu 1996, 52).

Ebûishak-zâdeler ailesinin yetiştirdiği son şeyhülislam Şerifzâde Mehmed Ataullah Efendi de divan sahibi şeyhülislam şairlerdendir. 59 gazel, 3 tarih, 1 kaside, 1 murabba, 1 manzum takriz, 1 manzum tezkire, 1 münacat, 9 matla, 2 kıt'a, 9 muammadan oluşan Divan'ı dışında Fetâvâ-yı Atâullah isimli bir fetva mecmuası, *Münşeât*'ı ve *Kütüb-i İlmiye'ye Dair* isimli eserleri vardır (Kesik 2014).

Netice itibariyle Ebûishak İsmail Efendi'ye Nedim ve Kâmî tarafından takdim edilmiş iki şiir, İshak Efendi'ye Kâmî tarafından sunulmuş bir şiir tespit edilmiştir. Ebusihakzâde ailesinde kendisine en çok şiir takdim edilen şeyhülislam ise Mehmed Şerif Efendi'dir. Mehmed Şerif Efendi'ye takdim etmek maksatlı Fıtnat Hanım ve Şeyh Galip tarafından ikişer, Haşmet ve Sünbülzâde Vehbî tarafından beşer tane şiir kaleme alınmıştır.

4.6.m. Değerlendirme

Ebûishak-zâdeler ailesinin şeceresinin araştırılması sonucu altı kuşaktan yirmi iki kişiye ulaşılmıştır. Bunlardan dört tanesi kadın olduğu için meslek değerlendirmesine tabi tutulmamıştır.

	Mesleğe mensup olanlar	Şair olanlar
Şeyhülislam	5	5
Kazasker	5	-
Kadı	4	-
Müderris	3	-

Tablo 4.8. Ebûishak-zâde Mensuplarının Meslek Dağılımı ve Ailedeki Şair Sayısı

Aileye mensup kişiler meslekleri bazında değerlendirildiğinde beş şeyhülislam, beş kazasker, dört kadı, üç müderris çıkmış; tespit edilen isimlerden Mehmed Emin Efendi'nin mesleği ise tespit edilememiştir. Aileye mensup dört kadın tespit edilmişse de Ataullah Mehmed Efendi'nin Musa Paşa'nın oğlu Salih Bey ile evli olan kızının ismine ulaşılammıştır. Tespit edilen kadınlardan biri de divan edebiyatının meşhur kadın şairlerinden Fıtnat Hanım'dır.

Ebûishak İsmail Efendi	Naim	Şiirleri vardır.
İshak Efendi	-	<i>Divan</i> 'ı vardır.
Es'ad Efendi	-	<i>Divan</i> 'ı vardır.
Mehmed Şerif Efendi	Şerif	<i>Divan</i> 'ı vardır.
Ataullah Efendi	-	<i>Divan</i> 'ı vardır.
Fıtnat Hanım	Fıtnat	<i>Divan</i> 'ı vardır.

Tablo 4.9. Ebûishak-zâde Ailesindeki Şairler

Ebuishakzâdeler, edebiyata katkıları bakımından değerlendirildiğinde ailenin yetştirdiği beş şeyhülislamın da şair olduğu ve bunlardan dört tanesinin divanının bulunduğu görülmektedir. Yine bu aileye mensup olan Fıtnat Hanım da divan sahibi

şairlerdendir. Yukarıda incelendiği üzere ayrıca, şeyhülislamlara takdim edilen çok sayıda şiir olması da onların şiir ve şairler ile olan bağlarına, dolayısıyla edebiyat ve şiir alanına katkılarına işaret etmektedir.

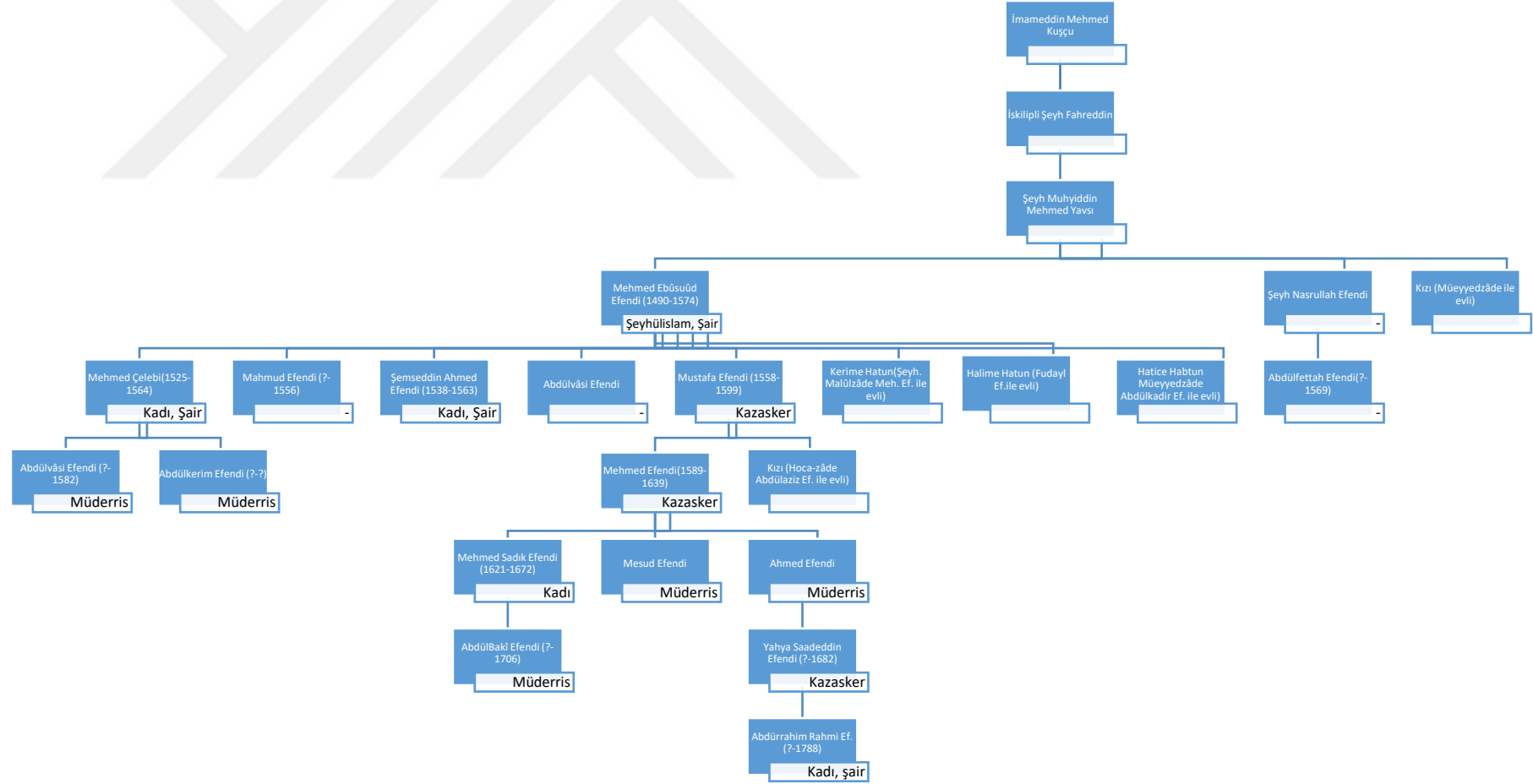
4.7. Ebûsuûd-zâdeler

Kanuni dönemi şeyhülislamı olan Ebûsuûd Mehmed Efendi'nin soyundan gelenlere verilen isimdir. Ailenin kökeni incelendiğinde, 14. yüzyılın sonu ve 15. yüzyılın başında yaşamış olan Uluğ Bey'in doğancıbaşı İmameddin Mehmed Kuşçu'ya kadar dayandığı görülür. İmameddin Mehmed Kuşçu'nun Ali Kuşçu ve İskilipli Şeyh Fahreddin Mustafa Yavsı olmak üzere iki oğlu vardır ki bunlardan ikincisi Ebûsuûd Mehmed Efendi'nin baba tarafından, Ali Kuşçu ise anne tarafından dedesidir.

Ebûsuûdzâdeler, Osmanlı Devleti'ne bir şeyhülislam yetiştirmiş olmakla birlikte, Ebûsuûd Mehmed Efendi gibi etkili bir isim olması ve çocuklarının da ilmiye sınıfında çeşitli makamlara gelmeleri dolayısıyla önemli bir ulema ailesi olarak tarihe geçmişlerdir. İskilipli Şeyh Fahreddin Mustafa Yavsı'nın soyundan gelen tek ulema ailesi Ebûsuûd-zâdeler değildir. Şeyhülislam Sunullah Efendi ve dolayısıyla Sunullahzâdeler de Mustafa Yavsı Efendi'nin torunudur. Dolayısıyla Şeyhülislam Ebûsuûd Efendi ve Şeyhülislam Mustafa Sunullah Efendi amcazâdelerdir. Bu nedenle Sunullah Efendi ile ilgili bilgiler de bu aile kapsamında verilecektir.

Ebûsuûd-zâdelerin, hem Ebûsuûd Mehmed Efendi'den önceki hem de sonraki kuşaklarını takip etmek mümkündür. Bu kapsamda üç kuşağı Ebûsuûd Mehmed Efendi'den önce olmak üzere, toplam dokuz kuşağa ulaşılmıştır.

Şekil 4.5. Ebüssuûdzâde Ailesinin Soyağacı

4.7.a. Ebûsuûd Mehmed Efendi (1490-1574)⁶³

Osmanlı Devleti'nin on dördüncü şeyhülislamı olan Ebûsuûd Efendi, kökü İskilip'e dayanan bir aileden Şeyh Muhyiddin Muhammed Yavsi'nin oğlu olup 1490 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Annesi Ali Kuşçu'nun kızlarından Sultan Hatun olması dolayısıyla, annesi yönünden Ali Kuşçu'nun torunudur.

İlk eğitimini babasından alan Ebûsuûd Efendi, ardından Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi, Mevlânâ Seydi-i Karamanî ve İbn-i Kemal'den dersler almış ve müderris olmuştur. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptıktan sonra, önce Bursa, 1533 yılında İstanbul kadılığına getirilmiştir. 1537 yılında Rumeli kazaskerliğine tayin edilmiş, sekiz yıl bu görevde kaldıktan sonra 1545 yılında meşihat makamına getirilmiştir.

Ebûsuûd Efendi'nin şeyhülislamlığı döneminde İlmiye sınıfındaki mevki ve kademeler bir düzenlemeye tabi tutularak, o güne kadar belli başlı bir kurala tabi olmayan mülazemet sistemi kontrol altına alınmıştır. Diğer taraftan İlmiye sınıfında ilk bozulmalar meydana gelmiştir. Ebûsuûd Efendi'ye hürmeten çocukları ve torunlarının yüksek dereceli medreselere tayin edilmesi, ilmiyedeki bozulmalara ortam hazırlamıştır.

---

⁶³ Ebûsuûd Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 644-647. Bilkan, Ali Fuat ve Yusuf Çetindağ 2006. *Şeyhülislam Şairler*. Ankara: Hece Yayınları. 65-69. Akgündüz, Ahmet. 1988. "Ebûsuûd Efendi." *İslam Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: 27 Eylül 2017. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c10/c100355.pdf>. Ünal, Mehmet. "Ebussuud Efendi, Hacı Çelebi." *Türk Edebiyatı isimler Sözlüğü*. Erişim tarihi: 27 Eylül 2017. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4993>. Altunsu, Abdülkadir. 1972. *Osmanlı Şeyhülislamı*. Ankara: Ayyıldız Matbaası. 28-34. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 439.

Ebûsuûd Efendi, Türkçe ve Arapça şiirler kaleme almıştır. Oğullarından biri için ve Kanuni Sultan Süleyman için yazdığı mersiyeler meşhurdur. Aynı şekilde Arapça şiir ve manzum fetvalarda kaleme almıştır. Şiir yazıp edebiyatla ilgili olsa da şiire pek kabiliyeti olmadığı söylenir (Akgündüz, 2014). Şiirlerinin yanında çok sayıda tefsir ve hukuk alanında da eserler kaleme almıştır.

Ebûsuûd Efendi'nin şairliğinden ziyade yetiştirdiği öğrenciler ve hamiliği önem arz etmektedir.

4.7.b. Mehmed Çelebi (1525-1564)⁶⁴

Şeyhülislam Ebûsuûd Efendi'nin en büyük oğlu olan Mehmed Efendi, İstanbul'da dünyaya gelmiş, eğitimini tamamladıktan sonra Muhyiddin Fenârî'den mülazım olmuştur. 1548/49 yılında Kasımpaşa Medresesi'ne, 1551/52'de Sahn-ı Seman ve ardından Yavuz Sultan Selim Medresesi'ne müderris olarak tayin edilmiştir. 1557 yılında kadılığa yükselmiş, Şam ve Halep'te görev yapmıştır. Halep'te kadılık yapmakta iken vefat etmiş ve buraya defnedilmiştir.

Biyografik kaynaklarda Mehmed Efendi'nin "Meylî" mahlası ile şiir kaleme aldığı, üç dilde şair olduğu belirtilmekle birlikte, yalnızca Farsça şiirlerine ulaşılabilmektedir. Beyanî, tezkiresinde Türkçe şiir söylemediğini şu şekilde ifade etmektedir: "Himmetinün uluvvinden ve meşrebinün kemâl-i sumûndan lisân-ı Türkîde gazel

⁶⁴ Mehmed Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 644-647. Kaplan, Yunus ve Ramazan Ekinci. "Meylî, Ebûsuûd-zâde Mehmed Çelebi." Türk Edebiyatı isimler Sözlüğü. Erişim tarihi: 28 Eylül 2017. <http://www.turkedebiyat isimler sozlu gu .com/index.php?sayfa=detay&detay=1616>. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1091. İpekten, Halûk ve diğerleri. 1998. *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Ankara: KTB Yayınları. 288-289.

dimege tenezzül itmeyüp Fârisî üstâdân-ı Acemân revîşi üzre gazelleri vardur” (2018, 198). Bunun dışında herhangi bir eseri olup olmadığı ise bilinmemektedir.

4.7.c. Şemseddin Ahmed Efendi (1538-1563)⁶⁵

Ebûsuûd Efendi'nin oğullarından Şemseddin Ahmed Efendi, babasından mülazım olmuş ve şehzadelere müderrislik yapmıştır. Vefat ettikten sonra babasının yanına defnedilmiştir.

Arapçada şiir kaleme aldığı belirtilen Şemseddin Ahmed Efendi'nin günümüzü ulaştıran bir şiirine rastlanabilmiş değildir. Öztuna, Gelibolulu Mustafa Âli'nin Şemseddin Ahmed Efendi'nin oğlu olduğunu belirtir.

4.7.ç. Mustafa Efendi (1557/58-1599)⁶⁶

Ebûsuûd Efendi'nin en küçük oğlu olan Mustafa Efendi, Sahn müderrisi, Galata ve Bursa mollası ve İstanbul kadısı olmuştur. 1595 yılının ocak ayında Anadolu kazaskerliğine yükseltilmişse de Temmuz ayında azledilerek ikinci defa İstanbul kadılığı görevine getirilmiştir. 1598 yılında Rumeli kazaskeri olmuş, birkaç ay bu görevde bulunduktan sonra azledilmiş ve ardından vefat etmiştir. Âlim, fazıl, kâtip ve doğru olduğu söylenir (Mehmed Süreyya 1996, 1164). Bir fıkıh kitabı olan *Dürer u Gurer*'e haşiye yazmıştır.

---

⁶⁵ Şemseddin Ahmed Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 644-647.

⁶⁶ Mustafa Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 644-647. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1164.

4.7.d. Abdülvâsi Efendi (?-1582)⁶⁷

Meylî Mehmed Çelebi'nin oğlu olan Abdülvâsi Efendi'nin dedesi Ebûsuûd Efendi'den mülazemet alarak müderris olduğu bilinmektedir.

4.7.e. Mehmed Efendi (1589-1639)⁶⁸

Ebûsuûd Efendi'nin oğullarından Mustafa Efendi'nin oğludur. Eğitimi tamamlandıktan sonra 1610 yılında müderris olmuş ve Kuyucu Murad Paşa Medresesi'ne atanmıştır. Selanik ve Bursa mollası olarak görev yapmış, üç yıl bekleme döneminden sonra 1637 yılında doğrudan Rumeli kazaskerliğine terfi etmiştir. Bağdat seferi dönüşünde vefat etmiştir. Lütuf ve kerem sahibi, zeki, fasih, beliğ ve fâzıl bir kişi olduğu ifade edilir (Mehmed Süreyya 1996, 994).

4.7.f. Sadık Mehmed Efendi (1621-1672)⁶⁹

Mehmed Efendi'nin oğlu, Mustafa Efendi'nin torunu olan Sadık Mehmed Efendi, anne tarafından Hoca Saadeddin Efendi'nin torunudur. Müderris, molla ve 1666'da İstanbul kadısı olmuştur. Dedesi Ebûsuûd Efendi'nin yanına defnedilmiştir.

4.7.g. AbdülBakî Efendi (?-1706)⁷⁰

Sadık Mehmed Efendi'nin oğlu olan AbdülBakî Efendi'nin müderris olarak görev yaptığı bilinmektedir.

---

⁶⁷ Abdülvâsi Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 644-647. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 130.

⁶⁸ Mehmed Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 994.

⁶⁹ Sadık Mehmed Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 644-647. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1420.

⁷⁰ AbdülBakî Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 644-647.

4.7.h. Yahya Saadeddin Efendi (?-1682)⁷¹

Ebûsuûd Efendi'nin torunlarından Ahmed Efendi'nin oğlu olan Yahya Saadeddin Efendi, anne tarafından Bahâyî Efendi'nin torunudur. Mehmed Süreyya, Yahya Saadeddin Efendi'nin müderris olarak 1717 yılında vefat ettiğini söylemekte ise de (1996, 1416), Öztuna 1659 yılında kazasker olduğunu ve 1676 yılında Rumeli kazaskerliğine yükseldiğini belirtir, ölüm tarihini ise 1682 olarak kaydeder. Yahya Saadeddin Efendi'nin soyağacındaki yeri, çocuklarının ölüm tarihleri göz önünde bulundurulduğunda Öztuna'nın gösterdiği tarihin doğruluğunu kabul etmek mümkün görünmektedir.

Yahya Saadeddin Efendi biri Bosnalı İsa Efendi'nin kızı, diğeri ise Emetullah Hanım olmak üzere iki evlilik yapmıştır. İkinci evliliğinden Abdürrahim Rahmî Efendi adında bir oğlu olmuştur.

4.7.1. Abdürrahim Rahmî Efendi (?-1788)⁷²

Yahya Saadeddin Efendi'nin oğlu olan Rahmî Efendi'nin Selanik kadısı olduğu ve şiir kaleme aldığı bilinmektedir.

4.7.i. Sun'ullah Efendi (?-1612)⁷³

Ebussuûd Efendi'nin alt soyu olmamakla birlikte amcazâdesi Sun'ullah Efendi'nin de akrabalık ilişkisi dolayısıyla bu aile içinde anılması uygun görülmüştür. Babası

Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 103.

⁷¹ Yahya Saadeddin Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 644-647.

Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1416.

⁷² Abdürrahim Rahmî Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 644-647.

⁷³ Sunullah Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: İpşirli, Mehmet. 1988. "Sun'ullah Efendi." *İslam Ansiklopedisi*. Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2017.

kazasker olan Sun'ullah Efendi önce babasından ve Zenbillizâde Fudayl Efendi'den dersler almış, sonra Ebussuûd Efendi'den mülazemetle müderrislik görevine başlamış, sırasıyla Beşiktaş Hayreddin Paşa, Mahmud Paşa, Şah Sultan, Hangâh, Sahn-ı Semân ve Üsküdar Vâlîde-i Atik Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. 1590 yılında Bursa, 1591 yılında Edirne ve 1592 yılında İstanbul kadısı olarak görevlendirilmiştir. Yine 1592 yılında Anadolu kazaskeri olan Sun'ullah Efendi bir yıl dolmadan Rumeli kazaskerliğine terfi etmiştir. İlmiye sınıfının aşamalarını tamamlayan Sun'ullah Efendi, Hoca Saadeddin Efendi'nin vefatından sonra 1599 yılında meşihat makamında görevlendirilmiştir. Sosyal ve siyasi konulara oldukça aktif bir şekilde müdahil olan Sun'ullah Efendi, özellikle Sadrazam İbrahim Paşa ile bu konularda anlaşmazlık yaşaması üzerine 1601 yılında azledilmiş, 1603 yılında tekrar şeyhülislamlığa getirilmiş olmakla birlikte otuz dört gün sonra azledilmiştir. İkinci defa azledilmesinde etkili olan çekişme halinde buldukları Yemişçi Hasan Paşa'nın idamının ardından 1604 yılında tekrar şeyhülislam olmuştur. Sultan I. Ahmed ile anlaşmazlığa düşmesi sebebi ile kısa bir azil dönemi yaşamış ise de tekrar görevine dönmüş 1608 yılında tekrar azledilmiştir. Son azlinden sonra inzivaya çekilmiş, hacca gitmiş ve döndükten bir süre sonra 1612 yılında vefat etmiştir.

Kaynaklarda Sun'ullah Efendi'nin dürüst, samimi ve doğruyu söylemekten kaçınmayan bir şeyhülislam olduğu belirtilir. Döneminde siyasî, sosyal ve askerî olaylara sıkça müdahil olmuş, askerî ve siyasî tarihe de etki etmiştir.

<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/maddesnc.php?MaddeAdi=sunullah%20efendi>. Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 644-647.

Sun'ullah Efendi'nin fetvalarından oluşan bir mecmuası vardır. Bunun dışında münşeat mecmualarında şiirleri de bulunmaktadır.

4.7.j. Şairlik ve Hamilik Yönünden Ebussuûdzâdeler

Osmanlı Devleti'nin en ünlü şeyhülislamlarından biri olan Ebussuûd Mehmed Efendi'nin adı ile anılan şeyhülislam ailesi, kültür sanat alanında da etkili olan bir ailedir. Ebussudzâde ailesinin diğer üyelerinden ziyade ailenin bu derece yükselmesini ve ünlenmesini sağlayan Şeyhülislam Ebûssuûd Efendi'dir.

Müeyyedzâde Abdurrahman Çelebi ve İbn Kemal gibi hocalardan ders alarak yetişme imkanı bulan Ebûssuûd Mehmed Efendi, kendi döneminde ve sonraki dönemlerde kadılık, kazaskerlik, şeyhülislamlık makamlarında görev yapacak olan birçok kişiye hocalık yapmıştır. “Şeyhülislam Malulzade Seyyid Mehmed, Abdülkadir Şeyhi, Hoca Sadeddin, Bostanzade Mehmed ve Sun'ullah efendilerle Bostanzade Mustafa, Cenabî Mustafa Efendi, Şair Bakî, Hâce-i Sultanı Ataullah, tezkireci Aşık Çelebi ve Kınalızade Hasan Çelebi, Ebülmeyamin Mustafa Efendi ve Ali Cemalî Efendi'nin oğlu Fudayl Çelebi” (Akgündüz 1988, 369) bu âlimlerden bir kısmıdır. Bunlar kadar tanınmamakla birlikte, Beyanî, Sâ'î, Su'ûdi Efendi, Muhyî, Medhî, Meylî, Vücûdî gibi şairler de Ebûssuûd Efendi'den mülazım olmuşlardır (Kınalızâde Hasan Çelebi 2017, 256).⁷⁴

Ebûssuûd Efendi'nin adından en çok söz ettirdiği sahalardan biri şüphesiz hukuktur. Hem şer'î hem de örfî hukuka hâkim bir hukukçu olarak yargılamalarda Hanefî mezhebinin kurallarının uygulanmasında titizlikle davranarak uygulamada birlik

---

⁷⁴ Kınalızâde Hasan Çelebi'nin *Tezkiretü's Şuara*'sında bu şairler ile ilgili başlıklarda şairlerin Ebûssuûd Efendi'den mülazım oldukları belirtilmektedir.

sağlamaya çalışmış, diğer taraftan da coğrafi yahut günün şartlarının değişmesi sebebiyle İslam hukukundaki farklı görüşlerin kabul edilmesi ve uygulanmasında beis görmemiştir. Kahve içmenin câiz olduğu, gölge oyununun izlenmesinde mahsur olmadığı gibi konuların da içerisinde bulunduğu birçok manzum ve mensur fetva vermiştir.

Ebûssuûd Efendi ilk defa Kur'an-ı Kerim'in tamamını tefsir etmesi dolayısıyla "sultanü'l-müfessirin, hatibü'l- müfessirin, hatimetü'l-müfessirin" gibi unvanlara layık olmuş bir müfessirdir (Akgündüz 1988, 369). *İrşâdü'l-Akli's-Selim ilâ Mezâya'l-Kur'ani'l-Kerîm* adlı tefsirinde, Kur'an-ı Kerimin fesahati ve belagati üzerinde durmuş ve ayetler arasındaki bağlantıları açıklamaya çalışmıştır (Ünal 2014).⁷⁵ *Maâkidü't-Tarrâf fi Evveli Sûreti'l-Feth minel-Keşşâf, Risale fi bahsi îmani'l-Fir'avn, Fetâvâ-yı Ebussuûd Efendi, Ma'rûzât ve Duânâme* dinî alanda kaleme aldığı eserlere örnek olarak verilebilir.

Ebûssuûd Efendi, şeyhülislam olmasının yanında kültürel alanda ve sanat alanında da faaliyetlerde bulunmuş, Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler kaleme almıştır. Din dışı konularda da kaleme almış olduğu çok sayıda eseri mevcuttur. Halk arasında kelimelerin yanlış kullanımı ile ilgili kaleme aldığı *Galatât-ı Ebussuûd*, kasidelerinin toplandığı *el-Kasîdetü'l-Mîmiyye* ve *el-Kasâidü'l-Arabiyye*, Kanuni Sultan Süleyman için yazdığı mersiye olan *Kasîde fi Risâi's-Sultân Süleymân* bu eserlerden bazılarıdır (Ünal 2014). Akgündüz, Ebûssuûd'un şairliğini dönemin geleneklerine uymak olarak nitelendirerek şiir alanında çok kabiliyetli olmadığını, oğlu ve Kanuni için kaleme

---

⁷⁵ Ünal, Mehmet. 2014. "Ebussuud Efendi, Hacı Çelebi." Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim tarihi: 14 Ağustos 2018.
<http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4993>.

aldığı mersiyelerde hissî parçaların bulunduğunu belirtmekte iken (1988, 367), Bilkan ve Çetindağ âlimliğinin yanında her üç dile de şair olarak hakimiyetinin bulunduğunu ve kaleme aldığı mersiyelerin türünün en güzel örneklerinden olduğunu düşünmektedir (2006, 65). Beyanî Tezkiresi’nde de Ebûssuûd Efendi hakkında “Arabî kasâ’idi Eşher ü min kaside-i İmrü’l-kaysdur. Fârisî nazma dahî kemâl-i rüsûhı vardur” (2008, 66) denmektedir.

Ebûssuûd Efendi döneminde birçok şairi himaye etmiş ve muhtelif şairler tarafından kendisine şiirler sunulmuştur. Bu şairlerin başında hem döneminin hem de bütün divan edebiyatının en büyük şairlerinden biri olan Bâkî gelir. Aynı zamanda Ebûssuûd Efendi’den mülazım olan Bâkî, Divan’ında yer alan bir şitâ’iyyeyi Şeyhülislam Efendi için kaleme almıştır:

Sevâhil-i çemene çıkdı genç-i bâd-âverd
Yöneldi Husrev-i nev-rûza devlet ü ikbal

Döşendi berf ser-â-pây sahn-ı sahrâya
Ağardı rûy-ı zemîn sanki tahta-i remmal
...
Ebu Hanîfe-i sâni ol Ebu’s-su’ûd ol kim
Fezâil içre efâzıl olupdur ana iyâl (Küçük 2011, 53-55)

Ebûssuûd Efendi’den mülazım olan Hasan Çelebi’nin tezkiresinde, Ebûssuûd Efendi’ye şiir sunan ve himayesinde bulunan şairler ile ilgili bilgi edinmek mümkündür. Kınalızâde’nin belirttiği üzere, Ebûssuûd Efendi’nin lütuf ve şefkatine mahzar olan şairlerden birisi Beyanî’dir. “Merhûm Ebu’s-su’ûd Efendinün eltâf u a’tâfına mazhar ve taksîr-i bînazîrini tahrîr itmekle devlet-i dâreynden behrever olmuş

idi” (Beyânî 2017, 247). Beyânî’nin *Tazkiretü ’ş-Şuarâ*’sında bu bilgilere ek olarak şairin Ebûssuûd Efendi’nin bir dizesini tahmis ederek şeyhülislama sunduğunu belirtilmektedir (2008, 43).

Yine Kınalızâde’nin ifade ettiği üzere Ebûsuûd Efendi’den mülazım olan şairlerden biri olan Şâmî, Şeyhülislam Ebûssuûd’a sunmak için Farsça bir kaside kaleme almıştır (2017, 465).

Kınalızâde’nin Ebûssuûd Efendi’yi övgü amaçlı yazıldığını belirttiği şiirlerden biri de Ali Çelebi’ye aittir:

Kadd zânehu’r-rahmanu celle senâ’ehu

Bi-bedâ’i-i revâ’i-i vü zarâ’ifi

Allâmetun fâka’l-verâ be-hakâ’iki

Ve dakâ’iki ve ‘avârifî ve ma’ârifî (2017, 615)

Kemalpaşa-zâde’den mülazım olan Hicrî mahlaslı şair de Ebûssuûd Efendi’ye şiir takdim edenlerden biridir:

Hikmetde bû ‘Alî ola ger şî’rde Zahîr

İtmez zuhûr olmayıcak kimse zahîr

Ey Mısr-ı fazla ‘izz ile Sultân olan ‘azîz

Kaldum ayakda dâmenün olmazsa destgîr (Kınalızâde Hasan Çelebi 2017, 935)

Şeyhülislam Ebûssuûd Efendi'den mülazım olan kadı şairlerden Cinânî'nin kardeşi Su'ûdî Efendi, Ebûssuûd'a şiir sunmamakla birlikte, mahlasını hocasının ismine istinaden seçmiştir (Beyanî 2008, 92).

Ebûssuûd Efendi ailenin tek şeyhülislamı olup, kendisinden sonra bu makama erişebilen birisi olmamıştır. Aile üyelerinden Mehmed Çelebî de Meylî mahlası ile Farsça şiirler yazmıştır. Beyanî, Meylî'nin bir şiirine şairlerin nazireler yazdığını belirtmiş ve Kınalızâde Ali Çelebi'nin naziresinin uygun düştüğünü belirterek beyit ile örneklendirmiştir (2008, 198). Yine Mehmed Çelebi Kınalızâde'nin tezkiresini oluşturması yönünde talepte bulunarak eserin oluşturulmasında etkili olmuştur (Kınalızâde Hasan Çelebi 2017, 9). Meylî dışında ailede şair olduğu söylenen bir diğer kişi Selanik kadısı Abdurrahim Rahmî Efendi'dir. Ancak kendisinin bir eserine yahut kendisine sunulmuş bir şiire rastlanılamamıştır.

Yukarıda da izah edildiği üzere, Ebûssuûd Efendi'nin altsoyundan olmamakla birlikte, onun amcazâdesi olması dolayısıyla Ebûssuudzâdeler arasında değerlendirilmesi uygun görülen bir diğer şeyhülislam da Sun'ullah Efendi'dir. Sun'ullah Efendi, hem görevinde hem de siyasi ve sosyal meselelerde etkili bir isim olmasının yanında şiir ve edebiyat ile de meşgul olmuş, bu alanlara da katkılar sağlamıştır.

Sun'ullah Efendi de makamından dolayı kendisinden bir takım yardım ve ihsanlar beklenen, taleplerde bulunulan ve kendisine şiir takdim edilen bir konumdadır. Bu nedenle dönemin şairlerinden saygı görmüş ve kendisine medhiyeler yazılmıştır. Bu şairlerden birisi Nev'izâde Atayî'dir. *Nev'izâde Atayî Divanı*'nda yedinci sırada kayıtlı olan Sun'ullah Efendi'ye takdim edilmek üzere kaleme alınmıştır:

Ol ki misli olmaya peydâ cihânda bir dahi
Kim mukarrerdür bedende bir olur elbette cân

Nâme-i rengîn-edâsı nükte-dân-ı pür-hüner
Hâme-i müşkil-güşâsı tercemân-ı bî-zebân

Feyz-i ihsânıyka pür-zer pençe-i mihr-i Münîr
Gevher-i fazlıyla memlû dâmen-i âhir-zemân

Hâce-i fazlı öninde eylediler ser-fürû
Tıfl-ı ebced-hân olup ser-cümle ebnâ-yı zamân (2017, 50)

Memduhun şeyhülislam olması dolayısıyla ilmi, fazileti gibi yönlerle övülen şiirde, onun bütün hocaların önünde olduğu, devrindeki diğer kişilerin Sun’ullah Efendi’nin önünde çocuk gibi olduğu ifade edilmiştir.

Dergeh-i ikbâlüne geldi ‘Atâyî çâkerün
Bende-i kemter olup bulmak diler nâm u nişân

Künc-i tarîk-i belâda görünürdüm düşmene
Mihr-i lutfun salsa bir kez üstüme pertev hemân (Nev’izâde Atâyî 2017,
51)

Atayî de kasidesinde memduhundan ihsan ve lütuf beklediğini yukarıdaki beyitler ile ifade etmektedir.

Nailî Divanı’nda yirmi beşinci sırada yer alan kaside de Şeyhülislam Sun’ullah Efendi’ye takdim edilmiş bir medhiyedir:

Ahlâk u edeble şeref-i fazl u neseble
Hem müftehir-i âlem ü hem âlemiyânsın

Mîzân-ı hakîkatde bulunmaz sana hem-deng
Ser-ta-be-kadem cism değil cevher-i cânsın

Benzetmek olur mu seni hiç bahr ile kâna
Şâmil keremin âleme ne în ü ne ânsın (Na'îlî 1990, 103)

Dönemin şairlerinden Azmizâde Haletî, Sun'ullah Efendi'ye şiir takdim etmemiş olmakla birlikte kendisine iki adet mektup yazmıştır (2017, 36). Filibeli Vecdi de Sun'ullah Efendi'ye şiir sunan şairlerdendir. *Divan*'ında 89b numarası ile kayıtlı şiiri Sun'ullah Efendi'ye takdim etmiştir (2017, 7).

4.7.k. Değerlendirme

Ebûsuûd-zâdeler hakkında yapılan araştırma ve incelemeler neticesinde, dokuz kuşağa mensup yirmi beş kişi tespit edilebilmiştir. Bunlardan beş tanesi kadın, yirmi tanesi erkek olup, bu yirmi kişiden on üçünün mesleği tespit edilmiş kalan yedi kişinin ise mesleklerine dair bir bilgi tespit edilememiştir.

	Meslek Mensubu	Şair
Şeyhülislam	2	1
Kazasker	3	-
Kadı	4	3
Müderriş	5	-
Tespit edilemeyen	7	-

Tablo 4.10. Ebüssüüd-zâde Mensuplarının Meslek Dağılımı ve Ailedeki Şair Sayısı

Tespit edilen meslekler bazında bir değerlendirme yapıldığında, yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere, tamamının ilmiye sınıfına intisap ettiği görülecektir. Meslekler ayrıntılı olarak değerlendirildiğinde, bunlardan bir tanesinin şeyhüislamlık üç tanesinin ise kazaskerlik makamına kadar yükseldiği; dört kişinin kadı ve beş kişinin müderriş olarak kaldığı görülecektir.

Ebüssüüd-zâdeler, kültür ve sanat alanına katkıları bazında değerlendirildiğinde hakkında bilgi tespit edilebilen on üç kişiden dört tanesinin şiir ve edebiyatla meşgul olduğu görülür. Bunlardan bir tanesi Şeyhülislam Ebüssüüd Mehmed Efendi, kalanların ise tamamının kadılık görevi yapmakta olan aile mensuplarıdır.

4.8. Fenârî-zâdelerler

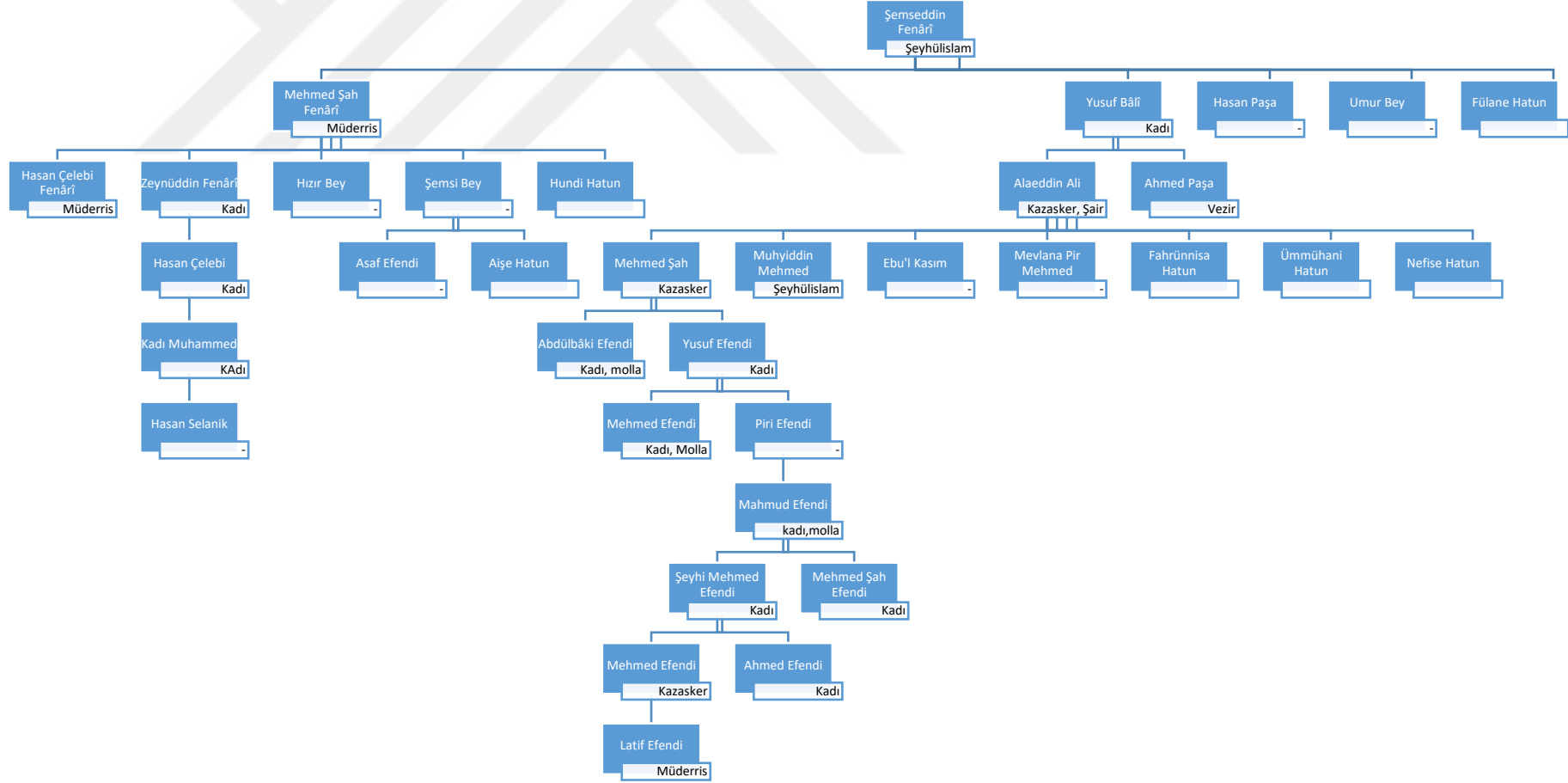
Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren uzun yıllar bilhassa ilmiye olmak üzere devletin kadrolarına birçok isim yetiştiren ulema ailesidir. Osmanlı Devleti'nin ilk şeyhüislamı olan Molla Şemseddin Fenârî'nin mensup olduğu aile, kendisine nispetle Fenârî-zâdelerler olarak anılmıştır. Molla Fenârî'den başlamak üzere 17. yüzyılın sonlarına kadar şeceresi takip edilebilmektedir. Mehmed Süreyya, 19. yüzyıla kadar

etkili olduğunu söylese de (1996, 516) aileye mensup olup soy ağacında yeri tespit edilebilen son isim olan Latif Efendi 1697 yılında vefat etmiştir.

Osmanlı Devleti'nde ulema ailesine mensup olanlara tanınan birtakım imtiyazlar mevcuttur ve bu imtiyazlar ilk olarak Fenârî-zâdelerle mensup olanlara tanınmaya başlamıştır. Aile bu imtiyazların da etkisi ile, bilhassa kuruluş döneminde ilmiye sınıfında son derece etkili hale gelmiştir.

Fenârî-zâdelerle mensup olan kişilerin meslekleri değerlendirildiğinde iki şeyhülislam, üç kazasker, çok sayıda kadı ve müderris yetiştiği, bunun yanında vezirlik makamına gelen bir kişi olduğu görülür. Bilhassa ilmiye sınıfında yoğunlaşan mesleklerinin yanında aile mensuplarından şiir ve edebiyatla uğraşan, kültür ve sanat alanına katkı sağlayan kişilerin de mevcut olması dolayısıyla, Fenârî-zâdeler bu tez için önem arz eden bir aile olmuştur. Bu kişilerin başında Muhyî mahlası ile şiirler kaleme alıp, aynı zamanda divan sahibi şairlerden biri olan Şeyhülislam Muhyiddin Efendi gelir. Bunu çeşitli mahlaslar ile şiir kaleme alan diğer şairler de takip eder.

Şekil 4.6. Fenârizâde Ailesinin Soyağacı

4.8.a. Şemseddin Mehmed (Fenârî) (1350-1431)⁷⁶

Osmanlı Devleti'nin birinci şeyhülislamı olan Molla Fenârî, Hamza adlı bir oğlu olması dolayısıyla Şemseddin Mehmed b. Hamza olarak anılır. Fenârî olarak anılması konusunda babasının fencilikle uğraşması ve doğduğu köyün isminin Fenar olması şeklinde farklı görüşler mevcuttur. İlk eğitimini babasından alan Molla Fenârî, Amasya'da Cemaleddin Aksarayî'den icazet almış, ardından Kahire'ye giderek çeşitli âlimlerden şer'î ilimler konusunda dersler almış, icazet alarak Bursa'ya dönmüş ve Yıldırım Bayezid tarafından Manastır Medresesi'ne müderris, ardından Bursa kadısı olarak tayin edilmiştir. Ankara Savaşı'ndan sonra Mısır'dan Karaman'a dönmüş ve on yıl kadar burada müderrislik yapmıştır. Bursa'ya döndükten sonra, Çelebi Mehmed tarafından ikinci defa Bursa kadısı olarak tayin edilmiştir. 1425 yılında II. Murat tarafından müftü olarak tayin edilmiş, bu atamadan sonra Osmanlı Devleti'nin ilk şeyhülislamı olarak tarihe geçmiştir. 1430 yılında ikinci defa hacca giden Molla Fenârî, hac dönüşünde 1431 yılında Bursa'da vefat etmiş ve kendi yaptırdığı camiye defnedilmiştir.

Aldığı eğitim ve hocaları dolayısıyla, tasavvufa ilgi duyan Molla Fenârî vahdet-i vücud felsefesini benimseyerek bu fikrin yayılmasında da etkili olmuştur. Hak ve hukuka riayet ettiği, adalete önem verdiği bilinir, bunun bir örneği olarak bir yargılamada Yıldırım Bayezid'in yalancı tanıklık yapabileceğini beyan etmesi

---

⁷⁶ Molla Mehmed Şemseddin Fenari Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Müstakimzâde Saadeddin Süleyman. *Devhatü'l-Meşayih*. 3a-3b. Aydın, İbrahim Hakkı. 1988. "Molla Fenari." *İslam Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: 13 Eylül 2017. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c30/c300160.pdf>. Altunsu, Abdülkadir. 1972. *Osmanlı Şeyhülislamı*. Ankara: Ayyıldız Matbaası. 1-2.

gösterilebilir. Molla Fenârî bunun üzerine Bursa'dan ayrılıp Karaman'a gitmişse de Yıldırım Bayezid kendisini Bursa'ya dönmeye ikna etmiştir.

Molla Fenârî'nin fıkıh ve tefsir alanlarında ve tasavvufa ilişkin eserleri olduğu gibi, "Gammî" mahlası ile şiirler kaleme aldığı bilinmektedir. Ancak ilmî çalışmaları şiirlerinin önüne geçmiş ve bugün elimize ulaşmış bir şiiri ya da edebî eseri mevcut değildir.

Molla Fenârî'nin kaç çocuğu olduğuna dair muhtelif bilgiler mevcuttur. Mehmed Şah ve Yusuf Bâlî, hakkında bilgiler tespit edilebilen ve bütün kaynaklarda ortak zikredilen isimler olmakla birlikte, bunlara ek olarak başka çocukları olduğuna dair bilgiler de vardır. Yılmaz Öztuna, bu ikisine ek olarak Hasan Paşa, Fülâne Hatun ve Umur Bey'i de Molla Fenârî'nin çocukları arasında sayar, fakat bu isimlere ilişkin başka bir bilgi yoktur.

4.8.b. Mehmed Şâh Fenari (?-1435)⁷⁷

İlk eğitimini babasından ve dönemin âlimlerinden alan Mehmed Şah Fenarî, on yedi- on sekiz yaşlarında iken icazet alarak Bursa Sultaniye Medresesi'ne müderris olarak tayin edilmiş ve ölünceye kadar bu görevde kalmıştır. Hayatı hakkında fazla bilgi edinilememekle birlikte, babası ile birlikte iki yıl Arap ülkelerinde kaldığı ve hac vazifesini yerine getirdiği bilinmektedir. Ölüm tarihi hakkında kaynakların büyük çoğunluğu 1435 yılını göstermekle birlikte, Müstakimzâde 1428-29 olarak göstermektedir.

⁷⁷ Mehmed Şah Fenari ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Deliçay, Tahsin. 1988. "Mehmed Şah Fenarî" *İslam Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: 13 Eylül 2017. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c28/c280319.pdf>. Akbayar, Nuri (hzl.) 1996. Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmanî*. İstanbul: Tarihi Yurt Vakfı Yayınları. 1078.

Mehmed Şah Fenârî, on iki tane eser kaleme almıştır. Tamamı Arapça olan bu eserlerin *Şerhü'l-Elgaz* ve *Şerhu'l-Manzumeti'l-mensûbe ilâ Şemsiddîn el-Fenâri* adlı ikisi Arap edebiyatı hakkındadır.

Mehmed Şah'ın Hasan Çelebi ve Zeynüddin Fenârî adında iki oğlu vardır. Bununla birlikte, Hızır Bey ve Şemsi Bey'i de ekleyerek dört oğlu ve Hundi Hatun adında bir de kızı olduğu belirtilmekte ise de bunlar hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılabilmiş değildir.

4.8.c. Yusuf Bâlî (?-1442/43)⁷⁸

Molla Fenârî'nin oğullarından olan Yusuf Bâlî'nin hayatı hakkında ayrıntılı bilgiye ulaşılamamakla birlikte, büyük kardeşi Mehmed Şah Fenârî'nin vefatından sonra onu yerine Bursa Sultaniye Medresesi'ne müderris olduğu bilinir. 1438-39 yılında Molla Yegan Medresesi'ne atanmış, burada görev yapmakta iken vefat etmiş ve Molla Fenârî Camii'ne defnedilmiştir.

4.8.ç. Hasan Çelebi (1436/37-1486)⁷⁹

Mehmed Şah Fenârî'nin oğlu olan Hasan Çelebi, Bursa'da doğmuş, Molla Ali Arabî, Molla Tusî, Molla Hüsrev ve Molla Fahreddin gibi hocalardan ders alarak ilk eğitimini tamamlamıştır.

4.8.d. Zeynüddin Fenârî (?-?)

Mehmed Şah'ın oğullarından olan Zeynüddin Fenâri, eğitimini ilk olarak amcasının oğlu olan Kazasker Alaaddin Ali'den almıştır. Ardından II. Bayezid'in hocası

⁷⁸ Yusuf Bâlî ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Saraçoğlu, Tuğba Nur. 2009 "Molla Fenârî ve Ailesinin Bursa Kültürüne Katkıları." Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi.

⁷⁹ Hasan Çelebi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Akbayan, Nuri (hızl.) 1996. Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmanî*. İstanbul: Tarihi Yurt Vakfı Yayınları. 616. Saraçoğlu, Tuğba Nur. (2009) "Molla Fenârî ve Ailesinin Bursa Kültürüne Katkıları." Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi. 33.

Muarrifzâde'nin hizmetine girerek eğitimini tamamladıktan sonra çeşitli vakıfların idaresini yürütmek ile görevlendirilmiştir. Bu görevlerinin ardından ise Tire, Halep ve Şam'da kadı olarak görev yapmıştır. Zeynüddin Fenari ile ilgili olarak ulaşılan bilgiler bundan ibarettir.

4.8.e. Alaaddin Ali Fenârî (?-1497/98)⁸⁰

Yusuf Bali'nin oğlu, Şemseddin Fenârî'nin torunudur. Alaaddin Ali, eğitimi için Herat, Buhara ve Semerkant şehirlerine gitmiş, eğitiminin ardından buralarda müderrislik yapmıştır. Fatih Sultan Mehmet döneminde ülkesine dönen Alaaddin Ali, önce Manastır Medresesi'ne müderris ardından Bursa'ya kadı olarak tayin edilmiştir. Son olarak sekiz yıl kazasker olarak görev yapmış ve emekli olduktan sonra vefat etmiştir.

Alaaddin Ali Fenârî'nin kelâm ve belâgatte yetkin olduğu, birçok Farsça beyiti ezbere bildiği söylenir (Mehmed Süreyya 1996, 230). “Gammî” mahlası ile de şiirler kaleme almıştır. *Şerh-i Kafiye* ve *Tahmisî Şerhi* adlarında iki şerhi mevcuttur.

Alaeddin Ali Fenârî'nin Rumeli kazaskerliğine kadar yükselen Mehmed Şah ve ailenin ikinci ve son şeyhülislamı olan Muhyiddin Mehmed olmak üzere iki oğlu dışında, ismen bilinen Ebu'l Kasım ve Mevlânâ Pir Mehmed adlı iki oğlu daha vardır. Bunu dışında Fahrünnisa Hatun, Ümmühani Hatun ve Nefise Hatun olmak üzere üç kızının olduğu bilinmektedir.

⁸⁰ Alaaddin Ali Fenârî ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayan. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 230. Döndüren, Hamdi. “Alaeddin Fenârî” *İslam Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: 07 Ağustos 2018. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/maddeb.php?MaddeAdi=fenari%20alaeddin>. Saraçoğlu, Tuğba Nur. 2009 “Molla Fenârî ve Ailesinin Bursa Kültürüne Katkıları.” Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi. 34.

4.8.f. Ahmed Paşa (?-?)⁸¹

Yusuf Bali'nin oğullarından olan Ahmed Paşa'nın da Molla Fenârî'nin oğlu olduğuna dair rivayetler mevcut olsa da gerek yaşadığı yıllar gerekse çeşitli vakfiyelerde Ahmed Paşa b. Yusuf Bâlî şeklinde geçiyor olmasından dolayı bu rivayetlerin doğruluğunu kabul etmek mümkün görünmemektedir.

Ahmed Paşa Otlukbeli Savaşı'nda esir düşmüş, ardından Hint ülkesine kaçmış ve bir süre sonra Osmanlı Devleti'ne dönmüş, başdefterdarlık görevine getirilmiştir. 1481 yılında nişancı olan Ahmed Paşa, 1485 yılında vezir olarak görevlendirilmiştir.

4.8.g. Molla Hasan Çelebi (?-1556/57)⁸²

Zeynüddin Fenârî'nin oğlu olan Hasan Çelebi, eğitimini babasından ve Kemalpaşa-zâde'den almış, 1534 yılında Edirne'de müderris olarak göreve başlamıştır. Bunun ardından Selanik ve Sidre'de kadılık yapmıştır.

Molla Hasan Çelebi'nin Kadı Muhammed adında bir oğlu ve onun da Hasan Selanik adlı bir oğlu olduğuna dair bilgiler mevcuttur fakat bu kişiler hakkında başka bir bilgiye ulaşılamamıştır.

4.8.h. Muhyiddin Mehmed Şah (1472/73-1523)⁸³

Şemseddin Fenârî'nin torunu, Kazasker Alaeddin Ali Efendi'nin oğlu olan Mehmed Şah, ilk eğitimini babasından almıştır. Hatibzâde ve Mârufzâde'den de

⁸¹ Ahmed Paşa ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 209. Saraçoğlu, Tuğba Nur. 2009. "Molla Fenârî ve Ailesinin Bursa Kültürüne Katkıları." Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi. 35-36.

⁸² Hasan Çelebi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Saraçoğlu, Tuğba Nur. 2009. "Molla Fenârî ve Ailesinin Bursa Kültürüne Katkıları." Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi. 36.

⁸³ Muhyiddin Mehmed Şah ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: İpşirli, Mehmed. "Muhyiddin Çelebi." *İslam Ansiklopedisi*. Erişim Tarihi: 07 Eylül 2017. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/maddeb.php>. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*.

dersler almış ardından Manastır Medresesi'ne müderris olarak atanmıştır. Bursa, Edirne ve İstanbul'da kadılık görevini ifa ettikten sonra Anadolu, ardından Rumeli kazaskerliği görevine getirilmiştir.

Mehmed Şah, Fenârî-zâdelerler ailesinin şairlerinden biridir. “Gami” mahlası ile şiir yazmış, aynı zamanda şerh ve risaleler kaleme almıştır.

4.8.1. Fenârî-zâde Muhyiddin (?-1548)⁸⁴

Yusuf Bâlî'nin torunu, Alaeddin Ali'nin oğlu olan Muhyiddin Efendi, Muhyiddin Mehmed Şah'ın küçük kardeşidir. Eğitimini öncelikle babasından, ardından da Hatibzâde Muhyiddin ve Efdalzâde Hamidüddin Efendi'den alarak mülazemet almıştır. İlk olarak İstanbul'da Atik Ali Medresesi'nde müderris olarak görev yapmış, ardından Bursa'da ve Sahn-ı Seman medreselerine müderris olarak tayin edilmiştir. 1519 yılında Edirne, 1520'de İstanbul kadılıklarına getirilmiş, 1523 yılında Anadolu ve 1524 yılında Rumeli kazaskerliğine getirilmiştir. On beş yıl kadar Rumeli kazaskeri olarak görev yapmış, bu süreçte çeşitli paşaların iktidar mücadelelerinde destekçi olarak yer almış ve bu doğrultuda hakkaniyete uygun olmayan hükümler de vermiştir. Bu nedenle adaletsiz olduğu yönünde kayıtlar da düşülmüştür.

İbrahim Paşa'nın katlinden sonra sadrazam olan Ayas Paşa ile anlaşmazlığa düşmesi sebebiyle emekliye ayrılmış, hacca gitmiş, dönüşünde Ayas Paşa'nın vefat etmesinden sonra tekrar nüfuzunu artırmıştır. 1543 yılında meşihat makamına

---

Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1108-1109. Saraçoğlu, Tuğba Nur. 2009 “Molla Fenârî ve Ailesinin Bursa Kültürüne Katkıları.” Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi. 37.
⁸⁴ Fenârî-zâdeler Muhyiddin Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: İpşirli, Mehmed. “Muhyiddin Çelebi.” *İslam Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: 07 Eylül 2017.
<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/maddeb.php>. Bilkan, Ali Fuat ve Yusuf Çetindağ. 2006. *Şeyhülislam Şairler*. Ankara: Hece Yayınları. 57-64. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*.
Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1105. Saraçoğlu, Tuğba Nur. 2009 “Molla Fenârî ve Ailesinin Bursa Kültürüne Katkıları.” Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi. 37.

getirilmiş, üç yıla yakın bir süre şeyhülislam olarak görev yapmıştır. Yaşlılığı dolayısıyla, kendi isteği ile tekaüde ayrılmış ve 1548 yılında vefat etmiştir.

Muhyidin Mehmed Çelebi'nin yönetiminde bu denli etkili olmasının yanında şeyhülislam şairlerden biri olması üzerinde durulması gereken noktalardandır. Muhyî mahlası ile şiirler kaleme alan Muhyiddin Çelebi divan sahibi şairlerdendir. Bunun yanında Çivi-zâde Muhyiddin Mehmed Efendi'nin fetvasına karşı *Risale fi cevazi'l-mesh ale'l-huffeyn* adlı bir eser yazmıştır. Bunlara ek olarak çeşitli kitaplara şerhler ve haşiyeler hazırlamıştır.

4.8.i. Abdülbâki Efendi (1517-1562/63)⁸⁵

Muhyiddin Mehmed Şah'ın oğlu olan Abdülbâki Efendi, önce bir süre müderrislik, ardından da Üsküdar, Galata, Sofya ve Selanik'te mollalık yapmıştır.

4.8.j. Yusuf Efendi (?-1562/1563)⁸⁶

Muhyiddin Mehmed Şah'ın ikinci oğlu olan Yusuf Efendi, önce müderrislik ardından da kadılık görevine getirilmiştir. Eyüp'te kadılık yapmakta iken vefat etmiştir. Mehmed Efendi adında bir oğlu olduğu bilinir, bunun dışında kendisi ile ilgili olarak daha fazla bilgiye ulaşılabilmemiş değildir.

---

⁸⁵ Abdülbâki Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 106. Saraçoğlu, Tuğba Nur. 2009 "Molla Fenârî ve Ailesinin Bursa Kültürüne Katkıları." Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi. 39.

⁸⁶ Yusuf Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1691. Saraçoğlu, Tuğba Nur. 2009 "Molla Fenârî ve Ailesinin Bursa Kültürüne Katkıları." Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi. 39.

4.8.k. Mehmed Efendi (?-1611)⁸⁷

Yusuf Efendi'nin oğlu olan Mehmed Efendi, müderris ve molla olmuştur. Yumuşak huylu ve fâzıl olduğu söylenen Mehmed Efendi hakkında ayrıntılı bilgiye ulaşılamamıştır.

4.8.l. Mahmud Efendi (?-1599)⁸⁸

Yusuf Efendi'nin oğullarından Piri Efendi'nin oğlu olan Mahmud Efendi, önce müderrislik, ardından da Maraş, Konya ve Trablusşam'da mollalık yapmıştır. Şeyhi Mehmed Efendi ve Mehmed Şah Efendi adında iki oğlu vardır.

4.8.m. Mehmed Şah Efendi (?-1641)⁸⁹

Mahmud Efendi'nin oğullarından olan Mehmed Şah, önce müderris olmuş, ardından da Medine ve Bursa'da kadılık yapmıştır.

4.8.n. Şeyhi Mehmed Efendi (?-1645)⁹⁰

Mahmud Efendi'nin oğlu olan Şeyhî Mehmed Efendi, müderris, molla ve Mekke kadısı olmuştur. On bir yıl kadar bu görevde kaldıktan sonra azledilerek Eyüp kadılığına getirilmiştir. Bu görevini ifa etmekte iken vefat etmiş, Emirbuharî'ye defnedilmiştir. Ahmed Efendi ve Mehmed Efendi adında iki oğlu vardır.

---

⁸⁷ Mehmed Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 996.

⁸⁸ Mahmud Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 917.

⁸⁹ Mehmed Şah Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1078.

⁹⁰ Şeyhi Mehmed Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1598.

4.8.o. Mehmed Efendi (1634-1696)⁹¹

Şeyhi Mehmed Efendi'nin oğlu olan Mehmed Efendi, önce müderris, ardından da molla olmuş, 1687 yılının ağustos ayında İstanbul kadılığına getirilmiştir. Aynı senenin kasım ayında azledilen Mehmed Efendi, 1694 yılında Anadolu kazaskerliğine yükselmiş ve 1695 yılında görevlerine nakibüleşraflık da ilave edilmiştir.

4.8.ö. Ahmed Efendi (?-1697-98)⁹²

Şeyhi Mehmed Efendi'nin çocuklarından olan Ahmed Efendi, müderris, molla ve Mekke kadısı olarak görev yapmıştır. Emir Buharî'de medfundur.

4.8.p. Latif Efendi (?-1697)⁹³

Şeyhi Mehmed Efendi'nin torunu, Mehmed Efendi'nin oğludur. Müderris olup, İzmir'de vefat ettiği bilinmektedir.

4.8.r. Şairlik ve Hamilik Yönünden Fenarizâdeler

Fenârî-zâdelerler, bir tanesi ilk şeyhülislam Molla Fenârî olmak üzere Osmanlı Devleti'ne iki şeyhülislam ve çok sayıda değerli devlet adamı yetiştirmiş bir ailedir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde önemli makamlara gelerek devlet yönetimi ve idaresinde etkili olmalarının yanında ilmî yönden de kıymetli isimler yetiştiren aile kültürel alanda ve sanat alanında da adından söz ettirmiştir.

Hem ailenin ilmiye sınıfına mensup ilk ismi hem de Osmanlı Devleti'nin ilk şeyhülislamı olan Molla Fenârî başarılı meslek hayatının yanında değerli bir âlimdir.

⁹¹ Mehmed Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 996.

⁹² Ahmed Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 175.

⁹³ Latif Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 900.

Oğlu Mehmed Şah Fenârî, Kadızâde Rumî, İbn Hacer El-Askalânî gibi âlimlerin de arasında bulunduğu çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Tefsir, tasavvuf, fıkıh, kelâm, mantık ve belagat gibi alanlarda çok sayıda eser kaleme almıştır.

Molla Fenârî'nin en meşhur eserlerinden olan *Aynü'l-a'yân*, Karamonoğlu Alaaddin Bey'e takdim edilmiş bir tefsirdir. Eser hem tefsir ilmi hakkında bilgileri hem de Fatıha Sûresi'nin tefsirini muhtevidir. *El-Fevâidü'l-Fenâriyye Şerh alâ-İsâgucî*, *Esâsü's-Sarf fî-İlmi't-Tasrîf*, *Fusûlü'l-Bedâyi' fî-Usûli'Ő-Őerâyi*, *Hâşiye ale'd-Dav*, *Mecell Risâle-i Ucâle e min-Ehli't-Tasavvuf*, *Misbâhu'l-Üns Beyne'l-Ma'kûl ve'l-Meşhûd fî-Şerhi Miştâhi'l-Gayb*, *Şerhu Dîbâceti'l-Mesnevî*, *Şerhu'l-Ferâ'izi's-Sirâciyye*, *Şerhu Fıkhi'l-Keydânî*, *Şerhu Telhîsi'l-Câmi'i'l-Kebîr fî'l-Fürû*, *Ta'likât 'alâ-Evâ'ili'l-Keşşâf*, *Tahkîku Hakâ'iki'l-Eşyâ' ve Dekâ'iki'l-Ulûm ve'l-Ârâ* gibi dinî ilimler alanında kaleme alınmış çok sayıda eseri mevcuttur. Bu eserlerin büyük çoğunluğu Arapçadır.

Biyografik kaynaklarda Molla Fenârî'nin Gammî mahlası ile şiirler kaleme aldığı belirtiliyor ise de herhangi bir şiirine ulaşılabilmış değildir. Molla Fenârî, kendisinin de ilim ile meşgul olması dolayısıyla sanat erbabı ile yakın ilişkiler kurmuştur. Dönemin şairleri tarafından kendisine takdim edilmiş bir şiir tespit edilememiş olmakla birlikte Aşık Çelebi, Ahmedî ile birlikte Mısır'a Şeyh Ekmel huzuruna gittiklerini, burada Şeyh Ekmel'in Molla Fenârî'ye ilim ile, Ahmedî'ye ise şiir ile meşgul olmasını tavsiye ettiğini belirtir (2018, 123). Buradan himaye durumuna ilişkin bir bilgi olmamakla birlikte Ahmedî ile Molla Fenârî arasında yakın bir ilişkinin mevcut olduğu anlaşılmaktadır.

Fenârî-zâdelerlerin yetiştirdiği bir diğer şeyhülislam Muhyiddin Fenârî Efendi'dir. Dinî ilimler alanında hazırladığı *Sadrü'ş-Şerîa'ya Dair Risaleler*, *Hidâye'ye Dair Risaleler* ve *Şerh-i Miftah'a Yazılmış Haşiye* adlı eserleri uzun süre medreselerde ders kitabı olarak okutulmuş eserlerdir. Bunların yanında Muhyiddin Fenârî şiir ve edebiyat ile de meşgul olmuş, "Muhyî" mahlası ile şiir kaleme almış divan sahibi şeyhülislam şairlerdendir. Aşık Çelebi (2018, 337) Muhyiddin Fenârî'nin şairliğinden ve şiirlerinden şu şekilde bahseder:

Ammâ çeşitlilikleri zemânından şiir dirler ve mu'attal oldukları zemânda mümâreset dahı iderlerdi. Ekser nazire söylerlerdi ve bir kafiye vü redifde yidişer tokuzar beyt gazel dirlerdi. Âhir vaktlerinde tertib-i divân itdiler ve dibâce ve tevhid ve naat ile unvân itdiler. Eş'ârî râsih ü rasin ve muhkem ü metindür. Yidi sekiz yüz gazeliyyâtı ve üç lugatde kasâid ve ferâ'id ve mukatta'âtı vardır.

Aşık Çelebi'nin de ifade ettiği gibi, Muhyî'nin daha ziyade nazire kaleme aldığı ve divanın büyük bölümünü nazirelerin oluşturduğu vurgulanır. Nazire yazdığı şairlerin başında Ahmed Paşa, Şeyhî, Nevayî ve Necâtî gelmektedir.

Muhyiddin Fenârî dönemin şairleri ile irtibat halinde olmuş ve edebiyat sohbetlerinin yapıldığı meclislerde yer almış ve bahçesinde haftada iki defa ilim adamlarının ve şairlerin bulunduğu meclislerin toplanmasını sağlamıştır. Aşık Çelebi (2018, 287) *Meşairü'ş-Şuârâ*'da "Yahya" maddesinde Muhyiddin Fenârî, Kemalpaşa-zâde gibi isimlerin de katıldığı bu toplantılardan şu şekilde bahseder:

Müfti-i asr Kemâl Paşa-zâde-i merhûm ve kâzi-asker-i vakt Muhyi'd-din Çelebi el-Fenârî ve Kadri Çelebi ve İskender Çelebi zemânenün yegâneleri ve İshâk

Çelebi ve Nihâli Cafer Çelebi ve Hâfız-ı Acem ve sâ'ir fuzalânun ferzâneleri cem olup gûne gûne sohbetler ü bess-i faziletler ve neşr-i marifetler olurdu.

Yine Aşık Çelebi'nin aktardığı bilgiye göre Lâmî Çelebi de Fenârî-zâdeler'nin hizmetinde bulunmuş ve ondan destek görmüş kişilerdendir (2018, 316). Muhyiddin Efendi'nin kazaskerliği döneminde kendisinin öğrencisi olan Hâkî, aynı zamanda Muhyiddin Efendi'den yardım ve destek gören şairlerdendir (Aşık Çelebi 2018, 633).

4.8.s. Değerlendirme

Çeşitli biyografik kaynakların ve günümüze değin yapılan akademik çalışmaların incelenerek Fenârî-zâdelerler hakkında yapılan araştırma neticesinde ailenin soyağacı oluşturulmuştur. Araştırma neticesinde on kuşaktan altısı kadın ve yirmi dokuzu erkek olmak üzere toplam otuz beş kişi tespit edilebilmiştir. Kadınların tamamı ve erkeklerin dokuz tanesi yalnızca ismen tespit edilmiş olup, kendileri hakkında ayrıntılı bilgiye ulaşılamamıştır.

	Meslek mensubu	Şair sayısı
Şeyhülislam	2	2
Kazasker	3	1
Kadı	11	-
Müderriş	3	-
Vezir	1	-
Tespit edilemeyen	9	-

Tablo 4.11. Fenârîzâde Mensuplarının Meslek Dağılımı ve Ailedeki Şair Sayısı

Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere, aileye mensup kişilerin büyük çoğunluğu ilmiye sınıfına intisap ederek, bu sınıf içerisindeki meslekler ile iştigal etmişlerdir. Aileden iki şeyhülislam, üç kazasker, on bir kadı ve üç müderris olmak üzere on dokuz kişi ilmiye sınıfı içerisinde yer almaktadır. Yalnızca bir kişi ise vezir olarak görev yapmıştır. Yani, kendisi hakkında bilgi edinilebilen ve mesleği tespit edilebilen yirmi kişinin on dokuz tanesi ilmiye sınıfına, bir tanesi ise seyfiye sınıfına mensuptur ki bu da yüzdelik dilimde oldukça küçük bir orana tekabül etmektedir.

Yönetim alanında olduğu kadar kültürel alanda da etkili olan ailenin, edebiyat açısından da en önemli ismi Muhyiddin Efendi'dir. Muhyiddin Efendi hem şairliği hem de etrafında edebi mahfiller oluşturması suretiyle bu alan katkı sağlayan şeyhülislamlardandır.

4.9. Feyzullah-zâdeler

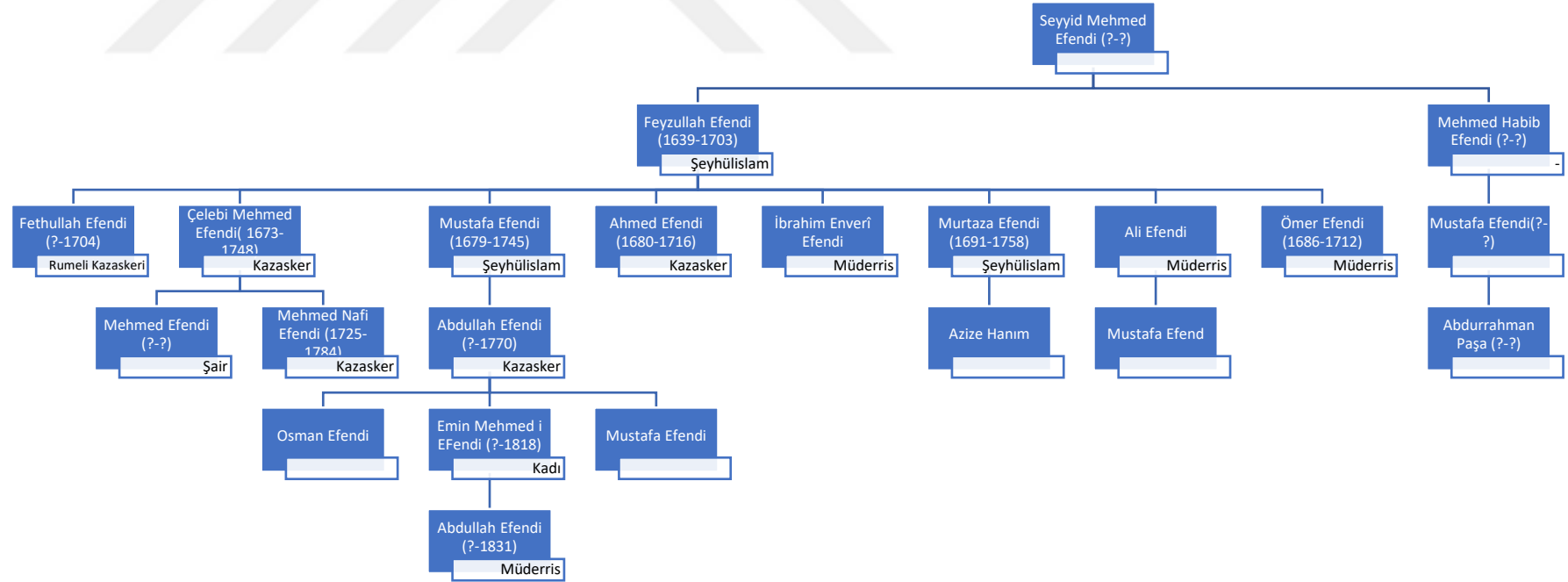
Büyük şeyhülislam ailelerinden biri olan Feyzullah-zâdeler, Osmanlı Devleti'ne çok sayıda devlet adamı yetiştirmiş ve bu devlet adamları 17. yüzyıl siyasi olaylarında önemli roller oynamıştır.

Aslen Erzurumlu olan aileye ilişkin yapılan araştırmalar neticesinde altı kuşaktan yirmi iki kişinin ismine yahut bilgisine ulaşılmış olup bunlardan bir tanesi kadındır. Bunlardan üç tanesi şeyhülislamlık makamına kadar yükselmiş, beş tanesi kazasker, bir tanesi kadı ve dört tanesi müderris olarak görev yapmıştır. İsimleri bilinmekle birlikte hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olunmayan sekiz kişinin ise ne iş yaptığı bilinmemektedir.

Feyzullah-zâde mensuplarından şiir ile meşgul olduğu bilinen tek kişi Feyzullah Efendi'nin torunu Mehmed Efendi olup, onun dışında ailenin edebiyat ve şiir ile ilgilenmediği anlaşılmaktadır.

Şekil 4.7. Feyzullah-zâde Ailesinin Soyağacı

4.9.a. Mehmed Habib Efendi (?-?)⁹⁴

Seyyid Mehmed Efendi'nin oğlu, Feyzullah Efendi'nin kardeşidir. Erzurum'da müftülük yapan Mehmed Habib Efendi'nin müellif olduğu söylenir.

Mustafa Efendi adında bir oğlu ve Abdurrahman Paşa adında bir torunu vardır.

4.9.b. Feyzullah Efendi (1639-1703)⁹⁵

Erzurum müftüsü Seyyid Mehmed Efendi'nin oğlu olan Feyzullah Efendi, Osmanlı Devleti'nin kırk altıncı şeyhülislamıdır. İlk eğitimini babasından ve Erzurum yöresinin âlimlerinden Vâni Efendi'den almıştır. İstanbul'a gelip şehzade Mustafa'nın (II. Mustafa) hocası olmuş, padişah fermanı ile mülazemet aldıktan sonra Mihrimah Sultan, Haydarpaşa, Sahn-ı Seman ve Ayasofya medreselerinde müderrislik yapmıştır. 1687 yılında Şehzade Ahmet'in (III. Ahmet) hocalığına getirilmiş ve aynı zamanda nakibüleşraflık görevi verilmiştir. 1688 yılında meşihat makamına getirilmiş, on yedi gün kadar bu görevde kaldıktan sonra azledilmişse de II. Mustafa'nın tahta çıkışının ardından ikinci defa şeyhülislam olmuş ve yedi yıl kadar bu makamda kalmıştır. Edirne Vakası sırasında isyancılar tarafından katledilmiş ve cesedi Tunca Nehri'ne atılmıştır.

Feyzullah Efendi, sarayda sahip olduğu nüfuz dolayısıyla çocuklarını yüksek makamlara getirmeye çalışmış, hatta kendi şeyhülislamlığı döneminde oğlu Fethullah Efendi'nin şeyhülislam olmasına dair padişah'tan ferman almıştır. Edirne Vakası'nda

⁹⁴ Mehmed Habib Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 661-665.

⁹⁵ Feyzullah Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 661-665. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayer. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 533. Tayşi, Mehmet Serhan. 1988. "Feyzullah Efendi, Seyyid." *İslam Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: 12 Ekim 2017. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c12/c120324.pdf>. Altunsu, Abdülkadir. 1972. *Osmanlı Şeyhülislamı*. Ankara: Ayyıldız Matbaası. 98-101.

yaşanan durumun ve kendisine karşı asker ve halk arasında tepki oluşmasına yol açan sebeplerden biri de budur.

Farklı alanlarda çok sayıda eser kaleme alan Feyzullah Efendi, Türkçe şiir yazmamış olmakla birlikte Arapçada şiirler kaleme almıştır.

Feyzullah Efendi'nin dokuz oğlu ve yedi kız çocuğu olmuştur. Oğullarının birçoğu devlet yönetiminde önemli kademelere yükselmiş, kızları da Osmanlı Devleti'nin ünlü ailelerine mensup kişiler ile evlenmiş ve bu suretle akrabalık ilişkileri de kurulmuştur.

4.9.c. Fethullah Efendi (?-1704)⁹⁶

Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin büyük oğlu olan Fethullah Efendi, babasının şeyhülislamlığı döneminde mülazemetle doğrudan Mekke payesi ile Yenişehir kadısı olmuş, 1698 yılında Anadolu kazaskerliğine yükselmiş ve aynı yıl içerisinde nakibüleşraflık ile de görevlendirilmiştir. Aynı yıl içerisinde Rumeli kazaskerliğine yükselen Fethullah Efendi, Edirne Vakası sırasında babası ile birlikte azledilmiştir. Fethullah Efendi'nin ihtişama ve gösterişe düşkün olduğu söylenir.

4.9.ç. Çelebi Mehmed Efendi (1673-1748)⁹⁷

Feyzullah Efendi'nin oğullarından olan Mehmed Efendi, Edirne ve İstanbul kadılığı yapmış, ardından Anadolu kazaskerliğine yükselmiştir. Vefat ettikten sonra Karaca Ahmet mezarlığına defnedilmiştir.

⁹⁶ Fethullah Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 661-665. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 523.

⁹⁷ Çelebi Mehmed hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 661-665.

Çelebi Mehmed Efendi'nin Mehmed Şerif ve Mehmed Nâfi Efendi adında iki oğlu vardır.

4.9.d. Mustafa Efendi (1679-1745)⁹⁸

Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin oğullarından olan Mustafa Efendi, Osmanlı Devleti'nin altmış üçüncü şeyhülislamıdır. İlk eğitimini babasından ve babasının etrafındaki hocalardan almış, tafrâ hareketi adı verilen atama neticesinde görevlerinde hızlı bir şekilde yükselmiştir. Önce müderrislik yapan Mustafa Efendi, yirmi üç yaşında iken Mekke kadılığına tayin edilmiştir. Kısa bir süre sonra Anadolu ve Rumeli kazaskerliğine yükselen Mustafa Efendi, Edirne Vakası sırasında azledilerek Yedikule'ye hapsedilmiş ardından hapis cezası sürgüne çevrilmiştir.

İsyanın bastırılmasının ardından I. Mahmud, Mustafa Efendi'yi affederek İstanbul'a dönmesine müsaade etmiş, 1736 yılında meşihat makamına getirilmiş ve hayatının sonuna kadar bu makamda kalmıştır.

Mustafa Efendi, Nakşibendi tarikatına mensuptur. Yardımsever, ince ruhlu ve şair bir kişiliğe sahip olduğu söylenir. Herhangi bir eseri yoktur.

---

⁹⁸ Mustafa Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 661-665. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1154. Altunsu, Abdülkadir. 1972. *Osmanlı Şeyhülislamı*. Ankara: Ayyıldız Matbaası. 127. İpşirli, Mehmed. 1988. "Mustafa Efendi, Feyzullahefendizâde" *İslam Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: 13 Eylül 2017. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c31/c310205.pdf>.

4.9.e. Ahmed Efendi (1680-1716)⁹⁹

Feyzullah Efendi'nin oğullarından Ahmed Efendi, henüz yirmi iki yaşında iken Anadolu kazaskerliği görevine yükselmiş, bir yıl sonra ise Rumeli kazaskerliğine getirilmiştir. Edirne Vakası'nın ardından Magosa'ya sürülmüş ve orada vefat etmiştir.

4.9.f. İbrahim Enverî Efendi (1684-1709)¹⁰⁰

Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin oğlu olan İbrahim Efendi müderris, molla ve şehzade hocası olmuştur. 1703 yılında Anadolu ve Rumeli payelerini elde etmişse de fiili olarak kazaskerliğe getirilmemiştir. Edirne Vakası sırasında kardeşleri ile birlikte sürgüne gönderilmiştir. Vebadan vefat ettiği bilinmektedir.

Kaynaklarda İbrahim Efendi'nin ilim, azamet ve vakar sahibi olduğu belirtilmektedir. Amcazâde Hüseyin Paşa'nın kızı Rahime Hanım ile evlenmiştir.

4.9.g. Murtazâ Efendi (1691-1758)¹⁰¹

Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin oğullarından Murtazâ Efendi, Edirne Vakası sırasında yaşının küçük olması dolayısıyla kendisine herhangi bir yaptırım uygulanmamış, ailesi ile birlikte Bursa'ya sürgüne gönderilmiştir.

İlk eğitimini kimden aldığı bilinmemekle birlikte, 1725 yılında mülazemet olarak müderris olmuştur. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptıktan sonra, 1741 yılında

---

⁹⁹ Ahmed Efendi Hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 661.

¹⁰⁰ İbrahim Enverî Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 661-665. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 749.

¹⁰¹ Murtazâ Efendi Hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 661-665 Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1117. Altunsu, Abdülkadir. 1972. *Osmanlı Şeyhülislamı*. Ankara: Ayyıldız Matbaası. 135. Özcan, Tahsin. 1988. "Seyyid Murtazâ Efendi." *İslam Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: 13 Ekim 2017. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c37/c370050.pdf>.

İstanbul kadılığına yükselmiştir. 1747 yılında Anadolu ve 1748 yılında Rumeli kazaskerliği görevine tayin edilmiş, 1750 yılında ise I. Mahmud tarafından meşihat makamına getirilmiştir. I. Mahmud'un vefatından bir ay sonra görevinden azledilmiştir.

Murtazâ Efendi temiz ahlakı ve takvası ile bilinir. I. Mahmud'un kendisini şeyhülislam tayini ile birlikte kendisine bir hatt-ı hümayun göndermiş ve ilmiye sınıfının ıslahını, atamalarda liyakate dikkat edilmesini emretmiştir. Murtazâ Efendi bu konularda da oldukça dikkatli davranmış ve bu sayede I. Mahmut'un vefatına kadar meşihat makamında kalabilmiştir.

Murtazâ Efendi'nin Azize Hanım adında bir kızı vardır ve Şeyhülislam Dürri-zâde Ataullah Efendi ile evlenmiştir.

4.9.h. Ali Efendi (1687-1717)¹⁰²

Feyzullah Efendi'nin oğullarındandır. Müderris olduğu bilinmektedir. Müderris olan Mustafa Efendi, Kadı Ahmed Efendi ve müderris Osman Efendi olmak üzere üç tane oğlunun olduğu bilinmektedir.

4.9.1. Ömer Efendi (1686-1712)¹⁰³

Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin oğullarındandır. Sahn müderrisi olduğu bilinmektedir.

¹⁰² Ali Efendi Hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 661-665.

¹⁰³ Ömer Efendi Hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 661-665.

4.9.i. Mehmed Nâfi Efendi (1725-1784)¹⁰⁴

Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin torunu, Çelebi Mehmed Efendi'nin oğlu olan Mehmed Nâfi Efendi Üsküdar, Edirne, Medine ve İstanbul'da kadılık yapmış, 1782 yılında Anadolu ve 1784 yılında Rumeli kazaskerliğine yükselmiştir.

Kaynaklarda Mehmed Nâfi Efendi'nin yumuşak huylu, dindar, iffetli ve insafli olduğu söylenmektedir.

4.9.j. Abdullah Efendi (?-1770)¹⁰⁵

Feyzullah Efendi'nin torunu, Mustafa Efendi'nin oğludur. Önce çeşitli medreselerde müderrislik yapmış, ardından Medine ve İstanbul kadısı olarak görev yapmıştır. 1762 yılında Anadolu kazaskeri olmuş, aynı yıl içinde azledilmiş, 1768 yılında Rumeli kazaskerliğine getirilmiş ve bu görevde iken vefat etmiştir.

Abdullah Efendi'nin Osman Efendi, Mehmed Emin Efendi ve Mustafa Efendi adında üç oğlu olduğu bilinmektedir.

4.9.k. Emin Mehmed Efendi (?-1818)¹⁰⁶

Abdullah Efendi'nin oğullarından olan Mehmed Emin Efendi, önce müderris ardından da molla olmuştur. 1812 yılında İstanbul kadılığına yükselmiş, bir yıl sonra da nakibüleşraf olarak görevlendirilmiştir. 1816 yılında iki görevinden de azledilerek

---

¹⁰⁴ Mehmed Nâfi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 661-665. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1221.

¹⁰⁵ Abdullah Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 661-665. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 68.

¹⁰⁶ Emin Mehmed Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 661-665. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 466.

sürülmüş, birkaç ay sonra affedilmiş ve kendisine Anadolu payesi verilmiş ve bu sırada vefat etmiştir.

4.9.l. Abdullah Efendi (?-1831)¹⁰⁷

Emin Mehmed Efendi'nin oğlu olan Abdullah Efendi, müderris iken vefat etmiştir. Babasının yanına defnedilmiştir.

4.9.m. Abdullah Efendi (?-1832)¹⁰⁸

Feyzullah Efendi'nin torunlarından Abdullah Efendi'nin torunu olan Abdullah Efendi'nin babası Mehmed Emin Efendi'dir. Müderris olduğu bilinmektedir. Tunusbağı'nda dedesinin yanına defnedilmiştir.

4.9.n. Şairlik ve Hamilik Yönünden Feyzullah-zâdeler

18. yüzyılın şeyhülislam ailelerinden olan Feyzullah-zâdeler, Feyzullah Efendi ve onun iki oğlu Mustafa ve Murtaza Efendi olmak üzere üç şeyhülislam yetiştirmiştir. Ailenin bunlar dışındaki mensupları da Rumeli ve Anadolu kazaskerliği de dahil kadılık ve müderrislik gibi önemli makamlarda görev almışlardır.

Ailenin ilk şeyhülislamı ve aynı zamanda aileye ismini veren Feyzullah Efendi, ilmî ve kültürel alana katkıları olan isimlerdendir. Görevi dolayısıyla vermiş olduğu fetvaların yanında kaleme aldığı diğer eserleri ile de bu alana katkı sağlamıştır. Kaynaklarda da onun bu yönlerine vurgu yapılırken ilim sahibi ve faziletli oluşunun

---

¹⁰⁷ Abdullah Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 661-665. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 68.

¹⁰⁸ Abdullah Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 661-665. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 69.

üzerinde durulmaktadır. Feyzullah Efendi için “Âlim, fâzıl, edîb, vecîh, mehîb, nebîh, müfessir, nükte-senc” (1996, 533) diyen Mehmed Süreyya da onun ilim ile meşguliyetine dikkat çekmektedir. Bunun yanında cami, medrese ve çeşme gibi mimari eserler yaptırması itibariyle de kültürel alana katkılarından söz etmek mümkündür.

Tercüme ve haşiyeler de yazan Feyzullah Efendi'nin en meşhur eseri 2865 fetvasından oluşan Fetevâ-yı Feyziyye isimli mecmuasıdır. Bunun yanında *Şerhu Kasideti'l-Ayniyyeti'r-Ruhiyyet-i li İbni Sina, Şerh u Kasîdet-i Hacı Bayram Veli, Eş'âr-ı Feyzî fi'l-edeb ve Mecmûa-i Hikâyât* adlı eserleri mevcuttur.

Şeyhülislam Feyzullah Efendi'ye görevi itibariyle gerek talep gerekse şikayet içeren şiirler takdim edilmiştir. Kâmi Feyzullah Efendi'ye en fazla şiir sunan şairlerdendir. *Kâmi Divanı*'nda Seyyid Feyzullah Efendi için kaleme alınmış iki kaside, iki bölümden oluşan bir tane musammat, dört tanesi tarih düşürülmek için yazılmış olan üç kıt'a mevcuttur. Divanda yirmi birinci sırada yer alan 45 beyitlik medhiyede Feyzullah Efendi'nin makamlardaki yükselişini ve sonunda rütbeleri tayin eden kişi olduğunu ifade etmektedir:

Berter oldı tokuz eflâke bunun pâyeleri

Ki onuncıda olur kasr-ı mevâlîye yakîn

Mevleviyyetleri hod biri birinden berter

Evc-i a'lâsı iki sadr-ı 'adâlet-âyîn

Dahı mâ-fevki olan mesned-i fetvâdur kim

Hâliyâ virdi şeref sadrına bir fahl-i güzîn

Hazret-i Hâce-i hâkân-ı mu‘azzam ki odur

Şimdi ol rütbeleri ehline iden ta‘yîn

Pîşvâ-yı fudalâ mertebe-bahş-ı ‘ulemâ

Muktedâ-yı küberâ zîver-i mesnedgeh-i dîn (2017, 84-85)

Yirmi ikinci sırada yer alan on beş beyitlik kaside ise Edirne’nin baharını tasvir ederek Şeyhülislam Efendi’ye dua ederek bitirilmiştir:

Dergâh-ı Hakka nâsiye-sây-ı du‘âsiyuz

Devletle saltanatla devâm u bekâsına

Manzûr-ı pâdişâh-ı cihân oldı kim bakar

Gayrun fuzûli cerbeze-i nâ-revâsına

Allâh mübârek eyleye sad ‘izz ü nâz ile

Teşrîfini bu gülşen-i devlet-serâsına (Kâmî 2017, 87)

Kâmî, *Divan*’ında musammatlar kısmında beşinci sırada yer alan iki bölümlük musammatta (2017, 107) Feyzullah Efendi’nin Edirne Vakası’nda isyancılar tarafından katledilmesine karşı duyduğu üzüntü ve kederi dile getirmektedir. Yine *Divan*’da tarih kıt’aları bölümünde on beşinci sırada (2017, 129) yer alan kıt’ada Feyzullah Efendi tarafından yaptırılan bir cami için, on altıncı sırada (2017, 129) yer alan kıtada bir çeşme için ve on dört ve yirminci sıralarda yer alan kıt’alarda Feyzullah Efendi’nin evi için tarih düşülerek şiirler şeyhülislama takdim edilmiştir.

Feyzullah Efendi'ye şiir sunan şairlerden birisi de Emîn mahlaslı bir şairdir. Salim'in tezkiresinde aktardığı üzere Emîn, İstanbul'a gelmiş fakat bir göreve yerleşememesi üzerine Feyzullah Efendi'ye sunduğu Farsça rubaide “gönlünün eli cömertlik ve bağışa hazır, kapısının toprağı her düşküne sığınak olan kişisin. Başkası Nazirizade açlıktan öldü demeden önce beni doyur” (2018, 98) diyerek yardım talep etmiştir. Bunun üzerine Feyzullah Efendi de yine Farsça bir rubai ile “Varlık süsünden nasibini alamamış, fakirlik sebebiyle elden ayaktan düşmüş kişi! Bak, fakirlik bittiyse hemen zenginlik başlar; bu, adet olan bir şeydir” (2018, 98) şeklinde cevap vererek Emîn'i Kıbrıs'a defterdar olarak tayin etmiştir.

Yine Salim'in tezkiresinde Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin mektupçuluğunu yapan Selîm adlı bir şair ile aralarında geçtiği rivayet edilen bir olay aktarılmaktadır. Selîm, Feyzullah Efendi'nin rütbeleri düzenlediğini haber alınca yanına giderek bir paranın üzerine şu rubaiyi yazarak imza edilecek fetvaların arasında şeyhülislama sunmuştur:

Etdi keremin Zeyd ile Amr'ı mükerrerem
Olmaz mı Selim'in dahı şâd ü hürrem
Bu mes'ele fetvâsı nedir sultânım
Olur gibi Allâhu te'âla a'lem (2018, 255-256)

Rubaiyi gören şeyhülislam şiiri beğendiğini ifade ederek şaire iltifatta bulunmuştur. Şeyhülislam Feyzullah Efendi'ye takdim edildiği yahut onun için kaleme alındığı tespit edilebilen şiirler bunlardan ibarettir.

Feyzullah Efendi'den sonra aileden yetişen şeyhülislam, oğlu Mustafa Efendi'dir. Kaynaklarda şair olduğu belirtilmesine rağmen herhangi bir şiirine veya eserine ulaşamamıştır.

Mustafa Efendi, makamından dolayı kendisine şiir takdim edilen bir konumdadır. Bu kapsamda kendisine şiir sunduğu bilinenlerden birisi 18. yüzyıl şairlerinden Haşmet'tir. Haşmet, ıydiye türündeki kasidede şair hariç rütbesine yükseltmek için şeyhülislamdan tedrisat talep etmektedir:

Hilâl-i îd-i ikbâlin dem-â-dem âşikâr olsun
Hasûdun sîne-i nâ-sâfına hançer-güzâr olsun

Görünsün âfitâbâsâ felekde kevkeb-i bahtın
Dil-i derd-âşinâsı düşmenânın dâg-dâr olsun

Kelâmın zübde-i fetvâ kıyâmın umde-i takvâ

Vücûdunla cihân cilve-nümâ-yı itibâr olsun (Aksoyak 2018, 80)

Şeyhülislama iyi dilekler sunulması ile başlayan kasidede onuncu beyitten itibaren talebini açıkça dile getirmektedir:

Efendim şâirim sihr-âferînim itibârım yok
Bana bir rütbe-i hâric kerem kıl itibâr olsun

Ru'ûs ile beni bir belli başlı âdem et şimdi
Ser-i bî-servet ü sâ mâna tâc-ı iftihâr olsun

Efendim Haşmet'i ser-menzil-i tadrîse vâsıl kıl

Bu kerr ü ferr-i örf ü üst ile eşheb-süvâr olsun (Aksoyak 2018, 81)

Şeyhülislam Mustafa Efendi'ye şiir sunduğu tespit edilen şairlerden birisi de Müezzinzâde olarak da anılan Nâ'ib mahlaslı şairdir. Nâ'ib'in Mustafa Efendi'ye sunduğu bir şiir tespit edilememiş olmakla birlikte Salim, *Tezkiretü'Şuara*'sında (2018, 421) Mustafa Efendi'nin onu himaye ettiğini ve şairin de kendisine şiirler sunduğunu ve hatta mahlasını dahi Mustafa Efendi'nin verdiğini şu şekilde ifade etmektedir:

Şeyhülislâm olan es-Seyyid Feyzu'llâh Efendi'nin mahdûmları es-Seyyid Mustafâ Efendi âsitânesinde intisâb ve anlar Mekke-i mükerreme kâdısı oldukda niyâbetleri hidmetiyle şeref-yâb olmakla mahdûm-ı merkûme bazı gazeller tezyil edip hâk-i pâylarına arz eyledikde mahlas-ı merhûmla arz u inhâ eylediginden mahlas-ı mezbûr kendilerine ol âsitânededen yâdigâr kalıp anıla şöhet-şi'âr olmuşlar idi.

Feyzullah-zâdelerin bir diğer şeyhülislamı Murtaza Efendi'dir. Görevini oldukça titiz ve dikkatli bir şekilde yerine getiren Murtaza Efendi'nin edebiyat ve şiirle meşgul olmamış ve herhangi bir eser de bırakmamıştır. Taranan divanlarda kendisine takdim edilmiş olan bir şiire de rastlanamamıştır.

Özetle, Şeyhülislam Feyzullah Efendi'ye şiir sunduğu tespit edilen şairler Kâmî, Emin ve Selim'dir. Emin ve Selim birer şiir sunmuş iken, Kâmî iki kaside, bir musammat ve dört tane kıt'a takdim etmiştir. Şeyhülislam Mustafa Efendi'ye dönemin şairlerinden Haşmet bir ve Nâ'ib ise iki kaside takdim etmiştir. Ailenin diğer şeyhülislamı Murtaza Efendi'ye takdim edilen herhangi bir şiir tespit edilememiştir.

4.9.o. Değerlendirme

Feyzullah-zâdelere ilişkin yapılan araştırmalar neticesinde diğer ulema ailelerinde olduğu gibi mesleği bilinen kişilerin tamamının ilmiye sınıfına mensup olduğu görölmektedir.

	Meslek Mensubu	şair
şeyhülislam	3	-
Kazasker	5	-
Kadı	1	-
Müderriş	4	-
Tespit edilemeyen	8	-

Tablo 4.12. Feyzullah-zâde Mensuplarının Meslek Dağılımı ve Ailedeki şair Sayısı

Feyzullah-zâdeler, edebiyata katkıları bakımından değerlendirildiğinde, hakkında bilgiye ulaşılan yirmi bir kişiden hiçbirinin şiir ile meşgul olmadığu görölr. Ancak şeyhülislam Feyzullah Efendi ve Mustafa Efendi buldukları makam dolayısıyla kendilerini methetmek veya onlardan taleplerde bulunmak maksatlı sunulan şiirler tespit edilmiştir.

4.10. Hoca-zâdeler

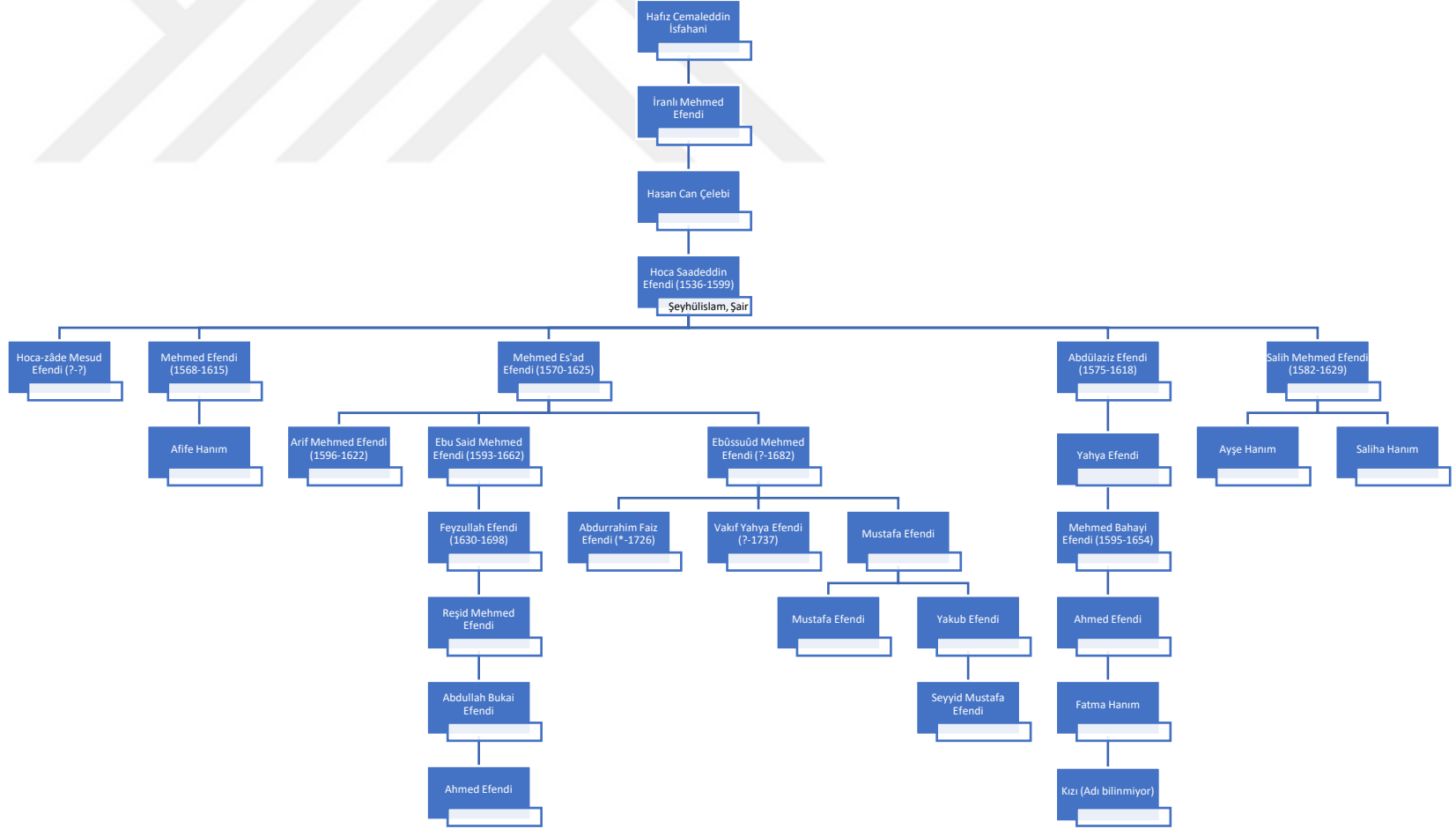
Hoca-zâdeler, şeyhülislam Hoca Sadeddin Efendi'nin soyundan gelen ve uzun süre yönetimde ve idari birimlerde önemli yer edinen birçok ismin mensup olduğu bir ulemâ ailesidir. Ailenin şeceresi incelendiğinde, Yavuz Sultan Selim'in nedîmi, Hoca Sadeddin Efendi'nin babası Hasan Can Çelebi'nin soyunun İşfahanlı bir Türk aileye dayandığu görölr. Babasının saraydaki konumu dolayısıyla iyi bir çevrede yetişen ve

iyi bir eğitim alan Hoca Sadeddin ve soyundan gelenler, ulemâ ailesine mensup olanların sahip olukları imtiyazların da etkisi ile, görevlerinde hızla yükselmişler ve önemli mevkilerde istihdam edilmişlerdir.

Hoca Sadeddin Efendi'nin kökenine bakıldığında tespit edilen ilk isim dedesi Hâfız Cemaleddin İsfahânî olmakla birlikte hangi tarihlerde yaşadığı bilinmemektedir. Babası Hafız Mehmed Efendi, Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Seferi'nden sonra İstanbul'a getirilerek saray hâfızı olmuştur. Sadeddin Efendi'nin babası Hasan Can Çelebi'nin doğum tarihi tespit edilememekle birlikte 1567 yılında vefat ettiği bilinmektedir. Yani Hoca Sadeddin Efendi'nin kökeni 16. yüzyıla kadar geriye götürebilmektedir. Özellikle 16. ve 17. yüzyıllarda Hoca Sadeddin Efendi'nin çocukları ve torunları yüksek mevkilere gelmiş ve ilmiye sınıfında önemli yer edinmişlerdir. 17. yüzyılın sonları ve 18. yüzyılda ise ailenin eskisi kadar etkili olmadığı, ilmiye sınıfında yer almaya devam etmekle birlikte müderrislik ve kadılık rütbelerinde kaldıkları, daha yüksek rütbelere erişemedikleri görülmektedir.

Şekil 4.8. Hoca-zâde Ailesinin Soyağacı

4.10.a. Hoca Sadeddin Efendi (1536-1599)¹⁰⁹

Hoca Sadeddin Efendi'nin babası Yavuz Sultan Selim'in nedimi olarak bilinen Hasan Can Çelebi'dir. Babasının görevi dolayısıyla sarayda yetişen Hoca Sadeddin Efendi, 1556 yılında Şeyhülislâm Ebusuûd Efendi'den mülâzemetle müderris olarak tayin edilmiştir ve Şehzade III. Mehmed'in tahta çıkışından sonra meşihat makamına getirilerek şeyhülislamlık ile görevlendirilmiştir.

Şeyhülislam olmasının yanında kendisinden sonra Hoca-zâdeler diye anılacak olan ulemâ ailesinin ilk şeyhülislamı olan Hoca Sadeddin Efendi, tarihçiliği ile de tanınmıştır. Bunun yanında iyi bir hattat ve iyi bir şair olarak anılmasını sağlayacak şiirler kaleme almıştır (Bilkan-Çetindağ 2006, 77).

Hoca Sadeddin Efendi'nin en meşhur eseri, oğullarının zeyl yazarak tamamladıkları, *Tacü't-Tevarih*'tir. Aynı zamanda Muslihiddin Lâri'ye ait olan *Mir'atü'l-Edvâr ve Mirkâtü'l-Ahbar* adlı tarih kitabını Farsçadan Türkçeye tercüme eden Hoca Sadeddin'in *Risaletü'l-Kuşeyriye ve Behçetü'l-Esrâr* adlı iki çevirisi daha bulunmaktadır (Bilkan-Çetindağ 2006, 77).

4.10.b. Hoca Sadeddin-zâde Mes'ud Efendi¹¹⁰

Hoca Sadeddin Efendi'nin oğullarından Hoca-zâde Mes'ud Efendi, henüz müderris olarak görev yapmakta iken, 1597 yılında hayatını kaybetmiştir (Daş 2003, 175).

¹⁰⁹ Hoca Sadeddin Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi. *Devhatü'l-Meşayih*. 13b. Bilkan, Ali Fuat, Yusuf Çetindağ. 2006. *Şeyhülislâm Şairler*. Ankara: Hece Yayınları. 77-78. Altunsu, Abdülkadir. 1972. *Osmanlı Şeyhülislamı*. Ankara: Ayyıldız Matbaası. 47-50. Turan, Şerafettin. "Hoca Sadeddin Efendi." Erişim tarihi: 11 Temmuz 2017. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=180196>.

¹¹⁰ Şeyhülislam Hoca-zâde Mes'ud Efendi, I. Ahmed'in hocası olan Aydınli Mustafa Efendi'nin oğludur. Bu sebeple Hoca-zâde diye anılmakla beraber, Meşhur ulemâ ailesi olan Hoca-zâdeler ile herhangi bir bağı yoktur. Ayrıntılı bilgi için İpşirli, Mehmet. "Mes'ud Efendi, Hoca-zâde." Erişim Tarihi: 11 Temmuz 2017. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c29/c290219.pdf>.

Mes'ud Efendi genç yaşta vefat ettiğinden üst makamlara yükselememiştir. Mes'ud Efendi'nin hayatı ile ilgili ulaşılabilen bilgiler bundan ibarettir.

4.10.c. Hoca Saadeddin-zâde Şerif Mehmed Efendi (1568-1615)¹¹¹

Hoca Saadeddin Efendi'nin en büyük oğlu olan Mehmed Efendi, 28 Şubat 1568 yılında Bursa'da dünyaya gelmiştir. 2 Ağustos 1601 yılında meşihat makamına getirilerek babasından sonra Hoca Saadeddin-zâdeler ailesinin bir diğer şeyhülislamı olmuştur.

Mehmed Efendi, şeyhülislamlığın yanında şair olması dolayısıyla da dikkat çeken isimlerden biridir. Şeyhülislam Mehmed Efendi'nin kaleme aldığı eserlerden en bilineni babası Hoca Saadeddin Efendi'nin *Tacü't-Tevarih*'ine zeyl olarak yazdığı *İbtihacü't-Tevarih*'tir.¹¹² Bunun yanında *Letaif-i Kemal* adlı bir mecmuası ve *Hulâsatu't-Tebyîn fi Tefsîr-i Sûre-i Yasin* adlı bir tefsiri vardır. Mehmed Süreyya *Sicill-i Osmani*'de, Mehmed Efendi'nin şairliği ile ilgili olarak “âlim, fâzıl, güler yüzlü ve şairdi” (1996, 322) ifadelerini kullanır ve devamında imzalarının da vezinli ve kafiyeli olduğu ifade eder (1996, 322).

---

¹¹¹ Hoca Saadeddin-zâde Şerif Mehmed Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Bilkan, Ali Fuat, Yusuf Çetindağ. 2006. *Şeyhülislâm Şairler*. Ankara: Hece Yayınları. 79-80. Altunsu, Abdülkadir. 1972. *Osmanlı Şeyhülislamı*. Ankara: Ayyıldız Matbaası. 54-56. İpşirli, Mehmet. 1988. “Hoca-zâde Mehmed Efendi.” *İslam Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: 11 Temmuz 2017. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=280453>.

¹¹² İbtihacü't-Tevarih'in Mehmed Efendi tarafından mı yoksa kardeşi Es'ad Efendi tarafından mı kaleme alındığı tartışmalı olmakla birlikte her ikisinin de birlikte çalışmalar yaptığı kabul edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için Akgün, Ahmet. 1998. “Şeyhülislam Hoca-zade Mehmed Efendi ve Eseri İbtihâcü't-Tevarih.” *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1(2): 68-76.

4.10.ç. Hoca Sadeddin-zâde Mehmed Es'ad Efendi (1570-1625)¹¹³

Hoca Sadeddin'in iki şeyhülislam oğlundan biri olan Hoca Sadeddin-zâde Es'ad Efendi, ilki 1615-1622 ve ikincisi 1623-1625 tarihleri arasında olmak üzere iki defa meşihat makamında görevlendirilmiştir. Dinî eğitimini babası Hoca Sadeddin Efendi ve Molla Tefvik Gilani'den aldığı dersler sayesinde tamamlayan Es'ad Efendi, kendisinden önce Şeyhülislam olan abisi Hoca-zâde Mehmed Efendi'nin meşihat makamında iken vefat etmesi üzerine ilk defa şeyhülisamlık makamına getirilmiştir.

I. Ahmed, I. Mustafa, II. Osman, I. Mustafa ve IV. Murad dönemlerinde şeyhülisamlık yapan Es'ad Efendi'nin siyasi olaylara müdahale ettiği ve I. Mustafa'nın tahttan inmesine etki ettiği gerekçesi ile I. Osman tarafından yetkileri kısıtlanmış ve elinde sadece fetva verme yetkisi bırakılmıştır. Kızı Akıle Hanım ile evlenmek isteyen II. Osman'a Es'ad Efendi başlangıçta rıza göstermemiş ise de sonunda güçlkle razı olmuş fakat yine de sultan II. Osman'la araları düzelmemiş, Şeyhülislam Efendi saraydan uzak durmaya gayret etmiştir. Sultan II. Osman'ın hacca gitmesine de olumlu bakmayan Es'ad Efendi, padişahın hacca gitmek yerine ülkeyi adaletle yönetmesi ve fitne tehlikelerinden koruması gerektiği yönünde fetva vermiş ise de padişahın kararını değiştirememiştir. II. Osman'a karşı çıkan isyanı engelleyemeyen Es'ad Efendi damadının cenazesinde bulunmadığı için müstafi

---

¹¹³ Hoca-zâde Mehmed Es'ad Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Bilkan, Ali Fuat, Yusuf Çetindağ, 2006. *Şeyhülislâm Şairler*. Ankara: Hece Yayınları. 81-83. Altunsu, Abdülkadir. 1972. *Osmanlı Şeyhülislamı*. Ankara: Ayyıldız Matbaası. 58-60. Aktepe, Münir. 1988. "Hoca-zâde Es'ad Efendi Efendi." *İslam Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: 11 Temmuz 2017. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=110341>. Özdemir, Mehmet. 2015. "Es'ad Hâcezâde" Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim tarihi: 16 Ağustos 2018. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=7398>.

sayılıdır. IV. Murat devrinde Şeyhülislam Yahya Efendi'nin azledilmesinden sonra tekrar meşihat makamına getirilmiş ve ölene kadar bu görevde kalmıştır.

Şeyhülislam olmasının yanında şairliği ile de dikkat çeken Es'ad Efendi, çok sayıda eser kaleme almıştır. Bu eserlere aşağıda ayrıntılı olarak yer verilecektir.

4.10.d. Abdülazîz Bin Hoca Saadeddin (1575-1618)¹¹⁴

Hoca Sadeddin Efendi'nin oğullarından olan Abdülazîz Efendi, 20 yaşında babasından mülâzemet alarak müderris olmuştur. Ulemâ ailesine mensup olmanın sağladığı kolaylık ile görevinde hızla yükselen Abdülazîz Efendi, öncelikle çeşitli medreselerde müderrislik yapmış ardından kadılığa yükseltilmiş, 1604 yılında Anadolu kazaskerliği ve iki yıl bu görevde bulunduktan sonra Rumeli kazaskerliği görevlerine getirilmiştir. 1610 yılında bu görevinden ayrılmış, 1612'de tekrar bu makama getirilmiş ve üç yıl daha bu görevi yaptıktan sonra emekliye ayrılmıştır. 1617 yılında oğlu ile birlikte hacdan dönerken hastalığa yakalanarak vefat etmiş ve babasının yanına defnedilmiştir.

Abdülazîz Efendi idari görevlerinin yanında kültür ve sanat alanında da adından söz ettiren bir isimdir. Şiirlerinden ziyade tercüme ettiği inşalar ile bilinen Abdülazîz Efendi, *Ahlak-ı Sultan Ahmedî* adı ile *Ahlak-ı Muhsinî*'yi ve *Miftâhu's-saâde fi kavâidi's-siyâde* adlı ahlak kitabını Sultan I. Ahmed'in emri ile Türkçe'ye tercüme etmiştir. Bir diğer eseri ise, düz yazı ile kaleme alınan kısımlarını özetleyecek

---

¹¹⁴ Abdülaziz bin Hoca Sadeddin Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Ceyhan, Adem (2014). Azîz, Abdülazîz bin Hoca Sâdeddin. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim tarihi: 16 Ağustos 2018. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4598>.

mahiyette eklenen kıt'alara dahil olmak üzere, Farsçadan tercüme ettiği *Gül-i Sad-Berg*'dir. Abdülazîz Efendi, düz yazılarının yanında şiir de yazmıştır.

Abdülaziz Efendi'nin şairliği ile ilgili olarak Kâtip Çelebi ve Nev'izâde Atai, Türkçe, Arapça ve Farsça şiirlerinin olduğunu kaydeder. Riyazi Tezkiresinde (Alıntılayan: Altınpay 2008, 76) ise şu ifadeler yer alır:

Rumeli kazaskeri olan Hoca-zâde'nin esas işinin ilmî olduğunu ve yaptıklarının herkes tarafından takdir edildiğini bildirir. Aziz'in şiir yazma ile fazla uğraşmadığını, fakat ara sıra yaratılışını sınamak amacı ile satırların siyah ipine güzel, parlak şiir cevherlerini dizmek için anber saçan kalem parmaklarını işlettiğini kaydeder.

4.10.e. Es'ad Efendizâde Ebû Said Mehmed Efendi (1593-1662)¹¹⁵

Şeyhülislam Es'ad Efendi'nin oğlu olan Ebû Said Mehmed Efendi eğitimini tamamlayarak amcası Mehmed Efendi'den mülâzemet almıştır. Üsküdar, Mihrimah Sultan, Üsküdar ve Süleymaniye medreselerinde müderrislik yaptıktan sonra Bursa, Galata ve İstanbul kadılığı, daha sonra sırasıyla Anadolu ve Rumeli kazaskerliği görevlerine getirilmiştir. İlk defa 1644 yılında Şeyhülislam Yahya'nın ölümünün ardından meşihat makamına getirilmiş 1646 yılında azledilmiş ise de tekrar şeyhülislamlık makamı kendisine tevdi edilmiş ve bu sırada Es'ad Efendi ile yaşadığı tartışma neticesinde onu tartaklamış ve ulemanın bu durumu ilmiye sınıfına hakaret addederek tepki göstermesi üzerine azledilmiştir. 1651 yılında üçüncü defa meşihat

¹¹⁵ Es'ad Efendizâde Ebû Said Mehmed Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Bilkan, Ali Fuat ve Yusuf Çetindağ. 2006. *Şeyhülislâm Şairler*. Ankara: Hece Yayınları. Altunsu, Abdülkadir. 1972. *Osmanlı Şeyhülislamı*. Ankara: Ayyıldız Matbaası 67. Kesik, Beyhan. (2014). "Saîd, Ebû Saîd Mehmed Efendi." Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim tarihi: 16 Ağustos 2018. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2637>.

makamına getirilen Ebû Said Efendi paşalar arasındaki çekişmelere dahil olması nedeniyle konağı yağmalanmış, idamı istenmiş ise de IV. Mehmed Ebû Said Efendi'yi affederek sadece görevinden azletmekle yetinmiştir. 1658 yılında Kudüs ardından da İstanbul kadılığı görevini üstlenen Ebû Said Efendi, 1662 yılında vefat etmiş ve aile mezarlığına defnedilmiştir.

Ebû Said Mehmed Efendi, şeyhülislamlığı ve idari görevlerinin yanında sanat ve kültür alanında da aktif rol üstlen, şiirler kaleme alan bir isimdir. Günümüze ulaşmış bir eseri ya da divanı mevcut olmamakla birlikte biyografik kaynaklarda Türkçe, Arapça ve Farsça şiirlerinin olduğu belirtilmektedir.

4.10.f. Salih Mehmed Efendi (1582-1629)¹¹⁶

Hoca Sadeddin'in beşinci oğlu olan Salih Mehmed Efendi önce Selanik, Mekke, Mısır, Edirne mollası; ardından da İstanbul kadısı olmuştur. 1628 yılında Anadolu kazaskeri olduktan sonra görevi sırasında vefat etmiştir. Salih Mehmed Efendi ile ilgili ulaşılabilen bilgiler bundan ibarettir.

4.10.g. Bahâyî Mehmed Efendi (1595-1654)¹¹⁷

Rumeli Kazaskeri olan Abdülazîz Efendi'nin oğlu olan Bahâyî Efendi, anne tarafından Ebusuûdzâdelere mensuptur. Bahâyî Efendi önce çeşitli medreselerde müderrislik, daha sonra kadılık görevlerine tayin edilmiştir. Halep kadılığına tayin edildiği dönemde Halep valisi ile anlaşamayan Bahâyî, "keyif verici maddelere düşkün

¹¹⁶ Salih Mehmed Efendi ile ilgili bilgiler şu kaynaklardan edinilmiştir: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 96.

¹¹⁷ Bahâyî Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 17. Altunsu, Abdülkadir. 1972. *Osmanlı Şeyhülislamı*. S73. Ankara: Ayyıldız Matbaası. İpşirli, Mehmet ve Mustafa Uzun. 1988. "Bahâyî." *İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. Uludağ, Erdoğan. 2013. "Bahâî Mehmed Efendi." *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim tarihi: 17 Temmuz 2017. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=572>.

olduğu, tütün çubuğunu elinden düşürmediği, adli ve idari görevleri yerine getiremeyeceği" (Uludağ 2013, 25) ithamlarına maruz kalmış ve IV. Murat tarafından Kıbrıs'a sürgün edilmiştir. Bahayî burada bir yıl kadar sıkıntılı bir dönem geçirdikten sonra, padişaha sunduğu *Niyâzname* ile affedilmiş ve şam, Edirne ve İstanbul kadılıklarına getirilmiş, sonra sırası ile Anadolu ve Rumeli kazaskerliği görevlerini ifa etmiştir. 1059 yılında da şeyhüliislamlık görevine getirilmiştir. Bahâyî Mehmed Efendi, şeyhüliislamlık görevine geldiğinde IV. Murad'ın küçük yaşta olması dolayısıyla yönetimde etkili olmaya çalışan ağaların isteklerini yerine getirmek istemediği için muhalifleri oluşmuş ve İngiltere konsolosun yargılanması meselesinden dolayı 1650 yılında görevden azledilse de 1651 yılında ikinci defa meşihat makamına getirilmiş ve vefatına kadar bu görevde kalmıştır.

şeyhüliislam şairlerden olan Bahâyî Efendi divan sahibidir. Mehmed Süreyya, Bahâyî Efendi'nin yumuşak huylu, cömert, kerim bir şair olduğunu ifade eder (1996, 17).

Bahâyî Efendi şair olmasının yanında, diğer şairlerce övülmesi, şiirlerine nazireler yazılması ve şiir meclislerinde önemli rol oynaması ile de edebiyat ve kültür alanına katkılar sağlamıştır. "Bahâyî Efendi, özellikle kendi devrinin şairleri ve şiir çevrelerinden, çok takdir ve rağbet görmüş bir şairdir. Çağının, Nâilî, Neşâtî, Nâbî, Nâhifî, Nazîm gibi değerli şairleri ve daha birçoğu, onun hakkında kasideler söylemişler, şairliğini övmüşler, şiirlerine nazireler yazmışlardır" (Tolasa 1979, 34). Dolayısıyla Bahâyî Efendi hem kendisi şiirler kaleme alarak hem de koruyucu ve destekleyici bir rol edinerek kültürel alanda ve edebiyat alanında önem arz eden bir isim haline gelmiştir.

4.10.h. Ârif Mehmed Efendi (Hoca-zâde Ârifî) (1596-1622)¹¹⁸

Şeyhülislam Es'ad Efendi'nin oğlu olan Ârif Mehmed Efendi, Ârifî mahlasıyla şiirler kaleme alan bir şairdir. Ulemâ ailesine mensup olmanın vermiş olduğu imtiyaz sayesinde küçük yaşta babası Es'ad Efendi'den mülâzemet alarak müderrislik görevi ile ilmiye sınıfına dahil olmuştur. Henüz 26 yaşında Süleymaniye Medresesi'nde müderris iken vefat etti. Arif Mehmed Efendi'nin, bir eseri ya da divanı mevcut olmasa da Ârifî mahlası ile şiir yazdığı bilinmektedir. Mehmed Süreyya Ârifî'nin şair ve fâzıl olduğunu ifade eder (1996, 330).

4.10.1. Ebû Said-Zâde Feyzullah Efendi (1630-1698)¹¹⁹

Ebû Said Efendi'nin oğlu olan Feyzullah Efendi, Osmanlı Devleti'nin kırk yedinci şeyhülislamıdır. Eğitimini babasından alarak on beş yaşında iken Üsküdar Mihrimah Medresesine ardından aynı yıl içerisinde Eyüp, Süleymaniye ve Dârülhadis medreselerine müderris olarak tayin oldu. 1651 yılında kadılığa geçiş yaparak Galata kadısı olmuş, ertesi yıl bu görevden azledilmiş 1655 yılında İstanbul kadılığına tayin edilmişse de bu sırada çıkan İpşir Mustafa Paşa olayından sonra babası ile birlikte azledilmiş ve bu olaydan sonra on yıl kadar mâzul olarak beklemiştir. Bu süreçten sonra Anadolu ve Rumeli kazaskerliği görevlerine getirilmiştir. İlk defa 1690 yılında Debbağzâde Mehmed Efendi'nin yerine şeyhülislam olmuş ve bir yılı aşkın süre bu görevi yapmıştır. Sadrazam ile yaşadığı tartışma neticesinde azledilmiş ise de 1692 yılında tekrar bu makama getirilmiştir. İki yıl kadar bu görevde kalmış ve fetva işlerini ihmal ettiği gerekçesi ile azledilmiş, 1698 yılında vefat etmiştir.

¹¹⁸ Ârif Mehmed Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 96.

¹¹⁹ Ebû Saidzâde Feyzullah Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 200.

Şeyhülislam şairlerden biri olan Feyzullah Efendi'nin kaleme almış olduğu şiirleri içeren bir divanı mevcut değildir.

4.10.i. Ahmed Efendi (Hoca Sadeddin-zâde) (?-1664)¹²⁰

Abdülaziz Efendi'nin ikinci oğlu olan Ahmed Efendi, müderrislik ve kadılık görevlerinde bulunmuştur. Ahmed Efendi hakkında çok fazla bilgiye ulaşılamamıştır. Mehmed Süreyya Ahmed Efendi hakkında bilgi verirken âlim ifadesini kullanmakla birlikte ayrıntılı bilgiye yer vermez (1996, 193).

4.10.j. Ebû Suûd Mehmed Efendi (?- 1682)¹²¹

Es'ad Mehmed Efendi'nin oğlu olan Ebûsuûd Mehmed Efendi, müderrislik ve kadılık yapmıştır. Kendisi ile ilgili olarak ulaşılabilen bilgiler bundan ibarettir.

4.10.k. Abdürrahim Faiz Efendi (Es'adzâde) (?-1726)¹²²

Abdürrahim Faiz Efendi, Hoca Sadeddin Efendi'nin oğullarından Hoca-zâde Es'ad Mehmed Efendi'nin torunudur. Mısır kadısı olarak görev yapmakta iken vefat etmiştir. Abdürrahim Efendi ile ilgili olarak Mehmed Süreyya, divan sahibi şair olduğunu ifade etmekte ise de tespit edilebilmiş bir divanı yoktur.

Abdürrahim Faîz Efendi'nin şairliği ile ilgili olarak, Şeyhi Mehmed Efendi de şu notları düşer: “bilgili, temiz huylu; Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç dilde şiir ve inşaya kâdir, hat sanatında mâhir bir kimse olup Fâ'iz mahlası ile mürettep ve mükemmel Dîvân'ı vardır” (1989, 604).

¹²⁰ Ahmed Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 193.

¹²¹ Ebûsuûd Mehmed Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 105.

¹²² Abdürrahim Faiz Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 151.

4.10.1. Vâkıf Yahyâ Efendi (?-1737)¹²³

Es'ad Efendizâde Ebû Suûd Efendi'nin oğlu olan Vâkıf Yahyâ Efendi, önce müderris ardında da kadı olmuştur. Mehmed Süreyya Sicill-i Osmanî'de, şair olduğuna dair not düşmüş olsa da herhangi bir şiirine ulaşılabilmiş değildir (1996, 278).

4.10.m. Şairlik ve Hamilik Yönünden Hoca-zâdeler

Osmanlı Devleti'nin en ünlü şeyhülislam ailelerinden olan Hoca-zâdeler, yetiştirmiş olduğu şeyhüislamların tamamının aynı zamanda şair olması dolayısıyla bu tez açısından da oldukça önemli bir yerde durmaktadır. Ailenin ilk şeyhülislamı ve aynı zamanda alenin ulema sınıfına intisabını sağlayan Hoca Saadeddin Efendi, Hoca Saadeddin'in Şerif Mehmed ve Mehmed Es'ad isimli iki oğlu, Es'ad Efendi'nin oğlu Ebû Sa'id Mehmed Efendi, divan edebiyatının önemli şairlerinden sayılan Mehmed Bahayî ve Feyzullah Efendi ailenin şeyhülislam şairleridir. Bunlar dışında Rumeli Kazaskeri Abdülazîz Efendi ve Ebûsaid Mehmed Efendi ile Arif Mehmet Efendi, Abdürrahim Faiz Efendi ve Vâkıf Yahya ailenin diğer şairleridir.

Saray çevresinde yetişerek iyi bir tedrisattan geçme fırsatı bulan Saadeddin Efendi, aralarında Bâkî, Bostan-zâde Mustafa, Kınalızâde Hasan Çelebi'nin de bulunduğu birçok meşhur kişi ile medrese arkadaşı olmuş Şeyhülislam Ebûsuûd'dan dersler alarak mülazım olmuştur. III. Murad'ın hocalığı yapması dolayısıyla "Hâce-i Sultanî" olarak anılan Saadeddin Efendi, çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Azmîzâde Haleti, Molla Nişancızâde Ahmed Efendi, Ahîzâde Hüseyin Efendi, Seyyid Abdurrahman

---

¹²³ Vâkıf Yahyâ Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 278.

Kasım Gubârî ve daha sonra önemli makamlara gelecek olan çocukları ve torunları da Hoca Saadeddin Efendi'den eğitim alarak mülâzım olan kişilerdir.

Dönemin siyasi meselelerinde olduğu kadar ilmî alanda da önemli bir yeri olan Sadeddin Efendi, çok sayıda eser kaleme almıştır. Saadeddin Efendi'nin en önemli eseri olan *Tacü't-Tevarih* III. Murad'ın emri ile kaleme alınmış, Osmanlı'nın kuruluşundan söz konusu döneme kadar meydana gelen olayları anlatan bir tarih kitabıdır. *Tacü't-Tevarih*'in zeyli niteliğinde olan 22 ayrı hikâyenin yer aldığı *Selim-nâme* de tarih kitabıdır. Hoca Saadeddin Efendi tarafından oluşturulmamış olmakla birlikte, onun inşa ettiği vesikaları birleştirilerek *Münşeât-ı Hoca Sadeddin Efendi* adıyla münşeât mecmuaları oluşturulmuştur. *Risâle-i Kuşeyrî Tercümesi*, *El-Emâlî Tercümesi*, *Behçetü'l-Esrâr ve Ma'denü'l-Envâr Tercümesi*, *Mir'atü'l-Edvâr ve Mirkatü'l-Ahbâr Tercümesi*, *Risâle fi'l-hilyeti'l-Muhammediye*, *Hâşiye A'lâ'l-Beyzâvî ve Kasîde-i Sa'dî fi'l-Akâid* Saadeddin Efendi tarafından hazırlanan telif ve tercümelerdir (Kaplan 2014). Eserlerinden de görüleceği üzere Saadeddin Efendi edebi yönünden ziyade tarihçiliği ile ön plana çıkmaktadır. Ancak Hoca Saadeddin Efendi'nin tarih kitaplarında dahi gerek seci ve edebî sanatlar yönünden gerekse eserlerinde yer alan şiirler yönünden şairliği görülmektedir. Benzer şekilde fetva metinleri de Saadeddin Efendi'nin münşiliğini göstermektedir (Daş 2003, 165-207). Nitekim *Riyazü'ş-Şuara*'da bu yönü "Hakkâ ki, 'ilm ü fazîletde Sa'dü'd-dîn-i sâni, inşâda zamânesinün Hâce-i cihânıdır" (Riyazi Mehmed Efendi 2017, 182) sözleri ile ifade edilmektedir. Türkçe, Arapça ve Farsçayı iyi biliyor olması ve aruz veznine hâkim olması Saadeddin Efendi'nin şairliği ile de dikkat çekmesini sağlamıştır. Saadeddin Efendi "yazdığı eserlerinde, mektuplarında, sözün yerine geleceği yerde beyt, nazm, şi'ir vs, söyleyerek anlatımı kuvvetlendirmiş, edebî hüviyete bürümüş ve

aruzla yazmıştır” (Daş 2003, 165-207). Saadeddin Efendi şiir alanına da hâkim olmasına rağmen bir divanı yoktur.

Hoca Saadeddin Efendi'nin ilmî ve edebî yönleri kadar dönemindeki birçok sayıda sanatçıyı himaye etmesi ve şairler tarafından saygı duyulan ve kendisine şiir sunulan bir isim olması da onun kültürel alana ve sanat alanına katkılarını göstermek açısından önemli bir yer arz etmektedir.

Aynı zamanda medresede birlikte eğitim almış olduğu Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tekiretü'ş-Şûara*'sında Saadeddin Efendi'nin doğumunu dünya için kutlu bir yıldızın doğmasına benzetmekte ve hüznün ve kederin tamamen yok olduğunu ifade etmektedir (2017, 9). Tezkiresinde de ilk olarak “Vasf-ı Şerîf-i Hazret-i Hâce Efendi” (Kınalızâde Hasan Çelebi 2017, 106) başlığı ile Saadeddin Efendi'nin biyografisine yer veren Kınalızâde'nin eserini tam olarak kime ithaf ettiği bilinmese de eserin sebep-i telif kısmının “Sebeb-i Te'lîf-i Kitâb ve Zikr-i Evsâf u Elkâb-ı Cenâb-ı Sa'âdet-nisâb” ifadesi ile başlıyor olmasından dolayı tezkirenin Saadeddin Efendi'ye ithaf edildiği kabul edilmektedir (2017, 9).

Hoca Sadeddin'e eser ithaf eden âlimlerden biri de Gelibolulu Mustafa Âli'dir, Hoca Sadeddin'in himayesinde olan Âli, *Menakıb-ı Hünerverân* isimli eserini hâmisinin isteği üzerine kaleme almış ve ona ithaf etmiştir (Daş 2003, 165-207).

Yine Hoca Sadeddin ve Gelibolulu Mustafa Âli, Seyyid Lokman tarafından kendilerine sunulmuş olan *Kıyâfeti'l-İnsaniyye fî Şemâi'l-Devleti'l-Osmaniye* adlı eseri okumuşlar hatta Saadeddin Efendi bu esere bir takriz dahi yazmıştır. Keza Takıyüddin Mehmed Efendi de *Düstûrû't-tercîh li kavâidi't-tasdîh* adlı eserini Hoca Sadeddin'e ithaf etmiştir (Daş 2003, 165-207).

Saadeddin Efendi'nin öğrencilerinden Gubarî de kendisine şiir sunanlardan biridir. Daş'ın aktardığı bir rivayete göre, Gubarî ile birlikte bazı şairler de Saadeddin Efendi'ye şiir takdim etmişler fakat Saadeddin Efendi Gubarî'nin şiirini üstün bulduğu için ona şu beyitle cevap vermiştir:

Zeyd şâir dâvâ-yı rüchân ederse vechi var

Hüsn-i nazmı dâldır zira bu dâva üstüne (Daş 2003, 165-207)

Sadeddin Efendi'ye şiir sunan öğrencilerinden biri de Azmizâde Haletî'dir. *Divan*'ında on dokuzuncu sırada kayıtlı olan medhiye türündeki kaside "Hünkar hocası Sadeddin Efendi Hazretlerine" beyanı ile kaleme almıştır:

Bir bahr-i bî-kerândur anun zâtı kim olur

Vakt-i 'atâda her kefi bir bahr-i bî-kerân

Hayl-i nücûma bir şeh-i sâhîb-kırân ola

Kılsa sehâ sitâre-i bahtına iktirân

Fagfûr bâg-ı kudretinün hûşe-çînidür

Olsa 'aceb mi ger ana bir bâg-bân bân

Mînet bilürdi cânına şâkirdi olmagı

Înşâsını göreydi eger hâce-i cihân (2017, 121)

Hoca Sadeddin Efendi, bu özgü ve medihlerin yanında çocuklarının derece ve makamlarının hızlı bir şekilde yükselmesi dolayısıyla eleştirilere de maruz kalmıştır. III. Mehmed'in kendisine güvenmiş olmasına rağmen Sadeddin Efendi'nin sultanı mahcup ettiği söylenir. Yine bir şair, Sadeddin Efendi'nin oğlu Mehmed Efendi'nin

önce Mekke sonra da İstanbul kadılığına getirilmesini eleştirmek maksadı ile şiir kaleme almıştır:

Oldu kâdî-i şehri İstanbul
On ikide on üçte bir çelebi
Şimdi oğlancık oyununa döndü
Hizmet-i muktezâ-i şer‘-i nebî
Saldı oğluyla dehre bir âteş
Gör babası olan Ebû Leheb’i (İpşirli 1988, 165)

Hoca Sadeddin Efendi’nin oğlu Mehmed Efendi de ailenin şeyhülislam şairlerinden olması itibariyle üzerinde durulması gereken isimlerden biridir. Medrese eğitimi alan Mehmed Efendi babasından ve Molla Tefkik Efendi’den dersler alarak tedrisini tamamlamıştır. Babası gibi mesleğinin yanında ilmî meselelerle de ilgilenmiştir. Sadeddin Efend’in *Tacü’t-Tevarih* adlı tarih kitabına kardeşi ile birlikte *İbtihacü’t-Tevarih* adlı zeyli yazmıştır. Bunun dışında *Kaside-i Bürde* tahmisi ve *Letaifü’l-Kelâm* adlı iki eseri olan Mehmed Efendi, divan sahibi şairlerdendir:

Bülbül-i dil bâg u râgı keşt iderse yârsuz
Gül yüzini görmiye âlemde hergiz hârsuz

Ey gönül sahrâ-yı sevdâ-yı sevâd-ı zülf-i yâr
Tayy olunmaz giceler şem‘-i cemâl-i yârsuz

Menzil-i maksûda ey dil vâsıl olmazmış kişi
Râh-ı gamda reh-ber-i ışk-ı ruh-ı dildârsuz

Işkdan hâli degüldür ey Mehemmed gönlümüz

Bir aceb vâdîdeyüz kim olmazuz hîç kârsuz (Kesik 2014)

Hoca-zâde Mehmed Efendi edebiyat ve şiirle meşgul olarak eser kaleme almasının yanında dönemin şairleri ile ilgilenip onları himaye etmesi itibariyle de bu alana katkıda bulunan şeyhülislamlardandır. Bu dönem şairlerinin divanları incelendiğinde, Mehmed Efendi'ye sunulmuş çok sayıda şiir tespit edilmiştir.

Hoca-zâde Mehmed Efendi'ye şiir sunan şairlerin başında Nef'î gelir. *Nef'î Divanı*'nda kırk dokuz, elli, elli bir, elli iki ve elli üçüncü sırada yer alan kasideler Mehmed Efendi'ye sunulmak maksadı ile kaleme alınmıştır:

Bir ednâ mevci eyler dâmen-i eflâki pür gevher

Getirse cûşa bâd-1 şevk-1 vasfın bahr-i efkârı

Sühen kâlâ-yı fâhirdir ne bilsin her denî kadrin

Bu cinsün hâce-i hüsn-i kabûlüdür harîdârı

Hüner dünyâ değer bir gevher-i pür kadr ü kıymettir

Zamân-1 devletindir bu metâin rûz-1 bâzârı

Nola şimdiden geri şevk ile âheng-i duâ kılsam

Duâdır söz karârın bulsa âyîn-i senâkârı

Nitekim şâh-1 gül gülşende ızhâr eyleye şevket

Çeke sünbül önünce tûğ ola süsen silahdârı

Bula bâğ-ı murâdın gülbün-i ikbâl ile revnak

Ola câh ü sürûr ü emn ü râhat çâr dîvârı (2018, 180)

Mehmed Efendi'ye sunulan şiirlerden dört tanesi şeyhülislamı methetmek maksadı ile kaleme alınmış iken, elli ikinci sırada yer alan kaside Nef'î'nin "saadethane" olarak nitelediği kasrın tamamlanmasını kutlamak için yazılmıştır:

Görmemiştir çarh-ı çârümla behiştî seyr eden

Böyle bir rûşen-makâm u böyle bir hurrem-mekân

Dergeh-i devlet penâhı mültecâ-yı hâs u âm

Hâk-i pâk i âsitânı bûse cây-ı ins ü cân (2018, 188-189)

Hoca Sadeddin Efendi'nin öğrencisi olan Azmizâde Haletî, Mehmed Efendi'ye medhiye mahiyetli iki kaside sunmuştur. *Azmizâde Hâletî Divanı*'nda yirminci sırada yer alan 35 beyitlik ve yirmi birinci sırada yer alan 45 beyitlik kasideler Şeyhülislam Hoca-zâde Mehmed Efendi'ye sunulmuştur:

Du'â-yı devletine iştigâl olunsa eger

İder dehâna gelince icâbet istikbâl

Büzürg-vâr cenâbâ sen ol Hümâ'sın kim

Senünle buldı şeref âsmân-ı câh u celâl

Hilâl-i çerh ile gûyâ ki hem-nişîn oldı

O kim kapunda kılur ihtiyâr saff-ı ni'âl

Kapuna benzemese şekl-i müstedîr-i felek

Dimezdi ehl-i nazar ana ahsen-i eşkâl

Sühan-verân-ı zamânun zebânı beste olur
Şu dem ki medhün okur Hâletî-i sihr-makâl
...
Benüm kelâmuma kıl ehl-i nazm içinde nazar
Revâ budur ola muhtâr râcih-i akvâl

Bu denlü medh ile hergiz kanâ'at itmez idüm
Du'â-yı devletüne itmeseydüm isti'câl

Şu denlü küngüre-i kasr-ı kadrün ola bülend
Kemend-i keydi 'adûnun irişmek ola muhâl

Felek şebün şeb-i 'ıyd ide gündüzün Nev-rûz
Niteki şems ü kamer ola devr ide meh ü sâl

Gül-i murâdunı handân ide Hudâ nitekim
Ola bu bâgda âmed-şud-ı cenûb u şimâl (2017, 122-125)

Nev'izâde Atayî, *Divan*'ında sekizinci sırada yer alan 52 beyitlik kasidesini Hoca-zâde Mehmed Efendi'ye sunmuştur:

Midâdı surh-ı âteşdür devâtı micmer-i zerrîn
Ana 'ûd-ı mülebbesdür münakkaş kıl-k-i sehârı

Zebânından düşürmez muttasıl âyât-ı Kur'ânı
Kanı ol hâme-i Hindû'ya benzer hâfız-ı cârî

Vücûdî câmi‘-i lutf u ‘atâ vü zühd ü takvâdur
Muhassal anda hatm olmuşdur âyât-ı nigû-kârı

Degüldür mümkün ihsân-ı firâvânın hisâb itmek
Eger kim haşr olunca akçe dökse ebr-i âzârı (2017, 51-55)

Nev’izâde Atâyî Divan’ında yirmi beş ve yirmi dokuzuncu sırada yer alan kasidelerin Şeyhülislama sunulduğu belirtilmiş olmakla beraber hangi şeyhülislama sunulduğu anlaşılmış değildir.

Mehmed Efendi’ye şiir sunanlardan biri de Cevrî’dir. Mehmed Efendi henüz Rumeli kazaskeri iken onu “gevher-i pâk ü necîb” diye öven Cevrî kendisine bir şiir sunmuştur:

Rûm ili sadrıyle cem’ itdi nekâbet sadrını
Bu serref esrâf içinde oldu ol zâta nasîb (2010, 161)

Hoca Sadeddin Efendi’nin bir diğer oğlu olan Es’ad Efendi de şeyhülislam şairlerdendir. Ağabeyi Mehmed Efendi’nin ölümünün ardından meşihat makamına getirilen Es’ad Efendi Şeyhülislam olmasının yanında edebiyat ve şiir ile de meşgul olması bakımından üzerinde durulması gereken isimlerdendir. Özellikle Firdevsî ve Hafız’dan tercüme yapmış olması, Sadi’nin *Gülistan*’ını *Gül-i Handan* adı ile Türkçeye tercüme etmiş olması şiir ile meşgul olduğuna delalet eder. Bunun yanında *Fezâil-i Cum’a* ve *Tahmis-i Kaside-i Bürde* eserlerini kaleme alan Es’ad Efendi’nin tercümelerine ve şiirlerine istinaden muhtelif kaynaklarda övgülü ifadeler yer alır. Hem Arapça ve Farsça hem de Türkçeyi iyi biliyor olması dolayısıyla *Riyazü’ş-Şuara*’da “Hakkâ ki ol çâbü-k-süvâr-ı meydân-ı ilm ü irfân, her fazilete mazhar ve her

ma'rifetten behrever olup arsa-i nazm-ı Fârisî'nin fâris-i hünermendi ve lisân-ı tâzîde İmrü'l-Kays kendidir. Gâhî Türkî şiir demeğe dahi tenezzül buyururlardı” (Riyazi Mehmed Efendi 2017, 60-61) ifadesi yer almaktadır. Benzer şekilde Kâtip Çelebi *Keşfü'z-Zünûn*'da “Molla-yı merkûm, gavvâs-ı bahr-i ulûm, zâhid ve âbid, müteşerri ü muttalî idi. Elsine-i selâsede eş'ârı, müretteb dîvân-ı belâgat-şiârı vardır. Kasîde-i Bürde'yi tahmis ile bir eser-i nefis eylemiştir” (1286, 372) şeklinde bahseder. Kınalızâde Hasan Çelebi de “nazm-ı eş'âr-ı belâgat-şi'âra dahi tamâm iktidârı vardır” (2017, 186-189) diyerek Es'ad Efendi'nin şairliğine işaret eder. Tezkirelerde Es'ad Efendi ile ilgili kısımlarda üzerinde durulan husus Türkçe, Arapça ve Farsçaya hâkim olması ve ilim alanındaki yetkinliğidir.

Es'ad Efendi şair olmasının yanında dönemindeki şairlerden saygı ve iltifat gören bir kişidir. Es'ad Efendi'nin şiir ile meşgul bir şeyhülislam olması dolayısıyla kendisine dönemin şairleri tarafından da şiirler sunulmuştur. Bu şairlerin başında da Nef'î gelir. *Nef'î Divanı*'nda yer alan elli dört ve elli beş numaralı kasideler Es'ad Efendi'ye sunulmuştur. Elli dördüncü kasidede Nef'î, Es'ad Efendi'de himmet ve lütuf beklediğini sitem ile karışık bir söyleyişle ifade etmektedir:

Niçin ol feyz-i safâgüsteri ehl-i dâniş
Eylemez tabına sermâye-i mazmûn-ı müfid

Bir safâ buldu bu takrîb ile tabım gûyâ
Oldu bezm-i tarab-ı manaya câm-ı Cemşîd

Yine düştü ser-i endîşeme sevdâ-yı sühen
Yine koptu dil ü cândan söze bir şevk-i cedîd

Bîtereddüd taleb-i feyz için oldum filhâl
Evliyâ-yı sühene sıdk-ı irâdetle mürîd

Kuvvet-i câzibe-i sıdkımı gör bir yerden
Oldu âsâr-ı teveccühleri tabımda bedîd (2018, 196)

Bir sonraki kasidede ise Es'ad Efendi'nin lütfuna intisap etmiş olması dolayısıyla duyduğu memnuniyeti belirtmektedir:

Şükr ki bir bârgâh-ı lutfâ kıldım intisâb
Ki olur hâk-i derinden baht u devlet behreyâb

Şükr ki bir dergeh-i ikbâle ettim istinâd
Ki olur himmet nasîb-i feyz-i cûdundan nisâb

Bahtımı bir âsitâna pâsıbân etti felek
Ki sadâ-yı kûs-ı devletle gözümde gitti hâb

Ol cenâb-ı âsumân-rifat ki olsa yaraşır
Hâr u hâşâk-i deri müjgân-ı çeşm-i âfitâb (Nef'î 2018, 198)

Nev'izâde Atâyî Divanı'nda dokuzuncu sırada yer alan kaside de Es'ad Efendi'ye sunulan şiirlerdendir:

Es'âd Efendi hazreti kim rûy-ı bahtına
Tutar felekde mihr ü meh-i envâr âyine

Ol hüsrev-i serîr-i fezâ'il ki gelmedi
Mânend ü misli bir dahi 'âlem-serâyına

Bir kere eylese nazar-ı lutf ile nigâh
Tâvûs üzre görine her şeh-per âyine

...

İrdi şu dem ki âyine-veş kalbi sâf ile
İdem du'ânı mihr-i bülend-ahter âyine

Tâ kim nukûş-ı nîk viridi halk-ı 'âleme
Göstermege felekde ola ahter âyine

Her lahza sana sûret-i ikbâl gösterüp
Evbâr-ı şekli göre 'adûlar her âyine

Dâ'im bu gösterişle olup sadr-ı kâm-kâr
Re'yün 'arûs-ı mülke ola enver âyine (2017, 55-57)

Es'ad Efendi'nin fazileti yönünden eşsiz ve benzersiz olduğu ve onun gibi bir fazılın bu âleme gelmeyeceği söylenen şiir, şeyhülislama dua edilerek bitirilmiştir.

Es'ad Efendi'ye övgü amaçlı bahariyye niteliğinde bir kaside de Rızayî sunmuştur:

Hurşîd-ziya nûr-ı hüdü Es'ad Efendi
Kim Pertev-i lütfıyla cihan pür-leme'ândur

Âllâme-i a'zam o hudâvend-i mu'azzâm
Mihr-i fellek-i fazl u kerem kutb-ı cihândur

Ol fazıl-ı bî-misl ü müdâni ki Devanî
Bin cân ile her hizmetine peyk-i devândur

Hâme kasabü's-sebk-i belâgatdur elinde
Hayyâl-i mezâmir-i ma'âni vü beyandur

Hem bâ'is-i âsâyiş-i erbab-ı fezâil
Hem Vâris-i ilm ü amel-i fahr-ı cihandur

...

Devrinde emin oldı cihân halkı cefâdar
Fetvâsı meğer âleme menşûr-ı amândur

Devrinde idüp silsile-i adli nümâyân
Revnâk-şiken-i ma'delet-i Nûşirevândur (Rızayî 1997, 82-86)

Rızayî Divanı'nda on beşinci sırada yer alan kasidede de Es'ad Efendi âlim, fazıl ve adaletli olması dolayısıyla methedilmiştir.

Es'ad Efendi'nin oğlu Ebû Said Mehmed Efendi de ailenin şeyhülislam şairlerindedir. Yönetimdeki çekişmelere dahil olması dolayısıyla sıkıntılı dönemler geçirmiş olan Ebû Said Efendi, üç defa meşihat makamına getirilerek dört yılı aşkın bir süre şeyhülisamlık yapmıştır.

Ebû Said Efendi idari görevlerinin yanında edebiyat ve şiir ile de meşgul olmuştur. Divan sahibi olmamakla birlikte, Said mahlası ile Türkçe, Arapça ve Farsça şiir kaleme almıştır. Şiirlerine örnek olarak şu gazel verilebilir:

Zîb-i destârdur ol nahl-i cemâl üstine gül

Kırmızı şâl sarar tâze nihâl üstine gül

Makdem-i şâh-1 bahârıla bezendi gül-şen

Câme-i sebz geyüp altına al üstine gül

Ârzû-mend idi teşrîf-i şehen-şâha meğer

Göz kulag oldu çıkup safh-1 cibâl üstine gül

Atlas-1 berg-i güli üstine revâ pây-endâz

Reh-güzâr-1 şeh-i ferhunde-hısâl üstine gül

Ola ikbâli Sa'îdâ o şehün gül gibi ter

Konduğunca nitekim âb-1 zülâl üstine gül (Kesik 2014)

Ebû Saîd Efendi hem şeyhülislam hem de şair olması dolayısıyla dönemin şairleri tarafından da kendisine şiirler sunulmuştur. Ebû Said Mehmed Efendi'nin şeyhülislamlık makamına ilk defa getirilişini tebrik etmek maksadı ile bir tarih düşen Cevrî, *Divan*'ının tarihler bölümünde altmış ikinci sırada yer alan bu şiiri Ebû Said'e takdim etmiştir:

Didi târîhin duâ idüp lisân-1 sıdk ile

Ola sadr-1 câh-1 fetvâda müeyyed Bû Sa'id (Aydın 2010, 162)

Ebû Saîd Efendi'ye takdim edilen şiirlerden biri de *Beyanî Divanı*'nda beşinci sırada yer almaktadır. "Hâlâ Şeyhü'l-islâm Ebû Sa'îd Efendi hazretlerine verilmişdür" notu ile başlayan medhiyede Ebû Saîd Efendi, ilmi, fazileti ve cömetliği ile övülmüş ve onun gibi birinin şeyhülislam olması şükür neden olarak kabul edilmiştir:

Sübha-gerdân-ı senâ vü hamd ü şükr olsak olur

Böyle bir müftî-i Dârâ-iktidâra mâliküz

Pes n'îçün şükr eyleyüp dâyim du'âsın etmezüz

Çün münâcât-ı cenâb-ı Kirdigâra mâliküz (Beyanî 2017, 70-71)

Bu kasideden sonra yer alan altı ve yedinci sıradaki kasidelerin kime sunulduğu şair tarafından belirtilmemiştir. Fakat Divan'ı hazırlayan Başpınar şiiirlerde geçen “mesned-nişîn-i sadr-ı fetvâ” ve “Hazret-i Şeyhü'l-islâm” ifadeleri dolayısıyla bu şiiirlerinde Ebu Sâid Efendi'ye sunulmuş olduğu kanaatindedir (2017, 70-71).

Hoca-zâdeler ailesinin şeyhülislam şairlerinden biri olan Bahayî Efendi, şeyhülislamlığından ziyade şiiir ve edebiyat alanında adından söz ettirmiştir. Bahayî Efendi'nin iyi bir tedrisattan geçmediği, ilim ile çok meşgul olmadığı fakat keskin zekası sayesinde olayların üstesinden gelebildiği söylenmektedir (İpşirli 1988, 464). Katip Çelebi Bahayî Efendi ile ilgili “Merhum tab'-ı selîm, zihn-i müstakîm sahibi bir kimse idi. Eğer kanun üzere şüğl edip keyfe müptelâ olmasa Rûm'da bir gelenlerden olurdu” (İpşirli 1988, 464) diyerek bir yandan eleştirirken diğer yandan övmüştür.

Şairlik yönü ile edebiyat ve sanat alanına katkıda bulunan Bahayî Efendi, küçük bir divan sahibidir. 6 kaside, 42 gazel, 2 mesnevi, 2 tarih, 8 kıt'a, 21 rubai ve 1 beyitten müteşekkil olan divanındaki şiiirler din dışı konulardadır. Altı kasidenin beş tanesini Sultan IV. Murad'a sunan Bahayî Efendi başka hiçbir padişaha şiiir sunmamıştır. Sayısı az olmakla birlikte şiiirleri içerik ve söyleyiş bakımından beğenilmektedir (Uludağ 2013). Şairliği ile ilgili olarak *Rıza Tezkiresi*'nde “ma'rifeti şa'ş'a-i mâh-tâb gibi pür-envâr olup şu'arây-ı zamânun eş'arı ve bülegâ-yı cihânun serveri vü hüner-veridür” (Zavotçu 2017, 48-49) denmektedir. Önce Sebk-i Hindi etkisi altında kalan Bahayî,

Bâki ve Şeyhülislam Yahya'dan etkilenmiş, mahlasını da Şeyhülislam Yahya Efendi vermiştir.

Bahayî Efendi dönemindeki şairler arasında saygın bir konuma sahiptir. Birçok şair kendisinin şiirlerine nazireler yazmış ve kendisine şiir sunmuştur.

Bahayî'ye şiir sunanlardan biri divan edebiyatının büyük şairlerinden Neşatî'dir. Neşatî Bahayî'ye biri 38 diğeri 25 beyitten oluşan iki kaside takdim etmiştir. Bu şiirlerde Bahayî'nin üslubunun inceliğini, latifeli ve nükteli söyleyişini, ilim ve faziletini överek ona olan hayranlığını dile getirmiş, onu ulemanın başı, şairlerin en iyisi ve niyaz erbabının kıblesi olarak nitelendirmiştir:

Âb-ı rûy-ı ulemâ server-i hayl-i fuzalâ

Kâm-bahş-ı şu'arâ kible-i erbâb-ı niyâz

Suhan-ârâ-yı zamân ya'nî Bahâyî ki odur

Şimdi i'câz-ı belâgatla olan vahy-tırâz (Kaplan 1996, 58)

Bahayî Efendi'ye şiir sunan şairlerden Naili de onun hem şair hem de şeyhülislam olmasından hareketle makamının yüceliği, ilim sahibi ve faziletli oluşu ve şairliği yönlerinden övmeye özen göstermiştir:

Vüs'at o denli dâ'ire-i devletinden kim

Pîrâmen-i hisârı nüh eflâke sûr olur

Mi'mâr-ı himmetinde ol var iktidâr kim

Bahr-ı muhite bânî-i tâk-ı ubûr olur

Hurrem riyâz-ı feyz-i nesiminde tab'ının

Ne hârhâr-ı gussa ne gerd-i futûr olur (Na'ilî 1990, 98-100)

Dönemin şairlerinden Cevrî de Bahayî'ye medhiye takdim eden şairlerdendir. Divanında otuz birinci sırada yer alan kasidede Cevrî, Bahayî'nin zekasını, idrakinin kuvvetini, cömert ve lütuf sahibi olmasını, ilmini över ve şiirlerindeki inceliği ve belagati Hz. İsa'nın nefesine benzetir:

Ferîd-i dehr Bahâyî Efendi kim odur

Viren ferâid-i ilm ü kemâle zîb ü bahâ (Aydın 2010, 160-162)

Bahayî'ye şiir sunan şairlerden birisi de İzzetî'dir. Divan'ındaki 34 beyitlik ilk kasideyi Bahayî'ye takdim etmek üzere kaleme alan İzzetî, şiirde Bahayî'nin şeyhülislam olmasını baharın gelişine teşbihle, âlemde sıkıntı ve kederin kalmayacağını Bahayî'nin adalet ile hükmedeceğini ifade etmektedir:

Bu halet ile cihân oldu ser-te-ser hurrem

Bu Nusret eyledi hakka ki âlemi mesrur

Çehar sûy-ı anâsır tonandı seta-ser

Şuâ-ı mihr olup hem çü atlas-ı seyfûr

...

Pür itdi âlemi sayt u sadâ-yı nara-i mest

Harâbe-zar-ı cihan oldu hem çü hâne-i sûr

Cihâne velvele-endâz bank-i nûş-a-nûş

Nevây-ı ûd u muganni terâne-i tanbûr

Gubâr-ı gussa kalur mı sahife-i dilde

Eger bu resme iderse zemân-ı ömr mürur (Çağlı 1999, 13-15)

Bahayî Efendi'ye şiir takdim edenlerden birisi de Nehcî'dir. Nehcî, Bahayî henüz şeyhülislam olmadan evvel ona Farsça bir Terci-i Bend sunarak kendisinden mülâzemet talep etmiştir. Şiir takdiminden on beş gün sonra şeyhülislam olması üzerine Bahayî bunun uğur olduğu düşüncesi ile Nehcî'nin talebini kabul etmiştir. Terci-i Bend Nehcî Divanı'nda yer almamaktadır (Mustafa Nehci Dede 2017, 6-7). Bunun dışında divanda üçüncü sırada yer alan kasidesi Sadrazam Ahmed Paşa'ya sunulmuş ise de Üzeyir Aslan'ın aktarımına göre divanın iki nüshasında da şiirin yanına "Merhûm Bahâyî Efendi için olup nâ-tamâm kalmışdur" notu düşülmüştür (2017, 36-41). Fakat şiirin içeriğine bakıldığında bir şeyhülislam medhiyesi olmadığı, vezirlere ilişkin övgü kalıplarının bulunduğu açıktır.

Bahayî Efendi'nin şair olması dolayısıyla şairler arasındaki önemini yalnızca kendisine takdim edilen şiirlerden değil, şiirlerine yazılan nazire ve tahmislerden de anlamak mümkündür. Neşâtî, Güftî, Cevrî, Nâbî, Nazîm ve Aynî Bahayî Efendi'nin şiirlerine nazire yazan şairlerdir.

Şeyhülislam Ebû Saîd Efendi'nin oğlu olan Feyzullah Efendi, şiir ile meşgul olan şeyhülislamlardandır. Feyzî mahlası ile şiirler kaleme alan Feyzullah Efendi'nin bir na't, iki kaside, bir temmûziyye, bir mesnevi, gazel ve kıt'alardan oluşan günümüze ulaşmış bir mecmuası mevcuttur (Tuğluk 2014). Bunun dışında günümüze ulaşmış tespit edilebilen herhangi bir eseri mevcut değildir. Ancak Farsçadan Arapçaya tercüme etmeye başladığı fakat tamamlayamadığı daha sonra şair Kâmî tarafından ikmal edilen bir eseri mevcuttur (Kamî 2017, 20).

Feyzullah Efendi'den mülazım olan Kâmî aynı zamanda şeyhülislama şiir de sunmuştur. Divan'ında yirminci sırada yer alan bahariyyesi Ebû Sa'idzâde Feyzullah Efendi'ye takdim edilmiştir:

Bahâr gelmiş idi gerçi gül açılmaz idi
Olurdu nâzı dahı gonce-i ferah-zânun

Sarıldı nâz ile destâr-ı sebzîni şimdi
Bilinmedi ki n'ola aslı böyle unvânun

Meger ki muntazır idi huçeste makdemine
Cenâb-ı hazret-i müftî'l-enâm-ı zî-şânun

Tokındı gûşına nâm-ı şerîf-i Feyzu'llâh
Açıldı yek-sere gül-goncesi gülîstânun

Nesîl ü âl-i hasen-cân u ced be-ced müftî
Odur yegâne şeref-bahşı câh-ı vâlânun

Teveccüh eyleyicek bâğa buy-ı hulkından
Dimâgı çatladı gül-gonce-i mutarrânun

...

Çemen gül ü nergisle gülşenün şimdi
Açıldı yüzi gözi bûs idince dâmânun (Kâmî 2017, 82-83)

Kasidede Feyzullah Efendi'nin şeyhülislamlık makamına getirilmesini baharın gelişine benzeterek, ondan önce bahar mevsiminin gelmiş olmasına rağmen güllerin

açılmadığı fakat Feyzullah Efendi'nin dokunuşu ile adeta gülistana can verdiğini ifade edilmiş ve makamının daim olması yönünde dua ile bitirilmiştir.

Du'âya açdı elin güller olıcak bülbül
Devâm-ı devletine sıdk ile du'â-hânun

Hudâ bu gülşene teşrîfünü mübârek ide
Hemîşe hıfz-ı İlâhî ola nıgehbânun (Kâmî 2017, 83)

Kısaca özetlemek gerekirse, yetiştirdiği altı şeyhülislamı tamamının şair olması, onların şairler ile daha yakından ilişkili olmaları sonucunu doğurmuştur. Şeyhülislamlara takdim edilen şiirlere bakıldığında farklı şairler tarafından çok sayıda şiir sunulmuş olması bu ilişkiyi gösterir niteliktedir.

4.10.n. Değerlendirme

Çeşitli biyografik kaynakların ve günümüze kadar hazırlanan akademik çalışmaların incelenmesi sonucunda Hoca Sadeddin-zâdeler ailesinin, iki kuşağı Hoca Sadeddin Efendi'den öncesi olmak üzere, dokuz kuşaktan yirmi dokuz isime ulaşılmıştır. Bu yirmi dokuz kişiden beşi kadın olup, Hoca Sadeddin-zâde Abdülazîz Efendi'nin Ebu Said Mehmed Efendi ile evli olan kızının adına ulaşılamamıştır.

Hoca-zâdeler ailesi incelendiğinde diğer ulemâ ailelerinde olduğu gibi, aile mensuplarının büyük çoğunluğunun yüksek makamlara eriştiği görülmektedir. Tespit edilen yirmi dört kişiden altısı şeyhülislâmlık makamına, dört kişi ise kazaskerlik makamına erişmiştir. Kalan altı kişi derece olarak daha yüksek olan Mekke, İstanbul, Edirne gibi şehirlerde kadılık görevini ifa etmiştir. Ailede müderris olarak kalıp, bir üst makama geçemeyen iki isim vardır ki bunların ikisi de genç yaşta vefat

etmelerinden dolayı müderrislik makamında kalmış, bir üst makama yükselememişlerdir.

	Meslek mensubu olanlar	Şiir kaleme alanlar
Şeyhülislâm	6	6
Kazasker	4	1
Kadı	8	3
Müderris	2	-
Bestekâr, Hânende	1	-
Hâfız	1	-
Tespit edilemeyen	2	-

Tablo 4.13. Hoca-zâde Mensuplarının Meslek Dağılımı ve Ailedeki Şair Sayısı

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, Hoca-zâdeler ailesine mensup tespit edilen kişilerinin neredeyse tamamının ilmiye sınıfındaki görevleri ifa etmelerinin yanında, birçoğunun şiirler kaleme aldığı, kültür ve edebiyat alanında aktif roller üstlendiği görülmektedir. Bu kişilerin ilmiye sınıfına mensup olmaları ve ilim ve kültür alanı ile yakından ilişkili olmaları, edebiyat ve kültür alanında da bu derece aktif olmaları sonucunu doğurmaktadır.

Meslekler bazında değerlendirme yapıldığında, aileye mensup tespit edilen yirmi kişiden on sekiz tanesi ilmiye sınıfına mensuptur ve bunların en büyük dilimini kadılar oluşturur. Bunun yanında Şeyhülislâmlık gibi erişilmesi güç bir makamda dahi bu aileye mensup altı kişinin görev yapmış olması dikkat çekicidir.

Yukarıda tespit edilen isimlerin şiir ve edebiyat alanları ile bağları değerlendirildiğinde ise, tespit edilen yirmi beş kişiden on tanesinin şiir yazdığı veya biyografik kaynaklarda şair olduğunun belirtildiği tespit edilmiştir. Bu kişileri toplu olarak değerlendirildiğinde tablodaki sonuç ortaya çıkmaktadır:

Hoca Sadeddin Efendi	Şiirleri mevcuttur.
Hoca-zâde Şerif Mehmed	Şiirleri mevcuttur.
Hoca-zâde Mehmed Es'ad	Şiirleri mevcuttur.
Hoca-zâde Abdülazîz	Şiirleri mevcuttur.
Es'ad Efendizâde Ebû Said Mehmed	Şiirleri mevcuttur.
Arif Mehmed (Hoca-zâde Ârifî)	Şiirleri mevcuttur.
Ebû Saidzâde Feyzullah	Şiirleri mevcuttur.
Vâkîf Yahya Efendi	Şair olduğu belirtilir.
Bahâyî Mehmed Efendi	Divanı mevcuttur.
Abdürrahim Fâiz Efendi	Divanı olduğu belirtilir.

Tablo 4.14. Hoca-zâde Ailesindeki Şairler

Hoca-zâdeler ailesi bu tez kapsamında değerlendirildiğinde, bir ulemâ ailesi olmasının yanında edebiyat ve kültür alanlarında da etkili bir aile olduğu görülür. Bu katkının gerek bizzat şiirler ve eserler kaleme alarak gerekse destek ve koruyuculuk yaparak gerçekleştirildiği görülür.

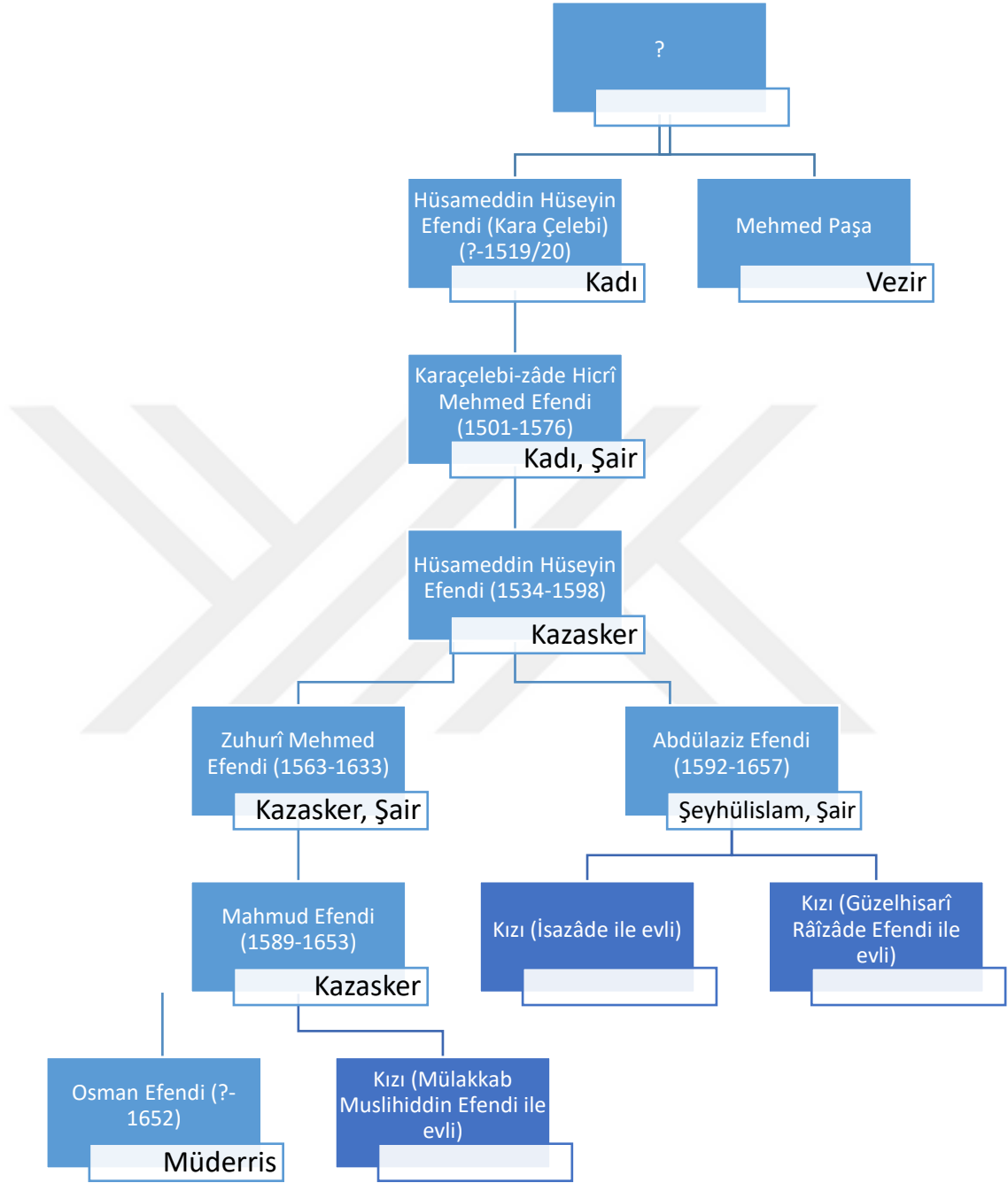
4.11. Karaçelebi-zâdeler

Fatih Sultan Mehmed'in vezirlerinden Mehmed Paşa'nın kardeşi olan Kadı Hüsameddin Hüseyin Efendi, Kara Yakup Efendi'ye intisap etmiş ve bu sebeple kendisi Kara Çelebi, soyundan gelenler ise Karaçelebi-zâdeler olarak anılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin ulema ailelerinden olan Karaçelebi-zâdelerin soyağacını 16. yüzyıldan başlayarak 17. yüzyılın ortalarına kadar takip etmek mümkündür. Aile bu süreçte bir tanesi şeyhülislam olmak üzere Osmanlı Devleti'ne önemli devlet adamları yetiştirmiştir. Yaklaşık bir buçuk yüzyıl kadar soyağacı takip edilebilen bu ailede tespit edilen kişi sayısı çok fazla değildir. Ailenin altı kuşağı takip edilebilmesine rağmen, neredeyse her kuşakta yalnızca bir kişi bulunması dolayısıyla, ismine ulaşılabilen kişi sayısı yedidir.

Kültür ve sanat alanına katkı bakımından önem arz eden Karaçelebi-zâdeler, divan sahibi şairler yetiştirmiş olması dolayısıyla da üzerinde durulması gereken ailelerdendir.

Şekil 4.9. Karaçelebi-zâde Ailesinin Soyağacı

4.11.a. Hüsameddin Hüseyin Efendi (?-1519/20)¹²⁴

Karaçelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin büyük dedesi olan Hüsameddin Hüseyin Efendi, Fatih Sultan Mehmed'in vezirlerinden Mehmed Paşa'nın kardeşidir.¹²⁵ Dönemin ulemalarından ders alan ve Efdalzâde, Müeyyedzâde ve Hoca-zâde'nin hizmetinde bulunan Hüsameddin Efendi, çeşitli medreselerde müderrislik yaptıktan sonra Bursa ve Edirne'de kadı olarak görev almıştır. Kadılıktan azledildikten sonra Fatih medresesinde müderrislik yapmakta iken vefat etmiştir.

Çeşitli haşiyeler ve risaleler kaleme alan Hüsameddin Hüseyin Efendi'nin, şiir ve edebiyatla ilgilendiğine dair bir bilgiye rastlanamamıştır.

4.11.b. Hicrî Mehmed Efendi (1501-1576)¹²⁶

Babası Hüsameddin Hüseyin Efendi'nin Kara Yakub Efendi'ye intisap etmesi dolayısıyla Karaçelebi-zâde olarak anılan Mehmed Efendi, ailenin bu isimle anılan ilk ferdidir. Fenârî Muhyiddin Efendi, Taşköprülüzâde Muslihiddin Mustafa gibi alimlerden dersler alarak yetişen Mehmed Efendi, Kemalpaşa-zâde'den mülazemet olarak müderris olmuştur. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptıktan sonra Şam ve Bursa'da kadılık yapmış, Bursa'da görev yapmakta iken azledilmiş, bir süre sonra

---

¹²⁴ Hüsameddin Hüseyin Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 714-715. Karataş, Ali İhsan. 2015. *Şeyhülislam Karaçelebi-zâde Abdülaziz Efendi*. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Kitaplığı. 13-15. Akbayar, Nuri (hızl.) 1996. Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmanî*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 687.

¹²⁵ Fatih Sultan Mehmed'in Karamanî Mehmed Paşa ve Rum Mehmed Paşa adında iki veziri vardır. Bunların hangisinin Hüsameddin Hüseyin Efendi'nin kardeşi olduğu tartışmalıdır. Karamanî Mehmed Paşa'nın soyunun Mevlana Celaleddin Rumi'ye dayanması dolayısıyla bu tartışma önem arz etmektedir. Ayrıntılı bilgi için: Karataş, Ali İhsan. 2015. *Şeyhülislam Karaçelebi-zâde Abdülaziz Efendi*. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Kitaplığı. 13-14.

¹²⁶ Hicri Mehmed Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 714-715. Karataş, Ali İhsan. 2015. *Şeyhülislam Karaçelebi-zâde Abdülaziz Efendi*. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Kitaplığı. 16-17.

kadılığa dönerek Bursa, Edirne ve İstanbul'da görev yapmış ve burada iken vefat etmiştir.

“Hicrî” mahlası ile şiirler kaleme alan Mehmed Efendi, divan sahibi şairlerdendir. Bunun yanında birçok farklı alanda da eserler telif etmiş, kitaplar kaleme almıştır.

4.11.c. Hüsameddin Hüseyin Efendi (1533-1598)¹²⁷

Hicrî Mehmed Efendi'nin oğlu olan Hüsameddin Hüseyin Efendi, pek çok alimden dersler almış ve babasından mülazemetle müderris olmuştur. Çeşitli medreselerde müderrislik, Edirne ve İstanbul'da kadılık yaptıktan sonra 1589 yılında Anadolu ve 1591 yılında Rumeli kazaskerliğine kadar yükselmiştir.

Hüsameddin Efendi fikhî konularda eserler kaleme almış olmakla birlikte, edebiyat ile meşgul olmamıştır. Hüsameddin Hüseyin Efendi'nin Abdülaziz Efendi ve Zuhurî Mehmed Efendi olmak üzere iki oğlu vardır.

4.11.ç. Zuhurî Mehmed Efendi (1562/63-1633)¹²⁸

Karaçelebi-zâde Hüsameddin Hüseyin Efendi'nin büyük oğlu olan Mehmed Efendi, ilk eğitimini babasından almış, ardından Şeyhülislam Çivi-zâde'den mülazemetle müderris olmuştur. 1600 yılına kadar çeşitli medreselerde müderrislik yapmış, 1600 yılında Halep'e kadı olarak tayin edilmiştir. Sırasıyla Şam, Kahire,

¹²⁷ Hüsameddin Hüseyin Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 714-715. Karataş, Ali İhsan. 2015. *Şeyhülislam Karaçelebi-zâde Abdülaziz Efendi*. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Kitaplığı. 17-19.

¹²⁸ Zuhurî Mehmed Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. C. 2. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 714-715. Karataş, Ali İhsan. 2015. *Şeyhülislam Karaçelebi-zâde Abdülaziz Efendi*. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Kitaplığı. 19-20. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1718-1719. Aksoyak, İsmail Hakkı. “Zuhurî, Kara Çelebizâde Mehmed Zuhurî Efendi.” *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim tarihi: 02 Ekim 2017. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1981>.

Bursa ve İstanbul'da kadılık yapmış, 1614 yılında Anadolu ve 1620 yılında Rumeli kazaskerliğine getirilmiştir.

“Zuhurî” mahlası ile şiirler kaleme alan Mehmed Efendi, mürettep divan sahibi şairlerdendir.

4.11.d. Abdülaziz Efendi (1592-1657)¹²⁹

Hüsameddin Hüseyin Efendi'nin küçük oğlu olan Abdülaziz Efendi, Osmanlı Devleti'nin otuz üçüncü ve Karaçelebizâ ailesinin tek şeyhülislamıdır. İlk eğitimini kardeşi Zuhurî Mehmed Efendi ve Sunullah Efendi'den alarak müderris olmuştur. Hayreddin Paşa, Ali Paşa, Sahn-ı Seman, Bursa ve Edirne medreselerinde müderrislik yapmış, İstanbul'da görevine devam etmekte iken Fatih Camiinde âlimlerin isyanına katılması sebebiyle Bursa Molla Hüsrev Medresesi'ne gönderilmiş, IV. Murad'ın cülusu ile affedilmiş ve İstanbul'a müderris olarak geri gelmiştir. Yenişehir ve Mekke'de kadılık yaptıktan sonra İstanbul kadılığına yükselmiş ve burada görev yapmakta iken İstanbul'da kıtlık olması dolayısıyla sultan IV. Murad tarafından bu durumdan sorumlu tutularak Kıbrıs'a sürgün edilmiştir. 1634 yılında Rumeli kazaskerliğine yükselen Abdülaziz Efendi, politik meselelerde etkin rol oynamış hatta padişaha uygunsuz sözler söylediği gerekçesi ile İstanbul'a yaklaşmasına dahi izin verilmemiştir. Ancak IV. Mehmed'in cülusu ile kendisine şeyhülislamlık payesi

---

¹²⁹ Abdülaziz Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 714-715. Karataş, Ali İhsan. 2015. *Şeyhülislam Karaçelebi-zâde Abdülaziz Efendi*. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Kitaplığı. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 99-100. Bilkan, Ali Fuat ve Yusuf Çetindağ. 2006. *Şeyhülislam Şairler*. Ankara: Hece Yayınları. 117-123. Bursalı Mehmed Tâhir (1333). *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul. Kaya, Nevzat. 1988. “Karaçelebi-zâde Abdülaziz Efendi.” *İslam Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: 2 Ekim 2017. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c24/c240245.pdf>. Karagözlü, Volkan. “Abdülaziz/Azizî, Karaçelebi-zâde Abdülaziz Efendi.” *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim tarihi: 02 Ekim 2017. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1495>.

verilmiş ve 1651 yılında meşihat makamına getirilmişse de aynı yıl içerisinde azledilerek Sakız'a sürgün edilmiştir. İki yıl sonra Bursa'ya gitmesine müsaade edilmiş ve 1657 yılında burada vefat etmiştir.

Abdülaziz Efendi Azizî mahlası ile şiirler kaleme almıştır. Bursalı Mehmed Tahir Abdülaziz Efendi'nin mürettep divanı olduğunu belirtse de (1333, 120) diğer biyografik kaynaklarda buna ilişkin bir bilgi tespit edilebilmiş değildir. Bunun yanında mesnevi tarzında kaleme aldığı *Gülşen-i Niyaz* ve *Süleymannâme* edebiyat alanında kaleme aldığı eserlerdir. Edebiyat dışında tarih, fıkıh, kelim, tefsir gibi alanlarda çok sayıda eser kaleme almıştır. Abdülaziz Efendi'nin nesrinin şiirine göre daha iyi olduğu, güçlü ve akıcı bir üsluba sahip olduğu belirtilir (Mehmed Süreyya 1996, 100).

Abdülaziz Efendi'nin hiç erkek evladı olmamış, yalnızca iki kızını olmuştur. Kızlarından bir tanesi tarihçi İsa-zâde ile evlenmiş, diğeri ise Güzelhisarî Râizâde Efendi ile evlenmiştir. Oğlu olmaması dolayısıyla soyağacı kendisinden sonra kesilmektedir.

4.11.e. Mahmud Efendi (1589-1653)¹³⁰

Zuhurî Mehmed Efendi'nin oğlu, Şeyhülislam Abdülaziz Efendi'nin yeğeni olan Mahmud Efendi, iyi bir eğitim almış ve Şeyhülislam Ebulmeyamin Mustafa Efendi'den mülazemetle müderris olmuştur. 1622 yılına kadar çeşitli medreselerde müderrislik yapmış, 1622 yılında Yenişehir kadılığına tayin edilmiştir. Bunun

¹³⁰ Mahmud Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 714-715. Karataş, Ali İhsan. 2015. *Şeyhülislam Karaçelebi-zâde Abdülaziz Efendi*. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Kitaplığı. 21-22. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 916.

ardından Mekke, Kahire, Edirne ve İstanbul'da kadılık yapmıştır. 1635 yılında Anadolu ve 1644 yılında Rumeli kazaskerliğine yükselen Mahmud Efendi 1653 yılında vefat etmiş ve evinin yanında yaptırdığı medreseye defnedilmiştir.

Mahmud Efendi'nin âlim ve kitap toplamayı seven bir kişiliği olduğu belirtilir (Mehmed Süreyya 1996, 916). Kendisi hakkında edebiyat ile meşgul olduğu ya da bir eser kaleme aldığı yönünde bilgiye ulaşılamamıştır.

Mahmud Efendi'nin Osman Efendi adında bir oğlu ve ismi tespit edilemeyen bir kızı vardır ki bu kızı Mülakkab Muslihiddin Efendi ile evlenmiştir. Bu izdivaçtan dünyaya gelen Mehmed Efendi, şair Nedim'in babasıdır. Dolayısıyla Nedim babaannesi dolayısıyla Karaçelebi-zâdelere mensuptur.

4.11.f. Osman Efendi (?-1652)¹³¹

Mahmud Efendi'nin oğlu olan Osman Efendi, müderris ve Selanik mollası olmuştur. Kendisi hakkında ulaşılabilen bilgiler bundan ibarettir.

Karaçelebi-zâdelere mensup tespit edilerek soyağacında gösterilen kişiler dışında, Karaçelebi-zâde olarak anılan Derviş Mustafa isimli bir kişi mevcuttur. Mehmed Süreyya Derviş Mustafa'nın Kara Çelebi'nin oğlu olduğunu söyler ve vefat tarihi olarak 1760 yılı olarak belirtir (1996, 417). Fakat bu tarih esas alındığında Kara Çelebi Hüsameddin Efendi'nin oğlu olması mümkün görünmemektedir. Bu sebeple Derviş Mustafa soyağacına ve değerlendirmeye dahil edilmemiştir.

---

¹³¹ Osman Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 714-715. Karataş, Ali İhsan. 2015. *Şeyhülislam Karaçelebi-zâde Abdülaziz Efendi*. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Kitaplığı. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1295.

4.11.g. Şairlik ve Hamilik Yönünden Karaçelebi-zâdeler

Osmanlı Devleti'ne bir şeyhülislam ve muhtelif makamlarda çok sayıda devlet adamı yetiştirmiş olan ailelerden Karaçelebi-zâdelerin, kültürel alana ve sanat alanına katkıları dolayısı da değerlendirilmesi gerekir. Birisi Şeyhülislam Abdülaziz Efendi olmak üzere üç şair yetişen ailedeki diğer şairler Hicrî mahlası ile şiir yazan divan sahibi Kadı Mehmed Efendi diğeri ise kazasker Zuhurî Mehmed Efendi'dir. Fakat bu bölümde şeyhüliislamlara sunulan şiirlerin değerlendirilecek olması nedeni ile yalnız Abdülaziz Efendi üzerinde durulacaktır.

Kardeşi Zuhurî Mehmed Efendi'den dersler almış ve şeyhülislam Sunullah Efendi'den mülazemetle müderrisliğe başlamış, kadılık ve kazaskerlik yapmış ve meşihat makamına kadar yükselmiş fakat yukarıda açıklandığı üzere siyasi meselelerdeki rolleri dolayısıyla bu makamda uzun süre kalamamış ve azledilmiştir. Şeyhülisamlık görevinin yanında kültürel alanda da faaliyet gösteren Abdülaziz Efendi çok sayıda eser kaleme almıştır. Hz. Âdem zamanından başlayarak 1648 yılına kadar yaşanan olayları konu edinen *Ravzatü'l-Ebrar* ve bu kitaba zeyl olarak 1658 yılına kadar geçen olayları anlattığı eserleri ve Bağdat ve Revan seferlerini konu alan *Zafer-nâme* tarih kitabı niteliğindeki eserleridir. Bunu yanında peygamberler tarihi olan *Mir'âtü's-Safâ fi Târihi'l-Enbiyâ*'yı yazmış ve *Fevâyihu'n-Nebeviyye fi Siyeri'l-Mustafaviyye*'yi tercüme etmiştir.

Abdülaziz Efendi edebiyat alanında da eser kaleme almıştır. Kıbrıs'a sürgün edildiği zaman yolda geçirdiği sıkıntı ve zorlukları dile getirmek maksadı ile yazdığı *Gülşen-i Niyâz* ve Hoca Sadeddin'in *Tacü't-Tevarih*'ine zeyl olarak hazırladığı

Süleymân-nâme bu alandaki eserleridir. Abdülaziz Efendi'nin divanı olduğu söylene de günümüze ulaşmış böyle bir eseri mevcut değildir.

Abdülaziz Efendi, şeyhülislam ve kültürel alanda aktif bir isim olması dolayısıyla dönemin şairleri tarafından kendisine şiirler sunulmuştur. Bu şairlerden birisi Nef'î'dir. *Nef'î Divanı*'nda elli sekizinci sırada yer alan kaside, şeyhülislam Karaçelebi-zâde Aziz Efendi'ye sunulmuş bir medhiyedir.

Azîz Efendi o sadr-ı yegâne-i âlem

Ki vermiş ana Hudâ ilm ü fazl-ı rûz efsun (2018, 207-210)

Aziz Efendi'nin ilmi, fazileti, yüceliği gibi yönlerden övüldüğü şiirde onun sözlerinin manalı ve daha önce söylenmemiş olması üzerinde de durulur:

Sözünde nükte-i lafzî nevâdir-i manâ

Dilinde genc-i maânî cevâhir-i mahzun (Nef'î 2018, 207-210)

Memduhun kuvveti ve himmetinin mukayesesi mümkün olmayacak kadar fazladır:

Ger olsa kuvvet-i bâzû-yı kahrı sarsarda

Ederdi kulle-i kûhsârı muşt ile hâmûn

Ger etse himmeti imdâd-ı âcizân-ı cihân

Herîf-i dîv-i Süleymân olurdu mûr-ı zebun (Nef'î 2018, 207-210)

Aynı zamanda sözünün ve kaleminin kuvvetinden de bahisle bu yaratılışla Aziz Efendi'ye kul olsa onun da memnun olacağını ifade eder:

Bu lutf-ı tab ile sultânıma kul olsam eğer

Hudâ bilir ki olur dem-i vücûh ile memnun

Ola saâdet ile ol sarây-ı zîbâda

Dili güşâde safâsı ziyâde ömrü füzûn (Nef'î 2018, 207-210)

Uzun bir fahriye bölümüne yer veren Nef'î usul üzere böyle olması gerektiğini belirterek kasidesine dua ile son verir.

Dönem şairlerinden Cevrî de Abdülaziz Efendi'ye şiir sunmuştur. *Cevrî Divanı*'nda iki tanesi Rumeli kazaskeri, bir tanesi ise şeyhülislam olması üzerine tarih düşmek suretiyle Abdülaziz Efendi'ye sunulmuş üç tane şiir mevcuttur. Bu şiirlerde, Aziz Efendi, bilgisi, ahlakı, dine bağlılığı gibi yönlerden övülmüştür (Aydın 2010, 153).

Karaçelebi-zâde Aziz Efendi'ye şiir sunup sunmadığı bilinmemekle birlikte, Kınalızâde, kendisinden mülazemet alanlardan biri olan Hâşimî mahlaslı şairin kendisini lütufları ile ma'mur olduğunu "Kara Çelebizâdenün mülâzımı olup enzâr-ı fazl-ı mevfûr ile manzûr bûstân-ı dil ü cânı enhâr-ı lutf-ı bî-kerâmı ile ma'mûr olmuştur" (2017, 913) sözleri ile ifade etmektedir.

4.11.h. Değerlendirme

Çeşitli biyografik eserlerin ve bugüne kadar hazırlanan akademik çalışmaların incelenmesi ile yapılan araştırma neticesinde, Karaçelebi-zâdelerin soy ağacı altı kuşağa kadar tespit edilmiş ve on bir kişiye ulaşılabilmiştir. Bunlardan üç tanesi kadın olup, isimleri tespit edilememiş, fakat kimlerle evlendikleri tespit edilmiştir. Sayılan on bir isimden birisi de Kara Çelebi diye adlandırılan Hüsameddin Efendi'nin kardeşidir.

	Meslek Mensubu	Şair
Şeyhülislam	1	1
Kazasker	3	1
Kadı	2	1
Müderris	1	-

Tablo 4.15. Karaçelebi-zâde Mensuplarının Meslek Dağılımı ve Ailedeki Şair Sayısı

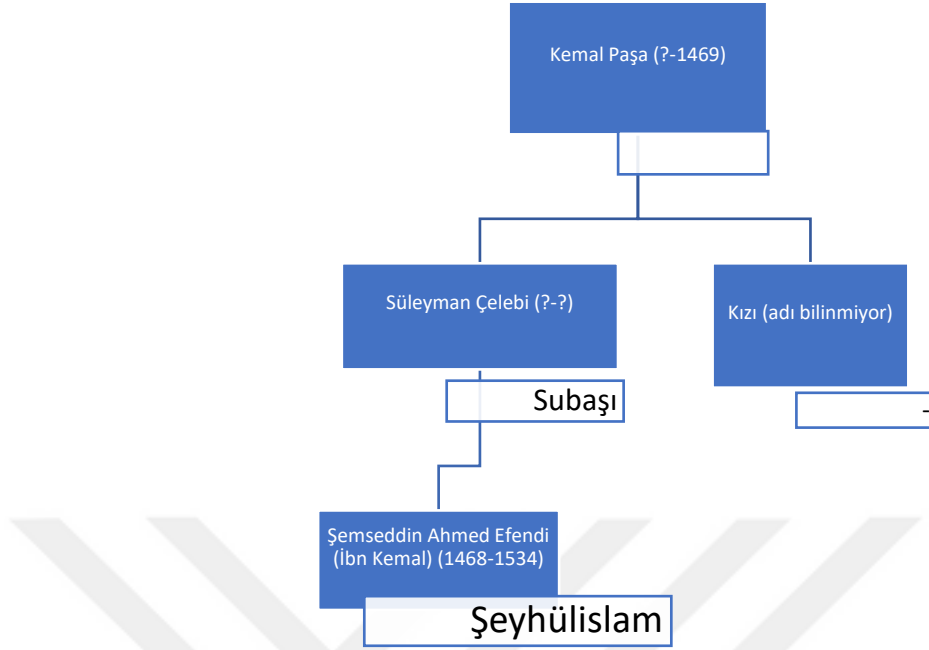
Karaçelebi-zâde ailesi mensupları, meslekler bazında değerlendirmeye tabi tutulduğunda, tamamının ilmiye sınıfına intisap ettiği ve yüksek mevkilere kadar yükseldikleri görülür. Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere aile Osmanlı Devleti'ne bir şeyhülislam, üç kazasker, iki kadı ve bir müderris yetiştirmiştir. Bunlardan ikisi divan sahibi olmak üzere üçü şairdir.

4.12. Kemalpaşa-zâdeler

Osmanlı Devleti'nin en bilinen şeyhülislamlatından biri olan İbn Kemal'in mensup olduğu ailedir. Kemalpaşa-zâdeler esasen bir ulema ailesi olmayıp İbn Kemal'in şeyhülislam olması ile ilmiye sınıfına intisap etmişlerdir.

Kemalpaşa-zâdeler hakkında yapılan araştırma neticesinde aileye mensup üç kuşaktan dört kişi hakkında bilgiye ulaşılabilmektedir.

Şekil 4.10. Kemalpaşa-zâde Ailesinin Soyağacı

4.12.a. Kemaleddin Ahmed Paşa (?-1469)¹³²

Kemal Paşa olarak bilinen Kemaleddin Ahmed Paşa, Amasya’da II. Bayezid’in lalası olmuştur ve Fatih Sultan Mehmed dönemi vezirlerindedir. Vefat ettikten sonra, İstanbul’da yatırdığı mescide defnedilmiştir. Süleyman Çelebi adında bir oğlu ve bilinmeyen Muslihiddin Konevi Efendi ile evli bir kızı vardır.

4.12.b. Süleyman Çelebi (?-?)¹³³

Kemal Paşa’nın oğlu olan Süleyman Çelebi, İstanbul’un fethinden sonra İstanbul’un ilk subaşı olmuştur. Babasının yanına defnedilmiştir.

¹³² Kemaleddin Ahmed Paşa hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 725.

¹³³ Süleyman Çelebi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 725.

4.12.c. Şemseddin Ahmed Efendi (1468-1534)¹³⁴

Dedesı Kemal Paşa dolayısıyla İbn Kemal yahut Kemalpaşa-zâde olarak anılan Ahmed Şemseddin Efendi, babası ve dedesi gibi askerlik mesleğine mensup iken ulemanın askeriye sınıfından daha fazla değer gördüğünü düşündüğü için, 1492 yılında bu meslekten istifa edip medreseye girmiş Kur'an-ı Kerim'i ezberlemiş, Arap dili ve edebiyatı, mantık ve Farsça öğrenenmiş, Hatibzâde Muhyiddin Efendi, Muarrifzâde Sinaneddin Yusuf, Müeyyedzâde Abdurrahman Çelebi gibi âlimlerden dersler alarak yine hocası Müeyyedzâde'nin desteği ile Edirne Ali Bey Medresesine müderris olarak tayin edilmiştir. Ardından Üsküp İshak Paşa Medresesine, bir yıl sonra ise tekrar Edirne'ye tayin olmuştur. 1515 yılında Edirne kadılığına yükselen Şemseddin Ahmed Efendi, 1516 yılında Anadolu kazaskeri olarak görevlendirilmiş, bir yıl sonra azledilmiş ve çeşitli medreselerde müderrisliğe tayin olunmuşsa da 1526 yılında Zenbilli Ali Efendi yerine meşihat makamına getirilmiş, görevine devam etmekte iken 1534 yılında vefat etmiştir.

4.12.ç. Şairlik ve Hamilik Yönünden Kemalpaşa-zâdeler

Esasen bir ulema ailesi olmamakla birlikte İbn Kemal'in ilmiye sınıfına intisap edip şeyhülislamlık makamına kadar yükselmesi ile birlikte şeyhülislam ailesi olan Kemalpaşa-zâdelerin üzerinde durulması gereken ismi Osmanlı Devleti'nin önemli devlet adamı ve âlimlerinden İbn Kemal'dir. II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde çeşitli görevlerde bulunan Kemalpaşa-zâde, farklı alanlarda eserler veren çok yönlü bir âlimdir. Fıkıh, tefsir gibi dinî ilimler başta olmak üzere tarih, edebiyat, felsefe gibi alanlar ile de meşgul olmuştur.

¹³⁴ Ahmed Şemseddin Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 725.

Taşköprüzâde'nin ifadesi ile “kendisinden önceki âlimleri unutturmuş, çöken ilim kaidesini yeniden ihya etmiştir” (Turan 1988, 240). Öyle ki ölümü ile birlikte düşürülen tarihte “Kemal’le birlikte ilimler de öldü” denilerek onun bu yönüne işaret edilmiştir (Turan 1988, 240).

Dinî alandaki eserleri ile tasavvuf anlayışını eleştirmiş, tasavvuf ehlinin yaptığı hatalı uygulamaları belirterek önüne geçmeye çalışmıştır. Tasavvuf ehli ile medrese erbabı arasında çatışmalara yol açan konular üzerinde durmuş, özellikle İbn Arabî'nin öğretilmesini bir taraftan tavsiye ederken diğer taraftan dilinin herkes tarafından anlaşılamayacağını, bazı söylemlerinin Kur'an ve hadis ile ters düştüğünü ifade etmiştir. Yine verdiği fetvalar ile hukuk alanında kendisinden sonra da başvurulacak olan içtihatlar geliştirmiştir. Kanunnamelerin hazırlamasına katkı sağlamış, şer'î hukukun örfî hukukun önüne geçmesine katkı sağlamıştır. Felsefe alanında da kendinden öncekilere farklılıklar getirerek *Hâşiye alâ Tehâfü'l-Felâsife* adlı eseri kaleme almıştır.

Sultan II. Bayezid'in isteği ve Müeyzedâde Abdurrahman Efendi'nin desteği ile kaleme almış olduğu *Tevârih-i Âl-i Osmân*, tarih alanındaki önemli eseridir. Her padişah dönemi için ayrı bir cilt olacak şekilde sekiz ciltten müteşekkil olan eser, Kanuni Sultan Süleyman'ın isteği üzerine Mohaç Meydan Muharebesi'nin sonuna kadar getirilmiştir.

İlmi yönünün gölgesinde kalmakla birlikte, aynı zamanda edebi bir zevke de sahip olan İbn Kemal'in edebiyat alanında *Yusuf u Züleyha* adlı mesnevisi, şiirlerini topladığı *Divan*'ı ve şiir tercümeleleri mevcuttur.

İbn Kemal'in hem şeyhülislam hem de kültürel alanda büyük öneme sahip âlimlerden olması, döneminin şairleri tarafından kendisine saygı duyulmasını ve bu saygıyı göstermek ve yardımını talep etmek amacıyla şiir takdim etmesini sağlamıştır. İbn Kemal'e döneminde birçok şair tarafından şiir takdim edilmiştir. Bu şairlerden birisi, çevresinde edebi mahfiller oluşturan Zâtî'dir. *Zâtî Divanı*'nda otuz dokuzuncu sırada yer alan otuz dokuz beyitlik kaside İbn Kemal'i methetmek maksadı ile kaleme alınmış ve kendisine takdim edilmiştir.

Müftî-yi devr İbni Kemâl ü Ebu'l-Kemâl

Andan cihânda cümle kuzâtun ricası var (Kurtoğlu 2017, 137)

Kasidede İbn Kemal'in ilim ehli olması ve bu alandaki yetkinliği dolayısıyla kendisine danışılması gereken bir âlim olduğu, kadıların yol göstericisi olması sebebiyle doğru yoldan şaşmayacakları gibi hususlar üzerinde durulur.

Bir cûy-ı 'ilm akar ki senün bahr-i tab'una

Çerhün o cûy içinde tokuz âsyâsı var

Togrı yolu koyup gide mi egriye kuzât

Çün kim cihânda sencileyin reh-nümâsı var (Kurtoğlu 2017, 137)

Kemalpaşa-zâde için şiir kaleme alan şairlerden birisi de Nev'izâde Atayî'dir. *Atayî Divanı*'nda on iki, on üç ve on altıncı sırada yer alan üç kaside Kemalpaşa-zâde'ye sunulan şiirlerdir. Bahariye türünde kaleme alınan on ikinci kasidede de Kemalpaşa-zâde çeşitli yönleri ile övülmüş, onun gelişi ile devletin en yükseğe ulaştığı ifade edilmiştir:

O mîr-i meclis-i ‘izzet ki bezm-i ikbâle
Gelince devlet ile geçdi sadr-i a‘lâya (2017, 17)

İbn Kemal’in dünyaya gelişi öyle bir aydınlık getirmiştir ki, devrinde dünyada siyah renk sadece sevgilinin Hayalinde kalmıştır:

Hayâl-i hatt-ı siyeh-kâr-ı yârdan gayri
Gubâr gelmedi devrinde tab‘-ı dünyaya (Nev’izâde Atâyî 2017, 66)

İbn Kemal’ takdim edilen on üçüncü sırada yer alan yirmi dokuz beyitlik kasidede Memduh muhtelif yönleri ile övülmüştür:

Cihân-ı ‘ilm-i hikem âsumân-ı lutf u kerem
Meh-i sipihr-i himem âfitâb-ı câh u celâl (Nev’izâde Atâyî 2017, 69)

Yirmi beyitten oluşan on altıncı sırada yer alan kaside de İbn Kemal için kaleme alınmış bir bahariyedir. Bu şiirde de şair, şeyhülislama bağlanma şerefine eriştiği için şükretmektedir:

Minnet Hüdâ’ya irdi göge kadr ile başum
Ol âsitâneye şeref-i ittisâl ile (Nev’izâde Atâyî 2017, 80)

Gelibolulu Mustafa Âli de Divan’ında üçüncü sırada yer alan kasidesini şeyhülislam Kemalpaşa-zâde’ye takdim etmiştir. Yirmi yedi beyitten oluşan kasidede en çok üzerinde durulan husus şeyhülislamın kerem ve lütuf sahibi olması ve cömertliğidir:

İdemez bir dem teneffüs gark-ı bahr-i lutf olur
Şükr-i ni‘metden beri olsa eger dil bir nefes

Lutf u cûd ehlini mümsek gösterür bezlün senün

En büyük sâhib-kerem ihsânuna nisbet ahes (2018, 77)

Kınalızâde Hasan Çelebi'nin *Tezkiretü's-Şuâra*'sında belirttiği üzere dönemin şairlerinden Arifi de Kemalpaşa-zâde'ye şu kıt'ayı takdim etmiştir:

İmâm-ı dîn ü millet a'nî müftî

Ki yokdur ana benzer ehl-i âdem

Şu denlü ihtisâr eyler kelâmı

Olur olmaz yazar v'allâhu a'lem (2017, 537)

Yine Kınalızâde, Hicrî için de şeyhülislam Kemalpaşa-zâde'den mülazım olduğunu ve onun izzeti ve yardımını ile yükseldiğini ifade eder (2017, 914).

Kemalpaşa-zâde, hem yazdığı eserler hem de birçok şaire hamilik yapmak sureti ile kültür tarihi açısından büyük öneme sahip isimlerden birisi olmuştur. Kendisine muhtelif şairler tarafından çok sayıda şiir takdim edilmesi de bunun göstergelerindedir.

4.12.d. Değerlendirme

Esasen bir ulema ailesi olmayan Kemalpaşasadelere mensup üç kuşaktan dört kişi tespit edilmiş, bunlardan bir tanesi Kemal Paşa'nın adı bilinmeyen kızı olup hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

	Meslek Mensubu	Şair
Şeyhülislam	1	1
Paşa	1	-
Subaşı	1	-

Tablo 4.16. Kemalpaşa-zâde Mensuplarının Meslek Dağılımı ve Ailedeki Şair Sayısı

Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere aileye mensup üç kişiden ikisi ilmiye sınıfına değil, seyfiye sınıfına tabidir. Ailenin ilmiye sınıfına mensup olan tek ismi Kemalpaşa-zâde'dir.

Kemalpaşa-zâdelere ailesi mensuplarından ailenin en önemli ismi olan Ahmed Paşa şiir ve edebiyat ile meşgul olmuş divan sahibi şairlerdendir. Kendisine takdim edilmiş çok sayıda şiir mevcuttur. Onun dışında şiir ile meşgul olan kimse tespit edilememiştir.

4.13. Mekkî-zâdeler

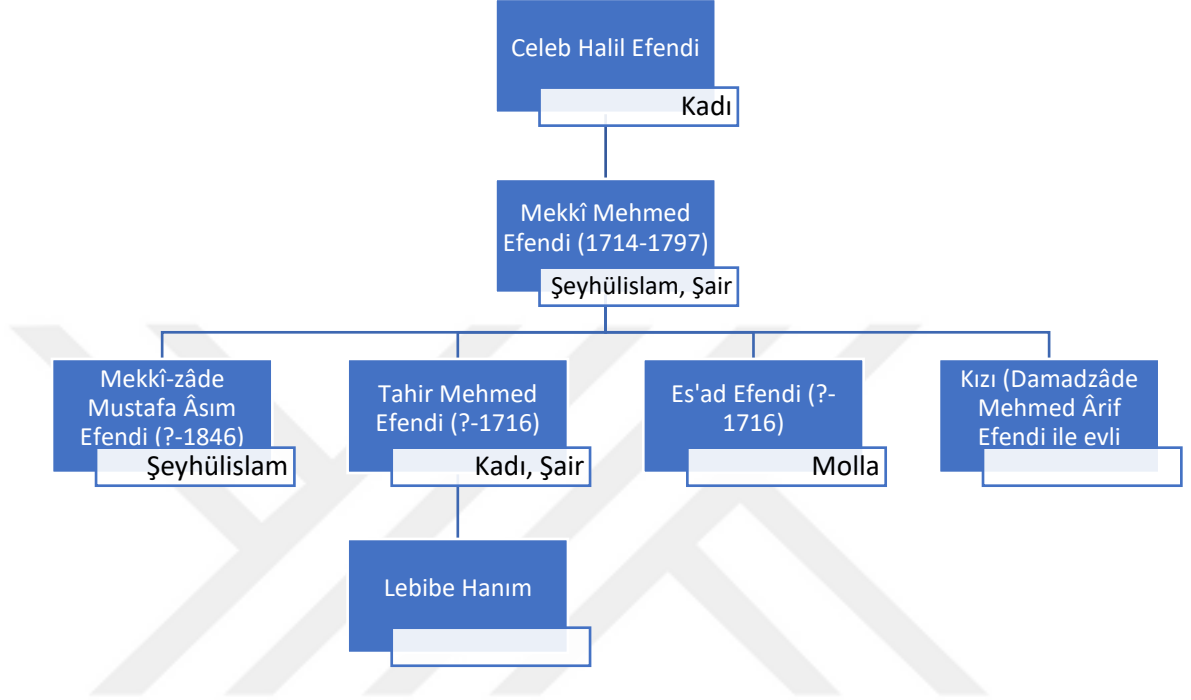
Babasının Mekke mollalığı sırasında Mekke'de doğmuş olması dolayısıyla Mekkî olarak anılan Şeyhülislam Mehmed Efendi'nin soyundan gelenler Mekkî-zâdeler olarak anılmıştır. Ailenin soyağacı uzun zaman takip edilemeyip, yalnız 18. yüzyılda yaşamış olan üç kuşaktan yedi kişiye ulaşılabilmektedir.

Osmanlı Devleti'ne iki şeyhülislam yetiştiren bu ailenin tespit edilebilen diğer mensupları da ilmiye sınıfına intisap etmişse de yüksek makamlara erişememiş, molla olarak kalmışlardır.

Mekkî-zâdelerin bu tez açısından önem arz eden yönü ise, tespit edilebilen isimlerden iki tanesinin aynı zamanda şiir ve edebiyat ile de ilgilenmesidir. Bir tanesi divan sahibi olmak üzere, aileden iki tane şair çıkmıştır. Toplan tespit edilen kişi

sayısının sekiz olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu sayının oldukça iyi bir orana tekabül ettiği görülür.

Şekil 4.11. Mekkî-zâde Ailesinin Soyağacı

4.13.a. Mekki Mehmed Efendi (1714-1797)¹³⁵

Osmanlı Devleti'nin seksen dokuzuncu şeyhülislamı olan Mehmed Mekkî Efendi sarayın hassa ağalarından ve önceki Mekke mollalarından Halil Efendi'nin oğludur. Mekke'de doğması dolayısıyla kendisine "Mekkî" unvanı verilmiştir. Eğitimini tamamladıktan sonra, 1760 yılında müderris olmuştur. Bir süre sonra kadılık görevine yükselmiş ve sırasıyla Selanik, Şam ve Medine kadısı olarak görev yapmış, İstanbul'a dönüşünde burada kadılık görevinde bulunmuştur. 1785 yılında Anadolu ve aynı yıl

¹³⁵ Mekki Mehmed Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Altunsu, Abdülkadir. 1972. *Osmanlı Şeyhülislamı*. Ankara: Ayyıldız Matbaası. 159-160. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1080. Bilkan, Ali Fuat ve Yusuf Çetindağ. 2006. *Şeyhülislam Şairler*. Ankara: Hece Yayınları. 173-177. Selçuk, Bahir. "Mekkî, Mehmed Efendi." Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim tarihi: 25 Eylül 2017. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=44>.

içerisinde Rumeli kazaskerliğine getirilmiştir. Şeyhülislam Müftüzâde'nin azlinden sonra meşihat makamına getirilmiş, üç ay on gün kadar bu görevde kalmıştır. Sadrazam Yusuf Paşa ile arası açık olduğu için azledildiği şeyhülislamlık görevine 1791 yılında tekrar getirilmiş ve bir yılı aşkın bir süre görevde kalmıştır. Azledildikten sonra Rumeli Hisarı'ndaki yalısında ikamet eden Mekki Mehmed Efendi, 1797 yılında vefat etmiş ve Fatih'te Bahâyî Efendi Türbesi'ne defnedilmiştir.

Mekki Mehmed Efendi'nin alçakgönüllü, kanaatkâr, yumuşak huylu ve yardımsever olduğu ve bütün mallarını vakfettiği, bilhassa Rumeli Hisarı'ndaki fakirlere yardımlarda bulunduğu belirtilir (Altunsu 1972, 160).

Şeyhülislam şairlerden Mekkî Mehmed Efendi aynı zamanda divan sahibidir. Bilkan ve Çetindağ, *Divan*'ının herhangi bir orijinalite taşımadığını, klasik çizgide eserlerden meydana geldiğini belirtir (2006, 173). Divanının yanında *Kaside-i Bürde Şerhi*, *Bezzâvî Haşiyesi*, *Mehabis-i Hamd ü Şükre Dair Risale* ve *Mürşidü'l-Varisin* adlı eserleri vardır.

4.13.b. Mekkî-zâde Mustafa Âsım Efendi (?-1846)¹³⁶

Mekkî Mehmed Efendi'nin oğlu olan Âsım Efendi, İstanbul'da doğmuş, eğitimini tamamladıktan sonra 1785 yılında hariç derecesi ile müderris olarak göreve başlamıştır. 1797 yılında Galata ve 1809 yılında İstanbul kadısı olmuş bunların ardından, 1812 yılında Rumeli kazaskerliği görevine yükselmiştir. 27 Ocak 1818 tarihinde meşihat makamına yükselen Âsım Efendi, yumuşak huylu ve çekingen

¹³⁶ Mekkî-zâde Mustafa Asım Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: İpşirli, Mehmet. 1988. "Asım Efendi, Mekkî-zâde." *İslam Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: 25 Ekim 2017. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c03/c030334.pdf>. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 327-328.

olduğu için ileride sorun çıkabileceğinden endişe duyulması nedeniyle 1819 yılında azledilmiştir. 1823 yılında ikinci defa şeyhülislamlık görevine getirilmiş fakat Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmaya karar veren II. Mahmut hem Âsım Efendi'yi yeniçeri ocağına yakın gördüğü, hem de meşihat makamında daha sert mizaçlı bir şeyhülislamın olması gerektiğini düşündüğü için ikinci defa azletmiştir. 1833 yılında üçüncü defa meşihat makamında göreve getirilen Âsım Efendi, vefat edene kadar on üç yıl boyunca bu görevde kalmıştır. Toplam on yedi yıl altı ay boyunca şeyhülislam olarak görev yapan Âsım Efendi, siyasi olayları yakından takip etmiş, yenilik taraftarı bir şeyhülislam olmuştur. Sultan Abdülmecid de kendisi ahlaklı ve iffet sahibi olmasından dolayı övgü ile anmıştır.

Âsım Efendi şiir ve edebiyat ile meşgul olmamış, herhangi bir eser yazmamıştır. Kültürel alanda yahut sanat alanında etkili olduğuna dair bir bilgiye de rastlanılamamıştır.

Şeyhülislam Âsım Efendi'nin hiç oğlu olmamıştır. Öztuna, Lebibe Hanım adında bir kızı olduğunu (2005, 759) belirtirken, Mehmet İpşirli hiç evladı olmadığını söyler. Vârisi olmadığı için Asım Efendi vefat ettikten sonra bıraktığı büyük miras Ayasofya Camii'nin tamirinde kullanılmıştır.

4.13.c. Es'ad Efendi (?-1716)¹³⁷

Mekkî Mehmed Efendi'nin oğlu olan Es'ad Efendi, önce müderris ardından da Selanik mollası olmuştur. Selanik'te görev yapmakta iken, vefat etmiştir. Kendisi hakkında daha fazla bilgiye ulaşılamamıştır.

¹³⁷ Es'ad Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 487.

4.13.ç. Tahir Mehmed Efendi (?-1716)¹³⁸

Mekkî Mehmed Efendi'nin oğlu olan Tahir Mehmed Efendi, Minkarizâde Yahya Efendi'den mülazemetle müderris olarak göreve başlamıştır. 1712 yılına kadar muhtelif medreselerde müderrislik yaptıktan sonra bu tarihte Kudüs mollası olmuştur. 1716 yılında vefat ettikten sonra Emir Buharî'de defnedilmiştir.

“Tahir” mahlası ile üç dilde şiir yazdığı söylenen Tahir Mehmed Efendi'nin âlim bir şahsiyet olduğu söylenir. Tahir Efendi aynı zamanda İhlas Suresi'ne Arapça ve Türkçe tefsir yazmıştır.

4.13.d. Sadık Mehmed Efendi (1756/57)¹³⁹

Mekkî-zâdelerden olduğu bilinmekle birlikte soy ağacında herhangi bir yere yerleştirilemeyen Sadık Mehmed Efendi, önce müderris olmuş ardından da Kudüs ve Bursa'da mollalık yapmıştır. Edirnekapı'da defnedilmiştir.

4.13.e. Şairlik ve hamilik Yönünden Mekkî-zâdeler

18. yüzyılın şeyhülislam ailelerinden Mekkî-zâdeler, Osmanlı Devleti'ne iki şeyhülislam yetiştirmiştir. Bu şeyhüliamlar, ailenin ismi kendisine nispetle verilmiş olan Mekki Mehmed Efendi ve Mehmed Efendi'nin oğlu Mustafa Asım Efendi'dir.

Kaynaklarda faziletli, temiz huylu cömert, yumuşak huylu, merhametli, mütevazi, âlim ve şair olduğu belirtilen Mekki Mehmed Efendi'nin Arapça ve Farsça şiirlerini de ihtiva eden mürettep bir divanı vardır. 58 gazel, 31 kıt'a, 5 kaside, 3 tahmis, 9 müfret 1 murabba olmak üzere toplam 107 şiir ve bir de mensur hatimedden müteşekkil olan

¹³⁸ Tahir Mehmed Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1615.

¹³⁹ Sadık Mehmed Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1421.

divanda çoğunlukla dini ve tasavvufi konuları işlenmiş ve ağır bir dil ile kullanılmıştır fakat şairleri teknik yönden kusurludur (Selçuk 2014). Nitekim Bilkan ve Çetindağ da şairlerinin orijinallik taşımadığını ve klasik çizginin dışına çıkamadığını düşünmektedir (2006, 173). Mehmed Efendi'nin *Divan*'ı dışında bir de *Tevevssül* isimli *Kaside-i Bürde* şerhi vardır ve bu eser diğer şerhler içerisinde en iyisi olarak kabul edilmektedir (Selçuk, 2013). Bunların dışında dini içerikli risaleleri de mevcuttur. Şairliğinin yanında hat sanatı ile de meşgul olduğu bilinmektedir.

Mekkî Mehmed Efendi'ye dönemindeki şairler tarafından sunulmuş fazla şiir tespit edilememiştir. Mehmed Efendi'ye takdim edilip edilmediği bilinmemekle birlikte, onun şiirinden övgü ile bahseden şairlerden biri Refi' mahlaslı şairdir:

Dürr-i suhanım gibi cevâhir bulunursa

Ancak bulunur Mekki-i pâkîze-edâda (Aşık Çelebi 2018, 140)

Kendi şiiri gibi bir cevherin ancak Mekki Efendi'nin şiirinde bulunabileceğini ifade etmek suretiyle hem kendi şiirini hem de Mekkî Efendi'nin şiirini övmüştür.

Ailenin diğer şeyhülislamı Mustafa Âsım Efendi, edebiyat ve şiirle meşgul olan bir kişi olmayıp daha ziyade meslekî meseleleri ile meşgul olmuştur. Âsım Efendi tarafından yazılmış herhangi bir eser mevcut değildir. Dönemin şairleri tarafından kendisine sunulmuş bir şiir tespit edilebilmiştir. Bu şiirle Leyla Hanım Asım Efendi'nin üçüncü defa meşihat makamına getirilmesinin üzerine bir tarih düşmüştür.

Cenâb-ı fâzıl-ı takvâ-şiyem Âsım Efendimiz

Yine 'izz ü şerefle zîb-bahş-ı sadr-ı fetvadır (2018, 109)

matlalı Şiire göre Şeyhülislama sahip olduğu ilim ve irfan ile o denli eşsiz ve ŐeŐkin bir kimsedir ki onun meclisinde İbni Sina ve İbni Kemal gibi alimlerin olması gereklidir:

Olur elbetde mlzem meclis-i fazlında ol ztın
Gerek İbni Kemâl olsun gerekse İbni Sn'dir

Vcd-ı b-nazri 'ilm ile mmtz-ı 'lemdir
Frg-ı nr-ı takvâ vech-i pkinde hveydadır (2018, 109)

Leyla Hanım, sıradan bir kimseyi medih iÇin Şiir yazmayacağını, Asım Efendi'nin ise memduhu olduğunu söyleyerek hem kendini hem de Asım Efendi'yi övmüŐ ve Şiirini dua ile sonlandırmıŐtır.

Olur olmaz himem-krn-ı 'asrı eylemem tavsf
Benim memdh-ı tab'im hazret-i mft-i dndir

Makmında m'ebbed eyleye ikbâl ile Allâh
Disnler kadri d'im ber-ter-i Çarh-ı mu'alldir (2018, 110)

Mekki Mehmed Efendi ve oğlu Mekkizde Mustafa Asım Efendi'nin kültür ve sanat alanına yaptıkları katkılar ve kendilerine sunulan Şiirler kapsamında tespit edilebilen bilgiler bunlardan ibarettir. Her iki Şeyhülislama da takdim edilen birer Şiir mevcuttur.

4.13.f. Değerlendirme

Mekkî-zâdelere, 18. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne iki Şeyhülislama yetiştirmiş bir ulema ailesidir. Ailenin soyağacı belirlenmiŐ olmakla birlikte, tespit edilebilen kuşak ve isim sayısı oldukÇa azdır. Ailenin dört kuşağından sekiz kişi tespit edilebilmiş,

bunlardan ilk ve son kuşakta yalnızca birer kişiye ulaşılabilmiş olup haklarında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Hakkında bir takım bilgiye ulaşılabilen Sadık Mehmed Efendi ise bu aileye mensup olmakla birlikte, soyağacındaki yeri belirlenememiştir.

Tespit edilen isimlerden iki tanesi kadın olup, bunlardan birinin ismi bilinmemektedir. Diğeri ise Şeyhülislam Âsım Efendi'nin kızı Lebibe Hatun olup, hakkında başka bir bilgi mevcut değildir.

	Meslek Mensubu	Şair
Şeyhülislam	2	1
Molla/Kadı	4	1

Tablo 4.17. Mekkî-zâde Mensuplarının Meslek Dağılımı ve Ailedeki Şair Sayısı

Mekkî-zâdeler ailesine mensup olanlar meslekleri bakımından değerlendirildiğinde, birçok ulema ailesinde olduğu gibi, tespit edilen kişilerin tamamının ilmiye sınıfına intisap ettiği görülür. Aşağıdaki tabloda görüleceği üzere, tespit edilenlerden iki tanesi şeyhülislamlık makamına erişmiş, geri kalanların tamamı ise molla olarak görev yapmışlardır.

Mekkî-zâdeler kültür ve sanat alanına katkıları bakımından değerlendirildiğinde, tespit edilebilen isimlerden iki tanesinin aynı zamanda şiir ve edebiyat ile meşgul olduğu görülür. Bunlardan biri aynı zamanda divan sahibi olan Şeyhülislam Mekkî Mehmed Efendi'dir. Şair olduğu bilinen bir diğer isim ise kadılık mesleğine mensup olan Tahir Mehmed Efendi olsa da kendisinin şair olduğuna ilişkin bilgi mevcut olup, herhangi bir şiiri tespit edilebilmiş değildir.

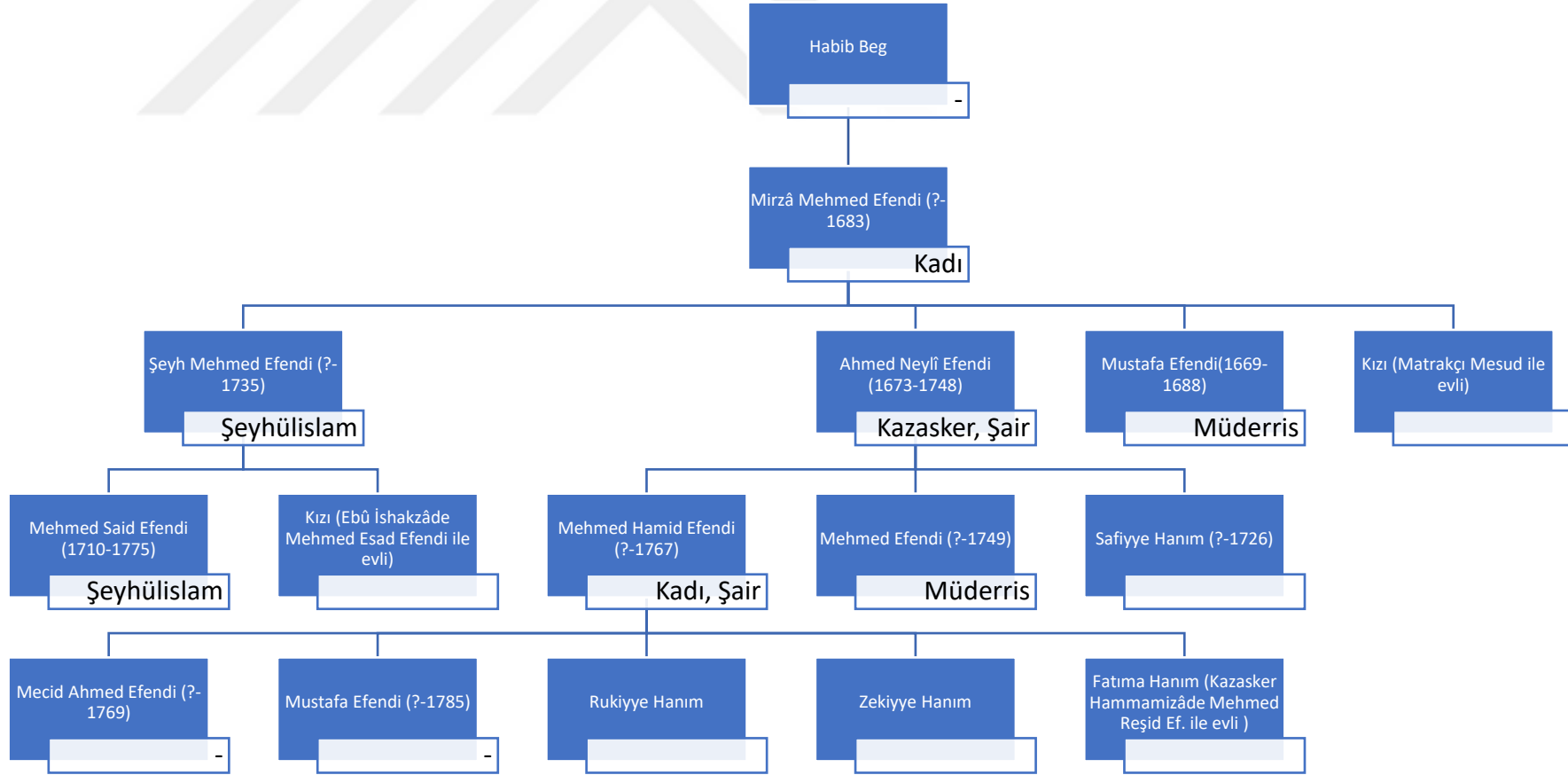
4.14. Mirzâ-zâdeler

18. yüzyılın önemli ulema ailelerinden biri olan Mirzâ-zâdeler, Mirza Mehmed Efendi'nin soyundan gelenlere verilen isimdir. Mirzâ-zâdeler, İlmiye teşkilatına çok sayıda devlet adamı yetiştirmiş olmasının yanında kültür ve edebiyat alanlarına katkıda bulunan kişilerin de mensup olduğu bir ailedir.

Mirzâ-zâdeler hakkında kaynaklarda özellikle üzerinde durulan ve dikkat edilmesi gerektiği vurgulanan hususlardan biri, Şeyhülislam Mirzâ Mustafa Efendi ve onun soyundan gelenlerin de Mirzâ-zâde olarak anılmalarına rağmen bu aileye mensup olmadıklarıdır. Mirza Mustafa Efendi ve onun soyundan gelenler müstakil bir aile olup, Mirzâ Mehmed Efendi veya mahdumları ile bir akrabalık ilişkisi bulunmamaktadır.

Mirzâ-zâdeler iki tanesi şeyhülislam olmak üzere Osmanlı Devleti'ne çok sayıda devlet adamı yetiştirmesi dolayısıyla önemli bir ailedir. Ailenin soyağacının takip edilebildiği süre çok uzun olmamakla birlikte, tespit edilebilen kişilerin birçoğunun yüksek makamlara kadar ulaştığı görülür.

Şekil 4.12. Mirzâ-zâde Ailesinin Soyağacı

4.14.a. Mirza Mehmed Efendi (?-1683)¹⁴⁰

Habib Bey adında bir kişinin oğlu olan Mirza Mehmed Efendi, Revan Seferi'nden sonra IV. Murat ile birlikte İstanbul'a gelmiş ve sarayda eğitim görmüştür. Mülazım olduktan sonra çeşitli medreselerde müderris, 1675 yılında Şam, 1677'de Mekke 1681 yılında İstanbul kadısı olmuştur. İstanbul kadısı olarak görev yapmakta iken Anadolu payesini kazandıktan sonra rahatsızlanarak vefat etmiştir. Doğum tarihi bilinmemekle birlikte 51-52 yaşlarında vefat ettiği tahmin edilmektedir (Kılıç 2001, 17).

Kaynaklarda Mirzâ Mehmed Efendi'nin fazıl, âlim, dindar, takva sahibi ve güzel ahlaklı olduğu belirtilir (Mehmed Süreyya 1996, 1011).

Mirzâ Mehmed Efendi Safiye Hanım'la evlenmiş ve bu evliliğinden bir kızı ve üç oğlu olmuştur. Kızının ismine ulaşılamamış olmakla birlikte Matrakçı Mes'ud Efendi ile evlendiği bilinmektedir. Oğulları ise Şeyh Mehmed Efendi, Mustafa Efendi ve Ahmed Neylî Efendi'dir.

4.14.b. Şeyh Mehmed Efendi (?-1735)¹⁴¹

Mirzâ Mehmed Efendi'nin oğlu, Şeyhülislam Seyyid Feyzullah Efendi'nin damadıdır. Şeyh Mehmed Efendi tahsilini tamamlayıp Süleymaniye derecesine ulaşmış, ardında da "tafra" adı verilen yöntemle sıra gözetilmeksizin üst derecelere

¹⁴⁰ Mirza Mehmed Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.782-783. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1011. Kılıç, Atabey. 2001 "Mirzâ-zâdeler" Kayseri: Laçın Yayınları.

¹⁴¹ Mirzâ-zâde Şeyh Mehmed Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.782-783. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1022. Kılıç, Atabey. 2001 "Mirzâ-zâdeler" Kayseri. Altunsu, Abdülkadir. 1972. Osmanlı Şeyhülislamı. Ankara: Ayyıldız Matbaası. 119. İpşirli, Mehmed. 1988. "Mirzâ-zâde Şeyh Mehmed Efendi." *İslam Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: 04 Ekim 2017. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c30/c300108.pdf>.

yükselmiştir. Şah Hûban, Kara Mustafa Paşa, Ahmed Paşa, Şeyhülislam Yahya Efendi ve Sahn-ı Seman medreselerinde müderrislik yaptıktan sonra İzmir kadılığına yükselmiş, ardından da Edirne ve Mekke kadılığı yapmıştır. 1710 yılında İstanbul kadısı olan Şeyh Mehmed Efendi, 1713 yılında Anadolu, 1720 yılında Rumeli kazaskeri olmuştur. Bunun ardından on yıl kadar görevde yükselememişse de Patrona Halil İsyanı'nın ardından meşihat makamına getirilmiştir. Devletteki karışıklıklar ve isyanlar dolayısıyla yıpranmış ve 1731 yılında görevinden çekilmiştir. 1735 yılında vefat ettikten sonra aile kabristanına defnedilmiştir.

Şeyh Mehmed Efendi'nin dindar olduğu, üç günde bir Kur'an-ı Kerim'i hatmettiği kendisi hakkında kaydedilen en önemli özelliklerdendir. Bunun dışında âlim, fazıl ve iffetli bir şahıs olduğu belirtilir.

Şeyh Mehmed Efendi'nin şiir ve edebiyatla ilgilendiğine dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak yaptırmış olduğu Mirzâ-zâde Camii'nde asılı olan on bir beyitlik bir manzume kaleme almıştır.

Şeyh Mehmed Efendi, Feyzullah Efendi'nin kızı Ayşe Hanım'la evlenmiş ve bu evlilikten şeyhülislamlığa kadar yükselmiş olan Mehmed Said Efendi olmuştur. Ebû İshakzâdelerden Mehmed Es'ad Efendi ile evli olduğu bilinen fakat ismine ulaşılamayan bir de kızı vardır. Öztuna ve Mehmed Süreyya Mirzâ-zâde Ahmed Neylî Efendi'nin de Şeyh Mehmed Efendi'nin oğlu olduğunu belirtseler de Mehmet İpşirli ve Atabey Kılıç, Ahmed Neylî Efendi'nin Şeyh Mehmed Efendi'nin oğlu değil, kardeşi olduğunu belirtirler.

4.14.c. Ahmed Neylî Efendi (1673-1748)¹⁴²

Mirzâ Mehmed Efendi'nin küçük oğlu olan Ahmed Neylî Efendi, müderris, molla, 1736 yılında Anadolu ve 1741 yılında Rumeli kazaskeri olmuştur. Kazaskerliğe devam etmekte iken 1748'de vefat etmiş, Tunusbağı'nda babasının yanına defnedilmiştir.

İlim erbabı bir aileye mensup olan Ahmed Neylî Efendi, beş yaşında ilim tahsil etmeye başlamış, özellikle Arapça ve dini ilimlerde öne çıkmıştır. *El-Fazlî'l-Vehbî fî-Tercemeti'l-Cânibi'l-Garbî* ve *El-Evfâ fî-Tercemeti'l-Vefâ* adlı Farsça ve Arapçadan iki tercümesi ve *Mâ-lâ-büdde minhü li'l-Edîbi mine'l-Meşhûri ve'l-Garîb (Şerh-i Lügat-ı Târih-i Vassâf)* adlı bir şerhi vardır. Edebiyat ve sanatla da oldukça ilgili olan Ahmed Efendi, Neylî mahlası ile şiirler kaleme alan divan sahibi bir şairdir. *Divan*'ı biri Arapça 16 kaside, on dördü Farsça 195 gazel, 1 müstezat, 2 terhib-i bend, üçü Farsça 34 rubai, 2 murabba, 1 şarkı, 1 muhammes, 1'i Farsça 6 tahmis, 2'si Arapça 1'i Farsça 69 tarih, biri Arapça 16 lügaz, 5 muamma, 36 kıta, 5'i Farsça 95 müfred, 5 mesnevi ve 3 takrizden müteşekkildir (Uzun 2013).

4.14.ç. Mustafa Efendi (1669-1688)¹⁴³

Mirzâ Mehmed Efendi'nin küçük oğlu olan Mustafa Efendi, babası Mekke kadısı iken mülazım olarak müderrisliğe başlamıştır. Ağabeyi Mirzâ-zâde Şeyh Mehmed Efendi'nin yerine Bâlî Efendi Medresesi'ne tayin edilmiş ve burada görev yapmakta iken vefat etmiştir. Genç yaşta vefat etmesinden dolayı çocuğu yoktur.

---

¹⁴² Ahmed Neylî Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.782-783. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1253. Kılıç, Atabey. 2001 "Mirzâ-zâdeler" Kayseri. Uzun, Adnan. "Neylî, Mirzâ-zâde Ahmed Efendi." Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim tarihi: 05 Ekim 2017. <http://www.turkedebiyat isimler sozlug u.com/index.php?sayfa=detay&detay=928>.

¹⁴³ Mustafa Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.782-783. Kılıç, Atabey. 2001 "Mirzâ-zâdeler" Kayseri.

4.14.d. Mehmed Said Efendi (1710-1775)¹⁴⁴

Şeyhülislam Mirzâ-zâde Şeyh Mehmed Efendi'nin oğlu olan Mehmed Said Efendi, Osmanlı Devleti'nin yetmiş sekizinci şeyhülislamıdır. 1721 yılında müderris olmuş, babasının şeyhülislam olduğu dönemde Süleymaniye müderrisliğine yükselmiş, beş yıl kadar bu görevde kaldıktan sonra kadılığa geçerek İzmir, Bursa ve İstanbul'da kadılık görevi ifa etmiştir. 1758'de Anadolu, 1760'ta Rumeli kazaskerliğine yükselmiş, aynı dönemde 4 yıla yakın bir süre de nakibüleşraflık yapmıştır. 1770 yılında Pîrî-zâde'nin vefatından sonra onun yerine meşihat makamına getirilmiştir. Rahatsızlığı dolayısıyla görevden çekilmiş, ardından da vefat etmiştir.

Mehmed Said Efendi, mensubu ve başı olduğu ilmiye mesleğinin itibarını korumaya özen göstermiş, kurallara aykırı yükselmelere karşı çıkmıştır. Mehmet İpşirli'nin aktardığı bir bilgiye göre, Mora'da askerlerle birlikte hizmet etmek suretiyle büyük yararlılık gösteren Yenişehirli Müderris Osman Efendi'nin iki mertebe yükseltilmesi konusunda padişaha karşı çıkmış, gazâda bulunması dolayısı ile verilecek terfiin belli olduğu ve bunun uygulanması gerektiğini belirtmiştir (1988, 169).

Kaynaklarda, Mehmed Said Efendi'nin bir eseri olduğuna dair bir bilgiye rastlanılamamıştır.

---

¹⁴⁴ Mehmed Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.782-783. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1452-1453. Kılıç, Atabey. 2001 "Mirzâ-zâdeler" Kayseri. İpşirli, Mehmed. 1988. "Mirzâ-zâde Mehmed Said Efendi." *İslam Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: 06 Ekim 2017. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c30/c300107.pdf>.

4.14.e. Neylîzâde Mehmed Hamid Efendi (?-1767)¹⁴⁵

Ahmed Neylî Efendi'nin en büyük çocuğu olan Mehmed Hamid Efendi'nin doğum tarihi tam olarak tespit edilememiştir. İlk eğitimini babasından almış, Arapça ve Farsçayı da babasından öğrenerek mülazemet almış, amcası Şeyh Mehmed Efendi'nin şeyhülislamlığı döneminde hâric payesi ile müderris olmuştur. Çeşitli medreselerde müderris olarak görev yaptıktan sonra 1753 yılında Selanik kadılığına yükselmiştir. 1765 yılında İstanbul kadılığına tayin edilmiş, 1766 yılında azlolunup Anadolu kazaskeri olmayı beklerken, vefat etmiştir.

Kaynaklarda Mehmed Hamid Efendi'nin “tarihe aşina, hoş sohbet, kâmil ve şair” (Mehmed Süreyya 1996, 600) olduğu belirtilir. Yine şairliği ile ilgili olarak Mehmed Süreyya “şi'r ü inşada murad üzre güftâra kâdir bir şâir-i mâhir”¹⁴⁶ (1996, 600) ifadelerini kullanır. “Hamîd” mahlası ile şiir kaleme alan Mehmed Hamid Efendi'nin elimize ulaşan tek bir gazeli mevcuttur.

4.14.f. Mehmed Efendi (?-1749)¹⁴⁷

Ahmed Neylî Efendi'nin küçük oğlu olan Mehmed Efendi'nin müderris olduğu bilinmektedir. Vefat ettikten sonra babasının yanına defnedilmiştir.

Mirzâ-zâdeler ailesine mensup olup tespit edilen kişiler soyağacında gösterilen kişilerdir. Bununla birlikte aileye mensup kadınların evliliklerinden olan çocuklarını

---

¹⁴⁵ Neylîzâde Mehmed Hamid Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.782-783. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 599-600. Kılıç, Atabey. 2001 “Mirzâ-zâdeler” Kayseri: Laçın Yayınları. 93-100.

¹⁴⁶ Şiir ve inşada sözlere kudreti yeten mahir bir şair.

¹⁴⁷ Mehmed Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.782-783. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1014. Kılıç, Atabey. 2001 “Mirzâ-zâdeler” Kayseri.

daha uzun bir süreçte takip etmek mümkündür. Anne tarafından Mirzâ-zâdelere mensup olup zikredilmesi gereken kişilerden birisi de şair Fıtnat Hanım'dır. Baba tarafından Ebû İshakzâdelere mensup olan Fıtnat Hanım anne tarafından da Şeyh Mehmed Efendi'nin torunu, Şeyhülislam Mehmed Said Efendi'nin yeğenidir. Bu doğrultuda Fıtnat Hanım'ın *Divan*'ında Mirzâ-zâdeler ile ilgili olarak on üç tane tarih manzumesi olduğu görülür.

4.14.g. Şairlik ve Hamilik Yönünden Mirzâ-zâdeler

Şeyhülislam ailelerinden biri olan Mirzâ-zâdeler, Osmanlı Devleti'ne ikisi şeyhülislam olmak üzere çok sayıda devlet adamı yetiştirmiştir.

Ailenin ilk şeyhülislamı Mirzâ Mehmed Efendi'nin oğlu Şeyh Mehmed Efendi'dir. Şeyh Mehmed Efendi'nin hazırlamış olduğu herhangi bir eser mevcut olmadığı gibi şiir ve edebiyat ile de ilgilenmemiştir. Şeyh Mehmed Efendi, makamı itibarıyla kendisine şiir takdim edilen kişilerden birisi olmuştur. Şeyh Mehmed Efendi'ye şiir sunduğu tespit edilen şairlerden birisi Fıtnat Hanım'dır. *Fıtnat Hanım Divanı*'nda yer alan bazı tarih manzumelerinde Mirzâ-zâde Efendi için kaleme alındığı belirtilmiş fakat tam bir isim belirtilmemiştir. Diğer şiirlerin kim için kaleme alındığı belirtilirken tam isimler verildiği için tarafımızda bu manzumelerin Mirzâ-zâde Şeyh Mehmed Efendi'ye takdim edildiği kanaati hasıl olmuştur. Bu tarihlerden birisi Mirzâ-zâde Efendi'nin konağının yapılmasına binaen kaleme alınmıştır:

Güzîde sadr-ı âli-kadr Mirzâ-zâd'Efendi kim

Odur necm-i sa'âdet burç-ı devlet bâhirü'l-es'âd

Bu devlet-hâneyi Hak yümnile ma'mur idüp her-dem

Der-i vâlâsı olsun mültecâ-yı bende-i âzâd (Kılıç 2001, 115)

Yine bir diğér Şiir Mirzâ-zâde Efendi tarafından yaptırılan bir çeşmeye tarih düşmek maksadı ile kaleme alınmıştır:

Bu zîbâ çeşme-i pâkîze-i dil-cûy-ı nev-tarha

Şimâ-ı mihr-i lüle kefçe-i sîm olsa layık mâh (Kılıç 2001, 116)

Mirzâ Mehmed Efendi ile bağlantısı olduğu bilinen Şairlerden biri Rüşdî'dir. Rüşdî Ahmed, 1645 yılında İstanbul'a gelmiş ve Mirzâ Mehmed Efendi ile aralarında hasıl olan dostluk sebebi ile Mustafa Paşa'nın konağına alınarak paşanın nedimi olmuştur. Benzer bir durum aslen Yahudi olup, Mirzâ Mehmed Efendi'nin etkisi ile Müslüman olduğu rivayet edilen Hâkî Mehmed Efendi için de söz konusudur. Hâkî Mehmed Efendi, bu vesile ile Bahâyî Efendi'nin Şiir meclislerinde bulunmuş ve kendisine ulufe tayin edilerek rahat yaşaması sağlanmıştır.

Mirzazâdelerin bir diğér şeyhülislamı, Şeyh Mehmed Efendi'nin oğlu, Mirzazâde Mehmed Said Efendi'dir. Mehmed Said Efendi de babası gibi Şiir ve edebiyat ile meşgul olmamış, diğér alanlarda da herhangi bir eser hazırlamamıştır.

Mehmed Said Efendi'nin makamı dolayısıyla dönemin Şairleri tarafından kendisine sunulan bazı Şiirler tespit edilmiştir. Bunlardan birisi aynı zamanda şeyhülislam olan Mehmed Şerif Efendi'dir. *Şerif Divanı*'nda birisi Said Efendi'nin Rumeli kazaskerliğine getirilmesi diğér ise meşihat makamına getirilmesi için olmak üzere Said Efendi'ye sunulmuş iki Şiir mevcuttur. *Divan*'da tarihler bölümünde onuncu sırada yer alan Şiir ile Mehmed Said Efendi'nin Rumeli kazaskeri olmasına tarih düşülerek mezkura takdim edilmiştir:

Ne fâzıl efzal ibn-i efzal ekmel ibn-i ekmeldir

Müreccahdır anın zâtı velî âbâ vü ecdâda (2006, 141)

Said Efendi'nin faziletli ve kâmil olması itibarıyla medhedildiği şiirde onun Rumeli kazaskerliği makamına gelmesi dolayısıyla Rumeli'nin onun ahkamı ile güzelliğe ve mutluluğa kavuşacağı ifade edilmiştir:

Salup necm-i sa'îd-i zâtı pertev mesned-i Rûma
Saâdetle çü Bercîs olmağın ahkâmın icrâda

Güzellendi zamânında bilâd-ı Rûmili simdi

Pey-â-pey cümlenin hükkâm-ı hüsn-i hâlin inhâda (Mehmed Şerif Efendi
2006, 141)

Mehmed Said Efendi'ye dua ve mahlas beytine yer verilen şiirde 1182 yılına tarih düşülerek son verilmiştir:

Hemân Allah te'âlâ ömr ü ikbâlin füzûn itsün
Anın evsâfı zâhirdir ne hâcet zikr ü îrâda

Serifâ ana lâyük mısra-ı târîh arardım ben
Görince izzile mesned-nisîn ol sadr-ı vâlâda

O demde gûsa geldi çâr-imâm-ı dîn dimis târîh

Müzeyyen kıldı sadr-ı Rûmı necl-i Mîrzâ-zâde (Mehmed Şerif Efendi
2006, 142)

Şerif Divanı'nda Mehmed Said Efendi için kaleme alınan bir diğer şiir de tarihler arasında on beşinci sırada yer alan şeyhülislam olmasına binaen düşülen tarihtir. On iki beyitten oluşan şiir Farsça olarak kaleme alınmıştır.

Şeyhülislam Mehmed Said Efendi için şiir kaleme alarak ona takdim eden şairlerden birisi de dönemin şiir meclislerinde kendine önemli bir yer edinen Fıtnat Hanım'dır. *Fıtnat Hanım Divanı'nda* Mehmed Said Efendi'nin meşihat makamına

getirilmesine tarih düşmek maksadı ile kaleme alınmış üç adet tarih manzumesi yer almaktadır. Bu şiirlerde mukayese sureti ile Mehmed Said Efendi methodilmiştir.

Olurdu dergeh-i fazl u kemalinde anun derban
Göreydi İbn-i Hacib ol hıdivv-i mülk ü manayı

Şifâ -sâz u dil-i derd-âşnâ bir nutk-ı cân bahşı
Nola hikmetde şâkird eylemezse İbn-i Sinâyı (Kılıç 2001, 105)

O kadar ki Mehmed Sadi Efendi gibi temiz bir zatın dengi ne dünyaya gelmiş ne de fetva makamına erişmiştir:

Ne geldi misli dünyaya ne gördi mesned-i fetvâ
Sahihü'n-nesl böyle ırk-ı tâhir zât-ı yektayı (Kılıç 2001, 105)

Bu derece üstün özelliklere sahip bir kişinin vasıflarını anlatmaktan kalem âcizdir:

Kalem ol bahr-i fazlun katre-i evsafına âciz
Ne mümkün nâvdâna eylemek küncide deryayı (Kılıç 2001, 105)

Fıtnat Hanım bu şiiri Said Efendi'nin şeyhülislam olmasına binaen kaleme aldığını da şu şekilde belirtir.

Hezârân şevk ile teşrifine târih için Fıtnat
Hurûf-ı bî-nukatla söyledim bu beyt-i bâlâyı (Kılıç 2001, 106)

Divan'da bu şiirden hemen sonra yer alan tarih manzumesi de Said Efendi'nin şeyhülislam olması dolayısıyla kaleme alınmıştır:

Semiyy-i fahr-ı âlem Mirzâ-zâde Efendi kim
Sa'id oldı meşihat mesned-i nam-ı bülendile (Kılıç 2001, 106)

Mehmed Said Efendi için kaleme alınan bir diğer şiir de onun Rumeli kazaskerliğine getirilmesine tarih düşmek maksadı ile kaleme alınmıştır:

Hamdülillah mesned-i Rûma

Virdi bir fâzıl-ı yegâne şeref (Kılıç 2001, 106)

Özetlemek gerekirse, ailenin şeyhülislamlarından Şeyh Mehmed Efendi'ye Fıtnat Hanım tarafından takdim edilen bir şiir ve Mehmed Said Efendi'ye Mehmed Şerif tarafından ve Fıtnat Hanım tarafından takdim edilen ikişer şiir tespit edilmiştir.

4.14.h. Değerlendirme

17. ve 18. yüzyılların şeyhülislam ailelerinden biri olan Mirzâ-zâdeler hakkında yapılan araştırma neticesinde beş kuşaktan on altı kişi tespit edilmiştir. Bunlardan altısı kadın olup ikisinin ismi dahi bilinmemektedir.

	Meslek Mensubu	Şair
Şeyhülislam	2	-
Kazasker	1	1
Kadı	2	1
Müderris	2	-
Tespit edilemeyen	3	-

Tablo 2.18. Mirzâ-zâde Mensuplarının Meslek Dağılımı ve Ailedeki Şair Sayısı

Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere, Mirzâzade ailesi mensupları da diğer ulema ailelerinde olduğu gibi, ilmiye sınıfındaki meslekler ile iştigal etmiştir. İki şeyhülislam yetiştiren ailenin diğer bireylerinden biri kazaskerlik, ikisi kadılık ve ikisi müderrislik

görevlerinde bulunmuştur. Aileye mensup üç kişinin mesleği hakkında ise herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Mirzâ-zâde mensuplarından yalnız ikisi şair olup bunlardan birisi kazasker Ahmed Neylî Efendi'dir. Ailenin şeyhülislamı ise şiir ile meşgul olmamışlardır.

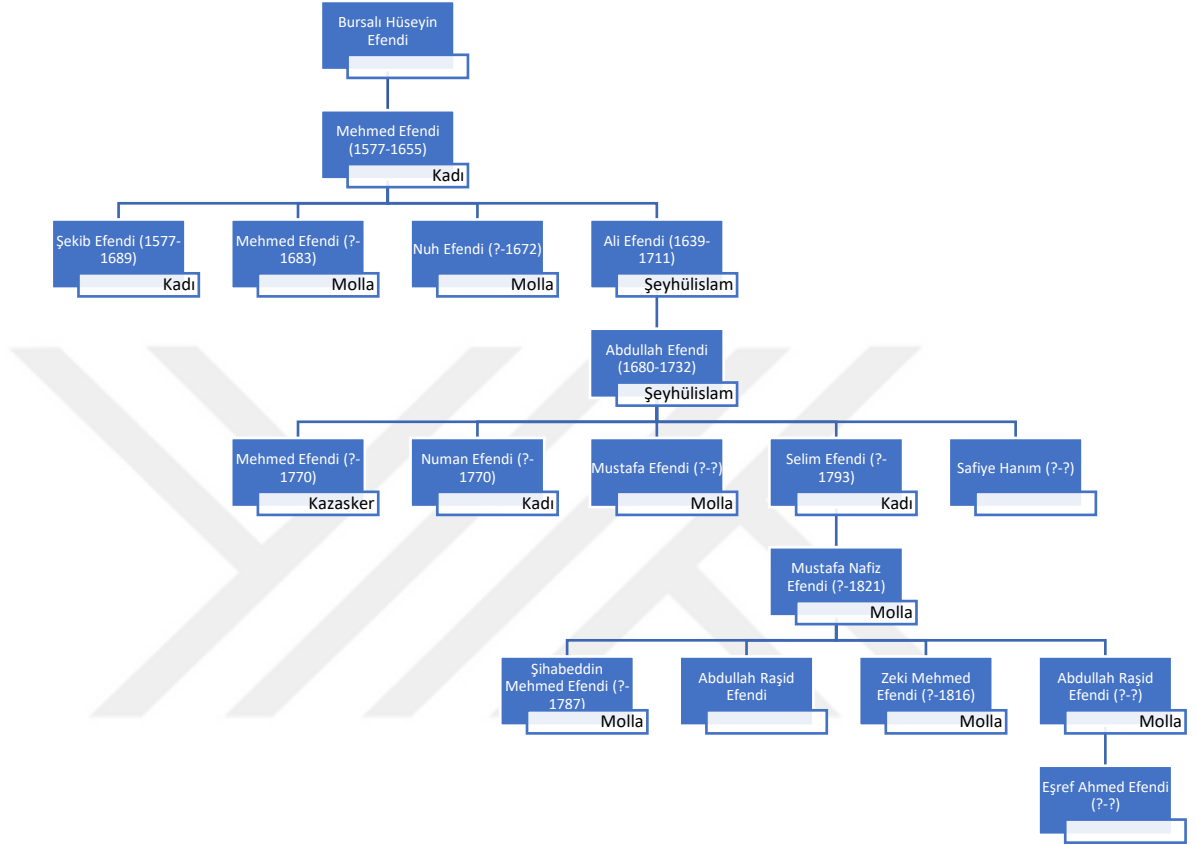
4.15. Paşmakçı-zâdeler

18. yüzyılın şeyhülislam ailelerinden biri olan Paşmakçı-zâdeler, kadı Mehmed Efendi'nin soyundan gelenlere verilen isimdir.

Paşmakçı-zâdelere ilişkin yapılan araştırma neticesinde bu aileye mensup olan sekiz kuşaktan on sekiz kişi hakkında bilgiye ulaşılmıştır. Bunlarda ikisi şeyhülislamlık makamına kadar yükselmiş olan Ali Efendi ve onun oğlu Abdullah Efendi'dir. Paşmakçzâdeler ailesinden yetişen ilk şeyhülislam Ali Efendi'nin babası Mehmed Efendi'nin kadılık mesleğini icra etmesi dolayısıyla, Ali Efendi bu makama erişmeden evvel de, aile nitelik itibarıyla bir ulema ailesidir.

Aşağıda ayrıntılı olarak inceleneceği üzere, şeyhülislamların dışında aileden yetişmiş bir de kazasker bulunmaktadır. Bunun dışındaki kişilerden on bir tanesinin kadı veya molla olarak görev yaptığı görülmüştür. Aileye mensup olan üç kişinin mesleği hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Şekil 4.13. Paşmakçı-zâde Ailesinin Soyağacı

4.15.a Mehmed Efendi (1577-1655)¹⁴⁸

Paşmakçı esnafından Bursalı Hüseyin Efendi'nin oğlu olan Mehmed Efendi, 1577 yılında doğmuş, eğitimini aldıktan sonra önce müderrislik ardından mollalık yapmıştır.

¹⁴⁸ Mehmed Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.782-783. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1015.

1645 yılında İstanbul kadılığına yükselmiş, bir yıl sonra azledilmiştir. Azlinden sonra Menemen'e giden Mehmed Efendi, 1655 yılında burada vefat etmiştir.

Kaynaklarda âlim ve arif olduğu belirtilen Mehmed Efendi hakkında başka bilgiye ulaşılamamıştır. Mehmed Efendi'nin Şekib Efendi, Mehmed Efendi, Nuh Efendi ve Ali Efendi adında dört oğlu vardır ki bunlardan sonuncusu meşihat makamına kadar yükselmiştir.

4.15.b. Seyyid Ali Efendi (1639-1711)¹⁴⁹

Kadı Mehmed Efendi'nin oğlu olan Ali Efendi, Abdürrahim Efendi'den mülâzemetle hâric derecesiyle müderris olmuştur. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptıktan sonra 1687 yılında kadılığa geçerek ilk görevini Kudüs'te yapmıştır. Ardından Edirne'de kadılık ve bir süre de nakibüleşraflık yapmıştır. 1691 yılında Anadolu ve 1692 yılında Rumeli kazaskeri olmuştur. 1693 yılında Rumeli kazaskerliğinden ayrılmış, bir süre sürgün hayatı yaşamış ve II. Mustafa'nın tahta çıkmasının ardından affedilerek İstanbul'a dönmüş ve ikinci defa Rumeli kazaskerliğine getirilmiştir.

Edirne Vakası sırasında, isyancılar Ali Efendi'ye şeyhülislamlık teklif etmişler fakat Ali Efendi kabule yanaşmamıştır. Ali Efendi, isyan sırasında Edirne'de bulunan II. Mustafa tarafından önce şeyhülislamlığa getirilmiş ardından görevden alınmış fakat isyanın sona ermesinin ardından 1704 yılında Ali Efendi ikinci defa meşihat makamına getirilmiştir. Çorlulu Ali Paşa ile yaşadığı çekişmeler nedeniyle ikinci defa azledilen

---

¹⁴⁹ Ali Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.782-783. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 263. Altunsu, Abdülkadir. 1972. *Osmanlı Şeyhülislamları*. Ankara: Ayyıldız Matbaası. 107-108. Tuğluk, İbrahim Halil. "Paşmakçı-zâde Seyyid Ali Efendi." Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. İpşirli, Mehmed. 1988. "Ali Efendi." *İslam Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: 17 Ağustos 2018. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c34/c340118.pdf>.

Ali Efendi, 1710 yılında üçüncü defa bu makama getirilmiş ve bir buçuk yıl makamda kalmış ve vefat etmiştir. Kemalpaşa-zâde'nin kabri yakınına defnedilmiştir.

Ali Efendi “ilim sahibi, mutedil ve kadirbilir biri olarak tanınmaktadır. Nakşibendi tarikatına mensuptur ancak Melami-Hamzavi meşrep biri olarak bilinmektedir” (İpşirli 2007, 186). Seyyid Mehmed Efendi'nin fetvalarını içeren bir mecmuası vardır. Bunun dışında bir eseri yoktur.

4.15.c. Mehmed Efendi (?-1683)¹⁵⁰

Doğum tarihi tespit edilemeyen Mehmed Efendi, Mehmed Efendi'nin oğlu ve Şeyhülislam Seyyid Ali Efendi'nin kardeşidir. Üsküdar mollası olarak görev yapmakta iken vefat ettiği bilinmektedir.

Mehmed Efendi hakkında ayrıntılı bilgiye ulaşılamamış olsa da kaynaklarda sâlih ve şair olduğu belirtilir (Mehmed Süreyya 1996, 1015). Fakat günümüze ulaşmış ya da tespit edilebilmiş bir eseri mevcut değildir.

4.15.ç. Şekib Efendi (1577-1689)¹⁵¹

Mehmed Efendi'nin oğullarından olan Şekib Efendi'nin asıl adı Mehmed'dir. Müderrislik ve kadılık yapmıştır.

İlim ve irfan sahibi olduğu belirtilen Şekib Efendi şairdir. Tezkirelerde hakkında verilen bilgiler sınırlıdır. Salim *Tezkireü'ş-Şuara* 'sında Paşmakçı-zâdelerin soyundan

---

¹⁵⁰ Mehmed Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.782-783. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1015. Kesik, Beyhan. “Mehmed, Paşmakçı-zâde Mehmed Efendi b. Mehmed” Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim Tarihi: 07 Ağustos 2018. <http://www.turkedebiyatiiisimlersozlugu.com/>.

¹⁵¹ Şekib Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.782-783. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1574. Selçuk, Bahir. “Şekib, Paşmakçı-zâde Seyyid Mehmed Şekib Efendi.” Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü.

geldiğini ve Edirne’de kadılık yapmakta iken vefat ettiğini ifade ederek “Her ma’rifetden hissedâr bir mahdûm-ı ma’arif-iktidâr idi bu bir iki beyt-i dil-ârâ ol mahzen-i esrâr-ı gaybiyye olan şâir-i sihr-âsârın tab’-ı âlem-ârâlarından zâhir ü hüveydâ olan tuhfe-i seniyye-i bî-hem-tâlarındandır” (2018, 271) Günümüze ulaşmış şiirleri mevcuttur:

Gülşene olsa vezân feyz-i nesîm-i himmeti

Sâgar-ı sahbâ gibi eylerdi gül def-i humârı

Ta’viyet-bahş-ı za’îfân olsa lutf-ı himmeti

Pençe-i güncişk ederdi murg-ı 'ankâyı şikâr (Selçuk 2014)

4.15.d. Nuh Efendi (?-1672)¹⁵²

Mehmed Efendi’nin oğlu olan Nuh Efendi, Yenişehir mollası olmuş ve bu görevi ifa etmekte iken vefat etmiştir. Hakkında ulaşılabilen bilgi bundan ibarettir.

4.15.e. Abdullah Efendi (1680-1732)¹⁵³

Şeyhülislam Paşmakçı-zâde Ali Efendi’nin oğlu ve Osmanlı Devleti’nin elli dokuzuncu şeyhülislamı olan Abdullah Efendi, babasından ve dönemin alimlerinden dersler almıştır. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptıktan sonra kadılığa geçiş yapmış ve ilk olarak Mısır’da görev yapmıştır. Ardından İstanbul kadılığına getirilmiş

¹⁵² Nuh Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. C. 2. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.782-783. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1260.

¹⁵³ Abdullah Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. C. 2. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.782-783. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 72-73. Altunsu, Abdülkadir. 1972. *Osmanlı Şeyhülislamı*. Ankara: Ayyıldız Matbaası. 120. İpşirli, Mehmed. “Paşmakçı-zâde Abdullah Efendi.” *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. Erişim Tarihi: 13 Eylül 2017.

<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c30/c300108.pdf>.

ve aynı zamanda nakibüleşraflık görevi verilmiştir. 1720 yılında Anadolu, 1725 yılında ise Rumeli kazaskeri olan Abdullah Efendi, mülazemet ve bekleme sırası kurallarına uymadığı için ulemanın tepkisini çekmiştir. Bilhassa Nevşehirli Damad İbrahim Paşa ile bu konu dolayısıyla anlaşmazlıklar yaşamış, Patrona Halil İsyanı sırasında İbrahim Paşa'nın padişah ile görüşmesine engel olmuştur.

Patrona Halil İsyanının sona ermesinin ardından Mirzâ-zâde Şeyh Mehmed Efendi'den boşalan meşihat makamına Paşmakçı-zâde Abdullah Efendi getirilmiştir. I. Mahmud'un tahta çıkmasını takip eden yıllarda oldukça aktif olsa da 1732 yılında azledilmiştir. Azline sebep olarak padişaha karşı dahi mağrur hareketlerinin olması gerekçe olarak gösterilmektedir. Azlinden sonra hacca gitmiş, dönüşte ise Konya'ya yerleşmiş, vefat ettikten sonra oraya defnedilmiştir.

4.15.f. Mehmed Efendi (?-1770)¹⁵⁴

Şeyhülislam Abdullah Efendi'nin oğlu olan Mehmed Efendi'nin doğum tarihi tespit edilememiştir. Mehmed Efendi müderris, Diyarbakır ve Şam mollası olmuştur. 1766 yılında Mekke payesi ile Anadolu, 1769 yılında Rumeli kazaskerliğine yükselmiştir. Bu görevde iken vefat etmiş ve Eğrikapı'ya defnedilmiştir.

4.15.g. Numan Efendi (?-1783)¹⁵⁵

Şeyhülislam Abdullah Efendi'nin oğlu olan Numan Efendi, müderris, molla ve 1782 yılında İstanbul kadısı olmuştur. Kendisine Anadolu payesi verilmiş fakat henüz kazaskerliğe yükselmeden vefat etmiştir. Eğrikapı'ya defnedilmiştir.

---

¹⁵⁴ Mehmed Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.782-783. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1015.

¹⁵⁵ Numan Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.782-783 Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1263.

Mehmed Süreyya, Şeyhülislam Abdullah Efendi'nin oğullarını sayarken Mehmed Numan Efendi diye bir oğlundan bahseder. Fakat bunun tek bir kişi olmadığı Mehmed Efendi ve Numan Efendilerin hem yaşadıkları tarihlerden hem de yükseldikleri mevkilerden farklı kişiler olduğu anlaşılmaktadır.

4.15.h. Mustafa Efendi (?-?)¹⁵⁶

Şeyhülislam Abdullah Efendi'nin oğludur. 1730 yılında Yenişehir mollası olmuştur, birkaç yıl sonra vefat ettiği söylenmekte ise de tam olarak ölüm tarihi bilinmemektedir.

4.15.ı. Selim Efendi (?-1793)¹⁵⁷

Abdullah Efendi'nin oğullarından Selim Efendi, müderris, molla ve son olarak kadı olmuştur. Selim Efendi'ye Anadolu payesi tanınmış ise de kazaskerlik makamına erişmeden vefat etmiştir.

4.15.i Safiye Hanım (?-?)

Abdullah Efendi'nin tek kızı olan Safiye Hanım hakkında fazla bilgi mevcut olmamakla birlikte Şeyhülislam Dürri-zâde Mehmed Efendi ile evlendiği bilinmektedir. Bu izdivaçtan Dürri-zâde Nurullah Efendi, Ataullah Efendi ve Arif Efendi adında üç oğlu olmuştur. Safiye Hanım'ın bu izdivacı neticesinde Dürri-zâdeler ile Paşmakçı-zâdeler arasında akrabalık ilişkisi kurulmuştur.

---

¹⁵⁶ Mustafa Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.782-783 Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1175.

¹⁵⁷ Selim Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.782-783. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1489.

4.15.j. Mustafa Nafiz Efendi (?-1821)

Selim Efendi'nin oğlu, Şeyhülislam Abdullah Efendi'nin torunudur. Müderris, Kudüs ve Edirne mollası olmuştur. Mekke payesi aldığı yıl vefat eylemiş ve Eğrikapı'ya, kendinden önce vefat eden oğlu Mehmed Emin Molla'nın yanına defnedilmiştir.

Mustafa Nafiz Efendi'nin Mehmed Emin Molla, Abdullah Raşid Efendi ve Zeki Mehmed Efendi adında üç oğlu vardır. Kendisinden önce vefat eden oğlu Mehmed Emin Molla hakkında hiçbir bilgiye ulaşılamamıştır.

4.15.k. Şihabeddin Mehmed Efendi (?-1787)¹⁵⁸

Selim Efendi ve Şeyhülislam Abdullah Efendi'nin torunudur. Müderris iken vefat etmiştir.

4.15.l. Abdullah Raşid Efendi (?-?)¹⁵⁹

Mustafa Nafiz Efendi'nin oğullarından olan Abdullah Raşid Efendi, Bağdat ve Filibe mollası olmuş ve daha sonra vefat etmiştir. Eşref Ahmed Efendi adında bir oğlu vardır.

4.15.m. Zeki Mehmed Efendi (?-1816)¹⁶⁰

Mustafa Nafiz Efendi'nin oğludur. Galata mollası olarak görev yapmakta iken vefat etmiştir.

---

¹⁵⁸ Şihabeddin Mehmed Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.782-783. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1601.

¹⁵⁹ Abdullah Raşid Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.782-783. Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 83

¹⁶⁰ Zeki Mehmed Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Öztuna, Yılmaz. 2005. *Devletler ve Hanedanlar Türkiye*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.782-783.

4.15.n. Mehmed Es'ad Bey (Andelib) (1874- 1902)¹⁶¹

Soyağacında tam olarak takip edilememekle birlikte, Mehmed Es'ad Bey, Paşmakçı-zâde ailesinden Zühtü Molla'nın oğlu Ahmet Eşref Molla'nın torunudur. Arapça ve Farsçayı öğrenerek gazetelere ve mecmualarda muharirlik yapmıştır. Sürgüne uğradığı dönemde Malatya'da vefat etmiştir.

Önceleri Fâik daha sonra ise “Andelib” mahlası ile şiir yazan Mehmed Es'ad Bey'in serbest ve özgürlükçü bir hayat sürdüğü söylenir (Erdoğan 2014). Eski şiir yeni şiir tartışmasının yapıldığı dönemde Mehmed Es'ad Bey de Divan şiirine bağlı kalarak bu tarzda şiirler yazmıştır. Kendisine ait çok sayıda eser mevcuttur. Arapların *Hikâyât-ı Şâ'irâne* adlı bir tercümesi, *Bahâr Çiçekleri*, *Bir Demet Çiçek*, *Gülbün* ve *Negamât* adlı şiirlerinden oluşan eserleri vardır.

4.15.o. Şairlik ve Hamilik Yönünden Paşmakçı-zâdeler

Önemli şeyhülislam ailelerinden biri olan Paşmakçı-zâdeler, Osmanlı Devleti'ne iki şeyhülislam yetiştirmiştir. Bu şeyhülislamlardan ilki olan Seyyid Ali Efendi, divan şairi olarak anılıyor olsa da kendisine ait şiir tespit edilebilmiş değildir. Fetvalarının içeren mecmua dışında bir eser kaleme almamıştır. Ancak görevi itibariyle kendisine şiir takdim edilmiştir. Kendisini methetmek amacıyla şiir sunanlardan birisi *Şakaik-i Nu'maniye*'ye zeyl yazan Şeyhî'dir:

Bir zât-ı mekremet ki hisâl-ı hamîdesi

Tavsîf olsa sıgmaya hergiz 'ibârete

Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1708.

¹⁶¹ Erdoğan, Mehtap. 2014. “Andelib/Faik, Mehmed Es'ad Bey.” Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim tarihi: 17 Ağustos 2018.

<http://www.turkedebiyat isimler sozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4462>.

Hulk-ı hasenle fitrat-ı pâki ser-riştedir
Bundan ziyâde hüccet olur mu siyâdete

Âyîne-i zekâsına batsaydı Bû-Alî
Başlardı 'akl u zihnine her dem mülâzemet

Çün irsle bulındı kerem ol vücûdda
Hâtem anun yanında fem açmaz sehâvete

Seyyid Alî Efendi kerîmü'ş-şiyem odur
Bin kez dinilse vasfı irişmez nihâyete (Alıntılayan: Tuğluk 2014)

Seyyid Ali Efendi bu şiirde güzel huyları, yaratılışının güzelliği, zekası, cömertliği gibi yönlerden övülmüştür.

Paşmakçı-zâde Ali Efendi'ye şiir takdim eden şairlerden biri de 18. yüzyıl şairlerinden Sabit'tir:

Câm-ı tab'um gibi bir şişe gülâb-ı ma'nâ
Mansıb-ı Yanyaya degmez mi olunsa insâf

Otuz ay oldı ki zahmetle şehr-i Edirne
Mülâzemet çekerüm gün-be-gün idüp ta'dâd

Niyâz ederse n'ola hâk-i âsitânundan
Kefe kazâsını ihsâna himmet ü imdâd (Kurtoğlu 2011, 289)

Sabit şiirinde otuz aydır Edirne'de görev yaptığından, artık Yanya kadılığına getirilmeyi hak ettiğinden bahisle bu şiiri Ali Efendi'ye sunmuştur. Yine *Sabit*

Divanı'nda on üçüncü sırada “Berây-ı Paşmakçı-zâde Es-Seyyid Ali Efendi” açıklaması ile kayıtlı olan 55 beyitlik bahariyye niteliğindeki bu kasidede, Ali Efendi ile baharda cemrenin düşmesini teşbihle mezkur kişiyi övmektedir:

Âlemde lutf-ı cemreyi murg-ı çemen bilür
Âteş düşer derûnuna pür ıztırâb olur

Âlem ısındı cemreyle zîrâ merâhimi
Eltâf-ı gavs-i ahd gibi bî-hesâb olur (Erkal 2014)

Mirzazâde Salim de *Divan*'ında yirmi dokuzuncu sırada yer alan otuz beyitlik kasideyi Şeyhülislam Paşmakçı-zâde Ali Efendi'yi methetmek maksadı ile kaleme almıştır. İlk beyitten itibaren memduhunu övmeye başlayan Salim, şiirin bütününde şeyhülislamın ihsanı, lütfu ve cömertliği üzerinde durmaktadır:

Öyle melce ki odur masdar-ı eltaf u kerem
Eylemiş Hak anı enva-ı inâyâta makar

Odur ol zîb-dîh-i mesned-i fetvâ ki anın
Buldu ser-cümle cihân zatı ile zînet ü fer

Seyyidü'l-kavm-i zaman menba-ı ayn-ı ihsan
Melce-i halk-ı cihân zat-ı zât-ı merâhim-mazhar (1994, 147)

Şeyhülislamın eşi benzeri olmayan çok değerli bir cevher olduğunu, bu sebeple herkesin onu övdüğünü ve onunla övündüğünü söyleyen şair, şiirini dua ile bitirir:

Öyle bir zât-ı mükerremsin eya kan-ı kerem
Oldu ser-cümle cihanyâna vücudun mefhar

Sen o yek-tâ Güher-i bahr-i keremsin ki felek
Görmedi zât-ı şeref-bahşına benzer gevher

Ede Hak devletini da'im ü sabit anın
Ola Tevfik-ı Huda ana be-her-dem yâver (Salim 1994, 148-149)

18. yüzyıl şairlerinden olan Kâmî de Paşmakçı-zâde'ye şiir sunan şairlerden biridir. *Kâmî Divanı*'nda "Kalyon İndükde Paşmakçı-zâde Mahdûmına Seyre Da'vet İçün Tezkire Yazılmış" açıklaması ile yer alan şiir iki beyitten oluşmaktadır:

Ey zât-ı şeref-kevkebe kâr-ı dil ü cânım
Peyveste güşâd-ı gül-i maksûda du'âdur
Ferdâ inecik keştî-i nev revzen-i hânem
Teşrîf-i şeref-makdemüne dîde-güşâdur (Kâmî 2017, 163)

Ailenin yetiştirdiği diğer şeyhülislam ise Ali Efendi'nin oğlu Abdullah Efendi'dir. Abdullah Efendi şiir yahut edebiyatla ilgilenmiş bir kişi olmadığı gibi kendisine sunulmuş bir şiir de tespit edilememiştir.

Özetle ailenin yetiştirmiş olduğu iki şeyhülislam da şiir ve edebiyat ile meşgul olmamıştır. Abdullah Efendi'ye sunulmuş herhangi bir şiir de tespit edilememiştir. Ancak Seyyid Ali Efendi'ye dönemin şairlerinden Şeyhi, Sabit, Salim ve Kâmî tarafından takdim edilmiş birer tane şiir mevcuttur.

4.15.ö. Değerlendirme

Paşmakçı-zâdeler, 18. ve 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne çok sayıda devlet adamı yetiştiren bir şeyhülislam ailesidir. Aile hakkında yapılan araştırma neticesinde sekiz kuşaktan on sekiz kişi hakkında bilgiye ulaşılarak soyağacı oluşturulmuştur. Bunun

yanında aileye mensup olduğu bilinen Mehmed Es'ad Bey hakkında teferruatlı bilgiye ulaşılabılmış fakat soyağacındaki yeri tam olarak belirlenememiştir.

	Meslek Mensubu	Şair
Şeyhülislam	2	-
Kazasker	1	-
Kadı/Molla	11	2
Muharrir	1	1
Tespit edilemeyen	3	-

Tablo 4.19. Paşmakçı-zâde Mensuplarının Meslek Dağılımı ve Ailedeki Şair Sayısı

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, aileye mensup olan kişilerden ikisi meşihat makamına kadar ulaşmışlardır. Şeyhülislamlardan sonra en yüksek makama yükselen Mehmed Efendi de Anadolu kazaskeri olarak görev yapmakta iken vefat etmiştir. Aileye mensup kimselerin çok büyük çoğunlu ise kadı ve molla olarak görev yapmışlar ve bu görevlerinde iken vefat ederek daha fazla yüксеlememişlerdir. Üç kişinin ise mesleği tespit edilememiştir.

Paşmakçı-zâdelere mensup çok sayıda devlet adamı hakkında bilgiye ulaşılmış olmakla birlikte, aile mensuplarının edebiyat ve sanat alanında etkili olduklarına dair bilgiye rastlanmamıştır. Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere aile mensuplarından sadece üçü şiir ile meşgul olmuştur.

Şekib Mehmed Efendi	-	Şiirleri vardır.
Mehmed Efendi	-	Şair olduğu söylenir.
Mehmed Es'ad Bey	Andelib	Şiirleri vardır.

Tablo 4.20. Paşmakçı-zâde Ailesindeki Şairler

Aileye mensup şairlerden Mehmed Efendi'nin şair olduğu söylenmekle birlikte günümüze ulaşmış herhangi bir şiiri yahut eseri mevcut değildir. Şekib Mehmed Efendi ve Andelib mahlaslı Mehmed Es'ad Bey'in ise günümüze ulaşmış şiirleri mevcuttur.

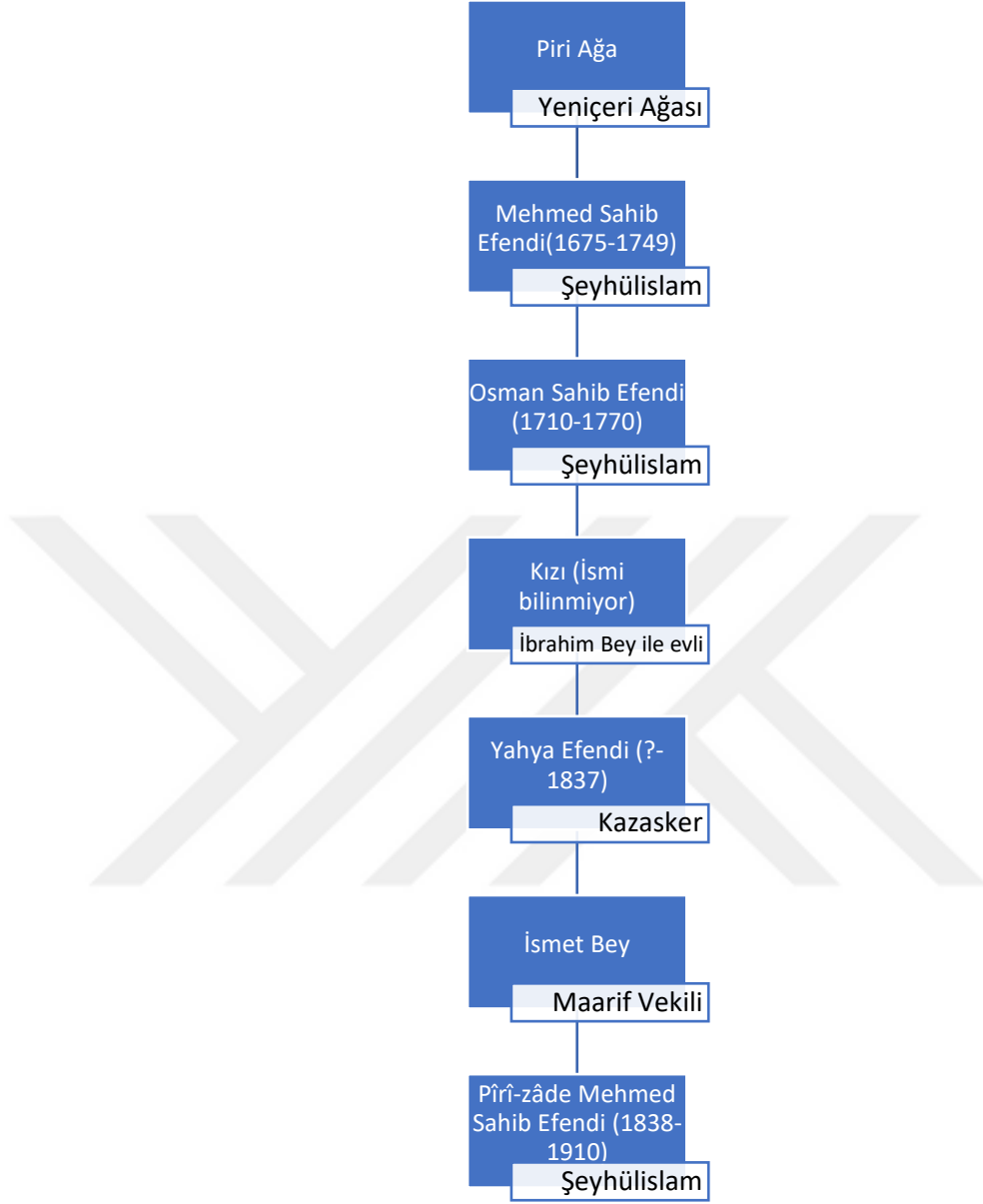
4.16. Pîrî-zâdeler

18. ve 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin yönetiminde önemli görev üstlenen ailelerden biri de Pîrî-zâdelerdir. Yeniçeri ağası Piri Ağa'ya nispetle Pîrî-zâdeler olarak anılan aile Osmanlı Devleti'ne üç şeyhülislam yetiştirmiştir. Piri Ağa'nın yeniçeri ağası olarak görev yapmasından dolayı esasen ulema ailesi olmayan Pîrî-zâdeler, Mehmed Sahib Efendi'nin şeyhülislamlığı ile birlikte ulema sınıfına intisap etmiştir.

Pîrî-zâdeler hakkında yapılan araştırma neticesinde ailenin yedi kuşağından yedi kişi tespit edilebilmiştir. Bunlardan bir tanesi Şeyhülislam Osman Efendi'nin kızı olup ismi dahi bilinmemektedir. Ailenin ikinci şeyhülislamı olan Osman Sahib Efendi'nin oğlu olmamış bu nedenle aile, kızı tarafından devam etmiştir.

Hakkında bilgiye ulaşılabilen kişilerden üçü şeyhülislamlık makamına kadar yükselmiş, biri ise kazasker olarak görev yapmakta iken vefat etmiştir. İsmet Bey'in maarif vekili olarak görev yaptığı bilinmektedir.

Şekil 4.14: Pîrîzâde Ailesinin Soyağacı

4.16.a. Mehmed Sahib Efendi (1675-1749)¹⁶²

Yeniçeri ağası olan babasına nispetle Pîrî-zâde olarak anılan Mehmed Sahib Efendi, Şeyh Süleyman Efendi, Tâhir Efendi, Bursalı İshak Efendi gibi devrin âlimlerinden

¹⁶² Mehmed Sahib Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1336. Özcan, Tahsin. 1988. “Pîrî-zâde Mehmed Sahib Efendi.” *İslam Ansiklopedisi*. Erişim Tarihi: 17 Ağustos 2018. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c34/c340196.pdf>. Tuğluk, İbrahim Halil. 2014. “Pîrî-zâde, Mehmed Sâhib Efendi.” *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim Tarihi: 17 Ağustos 2018. <http://www.turkedebiyatiiisimlersozluugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4755>.

dersler almış ve Şeyhülislam Mirzazâde'den mülazım olmuş, Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin hizmetinde bulunmuştur. 1701 yılında Alican Medresesi'nde müderris olmuş ardından İbrahim Ağa, Halil Paşa, Hafız Paşa ve Koca Mustafa Paşa, Haydar Paşa, Kılıç Ali Paşa ve Şehzade medreselerinde müderrislik yapmıştır. Bir süre müfettişlik görevi verilen Mehmed Sahib Efendi'ye 1723 yılında Selanik kadılığı tevdi edilmiştir. Belli bir süre şehzade hocalığı yapmış ve 1733'te Anadolu, 1736 yılında ise Rumeli kazaskerliğine getirilmiştir. 1745 yılında şeyhülislamlık makamına getirilen Mehmed Sahib Efendi bir yılı aşkın bir süre bu görevde kalmıştır. Hastalığı nedeniyle şeyhülislamlıktan ayrılmış, hac vazifesini yerine getirmek için hacca gitmiş, dönüşünde Üsküdar'da ikamet etmesine müsaade edilmiş, 1749 yılında vefat etmiş ve Üsküdar'a babasının yanına defnedilmiştir.

Salim'in “Nâm-ı zâtı ser-âmed ashâb-ı maâ'rifden sâhib-i haysiyyet ü kemâl bir vücud-ı şerif-i sûtûde-hısâldir ki miyâne-i pir ü cevân-ı erbâb-ı irfânda Pîrî-zâdelik unvânı ile meşhûr-ı cihândır” (2018, 284) diye tanıtmaya başladığı Mehmed Sahib Efendi'nin farklı alanlarda ilim sahibi olduğu söylenir. Etkili konuşması ve hitabet sanatındaki yetkinliği ile meşhur olmuştur. Pîrî-zâde'nin yeni icatlara meraklı olduğu yine bir süre matbaada tashih işleri ile ilgilendiği bilinmektedir.

Divan sahibi şeyhülislamlardan olan Mehmed Sahib Efendi, İbn Haldun'un mukaddimesini ve mut'a nikahını konu alan bir eseri tercüme etmiş, *Kitabü's-Siyâse* adlı bir nasihat kitabı yazmıştır.

Mehmed Sahib Efendi'nin tek çocuğu daha sonra şeyhülislamlık makamına gelecek olan Osman Sahib Efendi'dir.

4.16.b. Osman Sahib Efendi (1710-1770)¹⁶³

Şeyhülislam Mehmed Sahib Efendi'nin oğlu Osman Sahib Efendi, 1729 yılında müderris olmuş ve Süleymaniye müderrisliğine kadar yükselmiştir. Selanik ve Galata kadılığı görevlerini ifa etmiş ve 1752 yılında Anadolu kazaskerliğine getirilmiştir. 1756 yılında Rumeli kazaskeri olan Osman Sahib Efendi, rüşvet aldığı gerekçesi ile azledilerek Gelibolu'ya sürgün edilmiş, ardından iki defa daha Rumeli kazaskerliğine getirilmiş ise de görev süresini tamamlayınca istifa etmiştir. 1768 yılında Sultan III. Mustafa tarafından meşihat makamına getirilmiş, 1770 yılında kalp rahatsızlığından dolayı vefat etmiştir.

Kaynaklarda Pîrî-zâde Osman Efendi'nin âlim, fazıl ve iyi bir hatip olduğu, şiirin yanında hatta da hevesli olduğu belirtilir.

Osman Efendi'nin erkek çocuğu olmamış sadece bir kızı olmuş ve soyu da bu kızından devam etmiştir. İsmi bilinmeyen kızı, Sarı Paşazâde İbrahim Bey ile evlenmiş ve bu evlilikten Yahya isimli bir çocukları olmuştur. Esasen Pîrî-zâde Osman Efendi'nin kızının oğlu olmasına rağmen Yahya Efendi ve onun çocukları Pîrî-zâde olarak anılmışlardır.

4.16.c. Yahya Efendi (?-1837)¹⁶⁴

Pîrî-zâde Osman Sahib Efendi'nin kızından torunu olan Yahya Efendi, 1815 yılında İstanbul Kadısı, 1818'de Anadolu kazaskeri, ilk defa 1823'te ikinci defa ise 1830

---

¹⁶³ Osman Sahib Efendi ile ilgili bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1436

Özcan, Tahsin. "Pîrî-zâde Osman Sahib Efendi." *İslam Ansiklopedisi*. Erişim Tarihi: 17 Ağustos 2018. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=340291&idno2=c340198#1>.

Kaplan, Yunus (2014). "Sâhib, Pîrî-zâde Osman Sâhib Efendi." *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim tarihi: 17 Ağustos 2018.

<http://www.turkedebiyat isimler soz lugu .com/index.php?sayfa=detay&detay=5043>.

¹⁶⁴ Yahya Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 1669.

yılında Rumeli kazaskeri olmuş ve bu görevini yapmaya devam ederken 1837 yılında vefat etmiştir. İbrahim İsmet Bey adında bir oğlu vardır.

4.16.ç. Mehmed Sahib Efendi (1838-1910)¹⁶⁵

Dedesi Şeyhülislam Pîrî-zâde Mehmed Sahib Efendi ile aynı adı taşıyan Mehmed Sahib Efendi, kazaskerlik ve maarif vekilliği yapan İbrahim İsmet Efendi'nin oğludur. Medrese eğitimine devam etmiş bir yandan da ailesindeki diğer şeyhülislam gibi hat ve ta'lik dersleri almıştır. Henüz altı yaşında iken İstanbul müderrisliği payesi almış, 1852 yılında Anadolu kazaskerliğinde tezkirecilik görevine getirilmiş, çeşitli görevlerde bulunduktan sonra 1863 yılında Eyüp kadılığına tayin edilmiştir. 1865 yılında İzmir niyabetine ve 1866'da Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nde teftiş görevine getirilmiştir. 1909 yılına kadar çok çeşitli görevlerde bulunan Mehmed Sâhib Efendi 31 Mart Vak'ası'ndan sonra şeyhülislam olmuştur. 1910 yılında bu görevden ayrılmış, aynı yıl vefat etmiş ve aile kabristanına defnedilmiştir.

Mehmed Sahib Efendi ile ilgili olarak kaynaklarda takva sahibi olduğu, hukuka riayet ettiği, doğruluğu ile meşhur olduğu söylenmektedir. Siyasi olaylarda da açıkça taraf olarak yer almış, hatta 31 Mart Vak'asında Hareket Ordusu'nun yaptığıının gerekli ve meşru olduğu yönündeki beyanname yayımlamıştır.

Mehmed Sahib Efendi'nin başka alanlarla ilgilendiği bilinmekle birlikte, edebiyat ve şiir ile meşgul olmamıştır ve herhangi bir eser bırakmamıştır.

Öztuna Yılmaz. *Devletler ve Hânedanlar*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 807.

¹⁶⁵ Mehmed Sahib Efendi hakkındaki bilgilere şu kaynaklardan ulaşılmıştır: Özcan, Tahsin. 1988.

“Pîrî-zâde Mehmed Sahib Efendi.” *İslam Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: 17 Ağustos 2018.

<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=340291>.

Öztuna Yılmaz. *Devletler ve Hânedanlar*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 807.

4.16.d. Şairlik ve Hamilik Yönünden Pirîzâdeler

Ailenin ilk şeyhülislamı olması dolayısıyla ailenin ilmiye sınıfına intisabını sağlayan Mehmed Sahib Efendi, edebiyatla ilgilenmesi ve divan sahibi şeyhülislamlardan olması dolayısıyla da bu tez açısından önemli bir yer teşkil etmektedir. Şeyhülislam olmasının yanında çok farklı alanlarla ilgilenen Mehmed Sahib Efendi, İbni Haldun'un görüşlerinden yararlanarak oluşturduğu beş bölümden oluşan siyasi ve ictimai konulara ilişkin bir nasihatname niteliğindeki *Kitabü's-Siyâse*, Mut'a nikahının haram olduğunu ispat etmek maksadı ile *El-Lum'a fi Ahvâli'l-Mut'a* ve İbn Haldun'un mukaddimesinin Türkçeye ilk çevirisi ve daha sonra Ahmed Cevdet Paşa tarafından tamamlanacak olan, ancak beşinci faslın sonuna kadar çevirebildiği *Tercüme-i Mukaddime-i İbn Haldun* adlı eserleri kaleme almıştır. Bunların dışında Sahib mahlasını kullanarak kaleme aldığı ve daha çok dinî ve tasavvufî konuların işlendiği 5 kaside, 13 tarih, 1 muhammes, 117 gazel, 1 kıta, 3 rubai, 24 matla, Farsça 4 gazelden müteşekkil olan *Divan*'ı vardır. Şiirlerinde hikemi tarzın ve Nabi'nin etkisi olan Mehmed Sahib Efendi, Nabi'yi usta olarak gördüğünü ve onu takip ettiğini ifade ettiği beyitleri vardır.

Bu vâdide dururken Nâbi-i nazm-ı Sühan-perver

Bugüne her gazel Sâhib sezâ-yı aferin olmaz (Topal 2004, 3)

Mehmed Sahib Efendi, şeyhülislam şairlerden olmasına rağmen, dönemin şairleri tarafından kendisine takdim edilmiş bir şiir tespit edilememiştir.

Pirî-zâdelerin bir diğer şeyhülislamı Mehmed Efendi'nin oğlu Osman Sahib Efendi'dir. Osman Sahib Efendi de babası gibi şeyhülislam olmasının yanında edebiyat ve şiir ile de ilgilenmiştir. Mehmed Süreyya Osman Efendi hakkında "âlimlerin ileri gelenlerinden, nazma ve nesre kâdir, cedel ve bahisde misli nadir bir

şairdi” (1996, 1436) diyerek onun şairlik yönüne vurgu yapmaktadır. Yine Mehmed Süreyya divan sahibi olduğu belirtilse de divanına ulaşılamamış ve başka bir kaynakta böyle bir bilgiye rastlanılamamıştır. Ancak günümüze ulaşmış şiirleri mevcuttur:

Ey nûr-ı ruh-ı bâsıra-i merdüm-i nazar
Allah itmesün seni âzürde-i keder

Sâhib kulun südde-i iclâle yüz sürüp
Bu cum’a dahi afv ü inâyet recâ ider

Osman Sahib Efendi Rumeli kazaskeri olarak görev yapmakta iken divan toplantısına katılmadığı için bu şiiri sadrazama göndermiştir (Kaplan 2014).

Pirî-zâde Osman Sâhib Efendi’ye dönemindeki şairler tarafından da şiirler takdim edilmiştir. Sünbülzâde Vehbi de bu şairlerden biri olarak *Divan*’ındaki 48, 49 ve 50. sıradaki kasideleri Osman Sahib Efendi’ye sunmuştur. Kırk sekizinci sırada yer alan 44 beyitlik “âfitab” redifli kasidede Osman Sahib Efendi, ilmi, fazileti, cömertliği, işinin ehli olması gibi yönleri dolayısıyla güneşe benzetmek yahut ondan üstün olduğunu ifade etmek suretiyle övülmektedir:

Pertev-i zât-ı şerîfinden eder kesb-i şeref
Ahter-i mes’ûd-ı nûrânî-nümâ-yı âfitâb

Fazl ile şemsü’l-e’imme olduguyçün zâtının
Câmi’ü’l-fevâda vaşfi muktedâ-yı âfitâb

Çarh-ı mînâ kalb-i pür-envârının mir’âtıdır

În’ikâs-ı pertevindendir cilâ-yı âfitâb (Sünbülzâde Vehbi 2017, 211)

Memduhunu bu şekilde öven şair için ona bağlanmaki onun kölesi olmak dahi bir lütuftur:

Ben de bir mihr-i sipihr-i fazlın oldum bendesi

Kim fûrûg-ı lutfudur nûr-ı likâ-yı âfitâb (Sünbülzâde Vehbi 2017, 210)

Sünbülzâde Vehbi Divanı'nda kırk dokuzuncu sırada yer alan kasidede ise Şeyhülislam Osman Sahib Efendi'nin kütüphanesinde yer alan kitapların adı tek tek zikredilmektedir.

Mübârek hil'at-i beyzâsı zîb-i millet-i beyzâ

Me'âlimde n'ola sebk etse Beyzâvî'ye âsârı (2017, 213)

Şeyhülislamın kaftanını milletin süsü olarak nitelendiren Sünbülzâde Vehbi, *Beyzavî Tefsiri*'ne işaret ederek, dini ilimler alanında Beyzavî'ye benzemesine şaşırılmayacağını ifade etmektedir.

Semiy-yi câmi'-i Kur'ân Pîrî-zâde-yi nihrîr

Bulunmaz fazl ile eşbâh-ı dersem şübheden ârî (2017, 213)

Kur'an-ı Kerim'i kitap haline getiren Hz. Osman'ın adaşı olan Osman Sahib Efendi, fazilet yönü ile de eşsizdir. Burada "Eşbah" kelimesi kullanılarak Suyûtî ve İbn Nüceym el-Mısırî'nin aynı adlı eserlerine işaret edilmiştir (Sünbülzâde Vehbi 2017, 213).

Bu izz ü şân ile dîbâçe-yi maksûd -ı âlemsin

Keremle bende-yi dergâhın etdin cümle ahrârı

İzzeti ve şerefi ile alemin yaratılma maksadı olan şeyhülislam, o kadar kerem sahibidir ki, bütün hürleri dahi kendisine köle etmiştir. Bu beyitte "dibace-i maksud"

diyerek, medreselerde okutulan bir kitaba işaret edilmiştir (Sünbülzâde Vehbi 2017, 215).

Divan'da ellinci sırada yer alan gül redifli kaside de Osman Sahib Efendi'ye sunulmuş bir medhiyedir.

Müfti'l-enâm Hazret-i Osmân Efendi kim

Nûrundan oldu nûr gibi tâb-dâr gül (Sünbülzâde Vehbi 2017, 217)

Şeyhülislam Mehmed Şerif Efendi de Pîrî-zâde Osman Sahib Efendi'nin konağı için ve Rumeli kazaskerliğini tebrik etmek için birer tarih düşmüş ve bu şiirleri Osman Efendi'ye takdim etmiştir. Şeyhülislam Şerif Divanı'nda bölümünde tarihler on dördüncü sırada “Tarih-i Devlethane-i Osman Monla Efendi” açıklaması ile yer alan şiirde konağı teşbih ve kıyaslama sureti ile tasvir etmekte ve övgülerini dile getirmektedir:

Sarâyında degildir vasfı mümkün

Nukûsın eylesende hatt-vâr kâm

Musavver gül gibi anda mücessem

Görür tab'ın güsâde hâs ile âm

Degil dîvârlarıda naks-ı sünbül

Yazar her sû mutâlib nüsha-i kâm (2006, 147-148)

Tarihler bölümünde on yedinci sırada yer alan sekiz beyitlik şiirde ise Osman Efendi'nin Rumeli kazaskerliğine yükselmesine tarih düşülmüştür:

Yümn-i tevfik için duâlar idüp

Hakka hamd ile eyleyüp takdîs

Didi nâsa Serîf târifin

Müjde Osmân Efendi oldu reîs (Sünbülzâde Vehbi 2017, 152)

Pîrî-zâde ailesine mensup üçüncü ve son şeyhülislam büyük dedesi ile aynı adı taşıyan Mehmed Sahib Efendi'dir. Mehmed Sahib Efendi edebiyat ve şiirle ilgilenmemiş ve herhangi bir eser yazmamış, kendisine sunulan bir şiir de tespit edilememiştir.

4.16.e. Değerlendirme

18. ve 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'in şeyhülislam ailelerinden biri olan Pîrî-zâdeler, üç şeyhülislam yetiştirmiştir. Aile hakkında yapılan araştırmalar neticesinde yedi kuşaktan yedi kişiye ulaşılmıştır. Bunlardan biri Osman Sahib Efendi'nin ismi bilinmeyen kızıdır ve Osman Sahib Efendi'den sonra aile kızı soyundan devam etmiştir.

Mehmed Sahib Efendi'nin şeyhülislam olması ile ulema sınıfına intisap edeb Pîrî-zâdelere mensup olanların tamamı ilmiye sınıfına mensup değildir.

	Meslek Mensubu	Şair
Şeyhülislam	3	2
Kazasker	1	-
Yeniçeri ağası	1	-
Maarif Vekili	1	-

Tablo 4.21. Pîrîzâde Mensuplarının Meslek Dağılımı ve Ailedeki Şair Sayısı

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, aileye mensup kişilerden üçü şeyhülislamlık makamına kadar yükselmiştir. Aile mensuplarından Yahya Efendi ise kazaskerlik

makamına kadar yükselmiştir. İlmîye sınıfı mesleklerinden farklı olarak aile mensuplarından birisi de maarif vekili olarak görev yapmıştır.

Pîrî-zâdeler, şiir ve edebiyat alanına katkıları bakımından değerlendirildiğinde ise ailenin üç şeyhülislamından ikisinin şiir ile meşgul olduğu görülmektedir. Hatta bunlardan Mehmed Sahib Efendi divan sahibi şeyhülislamlardandır.

4.17. Şeyhülislam Aileleri Hakkında Genel Değerlendirmeler

Yukarıda ayrıntılı olarak incelendiği üzere, şeyhülislamlar ve şeyhülislam ailesine mensup diğer kişiler, sanatın diğer alanlarını destekledikleri gibi, gerek bizzat şiir kaleme almak, gerekse diğer şairleri himaye etmek suretiyle edebiyat ile yakından ilgilenmiş ve bu alanların gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Bu doğrultuda, şeyhülislamdan himaye görmek, maddi destek beklemek, eğitim almak, şiirlerini daha fazla kişiye ulaştırmak gibi saiklerle şairler de bu taleplerini iletmek için şeyhülislamlara şiir takdim etme yoluna gitmiştir. Nitekim şairlerin hazırlamış olduğu divanlar incelendiğinde padişah ve sadrazam medhiyelerinden sonra şeyhülislamlar için kaleme alınan medhiyelerin yer aldığı görülmüştür. Bu sebeple hangi şeyhülislama ne kadar şiir sunulduğunu görmek maksadı ile tezkirelerin ve divanların incelenmesi sonucunda tespit edilen şiirler neticesinde tablodaki sonuç ortaya çıkmıştır:

Aile	Şeyhülislam	Şairlik durumu	Takdim Edilen Şiir Sayısı
Ahi-zâdeler	Hüseyin Efendi	Şair	1. Nergisî: 1 kaside
	Zekeriyya Efendi	Şair	1. Filibeli Vecdî: 8 şiir

Bayram-zâdeler			2. Sabrî: 1 kaside
	Yahya Efendi	Şair	1. Bahayî: 1 kıta 2. Nailî: 2 kaside 3. Nevizâde Atayî: 4 kaside, 1 tahmis ve 1 beyit 4. Cevrî: 1 kaside 5. Rızâyî: 2 kaside 6. Nergisî: 1 kaside 7. Nefî: 1 kıta
Bostan-zâdeler	Mehmed Efendi	Şair	1. Filibeli Vecdî: 1 kaside, 2 kıta, 1 mensur eser
Çivi-zâdeler	Muhyiddin	Şair	Kendisine takdim edilen şiir tespit edilememiştir.
	Mehmed Efendi	değil	
	Mehmed Efendi	Şair değil	1. Cinanî: 1 kıta
Dürri-zâdeler	Dürri Mehmed Efendi	Şair değil	Kendisine takdim edilen şiir tespit edilememiştir.
	Mustafa Efendi	Şair değil	1. Mekkî Mehmed Efendi: 1 tarih
	Mehmed Atullah Efendi	Şair değil	Kendisine takdim edilen şiir tespit edilememiştir.
	Arif Mehmed Efendi	Şair değil	1. Ebubekir Celâlî: 1 kaside

	Abdullah Efendi	Şair değil	1. Ebubekir Celâlî: 1 kaside
	Abdullah Beyefendi	Şair değil	Kendisine takdim edilen şiir tespit edilememiştir.
Ebûishak-zâdeler	İsmail Efendi	Şair	1. Nedim: 1 kaside 2. Kâmî: 1 kaside
	Mehmed Es'ad Efendi	Şair	1. Kâmî: 2 gazel
	İshak Efendi	Şair	1. Kâmî: 2 gazel
	Şerif Mehmed Efendi	Şair	1. Fitnat Hanım: 2 tarih 2. Şeyh Galip: 2 kaside 3. Haşmet: 5 nazire 4. Sünbülzâde Vehbi: 5 kaside
	Mehmed Ataullah Efendi	Şair	Kendisine takdim edilen şiir tespit edilememiştir.
Ebûssuûd Efendi			1. Bakî: 1 kaside 2. Beyânî: 1 tahmis 3. Samî: 1 beyit 4. Ali Çelebi: 1 beyit 5. Hicrî: 1 beyit
Ebûssuûdzâdeler			

	Sun'ullah Efendi		1. Nev'izâde Atayî: 1 kaside 2. Naili: 1 kaside 3. Azmizâde Haletî: 1 kaside
Fenârî-zâdelerler	Molla Fenarî	Şair	Kendisine takdim edilen şiir tespit edilememiştir.
	Mehmed Şah Fenarî	Şair değil	Kendisine takdim edilen şiir tespit edilememiştir.
	Fenarizâde Muhyiddin	Şair	Kendisine takdim edilen şiir tespit edilememiştir. Ancak Lâmî ve Hâki'nin ondan himmet gördüğü bilinmektedir.
Feyzullah-zâdeler	Feyzullah Efendi	Şair	1. Kâmî: 2 kaside, 1 musammat, 4 kıta 2. Emîn: 1 şiir 3. Selim: 1 şiir
	Mustafa Efendi	Şair	1. Haşmet: 1 kaside 2. Naib: 2 kaside
Hoca-zâdeler	Hoca Sadeddin Efendi	Şair	1. Kınalızâde Hasan Çelebi <i>Tezkiretü's-</i> <i>Şuara</i> 'sını ithaf etmiştir. 2. Gelibolulu Mustafa Âli: <i>Menakıb-ı</i>

			<i>Hünerveran'ı</i> ithaf etmiştir. 3. Gubarî: 1 kaside 4. Azmizâde Haletî: 1 kaside
Mehmed Efendi	Şair		1. Nef'î: 5 kaside 2. Azmizâde Haletî: 2 kaside 3. Nev'izâde Âtayî: 1 kaside 4. Cevrî: 1 kaside
Es'ad Efendi	Şair		1. Nef'î: 2 kaside 2. Nev'izâde Âtayî: 1 kaside 3. Rızâyî: 2 kaside
Ebû Said Mehmed Efendi	Şair		1. Cevrî: 1 kaside 2. Beyanî: 3 kaside
Bahayî Mehmed Efendi	Şair		1. Neşatî: 2 kaside 2. Naili: 1 kaside 3. Cevrî: 1 kaside 4. İzzetî: 1 kaside 5. Nehcî: 1 kaside
Feyzullah Efendi	Şair		Kendisine takdim edilen şiir tespit edilememiştir.

Karaçelebi- zâdeler	Abdülaziz Efendi	Şair	1. Nefî: 1 kaside 2. Cevrî: 3 tarih Şair Haşim'e yardımda bulunmuştur.
Kemalpaşa- zâdeler	İbn Kemal	Şair	1. Zâtî: 1 kaside 2. Nev'izâde Âtayî: 3 kaside 3. Gelibolulu Mustafa Âli: 1 kaside 4. Arifî: 1 kaside Şair Hicrî'ye yardımda bulunmuştur.
Mekkizâdeler	Mekkî Mehmed Efendi	Şair	1. Refî: 1 kaside
	Mustafa Âsım Efendi	Şair değil	1. Leyla Hanım: 1 kaside
Mirzâ-zâdeler	Şeyh Mehmed Efendi	Şair değil	1. Fitnat Hanım: 1 tarih
	Mirzâ-zâde Said Efendi	Şair değil	1. Mehmed Şerif Efendi: 2 kaside 2. Fitnat Hanım: 1 tarih
	Seyyid Ali Efendi	Şair değil	1. Şeyhi: 1 kaside 2. Sabit: 2 kaside

Paşmakçı-zâdeler			3. Salim: 1 kaside 4. Kâmî: 1 kaside
	Abdullah Efendi	Şair değil	Kendisine takdim edilen şiir tespit edilememiştir.
Pîrîzâdeler	Mehmed Sahib Efendi	Şair değil	Kendisine takdim edilen şiir tespit edilememiştir.
	Osman Sahib Efendi	Şair değil	1. Sünbülzâde Vehbî: 3 kaside 2. Mehmed Şerif: 2 kaside
	Mehmed Sahib Efendi	Şair değil	Kendisine takdim edilen şiir tespit edilememiştir.

Tablo 4.22. Şeyhülislamlara Takdim Edilen Şiirlerin Ailelere Göre Dağılımı

Yukarıdaki tabloda şeyhülislamların şair olması ve kendilerine sunulan şiirlerin sayısı hakkında bir bağlantı olup olmadığını görmek adına toplu bir değerlendirme yapılmıştır. Netice olarak şair olan şeyhülislamlara sunulan şiir sayısının çok daha fazla olduğu, şair olmayanlara sunulan şiir sayısının ise nispeten daha az olduğu görülmektedir. Bu durumun sonucu olarak da kendilerine takdim edilen şiir sayısı ve himaye ettikleri şair sayısı ile doğru orantılı olarak şeyhülislamların edebiyat alanına katkılarının da arttığından söz etmek mümkündür.

BÖLÜM V

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan son dönemine kadar siyasette ve yönetimde etkili olan, çeşitli kademelere çok sayıda devlet adamı yetiştiren aileler mevcut olmuştur. Şeyhülislam aileleri de ulema aileleri kapsamında yer alıp, uzun yıllar şeyhülislamlık, kazaskerlik ve kadılık gibi birçok makamı uhdesinde bulundurmaları yönünden dikkate şayandır. Bugüne kadar yapılan akademik çalışmalarda müstakil olarak bazı şeyhülislam aileleri veya bu ailelerden yetişen şeyhülislamlar incelenmiş ise de şeyhülislam ailelerini toplu olarak ihtiva eden bir çalışma yapılmamıştır. Yine bu ailelere bakıldığında yalnız yönetimde etkili olmaları değil; bilim, kültür, sanat gibi birçok farklı alanda önemli isimler yetiştirmeleri de dikkat çekicidir. Bu alanlardan biri de şeyhülislamların şiire ilgisi dolayısıyla edebiyattır. Bu nedenle şeyhülislam ailelerinin ve bu aileye mensup kimselerin şiir ve edebiyat ile ilgilerini bir bütün halinde görebilmek için bu çalışmaya ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaca binaen hazırlanan çalışmada sayısal veriler ile birlikte birtakım sonuçlara ulaşılmıştır.

Bu tez kapsamında öncelikle on altı şeyhülislam ailesi incelenmiş, bu ailelere mensup kişiler tespit edilerek ailelerin soyağacı çıkarılmıştır. On altı şeyhülislam ailesinden toplam ikiyüz seksendört kişiye ulaşılmış, bu kişilerin bazısı yalnızca ismen bilinmekte iken, bazısı hakkında daha ayrıntılı bilgi sahibi olunmuştur. Aile mensupları hakkında araştırma yapılırken birçoğunun aynı alanlardaki meslekleri tercih ettikleri görülmüş ve her aile bu yönden bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu doğrultuda tespit edilen kişilerden otuz sekizi, kadın olması hasebiyle meslek yönünden değerlendirmeye dahil edilmemiştir. Bunun dışında kalan ikiyüz kırk altı

kişinin kırk beşinin mesleği hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılammıştır. Meslekleri hakkında bilgi sahibi olunan iki yüz bir kişiden ise yalnızca on birinin ilmiye sınıfı dışında kalan meslekler ile meşgul olduğu, kalan yüz doksan kişinin ise ilmiye sınıfı kapsamında kalan meslekler ile iştigal ettiği, kırk birinin şeyhülislamlık makamına kadar yükseldiği görülmüştür. Bu verilerden de anlaşıldığı üzere tez kapsamında ele alınan aile mensupları büyük ölçüde ilmiye sınıfındaki mesleklere yönelmiştir ve bu tercihler hemen her ailede süreklilik arz etmektedir.

Bu çalışma hazırlanırken, şeyhüislamların büyük çoğunluğunun mesleğinin yanında şiir ile yakından ilgilendiği, birçok şairi gerek maddi gerek manevi desteği ile himaye etmek suretiyle şiirin gelişimine katkı sağladığı, etrafında şairlerin toplanmasını sağlayarak edebi mahfiller oluşturduğu görülmüştür. Şeyhüislamların bu konumu dolayısıyla kendisinden çeşitli taleplerde bulunmak isteyen, şiirinin bu edebi mahfiller vasıtasıyla daha fazla kişi tarafından duyulmasını arzu eden yahut hayatını idame ettirmek adına maddi destek bekleyen şairler şeyhüislamlara medhiyer yazmak, onlarla ilgili vakıalara tarihler düşmek suretiyle şiir takdim etme yoluna gitmiştir. Bu sebeple tez kapsamında kalan on altı aileye mensup kırk bir şeyhüislamın şiir ve şairler ile olan irtibatını belirlemek adına onlara takdim edilen şiirler de incelenmiştir. Tezkireler ve şeyhüislamların döneminde yaşamış olan şairlerin divanları taranmak suretiyle yapılan bu incelemede kırk bir şeyhüislama takdim edilen toplam yüz yirmi altı şiir tespit edilmiştir. Bu şiirlerin ailelere göre dağılımı incelendiğinde ise en çok şiir takdim edilen ailenin, yetiştirdiği şeyhüislamların tamamı şair olan Hoca-zâdeler olduğu görülmüştür. Bunu iki şair şeyhüislam yetiştiren Bayram-zâdeler ve beş şair şeyhüislam yetiştiren Ebûishak-zâdeler takip eder. Yetiştirdiği altı şeyhüislamdan hiçbirinin şiir ile meşgul olmadığı bilinen Dürri-

zâdeler ve Fenârî-zâdelerler ise kendilerine takdim edilen şiir sayısının az olması dolayısıyla son sıralarda yer almaktadır.

Kendisi de şiir yazmak suretiyle bizzat divan edebiyatına katkı sağlayan şeyhülislamın bu alandaki yetkinlikleri dolayısıyla, diğer şairlerin ona nazireler ve medhiyeler yazdığı bilinmektedir. Bu durumda da yine şeyhülislam şairin şiirine olan beğenisini ve övgüsünü dile getirerek ona ulaşmaya ve nazireler vasıtasıyla kendi şiirini de daha fazla kişiye ulaştırmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla şair bir şeyhülislamın şiirine yazılan nazireler ve şeyhülislama takdim edilen şiirler de çok daha fazla olmaktadır. Şeyhülislam Yahya'ya ve Bahayî Efendi'ye çok sayıda şiir takdim edilirken, edebiyat ile meşgul olmayan diğer şeyhülislamlara çok daha az şiir sunulmuş olması bunu açıkça göstermektedir.

Ayrıca kendisinden talep edilen hususları yerine getirme veya şiirlere bir şekilde cevap verme oranı arttıkça, şeyhülislamlara sunulan şiir sayısının da arttığı görülmüştür. Dolayısıyla şeyhülislamlara takdim şiirler ne kadar fazla ise onların şairler ile olan bağlantısının, şairlerin istek ve taleplerini yerine getirmek suretiyle himaye ettiği şair sayısının da o kadar fazla olduğunu söylemek mümkündür.

Şeyhülislamlara takdim edilen şiirlerde dikkat çeken bir diğer husus da ortak övgü kalıplarının bulunmasıdır. Bu kalıplardan en çok dikkat çeken şeyhülislamın makamından bahisle adaletli ve liyakatli olmasıdır. Şeyhülislama takdim edilen hemen her şiirde mutlaka bu yönleri üzerinde durulmuş ve bunun yanında ilmî ve dinî bilgisi, zekası, anlayışlı olması gibi yönleri de övgü konusu yapılmıştır. Şeyhülislamdan bir beklenti yahut talep söz konusu ise onun kerem ve lütuf sahibi olması, cömertliği de vurgulanan yönlerindedir. Şayet kendisine şiir takdim edilen şeyhülislam aynı

zamanda şair ise onun kaleminin kuvvetli, söyleyişinin özgün ve belagatli olması da övgü konusu yapılmıştır.

Şeyhülislamlara takdim edilen şiirler klasik estetik kalıplarına uygunluk göstermesi bakımından da önem arz eder. Meşihat makamının İstanbul'da bulunması dolayısıyla şeyhülislam ailelerine mensup kişiler çoğunlukla İstanbul'da ikamet etmişlerdir. Aile mensuplarından bazıları görevleri dolayısıyla zaman zaman Edirne, Bursa gibi çevre şehirlerde yaşamış olsalar da bu durum kısa bir süre devam etmiş, ailelerin yaşantısı büyük ölçüde İstanbul'da şekillenmiştir. İstanbul'un yönetim merkezi olduğu kadar sanatın da merkezi olması dolayısıyla, burada kaleme alınan şiirler klasik bir üslup çerçevesinde geliştirilmiştir. Dolayısıyla İstanbul'da yaşayan şeyhülislamlara takdim edilen medhiyelerin de estetik açıdan bu klasik şiir üslubu çerçevesinde kaleme alındığı görülmektedir.

Şeyhülislam ailelerinin değerlendirilmesinde önemli olan hususlardan biri de şiir ve edebiyata olan bu ilginin bir ailede kuşaktan kuşağa devam edip etmediğidir. İlgili bölümde değerlendirildiği üzere, bazı ailelerdeki bütün şeyhülislamların hem şair hem de hami olarak edebiyata katkı sağladığı, bu durumun kuşaktan kuşağa devam ettiği gözlenmekte iken, bazı ailelerden çok sayıda şeyhülislam yetişmiş olmasına rağmen hiçbirinin şiir ile meşgul olmadığı görülmüştür. İncelenen ailelerden Ahîzâde, Bayram-zâde, Ebûishak-zâde ve Hoca-zâde ailelerine mensup şeyhülislamların tamamı aynı zamanda şair iken, Dürri-zâdelere mensup altı şeyhülislamdan hiçbiri şiir ile meşgul olmamıştır. Bu durumda baştan beri şiir ve edebiyat ile ilgili olan bir ailede bu durumun sistematik olarak devam ettiği, şiir ile meşgul olmayan bir ailede ise sonraki kuşakların da büyük ölçüde edebiyata ve şiire meyletmediği görülmektedir.

Netice itibariyle, bu çalışmada Osmanlı'daki meşhur şeyhülislam aileleri ve bu ailelere mensup kişiler incelenerek ailelerin soyağacı çıkarılmış, ardından bu şeyhülislam ailelerine mensup olan fertlerin meslek yönelimleri sayısal verilerle belirlenmiştir. İkinci olarak, bu ailelere mensup kişilerin gerek sanatçı gerekse hami olarak şiire ve edebiyata yaptığı katkılar onlara sunulan şiirler üzerinden değerlendirilmiş ve tespitler ortaya konulmuştur.

KAYNAKÇA

- Akgündüz, Ahmet. 1988. "Ebûsuûd Efendi." *İslam Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: 27 Eylül 2017. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c10/c100355.pdf>.
- Akgündüz, Murat. 2002. *Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislamlık*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Akgün, Ahmet. 1998. "Şeyhülislam Hoca-zade Mehmed Efendi ve Eseri İbtihâcü't-Tevarih." *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1(2): 68-76.
- Aksoy, Hasan. 1988. "Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi." *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. Erişim tarihi: 13 Ağustos 2018. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=310486>.
- Aksoyak, İsmail Hakkı. 2014. "Nazmî, Ali Çelebizâde/Çivi-zâde/Şerifezâde Seyyid Ali Nazmî Efendi." *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim tarihi: 13 Ağustos 2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2261>.
- Aksoyak, İsmail Hakkı. "Zuhurî, Kara Çelebizâde Mehmed Zuhurî Efendi." *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim tarihi: 02 Eylül 2017. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1981>.
- Aksoyak, İsmail Hakkı. 2015. "Es'ad, Ebû İshakzâde Mehmed Es'ad Efendi." *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim tarihi: 13 Ağustos 2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=7581>.
- Aktepe, Münir. "Hoca-zâde Es'ad Efendi Efendi." *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim tarihi: 11 Temmuz 2017. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=110341>
- Altınay, Ahmet Refik. 1998. *İlmiye Salnamesi: Osmanlı İlmiye Teşkilatı ve Şeyhülislâmlar*. Hazırlayan: S.A.Kahraman- A.N.Galitekin- C.Dadaş, İstanbul: İşaret Yayınları.
- Altınay, Ahmet Refik. 2013. *Alimler ve San'atkârlar*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Altunsu, Abdülkadir. 1972. *Osmanlı Şeyhülislamaları*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.

- Aslan, Mustafa. 2007. “Muhyî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı” Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aşık Çelebi. 2018. *Meşâ'irü's-Şu'arâ*. Hazırlayan: Filiz Kılıç. Ankara. Erişim Tarihi: 16 Ağustos 2018.
- Aydın, İbrahim Hakkı. 1988. “Molla Fenari.” *İslam Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: 13 Eylül 2017. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c30/c300160.pdf>.
- Aydın, Haluk. 2010. “Cevrî Divanı'nın Tahlili” Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi.
- Azmizâde Hâletî. 2017. *Azmizâde Hâletî Divanı*. Hazırlayan: Bayram Ali Kaya. Sakarya. Erişim tarihi: 15 Ağustos 2018.
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78352/eski-turk-edebiyati.html>.
- Bakî. 2011. *Bâkî Divanı*. Hazırlayan: Sabahattin Küçük. 2. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bayraktutan, Lütfi. 1990. *Şeyhülislam Yahya Divanından Seçmeler*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bayramoğlu, Fuat. 1989. *Hacı Bayram-ı Veli Yaşamı, Soyu, Vakfı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Beyânî. 2008. *Beyânî, Tezkiretü's-Şu'arâ*. Hazırlayan: Aysun Eyduvan Sungurhan. Ankara: Kültür Bakanlığı. Erişim Tarihi: 08 Ağustos 2018.
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55835,Beyânî-tezkiresipdf.pdf?0>.
- Beyânî. 2017. *Divan*. Hazırlayan Fatih Başpınar. Ankara: Kültür Bakanlığı. Erişim tarihi: 16 Ağustos 2018. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78352/eski-turk-edebiyati.html>.
- Bilkan, Ali Fuat ve Yusuf Çetindağ. 2006. *Şeyhülislam Şairler*. Ankara: Hece Yayınları.
- Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. Hazırlayan: A.Fikri Yavuz ve İsmail Özen. İstanbul: Meral Yayınları.
- Cihan, Ahmet. 2004. *Reform Çağında Osmanlı İlmiye Sınıfı*. İstanbul: Birey Yayınları

Çağlı, Adnan (hızl.) (1999). “Vişnezâde İzzetî- Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni.” Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi.

Çaldak, Süleyman. 1997. “Nergisî ve Nihâlistân’ı.” Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi.

Çeçen, Halil. 2015. “Fıtnat Hanım, Zübeyde.” Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim tarihi: 14 Ağustos 2018.

<http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=7580>.

Çeltik, Halil. 2007. “Halep’te Kınalı-zâde Hasan Çelebi’nin Şairler Meclisi.” *Gazi Türkiyat* 2007/1: 137-147.

Daş, Abdurrahman. 2003. “Hoca Saadeddin Efendi’nin Hayatı ve Eserleri.” *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 14: 165-207.

Deliçay, Tahsin. 1988. “Mehmed Şah Fenarî” *İslam Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: 13 Eylül 2017. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c28/c280319.pdf>.

Demirpolat, Anzavur ve Gürsoy Akça. 2009. “Osmanlı Toplumunda Devlet ve Ulema.” *Ekev Akademi Dergisi*. Kış 2009/38: 1-10

Doğan, Muhammed Nur 1993. "Şeyhü'l-islam İshak Efendi: Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri." *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 26: 235-262.

Durmuş, Tübâ Işınso İsen. 2006. “II. Selim Dönemi Sonuna Kadar Osmanlı Edebî Hâmîlik Geleneği.” Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi.

Dursunoğlu, Halit. 1996. “Şeyhülislâm Muhammed Şerif Efendi’nin Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divânı’nın Tenkitli Metni.” Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi.

Edirneli Kâmî. 2017. *Edirneli Kâmî ve Divanı*. Hazırlayan Gülgün Erişen Yazıcı. Ankara. 144-145. Erişim tarihi: 13 Ağustos 2018.

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55977,kami-divani-pdf.pdf?0>.

Erdoğan, Mehtap. (2014) “Andelib/Faik, Mehmed Es’ad Bey.” Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim tarihi: 17 Ağustos 2018.

<http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4462>.

Erkal, Abdülkadir 2014. “Divan Şiirinde Cemre ve Bosnalı Sabit’in Cemreviyyesi.” *TÜBAR* 36. 131-150.

Fatin. 2017. *Hâtimetü'l-Eş'ar (Fatin Tezkiresi)*. Hazırlayan Ömer Çiftçi. Ankara: Kültür Bakanlığı Erişim tarihi: 31 Ağustos 2018.

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78352/eski-turk-edebiyati.html>.

Filibeli Vecdi. 2017. *Filibeli Vecdi ve Divanı*. Hazırlayan: Hasan Kavruk ve Bahir Selçuk. Ankara: Kültür Bakanlığı. Erişim tarihi: 09 Ağustos 2018.

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78352/eski-turk-edebiyati.html>

Gerger, Mehmet Emin. 2013. *Bilinmeyen Yönleriyle Osmanlı Şeyhülislâmları*. İstanbul: Gerger Yayınları.

Gold, Barbara K. 1982. *Literary and Artistic Patronage in Ancient Rome*. Teksas: University of Texas Press.

Güleç, Hasan. 1988. “Ahîzâde Abdülhalim Efendi.” *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. Erişim Tarihi: 12 Ağustos 2018.

<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=040464>.

Gür, Refik. 2015. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadılık Müessesesi*. Hazırlayan: M. Nihat Aryol. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Gürsoy, Aslı. 2014. “Rızayî, Mehmed Ali Çelebi.” Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü.” Erişim tarihi: 06 Ağustos 2018.

<http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1676>.

Gwnnye, Paul. 2015. *Patterns of Patronage in Renaissance Rome : Francesco Sperulo: Poet, Prelate, Soldier, Spy*. Oxford : Peter Lang Ltd, International Academic Publishers. Erişim tarihi: 20.03.2017. <https://www.ebscohost.com/>.

Hancock, Lee. 2005. *Lorenzo De' Medici: Florence's Great Leader and Patron of the Arts*. New York: The Rosen Publishing Group.

Haskell, Franchis. 1980. *Patrons and Painters: A Study in the Relations Between Art and Society in the Age of the Baroque*. Connecticut: Yale University Press

Haşmet. 2018. *Haşmet Divanı*. Hazırlayan Mehmet Arslan ve İsmail Hakkı Aksoyak, Ankara: Kültür Bakanlığı. Erişim tarihi: 13 Ağustos 2018.

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/57256,hasmet-divanipdf.pdf?0>.

İbni Bibi. “İbn Bîbî’nin Farsça Muhtasar Selçuknâmesi’nden.” *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, Çeviren: M. Nuri Gençosman, Ankara: Uzluk Basımevi. 1941.

İbni Kemal. 1996. *Divan-Tenkitli Metin*. Hazırlayan: Mustafa Demirel. Ankara: (Yayınevi yok).

İnalçık, Halil. 2005. *Şair ve Patron*. Ankara: Doğubatı Yayınları.

İpekten, Haluk ve diğerleri. 1988. *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

İpekten, Haluk. 1996. *Divan Edebiyatında Edebi Muhitler*, İstanbul: MEB Yayınları

İpşirli Mehmet. “Osmanlı’da İlim ve Kültür Hayatı: 15-16. Asırlar.” Erişim tarihi: 17.Şubat 2018. http://osmanliistanbulu.org/tr/images/osmanliistanbulu-1/20_mehmet-ipsirli.pdf.

İpşirli, Mehmet ve Mustafa Uzun. 1988. “Bahâyî.” *İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. Erişim tarihi: 16 Ağustos 2018. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=040464>.

İpşirli, Mehmet. 1988. “Asım Efendi, Mekkî-zâde.” *İslam Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: 25 Ekim 2017. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c03/c030334.pdf>.

İpşirli, Mehmet. 1988. “Bostanzade Mehmed Efendi.” *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. Erişim tarihi: 13 Ağustos 2018. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=080349&idno2=c080247#1>.

İpşirli, Mehmed. 1988. “Mustafa Efendi, Feyzullahefendizâde.” *İslam Ansiklopedisi*.
Erişim tarihi: 13 Eylül 2017.

<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c31/c310205.pdf>.

İpşirli, Mehmet. 1988. “Çivi-zâde Mehmed Efendi.” *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul:
Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. Erişim tarihi: 13 Ağustos 2018.

<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/maddesnc.php?MaddeAdi=%C3%A7ivizade%20mehmed%20efendi>.

İpşirli, Mehmet. 1988. “Çivi-zâdeler.” *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet
Vakfı Yayınları. Erişim tarihi: 13 Ağustos 2018.

<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=080349&idno2=c080247#1>.

İpşirli, Mehmet. 1988. “Dürri-zâde Abdullah Beyefendi.” *İslam Ansiklopedisi*.
Erişim Tarihi: 4 Ekim 2017.

<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c10/c100035.pdf>.

İpşirli, Mehmet. 1988. “Dürri Mehmed Efendi.” *İslam Ansiklopedisi*. Erişim Tarihi:
04 Eylül 2017. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c10/c100034.pdf>.

İpşirli, Mehmet. 1988. “Hoca-zâde Mehmed Efendi.” *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul:
Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. Erişim tarihi: 11 Temmuz 2017.

<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=280453>.

İpşirli, Mehmet. 1988. “İlmiye.” *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet
Vakfı Yayınları. Erişim tarihi: 13 Ağustos 2018.

<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=d220142>.

İpşirli, Mehmed. 1988. “Mirzâ-zâde Şeyh Mehmed Efendi.” *İslam Ansiklopedisi*.
Erişim tarihi: 04 Ekim 2017.

<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c30/c300108.pdf>.

İpşirli, Mehmet. 1988. “Sun’ullah Efendi.” *İslam Ansiklopedisi*. Erişim Tarihi: 10
Ağustos 2017.

<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/maddesnc.php?MaddeAdi=sunullah%20efendi>.

Neşatî. 1996. *Neşatî Divanı*. Hazırlayan Mahmut Kaplan. İzmir: Akademi Kitabevi.

Kaplan, Yunus. 2014. "Sa'dî, Şeyhülislam Hoca Sâdeddin Efendi." Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim tarihi: 15 Ağustos 2018.

<http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1426>.

Karataş, Ali İhsan. 2015. *Şeyhülislam Karaçelebi-zâde Abdülaziz Efendi*. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Kitaplığı.

Karagözlü, Volkan. "Abdülaziz/Azizî, Karaçelebi-zâde Abdülaziz Efendi." Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim tarihi: 02 Ekim 2017.

<http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1495>.

Kâtip Çelebi. 2013. *Keşfü'z-zünûn*. C. 3. Çeviren Rüştü Balcı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.

Kaya, Nevzat. "Karaçelebi-zâde Abdülaziz Efendi." *İslam Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: 2 Ekim 2017. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c24/c240245.pdf>.

Kent, Francis William, Patricia Simons and John Christopher Eade. 1987. *Patronage, Art, and Society in Renaissance Italy*. Avusturalya: Humanities Research Centre.

Kesik, Beyhan. 2014. "Atâ, Ebû İshakzâde Seyyid Mehmed Atâullâh Efendi." Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim Tarihi: 14 Ağustos 2018.

<http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2782>.

Kesik, Beyhan. 2014. "Mehmed, Hoca Sa'deddin Efendizâde Mehmed Efendi (Çelebi Müftü)." Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim tarihi: 15 Ağustos 2018.

<http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3369>.

Kesik, Beyhan. 2014. "Mehmed, Paşmakçı-zâde Mehmed Efendi b. Mehmed." Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim tarihi: 17 Ağustos 2018.

<http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4596>.

Kesik, Beyhan. 2014. "Na'im, Ebû İshak İsmail Na'im Efendi." Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim tarihi: 13 Ağustos 2018.

<http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2904>.

Kesik, Beyhan. 2014. "Sa'îd, Ebû Sa'îd Mehmed Efendi." Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim tarihi: 16 Ağustos 2018.

<http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2637>.

- Kılıç, Atabey. 2001. *Mîrzâ-zâdeler*. Kayseri: Laçın Yayınları.
- Kılıç, Atabey. 2004. *Mîrzâzâde Ahmed Neylî ve Divanı*, İstanbul: Kitabevi.
- Kınalızâde Hasan Çelebi. 2014. *Tezkiretü 'ş-Şuara*. Hazırlayan: İbrahim Kutluk. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kınalızâde Hasan Çelebi. 2009. *Tezkiretü 'ş-Şu'arâ*. Hazırlayan: Aysun Sungurhan. Ankara. Erişim tarihi: 07 Temmuz 2017.
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55834,kinalizade-hasan-celebipdf.pdf?0>
- Kınalızâde Hasan Çelebi. 2017. *Tezkiretü 'ş-Şu'arâ*. Hazırlayan: Aysun Sungurhan. Ankara. Erişim tarihi: 11 Eylül 2018.
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55834,kinalizade-hasan-celebipdf.pdf?0>
- Kocatürk, Vasfi Mahir (1968). *Tekke Şiiri Antolojisi*. Ankara: Edebiyat Yayınevi.
- Kurtoğlu, Orhan. (2011). “Osmanlı Sosyal Hayatında Şiir: Divan Şiirinde afnâmeler ve Cem Sultan’ın Kerem Kasidesi.” *Gazi Türkiyat*. 285-310.
- Landon, William J. 2013. *Lorenzo di Filippo Strozzi and Niccolo Machiavelli*. Kanada: University of Toronto Press.
- Latîfi. 1991. *Latîfi Tezkiresi*. Hazırlayan: Mustafa İsen. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Leyla Hanım. 2018. *Leyla Hanım Divan*. Hazırlayan Mehmet Arslan. Ankara: Kültür Bakanlığı. Erişim tarihi: 17 Ağustos 2018. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-83505/sefkat-i-bagdadi---tezkiretus-suara.html>.
- Mecdî Mehmed Efendi. 1987. *Hadâikus-Şakâ'ik (Şakâ'ik-ı Nu''mâniye ve Zeyilleri*. Hazırlayan: Abdülkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Mehmed Süreyya. 1996. *Sicill-i Osmanî*. Hazırlayan: Nuri Akbayer. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Mehmed Şerif Efendi. 2006. “Mehmed Şerif Efendi Divanı.” Hazırlayan: Ömer Gökhan Yağcı. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi.
- Mirzazâde Mehmed Salim. 1994. *Mirzâ-zâde Mehmed Salim Divanı Tenkitli Basım*. Hazırlayan: Adnan İnce. Ankara: Yüksek Öğretim Kurulu Matbaası.

Mirzazâde Mehmed Salim. 2018. *Tezkiretü's-Şu'arâ Sâlim Efendi*. Hazırlayan Adnan İnce. Ankara: Kültür Bakanlığı. Erişim tarihi: 13 Ağustos 2018.

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78352/eski-turk-edebiyati.html>.

Mustafa Nehci Dede. 2017. *Mustafa Nehci Dede Divan*. Hazırlayan: Üzeyir Aslan. Ankara: Kültür Bakanlığı. Erişim tarihi: 16 Ağustos 2018.

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55752,nehci-divanipdf.pdf?0>.

Müstakimzâde Süleyman Sa'deddin. 1978. *Devhatü'l-Meşâyih (Osmanlı Şeyhülislâmlarının Biyografileri)*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Na'ilî. 1990. *Nâ'ilî Divânı*. Hazırlayan Haluk İpekten. Ankara: Akçağ Yayınları

Nedim. 2017. *Nedim Divanı*. Hazırlayan Muhsin Macit. Ankara. Erişim tarihi: 13 Ağustos 2018. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56214,nedim-divanipdf.pdf?0>.

Nef'î. 2018. *Nefî Divanı*. Hazırlayan: Metin Akkuş. Ankara: Kültür Bakanlığı. Erişim tarihi: 07 Ağustos 2018. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,206118/nefi-divani.html>.

Nev'izâde Atâî. 1989. *Hadâiku'l-Hakâik fi Tekmileti's-Şakâ'ik, (Şakâ'ik-ı Nu'mâniye ve Zeyilleri, c.II)*. Hazırlayan: Abdülkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Nev'izâde Atâyî. 2017. *Nev'izâde Atâyî Divanı*. Hazırlayan Saadet Karaköse. Erişim tarihi: 07 Ağustos 2018. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78352/eski-turk-edebiyati.html>.

Özcan, Tahsin. 1988. "Seyyid Murtazâ Efendi." *İslam Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: 13.10.2017. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c37/c370050.pdf>.

Özcan, Tahsin. 1988. "Mehmed Şerif Efendi." *İslam Ansiklopedisi*. Erişim Tarihi: 2 Temmuz 2017. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c28/c280322.pdf>.

Özcan, Tahsin. 1988. "Pîrî-zâde Mehmed Sahib Efendi." *İslam Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: 17 Ağustos 2018. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=340291>.

Özdemir, Mehmet. 2015. "Es'ad Hâcezâde." *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim tarihi: 16 Ağustos 2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=7398>.

Özkan, Ferudun Hakan. “Bostan-zâde Yahya ve Gül-i Sad-berg’i.” *Turkish Studies*. 7/3: 2079-2104.

Öztekin, Özge (2013). “Çelebizâde Asım, İsmail Efendi.” Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim Tarihi: 30 Ağustos 2018.

<http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=53>.

Öztuna Yılmaz. *Devletler ve Hânedanlar*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Rızayî. 1997. *Dîvân-ı Rızâyî (Tenkitli Metin)*. Hazırlayan: Mümin Topçu. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi.

Riyazi Mehmed Efendi. 2017. *Riyazü’ş-Şuara’*. Hazırlayan: Namık Açıkgöz. Ankara. Erişim tarihi: 16 Ağustos 2018.

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/54137,540229-riyazu39s-suarapdfpdf.pdf?0>.

Sabrî. 2010. “Sabrî Divanı (İnceleme-Metin).” Hazırlayan Handan Belli. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi.

Saraçoğlu, Tuğba Nur. 2009. “Molla Fenârî ve Ailesinin Bursa Kültürüne Katkıları” Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniveritesi.

Sarikaya, Erdem. 2008. “Ebubekir Celalî Divanı: Karşılaştırmalı Metin-İnceleme” Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi.

Sehî Bey. 1998. *Sehî Bey Tezkiresi Heşt Behişt*. Hazırlayan: Mustafa İsen. Ankara: Akçağ Yayınları.

Selçuk, Bahir. “Mekkî, Mehmed Efendi.” Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim tarihi: 25 Eylül 2017.

<http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=44>.

Sucu, Nurgül. 2014. “Yahyâ, Bostan-zâde Yahya Efendi.” Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim Tarihi: 05 Ağustos 2018.

<http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1334>.

Sünbülzâde Vehbi. 2017. *Sünbülzâde Vehbî Divanı*. Hazırlayan Ahmet Yenikale. Erişim tarihi: 14 Ağustos 2018.

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56212,sunbulzade-vehbi-divanipdf.pdf?0>.

Şefkat. 1988. *Tezkire-i Şuara-yı Şefkat-i Bağdadî*. Hazırlayan Filiz Kılıç. Erişim tarihi: 17 Ağustos 2018. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-83505/sefkat-i-bagdadi---tezkiretus-suara.html>.

Şentop, Mustafa. 2005. *Osmanlı Yargı Sistemi ve Kazaskerlik*. İstanbul: Klasik Yayınları.

Şeyh Galip. 2017. *Şeyh Galib Divanı*. Hazırlayan Naci Okçu. Erişim Tarihi: 14 Ağustos 2018. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10654,metinpdf.pdf?0>.

Şeyhî Mehmed Efendi. 1989. *Vekâyiü'l-Fudalâ I-II-III, (Şakâ'ik-ı Nu'mâniye ve Zeyilleri, c.III-IV)*. Hazırlayan: Abdülkadir Özcan, İstanbul: Çağrı Yayınları.

Taşköprizâde. 2007. *Osmanlı Bilginleri Şakâyıku'n-Nu'mâniyye fi Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*. Çeviren: Muharrem Tan. İstanbul: İz Yayıncılık

Tayşi, Mehmet Serhan. "Fezullah Efendi, Seyyid." *İslam Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: 12 Ekim 2017. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c12/c120324.pdf>.

Topal, Meral. 2004. "Pîrîzâde Mehmed Sahib Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni". Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi.

Tuğluk, İbrahim Halil. 2014. "Ebû Seyyid Mehmed Efendizâde, Fezullah Feyzî Efendi." Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim tarihi: 16 Ağustos 2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4599>.

Uludağ, Erdoğan 2013. "Bahâyî Mehmed Efendi." Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim tarihi: 17 Temmuz 2017.

<http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=572>.

Unan, Fahri. 1991. "Osmanlı Resmi Düşüncesinin 'İlmiye Tariki' İçindeki Etkileri: Patronaj İlişkileri." *Türk Yurdu* XI/45: 33-41.

Uyan, Abdüllatif. 1983. *İslam Meşhurları Ansiklopedisi*. İstanbul: Berekat Yayınevi.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. 1988. *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*. 3. Baskı. Ankara: TTK Yayınları.

Ünal, Mehmet. 2014. "Ebussuud Efendi, Hacı Çelebi." Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim tarihi: 14 Ağustos 2018.

<http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4993>.

Zavotçu, Gencay 2009. *Zehr-i mâr-zâde Seyyid Mehmed Rızâ- Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Tezkiresi*. Erişim tarihi: 06 Ağustos 2018.

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56060,riza-tezkiresipdf.pdf?0>.

Zilfi, Madeline C. "Elite Circulation in The Otoman Empire: Great Molas of the Eighteenth Century" Erişim tarihi: 21 Şubat 2017.

https://www.jstor.org/stable/3631889?seq=1#page_scan_tab_contents.

Zilfi, Madeline C. 2008. *Dindarlık Siyaseti: Osmanlı Ulemâsı, Klasik Dönem Sonrası, 1600-1800*. Çeviren: Mehmet Faruk Özçınar. Ankara: Birleşik Yayınları.